

XVI NAUČNI SKUP

EMPIRIJSKA
ISTRAŽIVANJA U
PSIHOLOGIJI

5. i 6. FEBRUAR, 2010.

FILOZOFSKI FAKULTET, UNIVERZITET U BEOGRADU

PROGRAMSKI ODBOR

Prof. dr Snežana Smederevac
Prof. dr Slobodan Marković
Prof. dr Svetlana Čizmić
Prof. dr Ivan Ivić
Prof. dr Nenad Havelka
Prof. dr Goran Knežević
Doc. dr Jasmina Kodžopeljić
Doc. dr Vesna Gavrilov Jerković
Doc. dr Vasilije Gvozdenović
Doc. dr Goran Opačić
Doc. dr Miroslava Đurišić Bojanović
Doc. dr Aleksandar Baucal
Doc. dr Oliver Tošković
Doc. dr Dragica Pavlović Babić (predsednik)

ORGANIZACIONI ODBOR

Prof. dr Slobodan Marković
Doc. dr Dragica Pavlović Babić
Doc. dr Oliver Tošković
Olga Marković

Lektura: Milorad Rikalo

UVODNO PREDAVANJE

MOTIVACIJA U ŠKOLSKOM KONTEKSTU

Veljko Đurić

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad
veljko234@yahoo.com

Istraživački projekat *Školska motivacija učenika u Srbiji*, na preporuku Ministarstva prosvete, realizovao je Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja tokom školske 2008/09 godine. Konceptualizacija istraživačkih problema, definisanje metodologije istraživanja, razvoj instrumenata, kao i saopštavanje rezultata realizovao je istraživački tim saradnika Instituta za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Terensko ispitivanje i unos podataka izvedeni su u okviru PISA testiranja na istom uzorku učenika i škola.

Istraživanje je realizovano kroz dve osnovne faze:

1. Kvalitativno istraživanje orijentisano na prikupljanje podataka o uverenjima, stavovima i iskustvima učenika, nastavnika, roditelja i stručnih saradnika o prirodi i nivou motivacije za školsko učenje, kao i o tipičnoj školskoj praksi. Korišćene su sledeće tehnike:

a) fokus-grupna diskusija. Fokusima su ukupno obuhvaćena 32 učenika, 22 roditelja i 23 nastavnika. Organizovani su tokom decembra 2008. godine u tri grada (Beograd, Novi Sad, Niš).

b) individualni dubinski intervjui. Obavljeni su sa 20 psihologa i pedagoga zaposlenih u srednjim školama na širem području grada Beograda.

2. Kvantitativno istraživanje u okviru kojeg su prikupljeni podaci o načinima na koje učenici i nastavnici vide sadašnju školsku praksu kada je motivacija u pitanju: kojim laičkim teorijama objašnjavaju motivaciju i koje tehnike smatraju efikasnim za podsticanje školske motivacije. Upitnici kojima su prikupljeni podaci konstruisani su za potrebe ovog istraživanja.

Učenički upitnik ima tri dela: percepcije različitih dimenzija motivacije za školsko učenje, procena koliko često njihovi nastavnici primenjuju različite tehnike motivisanja, stav o efikasnosti pojedinih tehnika motivisanja (ukupno 55 stavki). Upitnik za nastavnike organizovan je u 5 tematskih celina: stav prema uslovima rada, doživljaj učenika, implicitne teorije motivacije, opažanje učestalosti primenjivanih tehnika motivisanja učenika, stav o efikasnosti pojedinih tehnika motivisanja (ukupno 88 stavki). U oba upitnika pitanja su formulisana kao četvorostepene skale Likertovog tipa

Kvantitativno istraživanje je sprovedeno je na stratifikovanom slučajnom uzorku učenika uzrasta 15 godina i nastavnika. Uzorak je stratifikovan po geografskim regionima (Južna Vojvodina, Severna Vojvodina, Beograd, Severno-istočna Srbija, Centralna Srbija, Zapadna Srbija, Istočna Srbija i Južna Srbija) i vrstama škole (gimnazije, tehničke škole, medicinske škole, ekonomske škole i poljoprivredne škole). Statističkom obradom obuhvaćeno je 4843 učenika i 1344 nastavnika, iz svih regiona i tipova škola.

Istraživački nalazi i preporuke koje slede iz tih nalaza navedene su u okviru dela teksta „Zaključci i preporuke“, a u ovom rezimeu implikacije i preporuke su kratko prikazane i organizovane su prema akterima obrazovnog procesa ka kojima su usmerene.

Nastavnici. Nije slučajno što je najveći broj preporuka orijentisan ka nastavnicima. Odnos učenik-nastavnik je ključni odnos koji definiše sve druge

4 EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

odnose, kao i ishode u obrazovanju. Osim toga, interakcija učenika i nastavnika nije simetrična, nastavnik je jedan u odeljenju od 20-25 učenika, a njegova uloga podrazumeva da on kreira uslove i "vuče" obrazovni napredak. S obzirom na smisao podataka prikupljenih u istraživanju, preporučili smo da programi stručnog obrazovanja nastavnika uključe i sledeće teme:

Veštine upravljanja razredom i kreiranja saradničke klime. Nastavnik bi trebalo da zna da koristi kooperativne oblike učenja kojima se razvijaju partnerski odnosi, podstiču saznanjani procesi, redukuje anksioznost i koristi moć vršnjačkih interakcija.

Specifična znanja o prirodi motivacije, njenoj ulozi u učenju i efikasnim tehnikama podsticanja. Ova znanja uključuju i poznavanje nalaza istraživanja motivacije relevantnih za razumevanje prilika u školama.

Komunikacione veštine koje su osnov za uspostavljanje zajedničkog razumevanja sa učenicima u pogledu smisla i značenja postupaka motivisanja, smisla feedback-a i njegov značaja za regulaciju učenja, dozvoljenih i nedozvoljenih ponašanja, pri čemu se misli na veoma raširenu praksu varanja i obmanjivanja sistema.

Ocenjivanje usmereno na ishode procesa učenja, a ne na ličnost ili sposobnosti učenika; smisao i očekivani efekti postupaka nagrađivanja i kažnjavanja; ocenjivanje kojima se učenici motivišu.

Roditelji. Na nivou svake pojedinačne škole, kao i na nivou sistema u celini očekuje se da se definišu načini na koje roditelji participiraju u obrazovanju, tako da njihova uloga bude partnerska.

Škola kao institucija. Školska regulativa, pre svega formalna, ali i implicitna trebalo bi da uredi:

Odnos škole, pa i svih pojedinačnih učesnika (nastavnici i učenici) prema svim aktivnostima varanja i obmanjivanja sistema. Ova raširena praksa siguran je način da se ruini ugled škole i obrazovanja kao vrednosti, te je i na samoj školi da preduzme mere kojima se prečutno odobravanja i gledanje kroz prste smatra kontraproduktivnim ponašanjima.

Način korišćenja prostora školske zgrade i dvorišta tako da učenici imaju osećaj da pripadaju tom prostoru i raspolazu njim: školski prostor bi trebalo da bude dostupan za realizovanje različitih aktivnosti i inicijativa učenika.

Odnos sa roditeljima tako da oni postanu partneri u različitim obrazovnim aktivnostima.

Obrazovni sistem bi podržao kultivisanje motivacije za školsko učenje ukoliko bi se preduzele mere koje bi obezbedile:

Povećanje ugleda nastavničke struke i uvažavanje obrazovanja kao vrednosti

Primeravanje nastavnih programa i udžbenika uzrasnim mogućnostima i interesovanjima učenika

Regulisanje prakse varanja i obmanjivanja sistema.

Autorski tim projekta: Tinde Kovač Cerović, Veljko Đurić, Aleksandar Baucal, Dragica Pavlović Babić, Oliver Tošković, Nevena Buđevac, Jelena Radišić, Dejan Stanković, Gordana Čaprić, Jelena Tomić Najdanović.

PERCEPCIJA

**IMA LI HORIZONTA BEZ GRAVITACIJE – RAZLIKOVANJE
PRAVACA POSMATRANJA BEZ PROMENE VESTIBULARNIH
INFORMACIJA****Oliver Tošković**Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd;
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica
otoskovi@f.bg.ac.rs

U ranijim istraživanjima je pokazano da postoji razlika u opaženoj daljini između različitih pravaca posmatranja. Ako se pogled pomera od pravca posmatranja normalnog u odnosu na telo ka pravcu paralelnom glavnoj osi tela dolazi do povećanja opažene daljine. Ova pojava se naziva anizotropija opažene daljine i posledica je interakcije vizuelnih informacija sa vestibularnim i proprioceptivnim informacijama. Cilj ovog rada je bio da se ispita da li pomenuta tendencija postoji i ako nema promene vestibularnih i proprioceptivnih informacija, odnosno, da li anizotropija opažene daljine postoji kao tendencija u samom vizuelnom sistemu. Izvedena su dva eksperimenta u zamračenoj sali (situacija redukovanih znakova dubine), u kojima je učestvovalo 28 ispitanika, normalnog ili korigovanog do normalnog vida. U oba eksperimenta zadatak ispitanika je bio da izjednače egocentrične udaljenosti stimulusa na tri pravca koji su se međusobno razlikovala za po 45 stepeni. Po jedan od stimulusa je postavljan na jednu od tri standardne udaljenosti 1m, 3m i 5m i ispitanici su navodili eksperimentatora da postavi ostala dva stimulusa tako da njima izgledaju podjednako udaljeni. U prvom eksperimentu ispitanici su sedeli uspravno na stolici pokretnog naslona, fiksirane glave za naslon stolice i sa posebnim naočarima kojima je sprečavano pomeranje očiju (naočare sa horizontalnim prorezima od 1mm). U ovom eksperimentu prvi pravac je odgovarao horizontalnom pravcu u odnosu na tlo, drugi je bio nagnut 45 stepeni u odnosu na tlo, a treći je odgovarao vertikalnom pravcu. U drugom eksperimentu ispitanici su ležali na levom boku u rotirajućoj stolici, glave fiksirane uz naslon i sa naočarima koje sprečavaju pomeranje očiju. U ovom eksperimentu nije moguće porediti pravce posmatranja sa horizontalnim i vertikalnim pravcima. Rezultati prvog eksperimenta su pokazali značajne efekte pravca ($F(1, 14)=5.01, p<0.05$; $F(1, 14)=27.87, p<0.01$; $F(1, 14)=57.05, p<0.01$). Naknadnim Šefeovim testovima je dobijeno da je na distanci od 1m opažena daljina ista na sva tri pravca, dok je na distancama od 3m i 5m opažena daljina na vertikalnom pravcu duža od opažene daljine na ostala dva pravca. Rezultati drugog eksperimenta pokazuju značajan efekat pravca u nekim slučajevima ($F(1, 12)=0.67, p>0.05$; $F(1, 12)=11.79, p<0.01$; $F(1, 12)=1.72, p>0.05$). Naknadnim Šefeovim testovima je utvrđeno da je opažena daljina ista na svim pravcima na udaljenosti od 1m, dok se na distancama od 3m i 5m opažena daljina razlikuje na pravcima koji odgovaraju horizontalnom i vertikalnom pravcu iz prvog eksperimenta (pravci razdvojeni za 90 stepeni). Opažena daljina na srednjem pravcu se ne razlikuje od opažene daljine na ostala dva pravca. U drugom eksperimentu intenzitet dobijenih razlika je manji. Rezultati nam pokazuju da promena vestibularnih informacija vodi anizotropiji opažene daljine (prvi eksperiment), ali i da anizotropija postoji i kada nema promene vestibularnih i proprioceptivnih informacija (drugi eksperiment). U prvom eksperimentu je opažena daljina veća na vertikalnom pravcu u odnosu na ostala

dva, dok je u drugom ona veća na jednom od pravaca, tj, ne postoji osnova za identifikovanje horizontalnog i vertikalnog pravca. Ovakav zaključak nas vodi ka pitanju na osnovu kojih informacija vizuelni sistem donosi odluku o promeni opažene daljine, odnosno, na osnovu kojih informacija razlikuje „horizont“ od „zenita“ ako vestibularne informacije ostaju nepromenjene.

Ključne reči: opažena daljina, vestibularne i proprioceptivne informacije, anizotropija

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije, projekat br. D-149039.

UTICAJ OBLIKA I RASPOREDA POZADINSKIH ELEMENATA NA AHROMATSKU BOJU

Sunčica Zdravković, Dejan Todorović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu,

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

szdravko@f.bg.ac.rs

U vizuelnoj percepciji je opisan veliki broj iluzija, a neke od najpoznatijih odnose se na pogrešan opažaj boje usled uticaja konteksta. Najjednostavnija varijanta ovog tipa iluzija je simultani kontrast, iluzija u kojoj siva meta na crnoj pozadini deluje svetlije od iste takve mete na beloj pozadini. Adelsonova „snake“ iluzija je kompleksnija forma ovog fenomena u kojem pozadina više nije homogena već sadrži veći broj sivih površina. Geometrijski raspored, kao i oblik ovih pozadinskih površina direktno determinišu jačinu iluzije. U pojačanoj verziji iluzije, identične sive mete leže na zmijolikim površinama, pri čemu je svetlija od pozadina delimično prekrivena jednom tamnom prugom. Ovo kreira doživljaj prozirne trake, čineći da odgovarajuća siva meta izgleda značajno svetlije od druge mete. U slabijoj verziji iluzije, zadržane su samo zmijolike pozadine, a iluzija je slabija čak i od klasičnog kontrasta. S obzirom da je odnos meta i pozadina u dve varijante identičan, razlika između slabije i jače varijante iluzije posledica je isključivo geometrijske interpretacije šare koju čine pozadinski elementi, ili preciznije, intenziteta sivih površina koje su fizički udaljene od same procenjivane mete. Logvinjenko je predložio da se ova razlika može objasniti interpretacijom razlika u intenzitetu pozadina, koja u jačoj verziji izgleda kao da je nastala usled različitog osvetljenja, a u slabijoj varijanti usled razlike u boji pozadina. Dodatno se tvrdi i da je ovakva interpretacija direktna posledica tendencije vizuelnog sistema da krive konture tumači kao promenu u boji, a prave kao promenu u osvetljenju. U pokušaju da proverimo ovo objašnjenje izveli smo seriju eksperimenta u kojima je testirano osam parova slabije i jače varijante „snake“ iluzije. Ovih osam verzija iluzije načinjeno je sistematskim promenama u poziciji i obliku različitih zona pozadine. Za poređenje su korišćeni (1) standardni simultani kontrast (ali sa odnosom meta i pozadina koji odgovara „snake“ iluziji), kao i (2) direktna replika stimulusa iz originalnog istraživanja. U oba slučaja smo replicirali standardne nalaze što nam je omogućilo dalja poređenja sa našim verzijama stimulusa. U pokušaju da odredimo u kom rasponu boja se uopšte javlja iluzija, naši eksperimenti su izvedeni i sa tri različita intenziteta meta. U eksperimentu je učestvovalo dve grupe od po 11 ispitanika, a svaki od njih je učestvovala u po 4 seanse. Svaka grupa je videle po 5 različitih parova stimulusa, prikazanih na kalibrisanom monitoru postavljenom u tamnom tunelu. Zadatak ispitanika je bio da procene boju mete, podešavajući boju uporednog stimulusa na samom ekranu. Pri jednostavnoj varijaciji, u kojoj su zadržane prave ivice ali je transparentnost

izgubljena promenom rasporeda površina pozadine, dobija se iluzija identične jačine. Dodatno, kada su prave ivice zamenjene zakrivljenim ili izlomljenim konturama efekat je značajno umanjen ili izgubljen. Nalazi sugerišu da je oblik konture ključan za percept boje, ali da nije izvesno da je njegova vizuelna interpretacija u skladu sa ponuđenim objašnjenjem Logvinjenka i saradnika. Naime, ne može se tvrditi da je za interpretaciju scene ključna klasifikacija ivica i na osnovu njih nastala percepcija transparentnosti i senki. Takođe, ispostavlja se da su zaključci autora primenljivi isključivo na srednji raspon sivih meta.

Ključne reči: svetlina, snake-iluzija, osvetljenje, transparentnost, konture

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije, projekat br. D-149039.

ZDRUŽENA SVOJSTVA ORIJENTACIJE, OBLIKA I VELIČINE U VIZUELNOJ PRETRAZI ILUZORNIH KONTURA

Vasilije Gvozdenović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd
vgvozden@f.bg.ac.rs

U literaturi se mogu pronaći kontradiktorni nalazi o profilu vizuelne pretrage iluzornih kontura. Nije sasvim jasno da li se iluzorne konture pretražuju bez učešća vizuelne pažnje tako što se vizuelno nameće posmatraču, ili se postupno pretražuje od prvog do poslednjeg elementa seta vizuelne pretrage. Prethodna istraživanja pokazuju da se iluzorne konture prevashodno pretražuju serijalno, ali isto tako govore i o tome da profil pretrage varira u zavisnosti od specifičnosti eksperimentalnog zadatka, karakteristika mete itd. U ovom istraživanju biće predstavljena dva eksperimenta u kojima smo koristili zadatak združene vizuelne pretrage. Za razliku od osnovne, gde se meta pretražuje preko jedne, jedinstvene karakteristike, u ovakvim zadacima se od ispitanika zahteva da identifikuju metu na osnovu dve različite karakteristike. U prvom eksperimentu ispitanici su identifikovali metu na osnovu orijentacije i figure, dok su u drugom eksperimentu pretragu vršili na osnovu veličine i figure. Rezultati analize varijanse pokazali su značajan efekat obima seta, a to govori o tome da se pretraživanje odvija serijalno, što znači da sa porastom obima seta, raste i vreme pretraživanja. U prvom eksperimentu se izdvaja kao značajan efekat tipa seta, $F(1,8)=24.99$, $p<0.1$, obima seta, $F(2,16)=59.95$, $p<0.1$ kao i njihova interakcija, $F(2, 16)=24.380$, $p<0.01$. Primenom regresione analize u kojoj je prediktorska varijabla bila obim seta, utvrđeno je da se gotovo sva varijansa vremena pretraživanja može objasniti obimom seta, o čemu govori visok koeficijent determinacije, koji iznosi 0.97. Slična struktura rezultata ustanovljena je i u drugom eksperimentu, gde je ispitivano svojstvo veličine: tip seta, $F(1,8)=42.00$, obim seta, $F(2,16)=21.37$, $p<0.01$ kao i njihova interakcija, $(2, 16)=9.17$, $p<0.01$. Vreme pretraživanja se i u ovom eksperimentu predviđa variranjem obima seta. Ustanovljeni koeficijent determinacije iznosi 0.95. Dobijeni rezultati su diskutovani u okviru teorije integracije vizuelnih karakteristika, preciznije, u okviru hipoteze o učešću vizuelne pažnje u opažanju iluzornih kontura.

Ključne reči: vizuelna pretraga, vizuelna pažnja, iluzorne konture, vreme pretraživanja

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije, projekat br. D-149039.

UTICAJ OBLIKA KONTURE NA OPAŽAJ RELJEFNOSTI SENČENIH
FIGURA

Dejan Todorović

Laboratorija za eksperimentalu psihologiju, Filozofski Fakultet, Beograd
dtodorov@f.bg.ac.rs

Jedan od klasičnih vizuelnih indikatora treće dimenzije na slikama je senčenje. Ova tehnika se koristi u slikarstvu za verno predočavanje dubine, a sastoji se u veštom korišćenju postupnih i naglih prelaza svetline, koji izazivaju utisak reljefnosti ravne senčene figure. Jedan od nedovoljno istraženih aspekata uloge senčenja je nalaz da struktura opaženog reljefa (trodimenzionalnog oblika) ne zavisi samo od strukture promene svetline unutar figure, već i od oblika njene konture. Da bi se ovaj fenomen detaljnije ispitao, tehnikama kompjuterske grafike konstruisan je veći broj jednostavno senčenih figura koje imaju identičnu strukturu svetline ali različito oblikovane konture. Posledica ove manipulacije je da uprkos jednakom senčenju, konturisane figure izazivaju neočekivano raznovrsne, upečatljive utiske reljefnosti. Neke od ovih figura su u opažaju dvosmislene i multistabilne, i spadaju u novu klasu vizuelnih iluzija. Izvršen je eksperiment u kojem su subjektima (N=69) prikazivane 24 konturisane senčene figure, a zadatak je bio da za svaku figuru, između 10 ponudjenih dubinskih profila izaberu onaj koji najbolje odgovara opažaju. Rezultati su pokazali da se kod nekih od figura posmatrači u velikoj meri slažu u opažaju reljefa, dok kod drugih figura postoje manja ili veća neslaganja. Opšte objašnjenje ovih fenomena leži u činjenici da struktura svetline dvodimenzionalne senčene figure ne specifikuje jednoznačno njen trodimenzionalni profil; da bi se on preciznije specifikovao potrebne su dodatne informacije, a njih može da pruži oblik konture. Matematička analiza pokazuje da se većina različitih struktura opaženih reljefa može dovesti u vezu sa različitim rešenjima tzv. jednačine iradijanse, koja formalno opisuje interakciju svetlosti i obasjanih oblika. Međutim, dok neka od tih rešenja dominiraju u opažaju, druga se teško opažaju ili uopšte nisu perceptualno realizovana. Ovi nalazi pružaju nove informacije o percepciji treće dimenzije na slikama, a relevantni su i za u literaturi predložene vizuelne algoritme, koji rekonstruišu reljef na osnovu senčenja (tzv. 'shape-from-shading' algoritmi), kao i za ispitivanja neuralnih osnova opažanja dubine.

Ključne reči: opažanje dubine, senčenje

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije, projekat br. D-149039.

MODEL AKTIVACIJE MOZGA TIJEKOM PERCEPTIVNOG
GRUPIRANJA

Dražen Domijan

Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Republika Hrvatska
ddomijan@ffri.hr

Istraživanja s oslikavanjem mozga, koristeći funkcionalnu magnetsku rezonancu (fMRI) ukazala su na specifičan uzorak aktivacije pojedinih regija mozga kada ispitanici gledaju jednostavne vizualne podražaje. Murray i sur. (2002) pokazali su da se aktivnost u primarnom vidnom korteksu (V1) smanjuje s povećanjem kompleksnosti perceptivne interpretacije podražaja. S druge strane,

obrnuti uzorak aktivacije dobija se za lateralni okcipitalni kompleks (LOC). Murray i sur. (2002) objasnili su ovaj rezultat modelom prediktivnog kodiranja prema kojem vidni korteks neprestano generira hipoteze o potencijalnim izvorima stimulacije, te se u V1 uspoređuju predikcija sa senzornim informacijama. Međutim, Altmann i sur. (2003) pokazali su da se V1 jače aktivira kada percipiramo figuru u skupu različito orijentiranih Gaborovih mrljica nego u kontrolnoj situaciji kada figure nema što je suprotno postavkama modela prediktivnog kodiranja. Slično tome, Han i sur. (2005) dobili su da se tijekom grupiranja na osnovu blizine, V1 jače aktivira kada percipiramo grupu nego kada je ne vidimo. U cilju objašnjenja opisanih kontradiktornih nalaza u vezi aktivacije mozga, predložen je neuronski model perceptivnog grupiranja koji je sposoban povezati nalaze Murray i sur. (2002), Altmann i sur. (2003) te Han i sur. (2005) u jedinstvenu cjelinu. V1 i LOC su modelirani kao rekurentne neuronske mreže s lateralnom inhibicijom. Pri tome, V1 označava perceptivnu grupu s jednakom (maksimalnom) razinom aktivacije neurona koji participiraju u njenoj reprezentaciji (Domijan i Šetić, 2008). Ostale površine u vidnom polju isključene su iz V1 reprezentacije lateralnom inhibicijom. Reprezentacija objekta iz V1 prosljeđuje se u LOC gdje se nalaze neuroni koji omogućuju prepoznavanje. U cilju testiranja modela proveden je skup računalnih simulacija koje su pokazale da model mijenja razinu aktivacije pojedinih regija ovisno o karakteristikama podražaja. Kada se prezentira skup nepovezanih linija, aktivacija V1 područja je pojačana zato jer je pojačana lateralna inhibicija među reprezentacijama različitih linija. U situaciji kada se linije spoje tako da čine jedinstveni objekt, totalna količina inhibicije svedena je na minimum jer se neuroni koji reprezentiraju isti objekt međusobno ne inhibiraju rezultirajući slabijom aktivacijom V1. Nasuprot tome, LOC pokazuje veću aktivaciju prilikom prezentacije povezanih linija, zato jer je povećan ukupan broj neurona koji su aktivni. Istovremeno, model pokazuje pojačanu aktivaciju u V1 kada percipiramo figuru iz istraživanja Altmann i sur. (2003) jer je potrebno inhibirati veliki broj distraktora koji u istraživanju Murray i sur. (2002) nisu prisutni. Predloženi model omogućuje bolje razumijevanje odnosa između perceptivnog doživljaja i moždane aktivnosti od modela prediktivnog kodiranja.

Ključne reči: Funkcionalno oslikavanje mozga, Figura i pozadina, Perceptivno grupiranje, Neuronske mreže

STRUKTURA SUBJEKTIVNOG DOŽIVLJAJA UKUSA

Zorica Milosavljević, Dragan Janković, Slobodan Marković

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu
littlezoca@yahoo.com

Prethodne studije strukture subjektivnog doživljaja stimulusa iz domena čula vida, sluha, mirisa i dodira sugerišu postojanje slične strukture subjektivnih, evaluativnih značenja koja pripisujemo stimulusima bez obzira na modalitet kome pripadaju. Cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje latentnih dimenzija koje odlikuju subjektivni doživljaj stimulusa iz domena čula ukusa. Istraživanje se sastojalo iz nekoliko faza. U preliminarnoj studiji grupa ispitanika je isprodukovala set prideva koji se odnose na njihov subjektivni doživljaj različitih ukusa. Nakon višestrukih redukcija te početne liste došlo se do finalne liste od četrdeset i sedam karakteristika, koje su potom uobličene u sedmostepene bipolarne skale procene sa parovima opozitnih prideva na polovima skala. Druga grupa ispitanika dobila je zadatak da napiše što više namirnica (različitih vrsta

hrane), a glavni kriterijum produkcije je bio različitost ukusa koji namirnica izaziva. Iz dobijenog seta odabrano je 15 gustatornih stimulusa tako da pokrivaju što širi gustatorni spektar. U glavnoj fazi istraživanja ispitanici, studenti Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu (N=151) podeljeni su u tri grupe i procenjivali su po 5 od ukupno 15 stimulusa na instrumentu od 47 skala u formi semantičkog diferencijala. Rezultati analize glavnih komponenti uz korišćenje varimax rotacije pokazali su postojanje 3 faktora koji su imenovani kao: emotivno-evaluativni faktor (skale: divno, prijatno, dobro), konativni faktor (skale: moćno, upečatljivo, primetno, zanimljivo) i kognitivni faktor (skale: prepoznatljivo, jasno, određeno). Na osnovu procentualnog doprinosa objašnjenju ukupne varijanse konstatovana je superiornost emotivno-evaluativnog faktora (oko 43.7% objašnjene varijanse), u odnosu na drugi (oko 10.6% objašnjene varijanse) i treći faktor (oko 5.7% objašnjene varijanse). Dobijeni rezultati su u skladu sa nalazima na drugim čulnim modalitetima i idu u prilog hipotezi o kros-modalnoj prirodi dobijene trofaktorske strukture subjektivnih značenja. Na osnovu rezultata istraživanja predložen je instrument za merenje dimenzija subjektivnog doživljaja gustatornih stimulusa.

Ključne reči: subjektivni doživljaj, ukus, analiza glavnih komponenti

PSIHOLOGIJA UMETNOSTI

SUBJEKTIVNI DOŽIVLJAJ RAZLIČITIH TIPOVA PLESA

Maja Vukadinović

Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

llubicica@gmail.com

Različiti tipovi plesa, klasičan balet, moderan balet, flamenko i folklor, međusobno se razlikuju po objektivnim svojstvima koja ih karakterišu. U skladu sa tim, verovatno je i da se razlikuje subjektivni doživljaj, ovih, međusobno različitih tipova plesa. Istraživanje je imalo za cilj da se ispita subjektivni doživljaj različitih tipova plesa.

Subjekti: Uzorak ispitanika činilo je 45 studenata Filozoskog fakulteta u Novom Sadu Stimulusi: Set stimulusa sastojao se od 12 plesnih koreografija različitih tipova plesa. Koreografije različitih tipova plesa bile su prikazivane preko 4 posebna audio-vizuelna snimka različitih tipova igre. Prvi snimak obuhvatao je 3 originalne koreografije plesa flamenka, drugi 3 originalne koreografije modernog baleta, treći tri koreografije klasičnog baleta. Svaka od navedenih 9 koreografija traje po 120 sekundi, a vreme trajanja je kontrolisano pomoću ritmičke matrice. Četvrti audio- vizuelni snimak obuhvatao je tri korografije folklornih numera. Svaka od folklornih numera traje približno 120 sekundi, a dve su praćene muzikom.

Instrument: Za merenje subjektivnog doživljaja različitih tipova plesa, bile su korišćene bipolarne, sedmočlane skale sa pridevima suprotnog značenja na polovima (Pejić, 2006). Ukupno 20 skala u formi semantičkog diferencijala razvrstano je u pet faktora: faktor sklada (sređeno, simetrično, skladno, povezano), faktor ukrasa (raskošno, iscrpno, detaljno, ukrašeno), faktor dubine (simbolično, duboko, višeznačno, višeslojno), faktor aktiviteta (dinamično, brzo, lepršavo, aktivno) i faktor evaluacije (toplo, lepo, nežno, privlačno). Zadatak ispitanika se sastojao u tome da svaku od dvanaest koreografija, procene na

sedmostedmostepenim skalama koje sadrže pet faktora: ukrašenost, sklad dubinu, evaluaciju i aktivitet (Pejić, 2006). Svi ispitanici su procenjivali svih dvanaest koreografija na svih 5 dimenzija.

Rezultati: Analiza varijanse primenjena na ispitivane tipove umetničke igre po svakoj zavisnoj varijabli pokazuje da je glavni efekat faktora TIP PLESA značajan kod svih ispitivanih dimenzija. Dimenzija sklada $F(3;42)=23.213$; $p<.000$. Naknadni parcijalni testovi pokazuju da na dimenziji sklada folklor i flamenko imaju više procene u odnosu na ostale koreografije, a da klasičan balet ima značajno više procene u odnosu na moderni balet. Dimenzija ukrasa $F(3;42)=17.540$; $p<.000$. Naknadni parcijalni testovi pokazuju da na dimenziji ukrasa flamenko i moderan balet imaju značajno više procene u odnosu na folklor i klasičan balet. Dimenzija dubine $F(3;42)=8.795$; $p<.000$. Naknadni parcijalni testovi pokazuju da na dimenziji dubine flamenko i moderan balet imaju značajno više procene u odnosu na folklor i klasičan balet. Dimenzija aktiviteta $F(3;42)=38.627$; $p<.000$. Naknadni parcijalni testovi pokazuju da na dimenziji aktiviteta značajno više procene u odnosu na ostale tipove plesa ima moderan balet, dok značajno niže procene u odnosu na ostale tipove plesa, ima klasičan balet. Dimenzija evaluacije $F(3;42)=27.681$; $p<.000$. Naknadni parcijalni testovi pokazuju da na dimenziji evaluacije značajno više procene ima flamenko u odnosu na ostale tipove plesa, a značajno niže procene u odnosu na ostale tipove plesa imaju moderan balet i folklor.

Na osnovu dobijenih rezultata zaključili smo da se u subjektivnom doživljaju klasičnog baleta i flamenka izdvaja dimenzija sklada, čemu verovatno doprinosi ritmičnost folklor i simetričnost figura zastupljenih u klasičnom baletu. Subjektivni doživljaj flamenka i modernog baleta, u kom su značajno više zastupljene dimenzije ukrasa i dubine, razlikuje to što subjektivni doživljaj flamenka karakteriše značajno viša dimenzija evaluacije, kojoj doprinose meki, uvijeni i kitnjasti pokreti šake, dok subjektivni doživljaj modernog baleta karakteriše značajno više procene aktiviteta, verovatno inspirisane brzom smenom različitih figura, okreta i skokova karakterističnih za moderan balet.

Ključne reči: subjektivni doživljaj, ples, sklad, ukras, dubina, aktivitet, evaluacija

LATERALNA ORIJENTISANOST VIZUELNE PREZENTACIJE

Bojana Škorc

Fakultet likovnih umetnosti

bskorc@yahoo.com

Istraživanja vizuelne prezentacije pojmova pokazuju da se u osnovi zadatka vizuelnog predstavljanja (brzog krokija) nalazi princip kanoničkog reprezentovanja značenja pojma (Solso, 1994). Istraživači potvrđuju da je način kanoničkog reprezentovanja (npr. šoljice za kafu) uniforman, sa dominantno jednakim uglom prikaza, bez obzira na iskustvenu činjenicu da predmet realno vidimo iz neograničeno mnogo različitih uglova. Kanonička reprezentacija je, možda više konceptualno vizuelno rešenje koje je idealizovani predstavnik pojmovne klase, jer sadrži bitna svojstva onoga što predstavlja, a mnogo manje vizuelna reprezentacija koja imitira realno viđenje. U prvom smislu bi se kanoničke reprezentacije mogle smatrati „vizuelnom definicijom“ nekog pojma i bile bi relativno nezavisne od realne vizuelne stimulacije. Uz to, postoje manje sistematični nalazi o lateralnoj (levo-desno) orijentaciji skica i krokija. Prema nalazima kliničkih psihologa koji se bave crtežom, ljudski profil se dominantno

orijentiše na levo, što se povezuje sa desnorukošću crtača, a na desno, kod levorukih crtača (Di Leo, 1999). Cilj istraživanja je da ispita principe reprezentovanja na populaciji studenata vizuelnih umetnosti, da bi se ponudio odgovor na sledeća pitanja: a) Kakve su kanoničke reprezentacije objekata po stepenu dominantnosti orijentacije – da li postoje statistički značajne razlike u orijentacijama crteža? Konkretno, kakva je kanonička reprezentacija objekata koji zahtevaju orijentaciju na levo ili desno, tj. da li vežbanje u veštini vizuelnog prezentovanja ublažava ili eliminiše orijentisanost? b) Da li postoje pravilnosti u nizovima odgovora, tj. statistički značajna veza između lateralizacije kod istog subjekta? Postupak : Učesnici su zamoljeni da na četiri lista papira izrade brzu skicu (20 sekundi) zadatih objekata: profil, šoljica kafe, cipela i ruka (izabrani zbog asimetričnosti prikaza), pri čemu kvalitet likovne prezentacije nije bio važan. Subjekti: 58 studenata prve i treće godine Fakulteta likovnih umetnosti u Beogradu, 63% devojke, 37% mladići, prosečnog uzrasta 21 godina. Analiza podataka: Pošto se radi o diskretnim merama (levo/desno), korišćen je Hi-kvadrat za značajnost razlika u orijentaciji i korelacija u analizi veze između nizova. Rezultati: a) Profil se u 77,6% slučajeva orijentiše na levo, čak i kod dvoje od troje levorukih u uzorku (Hi-kvadrat=55,5, značajno na 0.001). Šoljica kafe se dominantno orijentiše sa drškom na desno (93%) čak i kod svih troje levorukih u uzorku (Hi-kvadrat=93,2, zn. na 0.001 za $df=57$). Cipela se prikazuje okrenuta na levo, sa petom na desno u 77,6% uzorka (Hi-kvadrat 53,2, zn. na 0.001). Orijetacija ruke je neodređena, 53,4% prikazalo levu, 14% neutralno, a 32,8% desnu, ali još uvek značajno na 0.01, za Hi-kvadrat= 13,7. b) Povezanost između nizova, iako poremećena zbog izražene dominantnosti, pokazuje značajnost u sledećim prikazima: cipele – profil su povezani $r=0.457$, zn. na 0.01, i cipele – šoljica kafe su povezani $r=0.514$, zn. na 0.01. Zaključak: Sistematsko vežbanje u crtanju realističkih objekata ne utiče na orijentisanost kanoničke reprezentacije. Ona, verovatno, ostaje dominantno kognitivna aktivnost izrade „vizuelne definicije“ koja prikazuje značenje, a ne realno vizuelno iskustvo. Reprezentacija teži da se jasno orijentiše – profil gleda na levu stranu, šoljica kafe se drži sa desne strane, cipela je vrhom okrenuta na levo, a leva šaka se češće prikazuje nego desna. Mali uzorak levorukih (6%) odgovara uzorku u opštoj populaciji, ali nije dovoljan

da bi se zaključivalo o dominantnosti ruke kao osnovnom intervensiucem faktoru. Rezultati više navode na ideju da se prezentacije organizuju kao uniformni set distinktivnih odlika klase, nego kao izraz motoričke pogodnosti za crtača.

Ključne reči: kanonička reprezentacija, definicija, lateralizacija

SUBJEKTIVNA PROCENA POVEZANOSTI BOJE I ZVUKA

Bojana Škorc, Biljana Pejić

Fakultet likovnih umetnosti, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Beograd
bskorc@yahoo.com

Pitagorina hipoteza o tome da se svet nalazi u odnosima uređene harmonije, na konkretnom planu pretpostavlja da se različiti iskustveni i prirodni fenomeni nalaze u povezanim relacijama. Iz njegove opšte ideje bi se mogla izvesti pretpostavka da se različiti aspekti doživljaja povezuju između sebe, na primer, boje sa zvukom ili brojem koji bi joj, po subjektivnoj proceni, najbolje odgovarao. Pitagorina hipoteza je slična pojmu sinestezije, ali koja podrazumeva kros-modalnu povezanost između setova čulnih utisaka i ne pretpostavlja nužno

postojanje generalnog integrativnog mehanizma koji je zadužen za ovo povezivanje. U skladu sa Pitagorinom hipotezom, istraživanje se bavi povezanošću između apstraktnih doživljaja boje, zvuka i broja. Boje, brojevi i zvuci su u instrumentu reprezentovani nazivima (terminima) kojima se označavaju, da bi se izbegao direktan čulni nivo doživljaja (sinestezija). Cilj istraživanja je da ispita hipotezu da li postoji povezanost između apstraktnih boja (imena) i zvukova (numerička skala), kao i između apstraktnih boja (imena) i broja koji im odgovara. Subjekti su 34 studenta slikarstva, vajarstva i grafike, Fakulteta likovnih umetnosti u Beogradu, treće godine studija – završna godina, 61% su devojke, a 39% mladići. Pretpostavka je da ova grupa ima razvijenu visoku osetljivost prema doživljavanju i upotrebi boja. Prethodna istraživanja na istoj populaciji su pokazala da postoji povezanost omiljene boje sa predmetim i zvucima (Škorc, 2008). Instrument se sastojao od niza imena boja (belo, žuto, crveno, zeleno, plavo, ljubičasto, braon i crno). Uz svaku boju su ponuđene po dve desetostepene skale visine i jačine tona. Zadatak učesnika je bio da svakoj boji pripiše ton odgovarajuće jačine i visine, a zatim bilo koji broj od 1 do 10. Obrada podataka – korišćen je Hi-kvadrat da bi se ispitalo postojanje sistematskog faktora u povezivanju boja – zvuk, boja – broj. Rezultati: Boja – zvuk: od 16 ispitanih relacija, 10 je statistički značajno (62,5%), ljubičasta i plava boja nisu imale odgovarajući zvuk. Ostale relacije pokazuju da žuta i braon nemaju jasnu jačinu (nije značajna veza), ali imaju visinu. Boja – broj: od 8 ispitanih relacija, 5 je statistički značajno (62,5%). Značajnu vezu sa brojem nemaju crvena, plava i braon, iako se plava približava statističkoj značajnosti (0.07). Bela se povezuje sa brojem 1, žuta sa 2, zelena sa 5 i 6, ljubičasta sa 7, a crna sa 1 i 10. Zaključak: Većina relacija pokazuje statističku značajnost veza boja - zvuk i boja – broj. Ima osnova Pitagorina hipoteza o povezanosti boja, zvukova i brojeva. Nalazi traže dopunu u smislu povećanja broja ispitanika i dodatnog balansiranja, čime bi se, verovatno, bacilo svetlo na sadržaj ove povezanosti. Najjasnije povezanosti su pokazale bela i crna boja (najviše vrednosti Hi-kvadrata). Beloj boji bi odgovarao najdublji i najslabiji zvuk, a crnoj najdublji i najjači. Beloj boji se pripisuje broj 1, a crnoj 1 i 10. Ovo je saglasno sa hipotezama o posebnom statusu bele i crne boje (nisu boje, nego svetlo i tama – Leonardo da Vinči). Izgleda, takođe, da je visina zvuka, nešto uspešniji opis od jačine (visina je značajna u 75%, a jačina u 50% relacija).

Ključne reči: simboličko značenje boja, zvuk, broj

UMETNIČKA KONTROLA U KREATIVNOM PROCESU SCENSKIH UMETNIKA

Irena Ristić

Hop.La! Beograd

hopla@hop-la.org

Do koje mere je kreativni produkt scenskih umetnika uslovljen stepenom umetničke kontrole u periodu pripreme? Da li različit stepen umetničke kontrole u kreativnom procesu utiče na procene latentnih estetskih dimenzija i umetničku vrednost dela? Dosadašnja istraživanja u domenu scenske umetnosti ukazuju na mogućnost da kreativna situacija pod rigidnim restrikcijama otkriva svoje semantičke granice srazmerno stepenu umetničke kontrole, kao i da model rediteljskog vođstva može značajno uticati na procene različitih dimenzija estetskog doživljaja (Ristić, 2009b). Kada rade u liberalnim uslovima, scenski

umetnici kreiraju scene koje se procenjuju značajno više na skalama pobudenosti, kompleksnosti, kreativnosti i umetničke vrednosti, u poređenju sa scenama izvedenim iz restriktivnih uslova. Međutim, interakcija između reditelja i glumaca može biti vrlo složena i specifična, a grupna dinamika može uslovljavati kreativni proces više od stepena umetničke kontrole, posebno kada se istraživanje organizuje u dužem vremenskom periodu. Zato je istraživanje ponovljeno, ali ovog puta bez učešća reditelja i u vrlo ograničenom vremenskom okviru. Fokusirali smo se na kreativni proces glumaca i pokušali da ispitamo da li prednost zaista imaju principi umetničke slobode u razvoju sadržinskih i formalnih aspekata nove estetske forme. U istraživanju su učestvovala dva mlada glumca, koja su ujednačena po stepenu obrazovanja, iskustva i umetničke veštine. Tokom istraživanja, glumci su pripremali dve vinjete, a uslovi su varirali po dimenziji restriktivnosti-oslobođenosti situacije stvaranja. Stepem restrikcije je kontrolisan preko početnih instrukcija. Restriktivni uslovi pretpostavljali su niz ograničenja vezanih za sadržaj i broj replika, trajanje, dramsku situaciju, elemente fabule i žanrovsko usmerenje. Liberalni uslovi su pretpostavljali veći izbor replika, uz slobodu da glumci izaberu sadržaj i formu kakvu žele. Nakon početne instrukcije, glumci su imali po sat vremena da svaku vinjetu pripreme, a zatim su vinjete snimljene. Za procenjivanje je izabran uzorak od 19 subjekata oba pola, uzrasta 20 do 43 godine. Korišćen je instrument SDS16 (Marković i Radonjić, 2005) koji se sastoji od niza bipolarnih sedmostepenih skala, predviđenih za merenje četiri latentne dimenzije estetskog doživljaja: regularnosti, hedoničkog tona, smirenosti i pobudenosti. Kao dodatak, uvedene su skale koje su merile dimenzije kompleksnosti, kreativnosti, inovativnosti i umetničke vrednosti. U obradi podataka korišćena je analiza varijanse. Rezultati iznenađuju. Procene umetničkog rada izvedenog u restriktivnim uslovima otkrivaju značajno viši stepen pobudenosti $\{F(1,18)=7.71; p < .05\}$, hedoničkog tona $\{F(1,18)=8.43; p < .01\}$, inovativnosti $\{F(1,18)=5.82; p < .05\}$, kompleksnosti $\{F(1,18)=13.60; p < .01\}$, kreativnosti $\{F(1,18)=6.90; p < .05\}$ i umetničke vrednosti $\{F(1,18)=5.16; p < .05\}$, u poređenju sa vinjetama koje su rađene u liberalnim uslovima. Razlika postaje još upečatljivija kada se uzme u obzir da je redosled rada restriktivne uslove pretpostavljao liberalnim. Izgleda da je scenskim umetnicima, posebno u početnim fazama rada, veoma važno usmerenje i precizna direkcija. Tada njihovi kreativni potencijali dolaze do izražaja, daleko više nego kada im je na raspolaganju širok izbor mogućnosti. Iako su ranija istraživanja pokazala da spontanost predstavlja jedan od najvažnijih uslova za umetničku kreaciju (Nemiro 1997, Ristić 2009a), njena uloga je možda presudna u kasnijim fazama kreativnog procesa, dok potreba za direktivnošću dominira u početnoj fazi rada. Uz to, pretpostavljamo da je potreba za direktivnošću na početku rada, specifična za kreativni proces scenskih umetnika, u velikoj meri različita od rada u drugim umetničkim disciplinama.

Ključne reči: kreativni proces, scenski umetnici, kontrola, latentne estetske dimenzije

FAKTOR OČEKIVANE EVALUACIJE
I PROCENE LATENTNIH DIMENZIJA ESTETSKOG DOŽIVLJAJA
U KREATIVNOM PRODUKTU SCENSKIH UMETNIKA

Irena Ristić

Hop.La! Beograd

hopla@hop-la.org

Da li očekivanje stručne evaluacije u kreativnom procesu glumaca utiče na procene latentnih estetskih dimenzija i umetničku vrednost kreativnog ishoda?

Dosadašnja istraživanja pokazala su da evaluativna kontrola od strane eksperata može imati negativan uticaj na intrinzičku motivaciju a tako i na kreativan ishod, bez obzira na profil ili uzrast ispitanika. Istovremeno, očekivanje evaluacije rezultira porastom osećanja anksioznosti. Ispitanici koji rade u uslovima očekivane evaluacije izveštavaju da im je koncentracija loša, a pažnja rasuta. Oni koji su najzabrinutiji oko evaluacije, pokazuju najniži stepen kreativnosti, a njihovi radovi su procenjuju kao najslabiji (Amabile, 1996). Potvrđen je i efekat interakcije između evaluacije i veštine subjekata. Manje vešti ispitanici postaju kreativniji kada očekuju evaluaciju, dok talentovaniji i veštiji pokazuju viši stepen kreativnosti u uslovima koji su oslobođeni evaluacije (Hill, Amabile, Kul i Vitny, 1994; Polack, 1992). Ostaje otvoreno pitanje da li evaluacija na sličan način ugrožava i kreativni proces umetnika, a posebno scenskih umetnika koji se svakodnevno izloženi procenama publike i/ili svojih kolega. Da li se kreativni produkt scenskih umetnika razlikuje kada ga pripremaju 'samo za sebe' i kada znaju da će njihov rad biti podvrgnut stručnoj evaluaciji?

U istraživanju su učestvovala dva mlada glumca koja su tokom eksperimentalne sesije pripremala dve dramske vinjete. Tokom istraživanja uslovi su varirali na dimenziji očekivana evaluacija-odsustvo evaluacije. Pre rada na prvoj vinjeti, glumci su bili instruirani da slobodno izaberu replike, situaciju, žanr i sadržaj, i da pripreme vinjetu 'po svom ukusu', bez obaveze da vinjeta bude prikazana procenjivačima. Pre rada na drugoj vinjeti, glumci su instruirani da slobodno biraju sadržaj i način rada, ali uz napomenu da će vinjetu gledati stručna publika (reditelji, glumci i kritičari). Trajanje pripreme za svaku vinjetu bilo je sat vremena, nakon čega je sledilo izvođenje i snimanje. Prigodni uzorak procenjivača (N=19) posmatrao je snimke vinjeta, a zatim je usledio postupak procene pomoću instrumenta SDS 16 (Marković i Radonjić, 2005) koji se sastoji od niza bipolarnih sedmostepenih skala, predviđenih za merenje četiri latentne dimenzije estetskog doživljaja: regularnosti, hedoničkog tona, smirenosti i pobudenosti. Radi proširenja rezultata, uvedene su skale koje su merile dimenzije kompleksnosti, kreativnosti, inovativnosti i umetničke vrednosti, a u obradi podataka je primenjena analiza varijanse.

Nije utvrđena statistički značajna razlika između procena dve vinjete, ni kada je reč o latentnim dimenzijama estetskog doživljaja ni kada je reč o dodatnim skalama. Nalaz ne prati dosadašnje rezultate koji su dobijeni u domenu vizuelnih medija sa ispitanicima koji po vokaciji nisu profesionalni umetnici, niti imaju umetničko iskustvo ili obrazovanje. Faktor očekivane evaluacije ne ugrožava kreativni proces scenskih umetnika, niti utiče na strukturu procena latentnih dimenzija estetskog doživljaja. Izgleda da profesionalni scenski umetnici, naviknuti na eksponiranje, radu pristupaju na sličan način čak i u uslovima kada ga rade 'samo za sebe'.

Ključne reči: scenski umetnici, kreativni proces, evaluacija, procene estetskih dimenzija

SUBJEKTIVNI DOŽIVLJAJ MUZIKE

Biljana Pejić, Ana Pflug

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za sport i fizičku kulturu, Univerzitet u Beogradu
bilja309@ptt.rs

Rad se bavi istraživanjem subjektivnog doživljaja muzike različitih epoha, od renesanse do romantizma. Ima za cilj da utvrdi da li se muzičke kompozicije, koje pripadaju istom umetničkom pravcu, opažaju kao međusobno slične. Ranija istraživanja pokazuju da postoji saglasnost u pripadnosti kategorijama kada je u pitanju ples (Vukadinović, 2009), ali ne i slike modernih pravaca (Radonjić, 2001). Da li postoji saglasnost u pripadnosti kategorijama kada je reč o muzici? Metod Subjekti: 30 ispitanika, uzrasta od 19-20 godina, oba pola Stimulusi: 54 muzičke kompozicije iz perioda rane, visoke i pozne renesanse, baroka i romantizma (18 za svaki pravac, 6 za svaku fazu) Instrument: 16 sedmostepenih skala procene u formi semantičkog diferencijala, koje mere četiri dimenzije: estetsku evaluaciju (zagonetno, maštovito, moćno, zanimljivo), regularnost (precizno, jasno, skladno, stabilno), dinamizam (brzo, dinamično, upadljivo, smelo) i afektivnu evaluaciju (blago, nežno, vedro, toplo) Postupak: Ispitanici su procenjivali svaki stimulus na 16 skala. Redosled izlaganja stimulusa je balansirani. Vreme izlaganja i procene nisu bili ograničeni. Rezultati Metodom K-means izdvojena su tri klastera. Prvi klaster čini 21 muzička kompozicija. Kompozicije pripadaju visokoj i poznoj renesansi, visokom i poznom baroku i ranom i poznom romantizmu. Karakteriše ih visoka regularnost i afektivna evaluacija. One se opažaju kao precizne, jasne, skladne, stabilne, blage, nežne, vedre i tople. Drugi klaster čini 14 muzičkih kompozicija, koje većinom pripadaju ranoj, visokoj i poznoj renesansi, a manje ranom baroku. Karakteriše ih visoka regularnost. One se opažaju kao precizne, jasne, skladne i stabilne. Treći klaster čini 19 muzičkih kompozicija koje većinom pripadaju kasnom baroku i ranom, visokom i poznom romantizmu. Njih karakteriše visoki dinamizam, estetska evaluacija i regularnost. One se opažaju kao brze, dinamične, upadljive, smeđe, zagonetne, maštovite, moćne, zanimljive, precizne, jasne, skladne i stabilne. Analiza varijanse pokazuje da se klasteri međusobno razlikuju na dimenziji estetska evaluacija: $F(2;51)=108,19$; $p<.001$, regularnost: $F(2;51)=30,70$; $p<.001$, dinamizam: $F(2;51)=64,75$; $p<.001$ i afektivna evaluacija: $F(2;51)=13,16$; $p<.001$. Na dimenzijama estetska evaluacija i dinamizam najviše su procenjene muzičke kompozicije trećeg klastera, na dimenziji regularnost prvog i trećeg klastera, a na dimenziji afektivna evaluacija prvog klastera. Zaključak: Ne postoji saglasnost između subjektivne kategorizacije i muzičkih umetničkih pravaca. Muzičke kompozicije renesanse, baroka i romantizma se razvrstavaju u različite kategorije nezavisno od objektivnih karakteristika i vremena nastanka. Drugi klaster, kome pripada uglavnom muzika renesanse, najpribližniji je istorijskoj podeli muzike po pravcima.

Ključne reči: muzika, estetska evaluacija, regularnost, dinamizam, afektivna evaluacija

UTICAJ LIKOVNIH ELEMENATA NA ESTETSKU PREFERENCIJU
SLIKA

Biljana Pejić, Ana Pflug

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u
Beogradu, Fakultet za sport i fizičku kulturu, Univerzitet u Beogradu
bilja309@ptt.rs

Šta je lepo? Šta čini da se jedna slika opaža lepom, a druga ne? Ovo su samo neka od pitanja na koja su brojna istraživanja u oblasti eksperimentalne estetike i psihologije umetnosti dala različite odgovore. Cilj ovog rada je bio da utvrdi kako pojedini likovni elementi utiču na estetsku percepciju slika, odnosno, na koji način oni doprinose da se određene slike više estetski vrednuju u odnosu na druge. Izvedena su dva eksperimenta. Eksperiment 1 Metod Subjekti: 35 ispitanika, uzrasta od 19-20 godina, oba pola Stimulusi: 50 reprodukcija slika, poznatih slikara, različitih stilova, pravaca i epoha Instrument: bipolarna skala procene lepo-ružno (od 3 do 3) Postupak: Ispitanici su procenjivali svaki stimulus na sedmostepenoj skali lepo-ružno Rezultati: Izračunate su prosečne vrednosti za svaki stimulus. Izdvojeno je po 10 stimulusa koji su najviše, odnosno najmanje vrednovani na skali estetske procene. Eksperiment 2 Metod Subjekti: 35 ispitanika, uzrasta od 19-20 godina, oba pola Stimulusi: ukupno 20 reprodukcija slika, raspoređenih u kategoriju „lepih slika“ i „slika koje nisu lepe“ (po 10 u svakoj kategoriji) izabranih na osnovu procena u Eksperimentu 1 Instrument: 12 sedmostepenih bipolarnih skala procene, u formi semantičkog diferencijala, koje mere 4 dimenzije: nezasićenost (svetle boje, bela boja, retka površina), pravilnost (kontinuirane linije, cele forme, prave linije), složenost (složena forma, složena kompozicija, slobodna forma) i orijentacija (vertikalne linije, horizontalne linije, ravne linije) i 6 sedmostepenih unipolarnih skala koje mere 3 dimenzije: tople boje (žuta, crvena), hladne boje (plava, ljubičasta) i neutralne boje (siva, braon). Postupak: Ispitanici su procenjivali svaki stimulus na 18 sedmostepenih skala procene Rezultati: Analiza varijanse pokazuje efekat grupe stimulusa na dimenziji zasićenost: $F(1;18)=4,74$; $p<.05$, složenost: $F(1;18)=6,31$; $p<.05$, orijentacija: $F(1;18)=5,00$; $p<.05$ i hladne boje: $F(1;18)=7,00$; $p<.05$. Zaključak: Rezultati pokazuju da likovni elementi utiču na estetsku procenu slika. Slike koje se opažaju kao „lepe“ statistički se značajno više procenjuju na dimenzijama: zasićenost, složenost i hladne boje, dok slike koje „nisu lepe“ na dimenziji orijentacija. „Lepe slike“ odlikuje složena forma i kompozicija, slobodne forme, retka površina, svetle i hladne boje i dominacija bele, plave i ljubičaste boje. „Slike koje nisu lepe“ odlikuju pre svega vertikalne, horizontalne i ravne linije. Nalazi idu u prilog Ajzenkovog učenja o važnosti faktora složenosti u estetskoj proceni.

Ključne reči: estetska procena, lepo, likovni elementi

ESTETSKI DOŽIVLJAJ I EMOCIONALNI SADRŽAJ UMETNIČKIH
SLIKA

Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu
smarkovi@f.bg.ac.rs

U ovom istraživanju ispitivan je odnos između estetskog doživljaja i drugih emocionalnih kvaliteta vezanih za sadržaj umetničkih slika. Estetski doživljaj definisan je kao izuzetno stanje svesti u kojem je osoba fascinirana određenim objektom (stanje visoke fokusiranosti pažnje, osećanje jedinstva sa objektom i sl.). Cilj istraživanje bio da odgovori na tri pitanja: (1) da li je estetski doživljaj posebno stanje svesti nesvodivo na druge emocionalne kvalitete, (2) da li je estetski doživljaj nezavistan od afektivnog tona, tj. da li se može vezivati za prijatne, ali i za neprijatne sadržaje, i (3) da li postoji struktura pojedinačnih emocija sa kojom je estetski doživljaj posebno povezan). Da bismo odgovorili na ova pitanja izveli smo jednu faktorsko-analitičku studiju u kojoj su ispitanici dobili zadatak da na skupu deskriptora subjektivnog (estetskog i emocionalnog) doživljaja procenjuju set umetničkih slika. Metod Ispitanici: 31 student prve godine psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu. Stimulusi: 24 umetničke slike preuzete iz našeg ranijeg istraživanja. Instrument: Set od 31 unipolarnih sedmočlanih skala procene definisanih u preliminarnoj studiji. Ove skale predstavljaju deskriptore subjektivnog (estetskog i emocionalnog) doživljaja slika. Devet deskriptora estetskog doživljaja preuzeli smo iz ranijeg istraživanja: opčinjavajuće, neodoljivo, jedinstveno, neprolazno, duboko, izuzetno, univerzalno, neizrecivo, voleo/la bih da imam ovu sliku. 22 deskriptora emocionalnih kvaliteta izdvojili smo iz šireg seta osnovnih i složenih emocija koje se najčešće navode u literaturi: veselo, tužno, privlačno, gadno, strašno, besno, očekivano, iznenađujuće, mrsko, stidljivo, zadivljeno, poštovano, erotično, ponosno, sažaljivo, nepoverljivo, ljubomorno, razočarano, tragično, komično, simpatično, ljupko. Postupak: Ispitanici su procenjivali 24 slike na 31 skali. Ispitanici su podeljeni u dve grupe od po 15 i 16 procenjivača kojima su stimulusi bili izlagani različitim redosledom. Rezultati: U faktorskoj analizi izdvojena su dva interpretabilna faktora: bipolarni faktor Afektivni ton koji objašnjava 27, 18 % varijanse (deskriptori na pozitivnom polu: simpatično, ljupko, veselo, itd; deskriptori na negativnom polu: strašno, gadno, mrsko, itd) i faktor Estetski doživljaj koji objašnjava 18, 15 % varijanse (deskriptori: izuzetno, duboko, jedinstveno, itd). Promax rotacija pokazuje da su ova dva faktora u niskoj korelaciji. Korelacija nije bila značajna ni kada se koreliraju procene 24 slike na faktorima Estetskog doživljaja i Afektivnog tona (mere za svaki faktor izračunate su kao proseci po 6 najzasićenih skala). Zaključak Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je estetski doživljaj nezavistan od drugih emocionalnih kvaliteta i osećanja. Radi se doživljaju koga karakteriše opčinjenost i osećanje izuzetnog, jedinstvenog i dubokog odnosa sa slikom. Drugo, niska i statistički neznčajna korelaciju Estetskog doživljaja i Afektivnog tona ukazuje na to da estetski doživljaj nije svodiv na prijatnost i afektivnu privlačnost, već da može biti podjednako povezan sa prijatnim i neprijatnim slikama. Najzad, treći nalaz ovog istraživanja je da su emocionalni deskriptori grupisani u jedinstveni bipolarni faktor Afektivni ton, što znači da je bazična hedonička dimenzija nadvladava specifičnosti pojedinačnih emocionalnih kvaliteta.

Ključne reči: estetski doživljaj, emocije, umetničke slike

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije, projekat br. D-149039.

PERCEPTIVNE, SEMANTIČKE I AFEKTIVNE DIMENZIJE
FIGURALNIH I APSTRAKTNIH SLIKA

Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu
smarkovi@f.bg.ac.rs

U ovom istraživanju ispitivane su razlike između figuralnih i apstraktnih umetničkih slika na tri grupe dimenzija subjektivnog doživljaja, perceptivnim, semantičkim i afektivnim. Perceptivne dimenzije predstavljaju procene dominantnih likovnih sredstava prisutnih u slici (npr. dominacija forme, boje i sl.). Semantički domen referira na procenu poruka koje se mogu prepoznati u slici (npr. prikaz scena, izraz emocija i sl.). Najzad, treća grupa dimenzija odražava efektivni aspekt doživljaja slika (npr. prijetnost, pobudenost i sl.). Prepostavili smo da će se dominantna razlika između figuralnih i apstraktnih slika pojaviti na semantičkim dimenzijama usled toga što je domen značenja slika usko vezan za njihov reprezentacioni sadržaj. Metod Ispitanici: 60 studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu. Stimulusi: Dva uzorka slika korišćena su kao stimulusi, 18 figuralnih 18 apstraktnih. Instrumenti: U eksperimentu su korišćena tri instrumenta: A. Perceptivne dimenzije slika. 12 bipolarnih sedmočlanih skala grupisanih u četiri dimenzije: Forma, Boja, Prostor i Kompleksnost. B. Semantičke dimenzije slika: 8 unipolarnih sedmočlanih skala grupisanih u četiri dimenzije. Ove skale sastoje se od iskaza koji se odnose na različite domene poruka koje se prepoznaju u slikovnim sadržajima (šta je umetnik htio slikom da poruči): Konstrukcija-Iluzija realnosti, Ekspresija, Ideologija i Dekoracija. C. Afektivne dimenzije slika: 12 bipolarnih sedmočlanih skala grupisanih u četiri dimenzije: Afektivni ton, Pobudenost, Smirenost i Regularnost. Postupak: Ispitanici su procenjivali slike na tri instrumenta. Pri tome, jedna grupa (N1=30) procenjivala je figuralne, a druga (N2=30) apstraktne slike. Unutar ovih grupa ispitanici su podeljeni u po četiri manje grupe kojima su slike bile izlagane različitim redosledom. Ispitivanje je bilo grupno, a slike su izlagane LCD projektorom. Rezultati Rezultati su pokazali da se figuralne slike procenjuju značajno više na perceptivnim dimenzijama Forma ($t=3,28$, $p<.01$) i Kompleksnost ($t=2,06$, $p<.01$), semantičkoj dimenziji Iluzija realnosti ($t=7,20$, $p<.01$) i afektivnoj dimenziji Regularnost ($t=5,95$, $p<.01$). Apstraktne slike procenjane su kao značajno više na perceptivnoj dimenziji Boja ($t= -2,96$, $p<.01$), semantičkoj dimenziji Ekspresija ($t=7,17$, $p<.01$) i afektivnoj dimenziji Pobudenost ($t=-3,78$, $p<.01$). Zaključak: Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se figuralne i apstraktne slike razlikuju na sva tri domena subjektivnog doživljaja, a ne samo na semantičkom. Mnoge od dobijenih razlika su očekivane, ako se zna koje su njihove osnovne funkcionalne i strukturalne karakteristike. Generalno gledano, za razliku od apstraktnih slika, figuralne slike napravljene su tako da sadrže precizno i detaljno definisane forme koje se lako mogu povezati sa objektima iz realnosti (visoke procene na dimenzijama Forma, Kompleksnost, Regularnost i Iluzija realnosti). Sa druge strane, apstraktne slike predstavljaju nezavisne ikoničke svetove kroz koje umetnici izražavaju svoju maštu i emocije koristeći elementarna likovna sredstva kao što je boja kojom pobuđuju i aktiviraju samog posmatrača (visoke procene na dimenzijama Boja, Ekspresija i Pobudenost).

Ključne reči: figuralne i apstraktne slike, perceptivne, semantičke i afektivne dimenzije

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije, projekat br. D-149039.

KOGNITIVNA PSIHOLOGIJA I PSIHOLINGVISTIKA

**INSTRUMENT: MUŠKI ILI ŽENSKI? DA LI GRAMATIČKI ROD
OBLIKUJE PREDSTAVE O PREDMETIMA?****Jasmina Vuksanović, Boban Petrović, Irena Avramović-Ilić**Državni univerzitet u Novom Pazaru, Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije
vuksaniv@nadlanu.com

Iako je gramatički rod arbitrarna jezička kategorija, dosadašnja istraživanja pokazuju da ljudi shvataju gramatički rod kao sistem koji ima značenje. U našem istraživanju smo postavili dva pitanja: da li gramatički rod oblikuje način na koji formiramo predstave o određenom predmetu, i, ako je tako, da li i u prisustvu vizuelno prezentovanog predmeta gramatički rod dominantno oblikuje način na koji formiramo predstave.

Sprovedena su dva eksperimenta. U Eksperimentu 1 smo se bavili pitanjem da li će korišćenje pseudoreči sa obeležjima dva različita gramatička roda kao nazive za dva muzička instrumenta oblikovati način kako subjekti zamišljaju date instrumente. Uzorak je činilo 53 ispitanika jednako distribuiranih po polu.

Na početku smo ispitanicima naložili da nam napišu listu prideva za koje smatraju da najbolje opisuju način govora tipičnog muškarca i način govora tipične žene. Potom smo izdvojili prideve koji su se najčešće pojavljivali i ispitanicima naložili da ih rangiraju od 1 do 5 u zavisnosti od stepena pripadnosti muškom, odnosno ženskom načinu govora. Nakon što je izdvojena lista od 6 prideva koji najbolje opisuju muški način govora i 6 koji najbolje opisuju ženski način govora ispitanicima je naloženo da muzičkim instrumentima sa pseudonazivima koja obeležavaju 2 različita gramatička roda, a koja su u skladu sa fonologijom srpskog jezika: *MOKAN* i *TIFLA*, od ponuđenih 12 prideva pripišu one za koje smatraju da najbolje opisuju svaki od ponuđenih instrumenata.

Rezultati su pokazali da su ispitanici statistički značajno više prideva muškog roda dodeljivali instrumentu nazvanom *mokan* ($t=7.03$, $df=52$, $p<0.01$), a instrument nazvan *tifla* je značajno više dobio prideve ženskog roda ($t=6.45$, $df=52$, $p<0.01$).

Eksperiment 2 je sproveden sa ciljem da se odgovori na pitanje da li jezik dominantno oblikuje predstave i u uslovima kada su prisutne i perceptualne informacije.

Uzorak je činilo 72 ispitanika jednako distribuiranih po polu. Eksperiment 2 se sastojao iz dva dela. U prvom delu su izložene slike dva različita instrumenta, a ispitanicima je naloženo da im daju prideve za koje smatraju da ih najbolje opisuju. Korišćen je set od 12 prideva iz Eksperimenta 1. Rezultati ukazuju da je vizuelna informacija usmerila ispitanike da jedan od prikazanih instrumenata predstave značajno više atributima muškog roda ($t=5.98$, $df=71$, $p<0.01$), dok je drugi instrument predstavljen značajno više atributima ženskog roda ($t=4.15$, $df=71$, $p<0.01$).

U drugom delu eksperimenta svaka slika je dobila određeni naziv, s tim što je polovina ispitanika dobila prvu sliku sa nazivom *mokan* i drugu sa nazivom *tifla*, dok je polovina dobila slike sa obrnutim nazivom.

Rezultati pokazuju da su ispitanici u situaciji u kojoj je vizuelna informacija data u saglasnosti sa gramatičkim rodnom konzistentno svakom od datih instrumenata dodeljivali attribute tog gramatičkog roda. U skladu sa postavljenim ciljevima od najvećeg značaja su podaci dobijeni u situaciji kada je vizuelna informacija interferirala sa pseudoimenicom suprotnog gramatičkog roda. Nalazi

pokazuju da su se subjekti i u situaciji u kojoj je prisutna interferencija između vizuelne i jezičke informacije u značajno većem procentu oslonili na informaciju koju nosi jezički sistem.

Ključne reči: gramatički rod, predstave

EFEKAT KONGRUENTNOSTI ČULNIH MODALITETA – ISTRAŽIVANJE NA PRIDEVIMA I GLAGOLIMA

Jelena Živanović i Dušica Filipović Đurđević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu
 Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu; Laboratorija za
 eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu
 jelena.zivanovic10@gmail.com

Prema teoriji perceptivnih simbola reprezentacije pojmova zasnovane su na fizičkom iskustvu sa onim što pojam predstavlja, a pobuđivanje predstava pojmova podrazumeva ponovno pobuđivanje obrazaca aktivacije koji su bili prisutni tokom iskustva sa datim pojmom. Iz ove teorije izvedena je hipoteza o facilitatornom efektu kongruentnosti modaliteta pomoću kojeg je moguće iskusiti pojam i modaliteta kroz koji se izlaže reč koja reprezentuje dati pojam. Ovaj efekat demonstriran je u ranijem istraživanju na imenicama, a cilj ovog istraživanja bio je da se isti efekat testira pri obradi prideva i glagola.

U zadatku vizuelne leksičke odluke i zadatku auditivne leksičke odluke učesvovao je 31 student Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Prikazano je 40 prideva u nominativu jednine muškog roda, 40 glagola u infinitivu i 80 pseudoreči (koje su prikazivane isključivo za potrebe eksperimentalnog zadatka i kasnije nisu analizirane). Po 10 prikazanih prideva i glagola označavalo je pojmove koji se mogu iskusiti isključivo čulom vida (*kariran/sijati*), po 10 je označavalo pojmove koji se mogu iskusiti samo putem čula sluha (*piskav/zujati*), a po 20 su bile fileri koji nisu analizirani. Nacrt je bio trofaktorski – prvi faktor bio je *zadatak* (zadatak vizuelne/zadatak auditivne leksičke odluke), drugi faktor bio je *modalitet* (reči koje označavaju pojmove koji se mogu iskusiti čulom vida/reči koje označavaju pojmove koji se mogu iskusiti čulom sluha), a treći faktor bio je *vrsta reči* (pridevi/glagoli). Zavisne varijable bili su vreme reakcije i procenat grešaka.

S obzirom na to da je analiza varijanse otkrila postojanje trostruke interakcije između modaliteta, vrste reči i eksperimentalnog zadatka ($F(1,46)=11.930, p<0.01$, vreme reakcije po ispitanicima; $F(1,31)=5.238, p<0.05$, vreme reakcije po stimulusima; $F(1, 46)=6.088, p<0.05$, broj grešaka po ispitanicima; $F(1, 31)=11.026, p<0.01$, broj grešaka po stimulusima) izvedene su odvojene analize za prideve i glagole. U slučaju prideva, zabeležen je samo glavni efekat zadatka ($F(1,46)=33.973, p<0.01$, vreme reakcije po ispitanicima, $F(1,15)=120.340, p<0.01$, vreme reakcije po stimulusima; $F(1, 15)=13.974, p<0.01$, broj grešaka po stimulusima), dok nije zabeležena interakcija između modaliteta i eksperimentalnog zadatka. U slučaju glagola, zabeležen je glavni efekat zadatka ($F(1,46)=44.940, p<0.01$, vreme reakcije po ispitanicima; $F(1,16)=70.347, p<0.01$, vreme reakcije po stimulusima; $F(1,16)=17.286, p<0.01$, broj grešaka po stimulusima), a pored toga, u skladu sa predikcijama, zabeležena je interakcija između eksperimentalnog zadatka i modaliteta u analizi vremena reakcije ($F(1,46)=14.440, p<0.01$, po ispitanicima; $F(1,16)=4.655, p<0.05$, po stimulusima) i u analizi grešaka ($F(1, 46)=9.130, p<0.01$, po ispitanicima; $F(1,16)=9.143, p<0.01$, po stimulusima). U osnovi ove interakcije stajao je različit

smer razlika između glagola sa vizuelnim i glagola sa auditivnim modalitetom u dva zadatka – u zadatku vizuelne leksičke odluke glagoli koji označavaju pojmove sa vizuelnim modalitetom bili su brže i tačnije obrađivani nego glagoli koji označavaju pojmove sa auditivnim modalitetom, dok je u zadatku auditivne leksičke odluke situacija bila obrnuta.

Rezultati pokazuju da hipoteza o efektu kongruentnosti modaliteta koja je izvedena iz teorije perceptivnih simbola i demonstrirana u obradi imenica može da se primeni na glagole. Međutim, u našem istraživanju, obrada prideva nije bila osetljiva na način izlaganja stimulusa. Cilj narednih istraživanja biće detaljnije ispitivanje mogućnosti da pridevi imaju status apstraktnih reči.

Ključne reči: efekat kongruentnosti, čulni modalitet

Ovo istraživanje sufinansirano je od strane Ministarstva nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (projekat broj: 149039D).

UTICAJ BROJA ČULNIH MODALITETA KOJIMA JE MOGUĆE ISKUSITI POJAM NA REPRODUKCIJU PAROVA ASOCIJATIVNO POVEZANIH REČI

Milica Popović, Dušica Filipović Đurđević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu

Odeak za psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Laboratorija za

eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

milica.popovic657@gmail.com

U istraživanju Popović, Živanović i Filipović Đurđević pokazano je da je obrada reči bila brža za one reči koje referišu na pojmove koji se mogu iskusiti većim brojem čulnih modaliteta. Ovi nalazi tumačeni su u svetlu teorija višestrukog koda, uz pretpostavku da veći broj modaliteta predstavlja veći broj memorijskih kodova koji obezbeđuju bržu obradu reči. U istraživanju čiji je cilj bio ispitavanje uticaja broja modaliteta na tačnost reprodukcije, pokazano je da su najtačnije reprodukovani parovi reči koji su označavali pojmove koji se mogu iskusiti većim brojem čulnih modaliteta, pri čemu je varijabla broj modaliteta bila neponovljena po ispitanicima. Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita da li se isti efekti dobijaju i kada se varijabla broj modaliteta ponovi po ispitanicima. Opravdanost za proveru ove pretpostavke leži u činjenici da se u nekim istraživanjima beleže drugačiji nalazi, u zavisnosti od toga da li se ispitivani faktor varira unutar ili između grupa.

U istraživanju je učestvovalo 36 ispitanika, čiji je zadatak bio da uče parove reči. Osam parova reči bili su fileri i služili su za kontrolu efekta redosleda, dok su 33 para bili stimulusi. Svi stimulusi predstavljali su parove visoko asocijativno povezanih imenica – 11 parova činile su apstraktne reči (*agresija-nasilje*), 11 parova bile su reči koje referišu na pojam koji se može iskusiti malim brojem čulnih modaliteta (*ubod-igla*), a 11 parova bile su reči koje referišu na pojam koji se može iskusiti većim brojem čulnih modaliteta (*narandža-breskva*). Stimulusi su bili ujednačeni po konkretnosti, familijarnosti, dužini reči, logaritmu frekvencije reči i po konkretnosti za vizuelni modalitet. Vreme izlaganja stimulusa bilo je 8000 ms, a interstimulusni interval trajao je 1000 ms. Nakon perioda učenja, 17 ispitanika učestvovalo je u zadatku slobodne, a 19 u zadatku navođene reprodukcije, gde je zadatak ispitanika bio da na ponuđeni znak (prva reč iz para), odgovore koja je bila meta (druga reč iz para). Vreme reprodukcije bilo je ograničeno na 5 minuta. Faktori u ovom istraživanju bili su broj modaliteta,

kategorijalna varijabla sa tri nivoa – *nula, malo i mnogo modaliteta*, i vrsta zadatka, na dva nivoa – *navođena i slobodna reprodukcija*. Zavisna varijabla bila je procenat tačno reprodukovanih parova reči. S obzirom na to da su se mete razlikovale po ukupnoj konkretnosti, konkretnost mete je statistički kontrolisana.

U analizi po ispitanicima, dvofaktorskom analizom varijanse, dobijen je glavni efekat broja modaliteta: $F(2,70)=7.29$, $p<0.01$, kao i glavni efekat zadatka: $F(1,35)=45.15$, $p<0.01$, dok efekat interakcije nije dostigao nivo značajnosti. U skladu sa očekivanjima, ispitanici su bili uspešniji u zadatku navođene reprodukcije, a najtačnija reprodukcija postignuta je za pojmove koji se mogu iskusiti većim brojem čulnih modaliteta. Post Hoc analizom po Takiju, pokazalo se da je efekat broja modaliteta bio prisutan samo u zadatku navođene reprodukcije, pri čemu su značajne razlike registrovane između grupe pojmova sa mnogo modaliteta i grupe apstraktnih pojmova ($p<0.05$). U analizi po stimulusima zabeležen je samo glavni efekat zadatka: $F(1,29)=144.17$, $p<0.01$.

Dobijeni rezultati pokazuju da su ispitanici najtačniji prilikom reprodukcije pojmova koji se mogu iskusiti većim brojem čulnih modaliteta, što je u skladu sa postavkama teorija višestrukog koda. Ipak, kao problem za naredna istraživanja ostaje nalaz da se pojmovi koji se mogu iskusiti većim brojem modaliteta ne reprodukuju značajno bolje od pojmova koji se mogu iskusiti manjim brojem čulnih modaliteta.

Ključne reči: efekat broja modaliteta, slobodna reprodukcija, navođena reprodukcija.

Ovo istraživanje sufinansirano je od strane Ministarstva nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (projekat broj: 149039D).

OBRADA AFEKTIVNO OBOJENOG MATERIJALA NA SUBOPTIMALNOM NIVOU EKSPOZICIJE

Ana Orlić, Ivan Grahek, Filip Nenadić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd,
Istraživačka stanica Petnica
anaorlic@gmail.com

U ovom radu želeli smo da proverimo da li izlaganje emotivno obojenih stimulusa na suboptimalnom nivou ekspozicije može uticati na kasniju evaluaciju emotivno neutralnog materijala kada se kao mera uzima vreme reakcije. Pod suboptimalnim vremenom ekspozicije se podrazumeva ono vreme koje nije dovoljno za puni kognitivnu obradu stimulusa. Drugim rečima, u ovom tipu eksperimenta, ispitanici nisu *svesni* koji su stimulus videli. Naše istraživanje oslanja se na radove Marfija i Zajonca koji su pokazali da čak i u uslovima veoma kratke ekspozicije afektivnih stimulusa (4ms) dolazi do procesiranja afektivnih informacija koje kasnije utiču na procenu neutralnih stimulusa kao lepih i u ružnih. Na osnovu ovakvih istraživanja formulisana je *hipoteza afektivnog primovanja*: afektivne reakcije mogu biti izazvane minimalnim stimulusima iz inputa i bez učešća kognitivnih procesa i semantičke analize i kao takve mogu uticati na kasnije kognitivne procese.

Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je poseban eksperiment. Kao stimulusi u ovom eksperimentu korišćene su crno-bele fotografije srećnih i ljutih lica, kao i set neutralnih fotografija različitih kuća (prethodna istraživanja su pokazala da se neutralna lica izložena pod suboptimalnim uslovima doživljavaju kao preteća). Ove fotografije su ispitanicima na ekranu računara prikazivane

veoma kratko (25 ms) i bile su praćene maskom koja dodatno ometa kognitivnu obradu materijala. Nakon prikazivanja svake fotografije na ekranu se pojavljivao po jedan znak kineskog pisma, a zadatak ispitanika je bio da što brže pritiskom na jedan od tastera odgovori da li im se dati stimulus dopada ili ne. Ovakvi stimuli su, u skladu sa istraživanjima Marfija i Zajonca, odabrani zato što su emotivno neutralni, ujednačeni i nepoznati ispitanicima. Zavisna varijabla je bila vreme reakcije. Stimulusi u eksperimentu su bili potpuno randomizirani, odnosno svaki znak kineskog pisma se mogao naći u pozitivnom, neutralnom i negativnom kontekstu.

Rezultati eksperimenta obrađeni su analizom varijanse koja je pokazala postojanje statistički značajne interakcije afektivne valence prima i tipa odgovora ($F(2,24)=4.79$, $p<0.02$). Ova interakcija se ogleda u tome što je ispitanicima trebalo značajno manje vremena da daju pozitivan odgovor u situaciji kada neutralnoj meti, odnosno znaku kineskog pisma prethodi pozitivan prim (fotografija srećnog lica) i značajno manje vremena da daju negativan odgovor u situaciji kada neutralnoj meti prethodi negativan prim (fotografija ljutog lica). Drugim rečima, dobijen je jasan efekat facilitacije kao za pozitivne, tako i za negativne stimulse. Osnovni efekti afektivne valence prima i tipa odgovora nisu bili statistički značajni. Ovakva struktura rezultata pokazuje da afektivno obojeni stimulusi izloženi na suboptimalnom nivou ekspozicije mogu uticati na kasniju procenu neutralnih stimulusa kao lepih ili ružnih. Drugim rečima, iako ispitanici nisu bili svesni koji su stimulus videli, informacija o njegovoj afektivnoj valenci je uticala na skraćene vreme reakcije u situacijama kada su tip prima i tip odgovora afektivno kongruentni.

Ključne reči: afektivno primovanje, suboptimalno vreme ekspozicije

NOVO O GRAFO-FONOLOŠKIM KORELATIMA ALOMORFIJE U SRPSKOM JEZIKU

Tamara Jovanović, Dušica Filipović Đurđević i Petar Milin

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu,

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

dmfilipo@f.bg.ac.rs

U dosadašnjim istraživanjima grafo-fonoloških korelata alomorfije u srpskom jeziku, posmatran je efekat poslednjeg konsonanta osnove na javljanje jednog *i* ili drugog nastavka instrumentala jednine (*-om/-em*) kod imenica muškog roda. S obzirom na tvrdnje lingvista da je za pojavu alomorfije, osim uticaja poslednjeg konsonanta osnove, relevantan i uticaj poslednjeg vokala osnove, u ovom istraživanju ispitivan je upravo ovaj efekat. Istraživanje je poslužilo i za potvrđivanje nalaza prethodnih eksperimenata, u kojima je sistematski ispitivan uticaj poslednjeg konsonanta osnove. Na taj način, stvoreni su preduslovi i za ispitivanje efekta interakcije poslednjeg vokala i poslednjeg konsonanta osnove na javljanje alomorfije u srpskom jeziku.

U istraživanju je učestvovao 21 ispitanik, pretežno ženskog pola, sa normalnim ili korigovanim vidom. Nacrt je bio dvofaktorski. Prvi faktor je bio *poslednji vokal osnove* sa nivoima: A, E, I, O, U. Drugi faktor je imao tri nivoa koje su sačinjavale grupe *poslednjih konsonanata osnove* s obzirom na verovatnoću izbora oblika sa nastavkom *-em* koja je zabeležena u ranijem istraživanju: K/G/M ($Pr_{em} \approx 0.0$), D/R/Z ($Pr_{em} \approx 0.2$) i Dž/Ž/Š ($Pr_{em} \approx 0.6$). Kao i u prethodnom istraživanju, primenjena je modifikacija Vag testa u kojoj je zavisna varijabla bila binarna (prisilnog izbora): *tip izabranog oblika reči* (oblik sa

nastavkom *-om* ili *-em*). Svi stimulusi su bili prezentovani na ćirilicom pismu. Koristile su se pseudoreči koje su bile konstruisane u skladu sa leksičkim pravilima srpskog jezika, poštujući nekoliko ograničenja: ista dužina od pet slova, konstantna struktura (konsonant-vokal-konsonant-vokal-konsonant), svi vokali su bili korišćeni kao poslednji vokal osnove i devet konsonanta (K,G,M,D,Z,R,Dž,Š,Ž) kao poslednji konsonant osnove - po 27 pseudoreči su imale isti *poslednji vokal osnove* sa po tri pseudoreči sa istim *poslednjim konsonantom osnove*. Konačna lista je imala 135 stimulusa.

Rezultati logističke regresije sa mešovitim efektima potvrdili su postojanje efekta poslednjeg konsonanta osnove, koji su grupisani u tri kategorije, prema verovatnoći izbora oblika sa nastavkom *-em* ($Z_{D/R/Z} = -8.61$; $df = 2704$; $p < 0.001$, $Z_{Dž/š/ž} = -13.69$; $df = 2704$; $p < 0.001$). Zabeležene su gotovo identične verovatnoće izbora oblika sa nastavkom *-em* iz prethodnog istraživanja za ove konsonante. Time je, indirektno, opravdana i sama klasifikacija konsonanta u tri kategorije. Osim ovoga, dobijen je i značajni efekat poslednjeg vokala osnove ($Z_A = -5.74$; $df = 2704$; $p < 0.001$, $Z_I = -5.93$; $df = 2704$; $p < 0.001$, $Z_O = -7.84$; $df = 2704$; $p < 0.001$, $Z_U = -5.63$; $df = 2704$; $p < 0.001$). Poslednji vokal osnove *e* je u odnosu na sve ostale vokale imao statistički značajno manju verovatnoću izbora oblika sa nastavkom *-em* ($p_{em}=0.15$). Poslednji vokal osnove *o* je imao najveću verovatnoću izbora oblika sa nastavkom *-em* ($p_{em}=0.4$). Interakcija poslednjeg vokala i poslednjeg konsonanta osnove u zadatku izbora inflektivnog oblika nisu dobijene. S obzirom na veličine efekata, može se reći da je uticaj poslednjeg vokala osnove manji od uticaja poslednjeg konsonanta osnove.

Ovim istraživanjem upotpunjeni su nalazi o efektima grafo-fonoloških karakteristika osnove reči na javljanje alomorfnih oblika u srpskom jeziku, kod imenica muškog roda u instrumentalu jednine. Osim poslednjeg konsonanta osnove, vokal koji mu prethodi, takođe, utiče na izbor jednog i/ili drugog nastavka za instrumental jednine. Kako nalazi istraživanja pokazuju, ova dva činioca deluju nezavisno jedan od drugog.

Ovo istraživanje sufinansirano je od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (projekat broj: 149039D).

Ključne reči: alomorfija, grafo-fonološki korelati, poslednji konsonant osnove, poslednji vokal osnove, imenice muškog roda, instrumental.

ČITANJE REČI U DVA PISMA: ZADATAK IZGOVARANJA SA MASKIRANIM PRIMOVANJEM

Dušan Vejnović, Petar Milin, Sunčica Zdravković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu,

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

dvejnovi@uns.ac.rs

Jedna od specifičnosti srpskog jezika je upotreba dva pisma. Lakoća njihovog čitanja može zavistiti od vizuelnih karakteristika grafema, od složenosti pravila grafemsko-fonemskog prevodenja, te od individualnih karakteristika čitalaca – od njihove uvežbanosti, izloženosti pismima i slično. Do danas, istraživanja nisu potvrdila vizuelnu superiornost grafema jednog od srpskih pisama. Takođe, rezultati o uticajima faktora sa viših nivoa obrade, pri čitanju reči i većih jezičkih celina, nisu jednoznačni. Asimetrija u obradi pisama može se ispitivati u zadacima sa primovanjem, kada se razlike između pisama opisuju u terminima otpornosti na ometanje.

U ovom istraživanju provereno je postojanje dominacije jednog alfabeta uzimajući u obzir brzinu obrade i otpornost na ometanje. Primenjen je zadatak izgovaranja (imenovanja) reči sa maskiranim primovanjem (ekspozicija prima: 52 ms). Načrt je predvideo tri faktora, koji su bili ponovljeni po ispitanicima: *alfabet mete* (ćirilica, latinica), *vrsta prima* (vizuelna maska, identitetski prim, nepovezana reč) i *kongruentnost alfabetu prima i mete* (kongruentan, nekongruentan). Zavisna varijabla bilo je vreme reakcije. U istraživanju je učestvovao 21 ispitanik.

U analizi je primenjeno modelovanje linearnih mešovityh efekata. U prvom modelu fiksni efekti su bili alfabet mete i vrsta prima, a slučajni efekti stimulusi i ispitanici. Rezultati su pokazali značajne efekte alfabetu mete ($t(4907) = -5.36$, $p < 0.001$) i identitetskog prima ($t(4907) = -6.10$, $p < 0.001$), kao i odsustvo značajne interakcije među faktorima. Osim toga, potvrđeni su i značajni doprinosi oba slučajna efekta. Model je pokazao da su latinične reči čitane brže od ćiriličnih (značajan fiksni efekat alfabetu mete) i da je identitetsko primovanje, tj. primovanje istom rečju, facilitiralo obradu u odnosu druge dve vrste prima (značajan fiksni efekat identitetskog primovanja). U drugoj analizi isključena je vizuelna maska, tako da je faktor vrsta prima imao dva *leksička* nivoa (identitetski prim i nepovezana reč), što je omogućilo uključivanje faktora kongruentnosti alfabetu prima i mete. Rezultati analize pokazali su da efekat ovog faktora nije dostigao nivo statističke značajnosti ($t(3274) = 1.956$, $p < 0.505$) i potvrdili su efekte koji su dosegli statističku značajnost i u prethodnom modelu. Ukupno gledano, otpornost dva pisma na ometanje bila je različita: ćirilične mete bile su inhibirane i alfabetski kongruentnim i nekongruentnim nepovezanim primovima, dok je inhibicija latiničnih meta registrovana samo u situaciji kada je prim bio istovremeno nepovezan i nekongruentan.

Istraživanje je pokazalo da je čitanje latiničnih reči brže od ćiriličnih. Budući da su ispitanici prvo usvojili ćirilicu, ali da su (prema sopstvenoj proceni) više izloženi latinici, može se zaključiti da je iskustvo sa pismima, a ne redosled usvajanja, relevantan faktor izgovaranja (imenovanja) reči. Izgovaranje je moguće facilitirati identitetskim maskiranim primovima, dok primovanje nepovezanim rečima ne inhibira obradu (u odnosu na vizuelnu masku). Odsustvo značajnog efekta kongruentnosti prima i mete, kao i interakcije kongruentnosti i vrste prima, ukazuje da doprinos alfabetu maskiranog prima, sam po sebi, ne može značajno ubrzati izgovaranje. Asimetrija dva alfabetu, pored brzine obrade, ispoljena je i u činjenici da je izgovaranje ćiriličnih reči, u odnosu na latinične, podložnije inhibitorynim efektima primovanja.

Ključne reči: čitanje, maskirano primovanje, alfabet, izgovaranje, imenovanje.

RAZUMEVANJE I PRODUKCIJA GLAGOLSKOG VREMENA KOD PREDŠKOLSKE DECE

Darinka Andelković, Maja Savić, Maša Popović, Bart Hollenbrandse

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Dutch Department, University of Groningen, The Netherlands
maja.savic@fmk.edu.rs

U spontanom govoru dece glagolska vremena (prošlo, sadašnje i buduće vreme) javljaju se relativno rano, već u 3. godini. Međutim, imajući u vidu da je kategorija vremena jedna od najsloženijih sazajnih kategorija i da je za njen razvoj potrebno više godina, može se postaviti pitanje da li vremenski oblici u dečjem govoru upućuju na odgovarajuće referentno vreme, tj. da li deca adekvatno

sparuju glagolsko vreme sa hronološkim vremenom u kome se događaj odvija (prošlim, sadašnjim ili budućim). Istraživanje je deo međunarodnog projekta u kome se ovo pitanje istražuje u većem broju evropskih jezika, sa kranjom namerom da se ustanovi da li kašnjenje u razvoju ove sposobnosti može biti indikativno za dijagnostiku eventualnih razvojnih teškoća. Iznosimo rezultate istraživanja sprovedenog na srpskom jeziku, na uzorku od 20-oro predškolske dece uzrasta između 5;1 i 5;11. U eksperimentalnoj situaciji svakom ispitaniku je na ekranu prikazano 36 kratkih filmova. Sprovedene su dve eksperimentalne procedure, jedna za ispitivanje razumevanja, a druga za produkciju glagolskog vremena. Svaki film prikazuje jednu putanju koja povezuje tri tačke u prostoru obeležene različitim objektima (žardinjera, sto i bicikl) i na kojoj se odvija neka aktivnost. Jedna osoba (klovn, kralj ili gusar) kreće se po toj putanji i na svakom obeleženom mestu izvodi određenu radnju (npr. igra ili kašlje). U zadatku razumevanja se varira kako glagolsko vreme, tako i referentno vreme odnosno hronološko vreme u kome se radnja odvija. Glagolsko vreme je varirano kroz pitanja Gde kralj igra, Gde je kralj igrao, ili Gde će kralj igrati. Variranje referentnog vremena je postignuto manipulacijom trenutka u kome eksperimentator postavi pitanje: pre, posle ili u trenutku vršenja radnje. Od deteta se očekivalo da adekvatno spari glagolsko i referentno vreme, tj. da pokaže koje je to mesto na kome kralj igra, je igrao ili će tek igrati. U zadatku produkcije manipulacija referentnog vremena je takođe izvedena odabirom trenutka u kome eksperimentator postavi zadatak, a od deteta se očekuje da dovrši rečenicu započetu od strane eksperimentatora izborom adekvatnog glagolskog vremena (Ja mislim da kod stola kralj... igra, je igrao ili će igrati, zavisno od toga gde se kralj nalazi u momentu postavljanja zadatka). Rezultati su pokazali da petogodišnjaci u zadatku razumevanja veoma dobro sparuju glagolsko i hronološko vreme. Proporcija tačnih odgovora je bila visoka bez obzira da li je pitanje bilo formulisano u prezentu, perfektu, ili futuru ($p=0.92$, $p=0.98$, $p=0.90$). U zadatku produkcije rezultati su manje jednoznačni. Pokazalo se da je za rečenicu započetu u momentu vršenja radnje (referentno vreme sadašnje) bilo najjednostavnije pronaći adekvatan glagolski oblik (prezent, $p=0.85$). Za rečenicu započetu u momentu posle vršenja radnje (referentno vreme prošlo) ispitanici su produkovali manje adekvatnih odgovora (perfekt, $p=0.64$), a više pogrešnih odgovora (npr. prezent, $p=0.19$). Za rečenicu započetu u momentu pre vršenja radnje (referentno vreme buduće) ispitanici su imali najmanje ciljanih odgovora (futura, $p=0.47$). Umesto toga produkovali su dosta drugih odgovora, npr. prezent ($p=0.28$) ili odgovore sa negacijom, tipa Nije još igrao ili Nije bio tamo. Rezultati su pokazali da petogodišnjaci adekvatno sparuju glagolsko vreme u zadatku razumevanja, tj. da oslanjajući se na glagolsko vreme pravilno razumeju u kom se vremenskom segmentu radnja odvija.

Međutim u zadatku produkcije pokazalo se da nisu uvek u stanju da pronađu glagolski oblik koji bi adekvatno označavao objektivno hronološko vreme.

Ključne reči: razvoj govora, glagolsko vreme, referentno vreme, razumevanje govora, produkcija govora

RAZUMEVANJE I PRODUKCIJA GLAGOLSKOG ASPEKTA KOD
PREDŠKOLSKE DECE

Darinka Andelković, Maja Savić, Maša Popović, Angeliek van Hout

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju Filozofski fakultet, Univerzitet u

Beograd, University of Groningen, The Netherlands

majsavic@f.bg.ac.rs

Glagolski aspekt (vid) je jezička ne-deiktička vremenska kategorija koja daje informaciju o tome kako se neki događaj raspoređuje u nekom vremenskom intervalu. Aspekatski sistem čini binarna opozicija svršenog ili perfektivnog u odnosu na nesvršeni ili imperfektivni aspekt. U srpskom jeziku aspekatska vrednost glagola u samoj odrednici je deo njihovog leksičkog značenja. Na primer, glagoli čitati, pevati, igrati su imperfektivni, izražavaju radnju koja traje, dok su pročitati, otpevati, odigrati perfektivni, izražavaju svršenu radnju. Važna karakteristika aspekta u slovenskim jezicima je tzv. „imperfektivni paradoks“, tj. činjenica da se svršeni vid upotrebljava samo za završene radnje, dok se nesvršeni vid može odnositi i na završene i na nezavršene radnje i događaje. Tako, nesvršeni oblik graditi (On je gradio kuću) može se upotrebiti bez obzira da li je radnja završena ili ne, što nije slučaj sa svršenim oblikom sagraditi (On je sagradio kuću). Cilj istraživanja bio je da se u zadatku razumevanja, kao i u zadatku produkcije, utvrdi da li su predškolska deca u stanju da spare perfektivni glagol sa završenom radnjom, a imperfektivni i sa završenom i sa nezavršenom radnjom. Uzorak je činilo 20 predškolske dece uzrasta 5;0 – 5;11. Deci je prikazano 6 kratkih filmova. U svakom od njih glavni akter – klovn, obavlja neku radnju nad nekim objektom (npr. otvara poklon, crta mesec, duva u svećice, pravi avion, gradi kuću). Za to vreme u pozadini se čuje muzika. U određenom momentu muzika stane, a klovn se zamrzne, što je imalo za posledicu da radnja bude završena ili nezavršena. U zadatku razumevanja detetu se kaže rečenica tipa Klovn je otvorao kutiju, ili Klovn je otvorio kutiju (po principu latinskog kvadrata aspekt je balansirano ukršten sa završenom i nezavršenom radnjom). Zadatak ispitanika je bio da odgovori sa da ili ne da li rečenica odgovara prikazanoj situaciji. U zadatku produkcije dete je trebalo da dovrši rečenicu koju je eksperimentator započeo, npr. Dok je muzika svirala, klovn je... gradio kuću ili sagradio kuću (zavisno od završenosti radnje). Rezultati su pokazali da petogodišnjaci u zadatku razumevanja pružaju visok procenat tačnih odgovora: završena radnja – perfektiv (100%); završena radnja – imperfektiv (93%); nezavršena radnja – perfektiv (89%); nezavršena radnja – imperfektiv (86%). Međutim rezultati iz zadatka produkcije daju nešto drugačiju sliku. Kada opisuju završenu radnju deca koriste perfektiv u 59% odgovora, imperfektiv u 28% odgovora i druge konstrukcije u 13% odgovora (npr. Završio je mesec, Uspeo je). Kada opisuju nezavršenu radnju adekvatno koriste imperfektiv (60% odgovora), ali se javljaju i greške - perfektiv (7%) ili se „snalaze“ koristeći druge konstrukcije (33%, npr. umesto Otvarao kutiju - nije uspeo da otvori, umesto Pravio avion - Nije završio avion). Drugim rečima, u opisu završene radnje deca koriste dominantno perfektiv, a povremeno i imperfektiv, što je legitimno jer se tako koristi i u govoru odraslih. U opisu nezavršene radnje najviše koriste imperfektiv, ali ne vladaju u potpunosti njegovom jezičkom realizacijom, jer za nezavršene radnje povremeno koriste i neadekvatni perfektiv ili se „snalaze“ koristeći druge konstrukcije. Može se zaključiti da petogodišnjaci razumeju glagolski aspekt, ali da u upotrebi ne vladaju njim u potpunosti.

Ključne reči: razvoj govora, glagolski aspekt, svršenost/nesvršenost, razumevanje govora, produkcija govora

USVAJANJE VREMENSKIH PRILOGA U SRPSKOM JEZIKU NA
UZRASTU OD 1;6 DO 4;0

Mirjana Mandić

Filološki fakultet Beograd
mandic.mirjana@gmail.com

Rad se bavi usvajanjem vremenskih priloga u spontanom govoru osmoro dece uzrasta od 1;6 do 4;0 godine. Materijal je ekscerpiran iz Srpskog elektronskog korpusa ranog dečjeg govora. Cilj rada je da se ispita koji se vremenski prilozi najranije usvajaju u srpskom jeziku i kakva je dinamika njihovog razvoja. U radu polazimo od dve hipoteze: 1) Oslanjajući se na nalaze istraživanja usvajanja vremenskih priloga rađenih na materijalu poljskog, švedskog i engleskog jezika i polazeći od ideje da deca u toku senzo-motornog razvoja postepeno stiču sposobnost upućivanja na vremenski udaljene događaje (temporalno decentriranje), pretpostavljamo da je jezički razvoj u domenu temporalne semantike uslovljen kognitivnim razvojem i da su deca na ranim uzrastima i jezički ograničena na situaciju „sada i ovde“, a vremenom stiču sposobnost vremenskog izmeštanja. 2) Pretpostavljamo da ukupna frekvenca i broj različitih vremenskih priloga raste sa uzrastom i da se razvoj vremenskih priloga može posmatrati kao pokazatelj razvoja dečijeg leksikona na ranim uzrastima. Na osnovu podataka iz literature sastavljen je spisak od 95 vremenskih priloga, koji je potom pretraživan u korpusu. U spontanom dečjem govoru registrovana je upotreba 38 vremenskih priloga, koji su upotrebljeni u 2866 iskaza. U ukupnom uzorku najranije su registrovani prilozi sada, opet i još. Ovi prilozi javljaju se najranije kod svakog pojedinačnog deteta i upotrebljavaju ih sva deca. Takođe, karakteriše ih stabilnost u upotrebi na svim uzrastima, što znači da ne postoji prekid u njihovoj upotrebi kada se posmatra ukupan uzorak. Ove priloge ujedno karakteriše i najveća frekvenca u ukupnom uzorku i kod pojedinačne dece. Prilog sada ima najveću frekvencu u ukupnom uzorku: njegova upotreba čini 65,35 % ukupne upotrebe vremenskih priloga. Slede prilozi onda (9,84 %), opet (8,23 %) i još (2,65 %). Preostala 34 vremenska priloga čine 13,93 % ukupne frekvence vremenskih priloga, nestabilni su u upotrebi, javljaju se sporadično i imaju malu frekvencu kod pojedinačne dece i u ukupnom uzorku (frekvenca pojedinačnih priloga ove grupe kreće se od 0,03 % do 1,26 % u ukupnom uzorku). U domenu upotrebe, produkcija priloga sada, opet i još ograničena je na situaciju „sada i ovde“, odnosno na trenutne aktivnosti deteta. Rezultati pokazuju i da deca sa uzrastom upotrebljavaju sve više različitih vremenskih priloga i da ih u spontanom govoru sve više koriste, čime je potvrđena druga pretpostavka istraživanja. Osim pravilnosti u razvoju priloga, utvrđene su i individualne razlike među decom, u pogledu frekvence i broja različitih vremenskih priloga, njihovog inventara i uzrasta najranijeg pojavljivanja. Analiza značenja pojedinačnih priloga pokazuje da je upotreba priloga u kontekstu adekvatna. Deca vremenske priloge upotrebljavaju u značenju koje prilozi imaju u govoru odraslih. Međutim, primećeno je da se u dečijem govoru ne realizuju sva značenja koja pojedini prilozi imaju u govoru odraslih, već samo ona značenja kojima dete referiše na svoje trenutne aktivnosti. Takođe je primećeno da u upotrebi priloga sutra, sinoć, prekjuče i posle postoje odstupanja od značenja koja dati prilozi imaju u govoru odraslih. Istraživanje pokazuje da se upotrebom vremenskih priloga vremenski lociraju samo detetove trenutne aktivnosti i da se prilozima upućuje na sadašnjost, neposrednu prošlost i blisku budućnost, čime je potvrđena prva pretpostavka

istraživanja. Kako postaju starija, deca sve češće referišu na vreme, a repertoar vremenskih priloga se proširuje.

Ključne reči: razvoj govora, spontani govor, korpus, temporalna semantika, vremenski prilozi

PRELIMINARNI REZULTATI PRIMENE DIZ-REDIGER-
MEKDERMOTOVOG OBRASCA INDUKOVANJA LAŽNIH
SEĆANJA NA SRPSKOM UZORKU MATERIJALA I ISPITANIKA

Danka Purić, Dejan Lalović

Filozofski fakultet u Beogradu

djaguard@gmail.com

Diz-Rediger-Mekdermotov (DRM) eksperimentalni obrazac predstavlja jedan od najčešće primenjivanih postupaka za izazivanje lažnih sećanja, odnosno iluzija pamćenja asocijativnog tipa. Naše istraživanje predstavlja pokušaj da se ovaj eksperimentalni obrazac, prema našem saznanju prvi put, primeni na srpskom jeziku i uzorku ispitanika, sa ciljem da se dobijeni rezultati uporede sa rezultatima istraživanja sprovedenih na stranim jezicima i uzorcima ispitanika. Postupak se sastojao u rednom vizuelnom prikazivanju 14 lista međusobno asocijativno povezanih reči a zadatak ispitanika bilo je slobodno prisećanje radi reprodukcije. Karakteristično za svaku listu bilo je da je iz nje izostavljena reč-pojam koja se može smatrati nadređenom i obuhvatnom za reči iz liste i koja se u sklopu primenjenog eksperimentalnog obrasca naziva mamcem. Glavna zavisna varijabla bio je broj lažnih sećanja, odnosno broj mamaca koje su ispitanici pogrešno reprodukovali kao reči prisutne na prikazanim listama. Liste su preuzete iz normativnog istraživanja na engleskom jeziku i adaptirane shodno duhu srpskog jezika, tako da je u izbor ušlo po 7 vrlo provokativnih – lista koje pouzdano izazivaju veći broj lažnih sećanja i 7 malo provokativnih – lista kod koje izazivaju manji broj lažnih sećanja. Po završetku prisećanja, od ispitanika se tražilo da navedu reči koje su im pale na um tokom prikazivanja listi i prisećanja i da na trostepenoj skali zaokruže stepen svoje uverenosti da im dotične reči nisu bile prikazane. Tako je dobijena mera identifikovanja mamaca, odnosno broj mamaca koje su ispitanici naveli kao reči koje su im pale na um prilikom zapamćivanja i prisećanja ali koje, ispravno, nisu reprodukovali kao prikazane na listi, kao i mera stepena uverenosti ispitanika u takav sud. Iz tri navedene mere izvedeni su indeksi aktivacije, lažnih sećanja i nadgledanja, kao finiji pokazatelji teorijski značajnih procesa koji objašnjavaju pojavu lažnih sećanja asocijativnog tipa. Osnovni nalaz glasi da su liste reči koje smo primenili izazvale prosečno 16% lažnih sećanja ($R=2,5\%-37,2\%$) a da su naši ispitanici korektno odbacivali mamce kao stimulse koji im nisu bili prikazani u prosečno 32% slučajeva ($R=1,7\%-60,3\%$). Ovi procenti su približni i neznatno niži od onih koji su dobijeni u više stranih istraživanja. Korektno odbacivanje mamaca bilo je povezano sa stepenom uverenosti ispitanika u sud o tome ($r=0,46$; $p<0,001$). Između broja lažnih sećanja koje su proizvele liste iz normativnog istraživanja na engleskom i broja lažnih sećanja koje su proizvele liste koje smo na osnovu njih adaptirali i primenili postoji srednja korelacija rangova: $r_s=0,58$; $p<0,05$. Ovi podaci govore o robustnosti fenomena lažnih sećanja izazvanih eksperimentalnim obrascem DRM i njegovoj univerzalnosti. Liste koje smo primenili su se međusobno razlikovale u pogledu efekata koje su izazivale, te je s obzirom na procenat lažnih sećanja koje izazivaju sačinjena njihova rang lista koja može predstavljati preliminarnu normu za srpski jezik. Analiza odnosa indeksa aktivacije i nadgledanja koje smo pribavili

govori u prilog Teorije o aktivaciji i nadgledanju, koja daje jedno od dominantnih objašnjenja lažnih sećanja izazvanih primenom eksperimentalnog obrasca DRM.
 Ključne reči: lažna sećanja; Diz-Rediger-Mekdermotov obrazac

PSIHOLOGIJA OBRAZOVANJA

EKSTERNA EVALUACIJA JEDNOG OBRAZOVNOG PROGRAMA ZA NADARENE: MODEL I PRVI REZULTATI

Dragica Pavlović Babić, Goran Đorđević

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd, Odeljenje za fiziku, Niš
 dpavlovi@f.bg.ac.rs

Specijalizovana odeljenja za učenike nadarene za fiziku uspostavljena su u Nišu školske 2002/03 godine. U maju 2008. godine, kada je druga generacija završavala srednjoškolsko obrazovanje, razvijen je model za praćenje i eksternu evaluaciju programa. Model uključuje 3 osnovna elementa: način na koji učenici i nastavnici percipiraju kvalitet ovog obrazovnog programa (kurikulum, način rada, odnos učenici-nastavnici, očekivana postignuća), procena nivoa naučne pismenosti na osnovu eksternih testova postignuća i praćenje dalje obrazovne karijere (izbor studija i uspešnost na studijama). U ovom radu biće prikazani rezultati eksternih provera postignuća.

Primenjena su dva instrumenta za utvrđivanje nivoa naučne pismenosti: problemski test znanja iz fizike koji je, za potrebe ovog projekta, razvila grupa eksternih evaluatora nominovanih od strane Ministarstva prosvete Srbije i međunarodni testovi naučne pismenosti razvijeni u okviru OECD-ovog projekta PISA 2006. Rezultati testa iz fizike izraženi su u procentima, a PISA testa na standardizovanoj skali konstruisanoj tako da je prosečno postignuće 500 poena, a standardna devijacija 100. Testovi su primenjeni u I i IV razredu. Uključena je i kontrolna grupa učenika specijalizovanog programa za matematiku. Uzorak čine po jedno odeljenje „matematičara“ (16 učenika), „fizičara“ (17 učenika) i nespjecijalizovano gimnazijsko odeljenje (32 učenika) gimnazije „Svetozar Marković“ u Nišu. Problem sa uspostavljenjem kriterijuma eksterne evaluacije koji u jednom ovakvom modelu mora da se reši svakako predstavlja veličina uzorka koji nije moguće proširivati. Jedan deo rešenja za ovaj problem je izražavanje rezultata na standardizovanoj skali tako da je moguće koristiti nacionalnu bazu podataka, kao što je slučaj sa PISA testom.

Rezultati testa iz fizike, posle jedne godine školovanja, pokazuju da su učenici u odeljenju za fiziku i u nespjecijalizovanom odeljenju postigli vrlo sličan nivo uspešnosti (21,7% „fizičari“, 21,3% nespjecijalizovani), dok su rezultati „matematičara“ značajno viši (27,8%). Pokazalo se, takođe, da je pripremljeni test težak za sve grupe testiranih učenika. S druge strane, rezultati PISA testa pokazuju značajnu prednost učenika u specijalizovanom odeljenju u odnosu na prosečna postignuća učenika u nespjecijalizovanim odeljenjima. Na standardizovanoj skali naučne pismenosti, učenici prvog razreda u Srbiji postižu prosečno postignuće od 436 poena (SE 3,8), učenici prvog razreda gimnazije postižu 501 poen (SE 3,2) što je na nivou OECD-ovog proseka, dok učenici prvog razreda odeljanja za fiziku postižu prosek od čak 764 poena (SD 4,2) što nam govori da su gotovo svi uspeli

da reše gotovo sve zadatke iz testa. Priroda testa objašnjava razlike u postignućima na ova dva eksterna testa, što je predmet daljih analiza.

Ključne reči: eksterna evaluacija, procenje, nasareni ucenici

DOB KAO FAKTOR IZRAŽENOSTI STRAHA OD NEUSPJEHA

Anton Kovačević, Stjepan Kovačević

Filozofski fakultet u Splitu, Prirodoslovno-matematički fakultet u Splitu

anton@ffst.hr

Polazište u radu je tradicionalno shvaćanje McClelland i Atkinsona da u situacijama postignuća pored tendencije za postizanjem uspjeha postoji i tendencija izbjegavanje neuspjeha, koja funkcionira tako da oponira i slabi tendenciju poduzimanja postignuću usmjerene aktivnosti, dakle postizanja uspjeha. Ona ovisi o motivu izbjegavanja neuspjeha, poticajnosti neuspjeha, te vjerojatnosti neuspjeha. Motiv izbjegavanja neuspjeha Atkinson definira kao „kapacitet za reagiranje osjećajem poniženja i srama od neuspjeha“. Po mišljenju niza istraživača ovaj motiv je izvor individualnih razlika u anticipatornim emocionalnim reakcijama nazvanim strah od neuspjeha. Prema kognitivnim teorijama u situacijama postignuća percepcija vlastite nekompetentnosti rezultira anksioznošću, kao strahom od neuspjeha. Strahom od neuspjeha relativno dobro je objašnjena diskrepanca između motiva postignuća i postignuća kod muškaraca, no njime se nije objasnila ta razlika kod žena. U situacijama kada se izravno postavlja pitanje uspjeha ili neuspjeha u nečemu što je značajno i vrijedno žene, po pravilu, dožive emocionalno inhibiranje te izgube kontrolu nad emocionalnim zbivanjima. Smatra se da je to karakteristika ličnosti stečena rano u životu i u uskoj vezi je sa standardima spolnih uloga. Problem istraživanja je provjeriti da li je konstrukt strah od neuspjeha karakteristika ženskog spola neovisno o kronološkoj dobi, odnosno spoznati je li sklonost ka emocionalnoj inhibiciji i nestabilnosti prvenstveno karakteristika ličnosti ženskog spola uglavnom u ranijim razvojnim razdobljima. U svrhu te provjere, kao instrument mjerenja korišten je upitnik MOP (od N. Havelke i Lj. Lazarevića). Odgovori na Škali MOP ukazuju na stupanj izraženosti triju motivacijskih varijabli: varijabla postignuća (OP), pozitivne emocionalne angažiranosti, samokontrole i stabilnosti u situacijama postignuća (PE) te negativne emocionalne angažiranosti inhibicije i nestabilnosti (NE). Premda smo u istraživanju aplicirali cjelovit test, sukladno postavljenom problemu u obradi rezultata koristili smo samo one koji se odnose na izraženost skale kojom se ispituje stupanj negativne emocionalne angažiranosti u situacijama postignuća. Uzorak ispitanika činilo je 174 ispitanika ženskog spola (63 učenice šestog razreda OŠ, 57 učenica drugog razreda gimnazije te 54 studentice druge godine studija predškolskog odgoja u Splitu). Dobna razlika među subuzorcima je oko 4 godine. Rezultati u ispitivanju koji su dobiveni na čitavom uzorku raspoređuju se duž čitavog kontinuuma, s tim što ne pokazuju tendenciju k normalnoj raspodjeli već se grupiraju oko središnjih ili viših skalnih vrijednosti ($M = 5.29$). Središnje vrijednosti su: za uzorak učenica OŠ 6,89; za uzorak učenica SŠ 4,68 a za uzorak studentica 4,07. Kako je središnja točka skalnog kontinuuma rezultat 5.0 pokazalo se da emocionalna inhibicija i nestabilnost kod većine ispitanica iz OŠ je izraženija u odnosu na učenice SŠ i studentice. Ova razlika od oko dvije skalne jedinice između ispitanica prvog i ostala dva uzorka visoko je statistički značajna ($t_{oš - sš} = 6.47$, $df = 62$, $p < 0.01$; $t_{oš - fak.} = 10.22$, $df = 54$, $p < 0.01$; $t_{sš - fak.} = 2.51$, $df = 53$, $p < 0.05$). Dobiveni rezultati potvrđuju pretpostavku da je strah od neuspjeha važna karakteristika ženskog spola osobito u mladoj dobi, dok kod

starijih ispitanica zapravo sklonost ka emocionalnoj inhibiciji i nestabilnosti, tj. strahu od neuspjeha opada. Zašto se ne gubi? Moglo bi se objasniti postojanjem posebne vrste anksioznosti vezanom za postignuće koje je M. Horner nazvala „strah od uspjeha“. Ta stabilna karakteristika ličnosti, koja je stečena rano u životu u vezi sa standardima spolnih uloga, aktivira se u kompetitivnim situacijama postignuća, osobito ako se ispoljavaju intelektualne sposobnosti i sposobnosti vođenja.

Ključne reči: strah od neuspjeha, dob, provjera, strah od uspjeha

OSEĆANJA NASTAVNIKA U SITUACIJAMA KADA SU UGROŽENE OSNOVNE POTREBE NJIHOVIH UČENIKA

Marina Arsenović Pavlović, Zorana Jolić

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

marina.arsenovic.pavlovic@gmail.com

Ovaj rad je drugi deo istraživanja o predstavama nastavnika o dečijim potrebama i sopstvenoj ulozi u njihovom zadovoljavanju, koje je pokazalo da nastavnici na listi potreba važnih za normalan razvoj deteta primat daju potrebama vezanim za očuvanje fizičkog zdravlja, pa tek onda emocionalnim i potrebama za organizacijom. Tada je utvrđeno da, iako najveću odgovornost za zadovoljavanje ovih potreba nastavnici pripisuju roditeljima, sebe smatraju jednako odgovornima za proširivanje detetovih iskustava, izlaganje raznovrsnim saznanjima i životnim iskustvima, kao i za stvaranje prilika da učenik ovlada određenim domenom. U skladu s tim, navode da su u njihovom radu najučestalije situacije u kojima učenicima: daju priliku da ispolje sopstvenu kompetentnost, pomažu u organizaciji dnevnih aktivnosti i ukazuju na primerene oblike ponašanja. Probleme koje učenici imaju u razvoju socijalnih odnosa i odsustvu emocionalne sigurnosti nastavnici mahom pokušavaju da reše „unutar učionice“, dok eksterne vidove pomoći angažuju onda kada detetu treba obezbediti adekvatne uslove za zadovoljavanje fizioloških potreba, bolju organizaciju svakodnevnih i školskih aktivnosti, i raznovrsnija iskustva.

Nalazi o kojima se saopštava u ovom, drugom delu rada, trebalo bi da doprinesu upotpunjavanju gorepomenutih nalaza podacima o osećanjima nastavnika u situacijama ugroženost osnovnih potreba njihovih učenika.

U istraživanju je učestvovalo 305 nastavnika razredne i predmetne nastavne iz centralnih i prigradskih škola u Beogradu.

Podaci su prikupljeni upitnikom čiji je deo ispitivao emocionalnu komponentu stava nastavnika o dečijim potrebama. Konstrukciji upitnika prethodila je detaljna analiza i kategorizacija liste osnovnih dečijih potreba, formulisane pregledom stručne literature i spontanih odgovora studenata FASPER-a, u šest klasa: *fizičke/fiziološke potrebe*, *potrebe za organizacijom*, *potrebe za raznovrsnošću*, *emocionalne potrebe*, *socijalne potrebe* i *potrebe za ovladavanjem*. Nastavnicima su prezentovane situacije u kojima je ugroženo zadovoljavanje jedne grupe potreba njihovih učenika, kako bi za svaku na petostepenoj skali Likertovog tipa ocenili stepen prisustva dvanaest ponuđenih emocija.

U većini situacija nastavnici su izvestili o izraženijem prisustvu od jednog do četiri osećanja, osim kada je reč o ugroženosti emocionalnih potreba, gde je u značajnoj meri prisutno čak sedam različitih osećanja. Kod nastavnika je u svim navedenim situacijama najprisutnije osećanje *zabrinutosti* (prosečna ocena jednaka

ili veća od 4.00). Ostale emocije su prisutne u značajnijoj meri (prosečna ocena veća od 3.00) u situacijama ugroženosti pojedinih potreba učenika: *tuga* je visoko prisutna onda kada su ugrožene fizičke/fiziološke (AS=3.89), emocionalne (AS=3.69) i potrebe za organizacijom (AS=3.39), *sažaljenje* je prisutno u značajnijoj meri kada su ugrožene emocionalne (AS=3.29) i potrebe za organizacijom (AS=3.24), *razočaranje* nastavnika je izraženo kada nisu zadovoljene emocionalne (AS=3.60), a *strah* onda kada je to slučaj sa fizičkim/fiziološkim potrebama učenika (AS=3.70). Kada su emocionalne potrebe učenika nezadovoljene, kod nastavnika su pored pomenutih, u značajnoj meri prisutna i osećanja: ljutnje (AS=3.50), čuđenja (AS=3.43) i ogorčenosti (AS=3.34).

Pomenuti nalazi dopunjuju i verifikuju one iz prvog dela istraživanja o visokom značaju emocionalnih i fizioloških, a niskom socijalnih i potreba za ovladavanjem za nastavnike, ali i opštoj oceni sopstvene odgovornosti u njihovom zadovoljavanju, umerenom emocionalnom reakcijom na ugroženost potreba za organizacijom i raznovrsnošću.

Ključne reči: Nastavnici, učenici, situacije ugroženosti zadovoljavanja potreba učenika, osećanja nastavnika

INDIKATORI CILJEVA I STRATEGIJA UČENJA KAO PREDIKTORI DUŽINE STUDIRANJA I PROSEKA OCENA NA ISPITIMA

Snežana Mirkov

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
smirkov@rcub.bg.ac.yu

Sa ciljem da se utvrdi koji indikatori ciljeva i strategija učenja predstavljaju najbolje prediktore dužine studiranja i proseka ocena, ispitana su 364 studenta treće i četvrte godine društvenih, humanističkih i prirodnih nauka na Univerzitetu u Beogradu. *Dužina studiranja* izražena je ponavljanjem/odsustvom ponavljanja godina tokom studija. *Prosek ocena* na ispitima izražen je kategorijama: 6.00 – 7.50; 7.51 – 8.50; 8.51 – 10.00. *Indikatori ciljeva i strategija učenja* su 94 stavke iz primenjene petostepene skale procene sastavljene za potrebe ovog istraživanja, na osnovu većeg broja instrumenata. Najveći broj stavki preuzet je iz Inventara pristupa učenju – *Approaches to Study Inventory* (Entwistle) i Upitnika o procesu učenja – *Study Process Questionnaire* (Biggs). *Kategorije ciljeva* su: Usmerenost na znanje, Ekstrinzični ciljevi, Usmerenost na samopotvrđivanje, Odsustvo usmerenosti i Metaučenje. *Kategorije strategija* su: Strategije razumevanja, Strategije usmerene na reprodukciju, Strategije usmerene na postignuće i Odsustvo strategije. Prediktori su identifikovani diskriminativnom kanoničkom analizom. Dobijeni rezultati odnose se na prediktivni značaj kombinacije indikatora u okviru datog skupa, a ukazuju i na preciznost predviđanja. Izdvojena je jedna funkcija (kanonički koeficijent iznosi .438, Hi kvadrat=63.246, df=7, Sig.000), koja predstavlja kombinaciju indikatora – najboljih prediktora *dužine studiranja* izražene odsustvom ponavljanja godina tokom studija. Indikatori najznačajniji za tumačenje odnose se na organizovanje vremena i aktivnosti (Strategije usmerene na postignuće), interesovanje za sadržaje (Usmerenost na znanje) i odsustvo dilema u pogledu smisla i svrhe studiranja (Odsustvo usmerenosti – negativno). Na osnovu dobijenog modela ispravno bi bilo klasifikovano 65.7% od ukupnog broja ispitanika. *Prosek ocena* može se predvideti putem dve dobijene funkcije. Za funkciju 1 dobijen je koeficijent kanoničke korelacije .482 (Hi kvadrat=91.032, df=14, Sig.000), dok funkcija 2 predstavlja slab prediktor proseka ocena.

Koeficijent kanoničke korelacije iznosi .202 (Hi kvadrat=12.423, df=6, Sig.053). Zbog niskih pokazatelja koji su dobijeni u kontekstu ove funkcije, ona nije detaljnije analizirana. U okviru funkcije 1, visok prosek može se najbolje predvideti na osnovu šupa indikatora, među kojima se najznačajniji za tumačenje odnose na: postavljanje sebi visokih zahteva da bi se ostvario uspeh (Usmerenost na samopotvrđivanje), Strategije usmerene na postignuće, odsustvo usmerenosti samo na polaganje ispita (odsustvo Ekstrinzičnih ciljeva), odsustvo dilema u pogledu svrhe i smisla učenja (Odsustvo usmerenosti – negativno). Na osnovu dobijenog modela ispravno bi bilo klasifikovano 51.7% od ukupnog broja ispitanika. Dobijeni nalazi ukazuju na značaj Strategija usmerenih na postignuće i Usmerenosti na znanje kao cilj za predviđanje dužine studiranja, kao i na značaj Usmerenosti na samopotvrđivanje kao cilj i Strategija usmerenih na postignuće za predviđanje proseka ocena. Rezultati potvrđuju nalaze drugih istraživanja, prema kojima dubinski pristup učenju usmeren ka postignuću doprinosi ostvarivanju uspeha i upućuju na značaj samoregulacije u procesu učenja. Ističe se potreba za podsticanjem autonomije i samodeterminacije putem postepenog prenošenja kontrole nad procesom učenja sa nastavnika na studenta.

Ključne reči: ciljevi učenja, strategije učenja, dužina studiranja, prosek ocena.

PODBACIVAČ U ŠKOLI: NEKO KO IMA PROBLEM ILI „BUNTOVNIK“ KOJI PRAVI PROBLEM?

Vitimir Jovanović, Tatjana Mentus, Milina Petrović, Predrag Teovanović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

vitomirj@gmail.com

Osnovni cilj ovog rada predstavlja ispitivanje korelata školskog podbacivanja i na osnovu toga skiciranje mogućeg profila darovitog podbacivača. Uzorku gimnazijalaca iz Beograda (N=434) zadata je baterija testova sposobnosti: Test kombinovanih rešenja i dva subtesta Verbalne serije – Analogije i Ispremetane rečenice), instrumenti za procenu dimenzija self koncepta i stavova prema školi. Pored toga, prikupljene su informacije i sa skala pouzdanja u ispravnost datih odgovora na TKR i mera samoprocene inteligencije. Na osnovu postignuća na testovima sposobnosti i školskog uspeha izdvojene su tri podgrupe ispitanika: daroviti podbacivači (N₁=26), daroviti (N₂=81) i ostali (N₃=332). Rezultati jednofaktoske analize varijanse ukazuju da se među tri grupe mogu pronaći značajne razlike na dimenzijama stavova prema školi: Akademska samopercepcija (F_(433, 2)=19.51, p=.000), Stavovi prema nastavnicima (F_(433, 2)=5.73, p=.004), Procena ciljeva (F_(431, 2)=9.19, p=.000) i Motivacija i samoregulacija (F_(430, 2)=12.24, p=.000), potom na dimenzijama self-koncepta Procena sposobnosti (F_(424, 2)=21.33, p=.000), Procena postignuća (F_(421, 2)=21.33, p=.000) i Akademska samopouzdanje (F_(420, 2)=3.80, p=.023), kao i po pitanju podešenosti procene tačnosti datih odgovora na testu sposobnosti (F_(328, 2)=12.77, p=.000). Upravo navedene dimenzije pokazuju najveće korelacije sa kanoničkom funkcijom koja najbolje diskriminiše podbacivače od darovitih (koeficijent .70, uspešnost klasifikacije 91.6%).

Daljim uvidom u rezultate post-hoc testova i prosečne vrednosti grupa po dimenzijama dolazimo do zaključka da učenici koji podbacuju, iako sebe smatraju u istoj meri inteligentnim kao i što je to slučaj i sa darovitima, ipak ne nalaze izvore svog samopouzdanja u školskom postignuću. Podbacivači procenjuju

obrazovne ciljeve kao manje bitne, nisu motivisani da ulože napor u njihovo ostvarivanje i skloniji su da uđu u konflikte sa nastavnicima u namjeri da ospore njihov autoritet. Nalazi više streme prema zaključku da biti podbacivač predstavlja voljan izbor, a ne prinudu usled teškoća u okruženju, intrapsihičkih konflikata ili slabije razvijenih metakognitivnih vještina, izbor čije je korene potrebno detaljnije ispirati, prvenstveno kvalitativnom metodologijom, kao i analizom obrazovnog sistema i njegovih "normalizujućih" efekata.

Ključne reči: podbacivanje, stavovi prema školi, self-koncept, samoprocena inteligencije, metakognitivna umešnost, darovitost

KONCEPCIJE NASTAVNIKA SREDNJIH ŠKOLA O NASTAVI I UČENJU

Radišić Jelena, Baucal Aleksandar

Filozofski fakultet, Beograd
beoralex@eunet.rs

Istraživanje ispituje koncepcije nastavnika o nastavi i učenju, te na koji način se one ogledaju u njihovoj nastavnoj praksi. Prikazani su rezultati prve faze istraživanja, koja je imala za cilj mapiranje uvjerenja nastavnika u ovoj oblasti i izdvajanje tipova nastavnika obzirom na njihova uvjerenja i dominantne prakse rada.

Uvjerenja da i nastavnici posjeduju koncepcije o tome šta čini dobru nastavnu praksu nije nova, iako je često zanemarivana. Tokom posljednjih godina ova oblast dobija na svojoj težini, a naročita pažnja je posvećena shvatanjima nastavnika o znanju, načinu na koje se ono stiče, procesu učenja i sposobnostima učenika tokom istog.

Za potrebe pilot studije konstruisan je upitnik kojim su ispitivana uvjerenja nastavnika. Upitnik je sadržao 70 tvrdnji, tematski organizovanih (aktivnosti na času, atmosfera, tipovi znanja koja se stiču u školi, način učenja), a nastavnici su procjenjivali stepen slaganja sa svakom od tvrdnji na četverostepenoj skali. Faktorskom analizom izdvojena su četiri faktora oko kojih se organizuju uvjerenja nastavnika o nastavi i učenju. Prva dva faktora se mogu dovesti u vezu sa shvatanjima nastavnika o njihovoj poziciji u procesu nastave – "moderan" spram "tradicionalnog" nastavnika, a druga dva faktora su u vezi sa njihovim shvatanjem o procesu učenja. Sve dimenzije su imale zadovoljavajuću pouzdanost (u rasponu od 0.783 do 0.888).

U prvoj fazi glavne studije učestvovalo je 96 nastavnika gimnazija i srednjih stručnih škola iz Beograda (nastavnici srpskog jezika i književnosti i matematike). Uzorak je bio prigodan. Faktori izdvojeni u pilot studiji su potvrđeni i na ovom uzorku, ali su najveću konzistentnost na nivou ajtema pokazale prve dvije dimenzije, "moderan" spram "tradicionalnog" nastavnika. Pouzdanost je ponovo bila zadovoljavajuća, 0.866 na prvoj i 0.820 na drugoj dimenziji.

Osim ovih dimenzija, u daljoj analizi koja je imala za cilj izdvajanje tipova nastavnika s obzirom na njihova uvjerenja i dominantne prakse rada, korišćena je i skala samoefikasnosti - Teachers' Sense of Efficacy Scale, kratka forma i lista praksi nastavnika. Na skali samoefikasnosti izdvojene su dvije dimenzije (doživljaj nastavnika koliko uspješno motiviše i podstiče učenike i koliko uspješno ostvaruje disciplinu na času) zadovoljavajućih pouzdanosti (0.836 i 0.747). Skalom praksi je izdvojeno tri seta praksi prisutnih u radu nastavnika tokom školske godine; prakse usmjerene na participaciju učenika, prakse usmjerene na

struktuaciju aktivnosti na času i prakse usmjerene na stvaranje dobre atmosfere. Pouzdanosti izdvojenih dimenzija kretale su se u rasponu od 0.743 do 0.812.

Preliminarni rezultati hijerarhijske klaster analize pokazuju da je na osnovu gore pomenutih dimenzija moguće izdvojiti četiri tipa nastavnika; (1) "laisse faire" (eklektičan pristup nastavi, odsustvo praksi usmjerenih na struktuiranje aktivnosti i stvaranje atmosfere uz nizak doživljaj sposobnosti ostvarivanja discipline), (2) "tradicionalni" (odsustvo praksi usmjerenih na participaciju učenika i stvaranje atmosfere, uvjerenje da je nastavnik taj koji prenosi znanje i tradicionalniji pristup nastavi), (3) "tradicionalni sa dobrom atmosferom" (struktuirana aktivnosti na času, ulaže u atmosferu, visok doživljaj samoeфикаsnosti u vezi sa disciplinom) i (4) "moderni" (kreira atmosferu, važna mu je participacija učenika, moderniji pristup i shvatanje nastave). Postoji statistički značajna povezanost između izdvojenih tipova nastavnika, pripadnosti određenom klasteru i predmeta koji nastavnik predaje ($\chi^2=40.951$, $df=3$, $p<0.01$).

Ključne riječi: koncepcije nastavnika, proces nastave i učenja

RAZVOJ KOMPETENCIJA ZAPOSLENIH – NA PRIMERU ŠKOLSKIH PSIHOLOGA

Jelena Nikolić

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd
jnikolic@ceo.edu.rs

Ideja ovog rada bila je da se obradi veoma aktuelan i kompleksan konstrukt kompetencija zaposlenih na primeru školskih psihologa.

Ovaj rad, kao predmet svog istraživanja ima utvrđivanje kompetencija koje psiholozi koji rade u školi treba da poseduju. Razlozi interesovanja za temu proistekli su iz potreba same obrazovne prakse. U sistemu obrazovanja, skoro u svakoj školi, kao stručni saradnici rade psiholozi. Radi unapređivanja kvaliteta rada, evaluacije, moguće zloupotrebe i definisanja uloga i kompetencija neophodno je da se konsenzusom stručnjaka uspostave kompetencije koje su potrebne za uspešan rad u školi. Kompetencije predstavljaju set esencijalnih znanja, veština i vrednosti koje su potrebne za uspešno obavljanje posla u datoj oblasti.

Cilj ovog rada je da se konsenzusom stručnjaka u oblasti školske psihologije definiše konstrukt ključnih kompetencija za uspešan profesionalan rad u školi. One kompetencije oko kojih postoji konsenzus poslužiće kao osnova za definisanje standarda psihološke prakse.

Uzimajući u obzir prirodu i funkciju ovog istraživanja, ono spada u empirijsko eksplorativno istraživanje.

Od metoda istraživanja je korišćeno anketno istraživanje. Instrument korišćen u istraživanju je anketa Likertovog tipa konstruisana za potrebe ovog rada. Anketu čine kompetencije grupisane prema područjima stručnosti, a svrha ankete je da ispita mišljenja i stavove školskih psihologa o tome u kojoj meri oni treba da poseduju pomenutu kompetenciju da bi profesionalno obavljali svoj posao.

U cilju analize podataka primenjena je, kako kvantitativna, tako i kvalitativna analiza podataka.

Rezultati istraživanja ukazuju da su ispitanici prilično jedinstveni u proceni važnosti kompetencija koje treba da poseduju školski psiholozi za profesionalan

rad, a ta jedinstvenost se naročito očitava u kompetencijama koje se odnose na lične osobine psihologa, kao i one koje se odnose na rad sa učenicima.

Odgovori ispitanika na pitanja u anketi koja se odnose na bazično obrazovanje i stručno usavršavanje ukazuju na to da najveći procenat ispitanika smatra da su u toku redovnih studija uglavnom stekli važna znanja i veštine koja im koriste u profesionalnom životu. Uprkos tome, veliki broj ispitanika smatra da program redovnih studija treba da bude koncipiran tako da sadrži više praktičnog rada, kao i da obezbedi sticanje znanja i veština usmerenih na savetodavno-instruktivni rad, psihoterapiju i dijagnostiku, što ispitanici ocenjuju kao veoma važne oblasti sa stanovišta stručnog usavršavanja.

Model zasnovan na kompetencijama doprinosi kvalitetnom obrazovanju psihologa, jer je baziran na pretpostavci da se kompetentnost može razvijati kontinuiranim usavršavanjem.

Doprinos ovog istraživanja se ogleda u definisanju standarda psihološke struke, kao i u unapređivanju znanja o kompetencijama koje su neophodne prosvetnoj struci. Rezultati istraživanja mogu poslužiti kreatorima obrazovne politike u procesu planiranja programa obuke, a mogu poslužiti i kao sredstvo samoprocene (samoevaluacije) i planiranja profesionalnog razvoja školskih psihologa.

Ključne reči: kompetencije, konstrukt, područja stručnosti, profesionalni razvoj, obrazovanje, školski psiholozi

TUMAČENJE TEKSTA: OPERACIONALIZACIJA SPOSOBNOSTI NA MLAĐEM ŠKOLSKOM UZRASTU

Dijana Plut, Jasmina Moskovljević Popović, Ana Pejić, Jelena Nikolić

Institut za psihologiju, Beograd, Filološki fakultet, Beograd, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd
dplut@eunet.rs

U ovom radu predstavljen je deo rezultata istraživanja sposobnosti učenika za tumačenje teksta u oblasti Čitanje, koje je sproveo Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja u okviru projekta Predlog obrazovnih standarda za kraj prvog ciklusa obrazovanja (2008/2009).

Prema koncepciji na kojoj su utemeljeni standardi za oblast Čitanje, u okviru kompleksne sposobnosti čitanja, koja obuhvata i procese razumevanja, razlikujemo tri posebne komponente: 1) pronalaženje informacija u tekstu, 2) tumačenje teksta i 3) evaluaciju teksta. Svaka od komponenti je projektovana na tri nivoa razvijenosti prema vrsti zadataka koje desetogodišnje dete treba uspešno da reši. U ovom radu bavimo se konceptualnim problemima u vezi sa određivanjem tri nivoa postignuća učenika u okviru komponente tumačenje teksta.

Naš cilj je da prikazemo različite mogućnosti da se preko zadataka, u testu „papir-olovka“, operacionalizuju indikatori za merenje sposobnosti za tumačenje teksta, kao i da se utvrde nivoi razvijenosti ovih sposobnosti kod učenika 4. razreda.

Prve formulacije o nivoima postignuća u oblasti razumevanja teksta postavljene su ekspertski. Te hipoteze su zatim operacionalizovane u zadatke koji su empirijski proveravani u probnom i glavnom testiranju. Posle svake provere koncepcija pojedinih aspekata i nivoa sposobnosti za tumačenje teksta je u izvesnoj meri redefinisana. Prema kriterijumu proporcije pozitivnih odgovora, prvi nivo definisan je zadacima koje rešava 80% i više učenika, drugi nivo rešava 50%

$\pm 20\%$ učenika, a treći nivo rešava $20\% \pm 10\%$ učenika. Granice pojedinih nivoa nisu čvrsto definisane.

Glavno istraživanje izvedeno je u junu 2009. godine. Ispitano je 2910 učenika četvrtog razreda osnovne škole. Obuhvaćena su deca iz svih školskih uprava Srbije. Uzorak je stratifikovan prema broju učenika u okviru školskih uprava (tehnika sistematske verovatnoće). Deca su ispitana „papir-olovka” testom znanja tokom jednog školskog časa.

Prema pretpostavljenom modelu, težina svih zadataka koji ispituju jedan indikator trebalo bi da se kreće u granicama nivoa na kome se indikator nalazi. Kada testirane zadatke rasporedimo u koordinatnom sistemu u kome su na apcisi označeni indikatori koji sadrže operacionalizovane attribute za standard Tumačenje teksta, a na ordinati su podeoci indeksa težine (procenat učenika koji su tačno uradili zadatak) dobijamo distribuciju zadataka koja uglavnom potvrđuje pomenuta teorijska očekivanja, ali su takođe jasno vidljiva preklapanja između pojedinih nivoa i rasipanja unutar pojedinih indikatora. Ipak, kritično veliki broj zadataka nalazi se tamo gde se, prema početnoj hipotezi, pretpostavljalo da će se grupisati.

Empirijske provere indikatora za tumačenje teksta pomogle su pri formulaciji zadataka dovoljno preciznih da se ispita stepen prisutnosti sposobnosti tumačenja kod učenika 4.razreda. Zadaci su menjani i doterivani dok nisu postigli preciznost koja se zahteva od instrumenta za merenje sposobnosti za tumačenje teksta. Zabeležena odstupanja u postignuću učenika ukazuju na konceptijski problem u vezi sa formulacijom pojedinih indikatora. U diskusiji rezultata izlažu se dileme koje su na ovaj način otvorene.

Ključne reči: obrazovni standardi, srpski jezik, razumevanje teksta, tumačenje teksta, indikatori sposobnosti za tumačenje teksta

NEZADOVOLJSTVO POSLOM NASTAVNIKA ZAPOSLENIH U PRIVATNIM I DRŽAVNIM OSNOVNIM ŠKOLAMA

Milica Marušić

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
millica13@yahoo.com

Teorijski osnov istraživanja predstavlja Hercbergova (Herzberg) dvofaktorska teorija motivacije za rad, gde se, zadovoljstvo i nezadovoljstvo poslom posmatraju kao dva nezavisna kontinuuma. U grupu faktora izazivača zadovoljstva ubraja aspekte posla koji se odnose na sam sadržaj posla, a u faktore koji doprinose nezadovoljstvu poslom, ubraja: fizičke uslove rada, rukovođenje, interpersonalne odnose, platu, politiku uprave, nazivajući ih ih zajedničkim imenom uslovi rada tj. kontekst.

Cilj ovog istraživanja bio je da se identifikuju izvori nezadovoljstva u poslu nastavnika, kao i da se proveru da li postoje razlike u nezadovoljstvu poslom između nastavnika zaposlenih u državnom i privatnom sektoru.

Uzorak: Ispitivanje je sprovedeno u 3 privatne (N= 40) i 5 državnih škola (N= 80) sa teritorije Beograda. *Korišćena tehnika-* upitnik konstruisan od strane istraživača, dat u vidu 5-ostepene Likertove skale, čije stavke se odnose na sve faktore konteksta po Hercbbergu, ali i druge potencijalne činioce nezadovoljstva specifične za radno okruženja nastavnika. Pouzdanost: $\alpha = 0.90$.

Za obradu podataka korišćeni su postupci deskriptivne statistike, faktorska analiza i t- test za nezavisne uzorke.

Rezultati: Ne celom uzorku: faktor koji izaziva najveći stepen nezadovoljstva poslom obuhvata ajteme vezane za odnos Ministarstva i javnosti prema nastavnicima — odgovori se kreću oko „uglavnom nezadovoljan“. Sledi faktor ični dohodak i reforma školstva i zatim faktor nazvan odnos roditelja i učenika prema školi. Sledeći činilac, po intenzitetu iskazanog nezadovoljstva, jeste radna opterećenost i uslovi za rad – odgovori se kreću oko „delimično sam nezadovoljan“. Faktor koji uzrokuje doživljaj nezadovoljstva najmanjeg intenziteta obuhvata ajteme vezane za je organizaciju škole, međuljudske odnosi na radu i stručno usavršavanje. Stepem nezadovoljstva pojedinim faktorom utvrđen je određivanjem AS odgovora, za ajteme koji pripadaju tom faktoru.

Poređenjem nastavnika iz privatnog i državnog sektora, utvrđeno je veće nezadovoljstvo kod nastavnika u državnim školama u pogledu: (t- test za nezavisne uzorke): ličnog dohotka ($t= 9.99$, $sig= 0.00$), organizacije škole i načina odlučivanja u njoj ($t= 5.89$, $sig.=0.00$), odnosa sa kolegama (2.53 , $sig.=0.04$), odnosa javnosti prema nastavničkoj profesiji ($t= 9.40$, $sig= 0.00$), odnos roditelja (10.51 , $sig.= 0.02$) i odnosa učenika prema školi (2.84 , $sig.= 0.02$). U pogledu ostalih činilaca, nezadovoljstvo poslom bilo je jednakog intenziteta.

Pošto su zaposleni u privatnim školama velikim delom iz populacije mladih, u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja, proveren je uticaj varijable starost na doživljaj nezadovoljstva poslom u dva poduzorka (privatni i državni). Statistički značajno veće nezadovoljstvo u državnim školama opaža se u pogledu: ličnog dohotka, organizacije škole, odnosa javnosti prema nastavničkoj profesiji i odnosa učenika prema školi, i ne možemo ga pripisati uticaju starosti ispitanika. U pogledu jačine nezadovoljstva odnosom sa kolegama i odnosom roditelja prema školi nema razlika, pa pretpostavljamo da je za taj rezultat zadužena bila starost ispitanika.

Privatne škole ostavljaju utisak adekvatnije organizovanosti, imaju manji broj učenika po odeljenju, raspolazu većim materijalnim resursima. Kolektiv je manji, pa je vrlo moguće da se odluke donose lakše i efikasnije. Takođe, u njima izostaju deca iz marginalizovanih grupa, sa kojima rad može biti otežan. Ono što se, zasigurno, može smatrati posledicom različite percepcije iste realnosti jesu razlike u pogledu nezadovoljstva odnosom javnosti.

Ključne reči: nezadovoljstvo poslom, privatne i državne škole

SADRŽAJ I ODNOS FIZIKALNIH PSEUDOPOJMOVA KOD UČENIKA

Vesna Petrović

Pedagoški fakultet u Jagodini
vesnapet@yahoo.com

Problem sadržaja i odnosa fizikalnih pseudopojmova kod učenika deo je šireg problema razvoja naučnih pojmova u nastavi.

U radu analiziram učeničke odgovore koji su prikupljeni tokom eksperimentalnih časova Fizike u sedmom razredu osnovne škole (izvedenih tokom novembra i decembra, 2009. godine). Na ovim časovima učenici su dobijali zadatke da u zajedničkoj diskusiji – u malim, kolaborativnim grupama, daju predviđanja i objašnjenja za ishode određenih fizičkih situacija ili demonstriranih fizičkih fenomena (na primer, zašto se teški sto u učionici nije pomerio kada smo ga gurali?). Ove sekvence aktivnosti su imale za cilj da učenici, pre nego što budu izloženi naučnim objašnjenjima određenih fizičkih pojmova, ekspliciraju svoja naivna verovanja kako bi se, kroz uočavanje nesklada između naučnih i

iskustvenih znanja, i izazivanje kognitivnog konflikta, kod učenika pokrenuo proces (re)konstrukcije zrelijih znanja.

Dečji odgovori su analizirani sa stanovišta *sadržaja pojmova*, tj, sa stanovišta *udela spontanih i naučnih znanja* i *odnosa* koji se između dve vrste znanja ostvaruje u okviru dačkih odgovora.

U radu želim da pokažem da dečji fizikalni pseudopojmovi ili iskustvena saznanja, donekle slično organizaciji naučnih pojmova, poseduju unutrašnju uređenost i usklađenost. Sadržaj ovih pseudopojmovnih konstrukcija nadilazi značenja prisutna u neposrednim perceptivnim podacima. Naime, unutar učeničkih odgovora moguće je razlikovati saznanje intuitivne sheme manje ili veće opštosti, odnosno eksplikativne moći. Kvalitativne analize pokazuju kako se neposredno pristupačni čulni podaci osmišljavaju u okviru širih intuitivnih principa, i prerastaju u prave mentalne konstrukcije, odnosno objašnjenja.

U procesu nastave ovako dobro povezana i unutar opštijih intuitivnih eksplikativnih principa strukturirana iskustvena znanja učenika pokazuju se kao značajna prepreka u procesu izgrađivanja zrelijih i naučnim pojmovima bližim saznanjnim strukturama (na primer u odnosu na naučni pojam sila, intuitivni pandan ima sledeću organizaciju: *stvari su ono što izgledaju da jesu → u svetu fizičkih fenomane postoje nezavisni i samodelujući izvori akcija, odnosno "sila" → "sila" je svojstvo objekta kao takvog → telo koje ima veću masu deluje većom silom na telo sa manjom masom → "sila" može da se prenosi sa objekta na objekat*, itd). Ovakva saznanja nam sugerišu da se u procesu nastave ne možemo usredsrediti na pojedinačno naivno verovanje ili pseudopojam ("*sila" može da se prenosi sa objekta na objekat*), i da njega tretiramo kao izolovano intuitivno znanje, već da ga moramo tretirati unutar, i u isto vreme sa širim intuitivnim pseudopojmovnim okvirom čiji je on deo.

Ključne reči: pseudopojam, iskustveno znanje, naučni pojam, kognitivni konflikt, re(konstrukcija) saznanja

DEČJA MAŠTA KAO VASPITNI CILJ – LONGITUDINALNA I KOMPARATIVNA PERSPEKTIVA

Slavica Maksić, Zoran Pavlović

Institut za pedagoška istraživanja, Institut društvenih nauka
smaksic@ipisr.org.rs

Kreativnost je jedan od ključnih faktora podsticanja i ubrzanja procesa društvenog razvoja savremenog sveta, a osnovu tehničke, naučne i umetničke kreativnosti čine mašta, imaginacija i stvaralačko mišljenje. Podrška mašti u detinjstvu predstavlja poželjan uslov za razvoj kreativne orijentacije i kreativnog ponašanja koje rezultira davanjem kreativnih doprinosa u odrasloj dobi. Predmet interesovanja u ovom radu je odnos prema dečjoj mašti kao vaspitnom cilju i faktori koji su značajni za preferiranje dečje mašte u kontekstu drugih vaspitnih ciljeva. Podaci o vrednovanju dečje mašte preuzeti su iz Svetske studije vrednosti (SSV), komparativnog istraživanja sociokulturnih i političkih promena, koje se sprovodi od 1981. godine, na reprezentativnim uzorcima geopolitičkih zajednica širom sveta. U radu su analizirani podaci o javnom mnjenju Srbije i drugih evropskih zemalja koje su učestvovala u trećem (1994-1998), četvrtom (1999-2003) i petom talasu SSV (2004-2008). Zadatak ispitanika je bio da sa ponudene liste od deset osobina, koje kod dece treba razvijati, izdvoje do pet osobina koje su po njihovom mišljenju najvažnije. Vrednovanje dečje mašte u Srbiji u sva tri talasa

studije bilo je moguće porediti sa stanjem u Švedskoj, Španiji, Moldaviji i Turskoj. Na većem uzorku evropskih zemalja (N=19), koje su učestvovala u petom talasu studije, analiziran je efekat agregatnih varijabli na vrednovanje dečije mašte - nivoa socioekonomskog razvoja, iskustva sa komunističkim društvenim uređenjem, dominantne religije i raširenosti postmaterijalističkih vrednosti. Od karakteristika ispitanika, samo na podacima dobijenim u Srbiji, analiziran je efekat pola, uzrasta, obrazovanja, religioznosti, bračnog stanja, broja dece i nivoa primanja na njihov odnos prema dečijoj mašti. Ispitivanje statusa dečije mašte među vaspitnim ciljevima ukazuje da se mašta nalazi na dnu liste poželjnih osobina kod građana Srbije (10. rang u sva tri talasa SSV). U celini, građani Srbije značajno manje vrednuju dečiju maštu u odnosu na građane ostale četiri zemlje kako u trećem ($\eta^2 = 59.81$, $df=1$, $p<0.01$) tako i u četvrtom ($\eta^2 = 143.36$, $df=1$, $p<0.01$) i petom talasu SSV ($\eta^2 = 28.82$, $df=1$, $p<0.01$). Ali, vrednovanje dečije mašte u posmatranom periodu raste. Promene u vrednovanju dečije mašte od trećeg do petog talasa studije su značajne i pozitivne, kako u Srbiji ($\eta^2 = 55.19$, $df=2$, $p<0.01$) tako i u ostalim zemljama ($\eta^2 = 42.18$, $df=2$, $p<0.01$). Multivarijantna regresiona analiza pokazuje da je, na agregatnom nivou, najvažnija determinanta preferencije maštovitosti dominantna religija ($Beta = .503$, $p<0.05$), jer jedino ona održava značajan uticaj, kada se ostali analizirani faktori statistički kontrolišu ($F=5.34$, $df=4$, $p<0.01$, $adj. R^2=.622$). Najveću podršku dečja mašta dobija u državama gde je dominantan protestantizam. Među faktorima koji na individualnom nivou ostvaruju značajan efekat na preferiranje maštovitosti, samo uzrast i nivo primanja (kao pokazatelj socioekonomskog statusa) zadržavaju statistički značajan uticaj ($F=10.56$, $df=4$, $p<0.01$, $Adj. R^2=.035$), pri čemu nivo primanja ima veći uticaj ($Beta=.134$, $p<0.01$) od uzrasta ($Beta = -.081$, $p<0.05$). Mlađi ispitanici i oni sa boljim prihodima pružaju veću podršku dečijoj mašti. Dobijeni rezultati diskutovani su iz ugla njihovih pedagoških implikacija za podsticanje dečje mašte, odnosno uloge porodice i škole u vaspitanju budućih kreativnih stvaralaca.

Ključne reči: dečija mašta, kreativnost, preferencije, Svetska studija vrednosti

FAMILY AND FRIENDS - FACTORS OF LONESOME BEHAVIOR OF THE CHILD AT SCHOOL

Orhideja Shurbanovska
 Institut za psihologija-Skopje
 surbanovska@yahoo.com

Peer relations are not always accompanied by a feeling of pleasure. When a child cannot satisfactorily accomplish the relations with the peers, and the surrounding and thus satisfy its needs for belonging, love and intimacy, it leads to the occurrence of the unpleasant emotion called loneliness. Loneliness is a result of an unsuccessful social interaction. In our research the basic question was: how are the family and peer relations associated with the lonesome behavior of the pupils in mid childhood and early adolescence (3rd grade and 7th grade pupils), respectively. We assumed that the family and peer relations are associated with the lonesome behavior of the child in the school (3rd and 7th grade pupils). The family relations are shown through the following dimensions: satisfaction with the family, acceptance by the mother, acceptance by the father, rejection by the mother, rejection by the father, mother emotionality, father emotionality, mother control and father control. The dimensions of peer relations were: quality of the

relations with the best friend, the satisfaction with the best friend, the assessment of the friendship reciprocity, the relations of three best friends with the pupil and vice versa, the acceptance by the peers. Dependant variable was the loneliness of the child at school. Instruments used during the research were: Instruments of family interaction (scale of the quality of family interaction - Vulić - Prtorić, 1998, and a scale of perception of the family relations - Macuka, 2005), Instruments of peer relations quality (friendship quality questionnaire - Parker and Asher, 1993, satisfaction with the best friend questionnaire - Parker and Asher, 1993, a questionnaire assessing the attitude of three best friends towards the pupil and vice versa - Pierson and Spitsberg, 1990, socio-metric procedure) and school loneliness questionnaire - Asher and Ville, 1985. 194 examinees were elaborated in the research. It included 3rd grade pupils (85) and 7th grade pupils (109). The research was made in May 2007 in one primary school in Skopje (Macedonia). The results were statistically processed by regressive analysis on two general factors family and peers (with their dimensions) like predictors of lonesome behavior. For the 3rd grade pupils the regressive analysis rendered the following factors as significant variables ($p < 0,05$): (un)acceptance by the father with a β quotient $-0,343$, rejection by the mother with a β quotient $0,191$, control by the father with a β quotient $0,403$ and quality of family interaction β quotient $-0,192$. These dimensions contributed to the explanation and prediction of the lonesomeness as 36% ($R^2 = 0,365$; $p = 0,00$). The results of the regressive analysis of the 7th grade pupils show a significant influence ($p < 0,05$) by mother emotionality with a β quotient $-0,257$, while within the peer variables the significant one was the satisfaction with the best friend with a β quotient $-0,235$. They explain and predict the lonesome behavior as 42% ($R^2 = 0,423$; $p = 0,00$). Outcomes shows that lonesomeness of the child in the school proved to be more influenced by the family relations than by the peer relations (for 3rd grade pupils only family variables explain lonesome behavior). The satisfaction of relation with the best friend significantly contribute to the lower lonesome behavior at the child, especially for 7 th grade students.

Key words: lonesome behavior in the school, family interaction, peer interaction.

PSIHOMETRIJSKE KARAKTERISTIKE ON-LINE PILOT-TESTA IZ PREDMETA PRIRODA I DRUŠTVO

Srđan Verbić

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja
sverbic@ceo.edu.rs

U ovom radu su ispitivane osobine on-line pilot-testa iz predmeta Priroda i društvo. Karakteristike pojedinačnih ajtema u testu poredene su sa odgovarajućim podacima dobijenim na glavnom testiranju koje je prethodilo ovom istraživanju. On-line testiranje iz Prirode i društva je realizovano u maju 2009. kao dopuna projekta „Izrada godišnjeg testa za ispitivanje obrazovnih postignuća na kraju prvog obrazovnog ciklusa za predmet Priroda i društvo“ Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja. Rezultati oba testa su analizirani korišćenjem dvoparametarskog modela teorije ajtemskog odgovora (2PL IRT). Glavno testiranje je realizovano na reprezentativnom uzorku (ukupno 1842 učenika) u formi papir-olovka testa, dok je uzorak za pilot-test bio prigodan (926 učenika iz 50 osnovnih škola). On-line testiranje se zasniva na računarskom testu znanja na koji su učenici odgovarali preko Interneta. U ovom testiranju su mogle da

učestvuju sve osnovne škole u Srbiji u kojima za to postoje interesovanje i tehničke mogućnosti. Pilot-test je sačinjen od 32 pitanja (po osam iz svake sveske godišnjeg testa). Sva odabrana pitanja su bila tipa višestruki izbor (sa jednim ili više ispravnih odgovora). Raspodela pitanja po temama i težini je bila približno ista kao i za glavni test. Vreme rada na oba testa je bilo ograničeno na 50 minuta. Po teoriji ajtemskog odgovora, parametre ajtema za celu populaciju možemo jednostavno da rekonstruišemo ako te parametre odredimo za neki drugi, dovoljno veliki uzorak sa normalnom raspodelom. To znači da bi procena diskriminativnosti ajtema, u idealnom slučaju, trebalo da ima istu vrednost bez obzira koji uzorak sa normalnom raspodelom koristili, dok bi procena težina ajtema trebalo da se menja linearno sa srednjom latentnom sposobnošću za korišćeni uzorak. Ovim istraživanjem je ispitivano u kojoj meri na osnovu on-line pilot-testa na prigodnom uzorku možemo da odredimo parametre ajtema za celu populaciju. Pretpostavljena sličnost krivih ajtemskog odgovora za ova dva testa otvara još jedno istraživačko pitanje – da li je na osnovu pilot-testa moguće uočiti diferencijalno funkcionisanje ajtema (DIF) koje bi bilo karakteristično za celu populaciju. Rezultati pokazuju da su razlike u procenama diskriminativnosti ajtema za godišnji i pilot-test male i uporedive sa njihovim standardnim greškama. Kod težine ajtema vidimo da postoji jasna linearna zavisnost između procena dobijenih na ovim testovima sa koeficijentom korelacije $r=0,890$ ($df=30$, $p?10-11$). Ovakvo slaganje sa teorijskim modelom, međutim, nije dovoljno da bismo samo na osnovu pilot-testa pravili dobre procene parametara za pojedinačne ajteme. Razlike u načinu i uslovima testiranja svakako imaju veliki uticaj na procene parametara konkretnih ajtema. Rezultati numeričkih simulacija odgovora ukazuju da se ova dva testa razlikuju više nego što to objašnjava razlika u uzorcima. Evidentno je da postoji razlika i u načinu na koji učenici pristupaju testu. Ovo se najbolje ogleda u broju pitanja na koje učenici nisu dali odgovor i koji je na godišnjem testu (5,0%) četiri puta veći u odnosu na pilot-test (1,3%). Analiza diferencijalnog funkcionisanja ajtema pokazuje da su dva od tri ajtema sa DIF p-vrednošću manjom od 0,05 za godišnji test uspešno identifikovana na osnovu rezultata pilot-testa.

Ključne reči: psihometrija, pilot-test, on-line testiranje, teorija ajtemskog odgovora, DIF

UPRAVLJANJE RAZREDOM – RAZVIJANJE PROTOKOLA ZA PROCENU STILOVA NASTAVNIKA U UPRAVLJANJU RAZREDOM

Gordana Đigić, Snežana Stojilković, Danijela Petrović, Dragana Bjekić

Ugostiteljsko-turistička škola, Niš, - Filozofski fakultet, Niš, Filozofski fakultet,
Beograd, Tehnički fakultet, Čačak
djigic@eunet.rs

Upravljanje razredom (classroom management) je relativno nov koncept u pedagoškoj psihologiji koji povezuje ličnost nastavnika, njegovo profesionalno ponašanje usmereno na ostvarivanje brojnih profesionalnih uloga, procese koji se odvijaju u grupi učenika sa kojima radi i efekte – ishode tih procesa. Suštinska odrednica upravljanja razredom jeste stvaranje sigurnog i podsticajnog okruženja za učenje. Preciznije, obuhvata širok opseg aktivnosti nastavnika, počev od aranžiranja fizičkog prostora u učionici, preko definisanja i praktikovanja razrednih procedura do upravljanja ukupnim ponašanjem učenika (što podrazumeva i motivaciju učenika za učenje, podsticanje odgovornosti, nedisciplinovano ponašanje). Neki autori smatraju da različiti aspekti upravljanja razredom mogu da se svrstaju u šire kategorije. Nensi Martin i Beatris Boldvin

izdvajaju tri dimenzije upravljanja razredom. Dimenzija ličnost odnosi se na uverenja nastavnika o ličnosti učenika, o prirodi njihovih sposobnosti, na njegovo opažanje ukupne socijalne klime i uključuje postupke nastavnika koji doprinose razvoju učenika. Dimenzija nastava obuhvata sve ono što nastavnik čini da bi uspostavio i održao aktivnosti na času, fizičko uređenje prostora i korišćenje raspoloživog vremena. Dimenzija disciplina odnosi se na postupke koje nastavnik preduzima da bi uspostavio odgovarajuće standarde ponašanja. Imajući u vidu pomenute dimenzije, one razlikuju tri stila upravljanja razredom i razvijaju odgovarajući instrument zasnovan na smoprocenjivanju nastavnika (Inventory of Classroom Management Styles, Martin and Baldwin, 1993). Nema oštrih razlika među ovim stilovima, pre bi se moglo reći da postoji kontinuum koji je definisan raspodelom kontrole nad situacijom u odeljenju između nastavnika i učenika. Na jednom kraju kontinuum nalazi se intervenišući stil, koji se zasniva na uverenju da spoljašnja sredina (ljudi i objekti) utiče na ljudsko biće da se razvija na određeni način, te nastavnik teži da ostvari potpunu kontrolu. Na suprotnom kraju se nalazi neintervenišući stil, zasnovan na uverenju da učenici imaju svoje unutrašnje pokretače koji treba da nađu način da se izraze u realnom svetu, pa nastavnik treba da ima minimalnu kontrolu. Interakcionistički stil karakteriše se time da je kontrola nad situacijom u rukama i nastavnika i učenika. U radu je opisan postupak konstrukcije Protokola za procenu stilova nastavnika u upravljanju razredom, koji se zasniva na opservaciji časa od strane neutralnih procenjivača. Protokol bi trebalo da posluži kao objektivna mera nečijeg stila (u smislu da je daje obučeni procenjivač), koja bi se mogla porediti sa procenom nastalom na osnovu samoprocenjivanja uključenog nastavnika. Protokol sadrži 20 stavki sa po tri opisa ponašanja nastavnika razredne i predmetne nastave u osnovnoj školi, od kojih se svaki odnosi na jedan od tri opisana stila upravljanja razredom. Opisima je moguće dodeliti i brođane vrednosti, čija veličina izražava stepen kontrole nad situacijom u odeljenju od strane nastavnika. To će omogućiti i primenu psihometrijskih procedura u radu sa instrumentom. Analiza procena na protokolu u celini, kao i na svakoj od podskala posebno, može da posluži kao osnova za savetodavni i instruktivni rad sa nastavnicima koji bi obavljali stručni saradnici - školski psiholozi i pedagozi, ili prosvetni savetnici i posebno edukovani stručnjaci. Takođe, može biti od koristi samom nastavniku spremnom da radi na korigovanju ili unapredjenju sopstvenog stila u upravljanju razredom.

Ključne reči: upravljanje razredom, stilovi upravljanja razredom, protokol za procenu, nastavnici

USKLAĐENOST NASTAVNIH CILJEVA I METODA RADA U REALIZACIJI VERSKE NASTAVE

Vladeta Milin, Milica Marušić

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

vladetamilin@yahoo.com

U radu je prikazan deo šireg istraživanja čiji je cilj bila deskripcija i analiza načina realizacije Verske nastave i njenih efekata. Uzorak je činilo 170 nastavnika Verske nastave zaposlenih u beogradskim osnovnim i srednjim školama. U pitanju je empirijsko istraživanje, a kao tehnika za prikupljanje podataka korišćen je upitnik. Kvalitativnom analizom odgovora nastavnika, utvrđeno je da su ciljevi kojima se oni rukovode u realizaciji Verske nastave sledeći: razvijanje religioznosti kod učenika (55% odgovora), zatim moralni razvoj učenika (15%),

jačanje njihovog verskog i kulturnog identiteta (8%), sticanje znanja o veri- (6%), jačanje verske tolerancije (6%) i najzad, razvijanje filantropskih osećanja (5%). Poređenjem ovih odgovora nastavnika sa formalnim ciljevima predmeta, utvrđeno je da postoji značajna podudarnost. Dakle, vidimo da su ciljevi Verske nastave formulisani u pravcu postizanja promena kako na sazajnom, tako i na emocionalnom i ponašajnom planu. U drugom delu rada opisani su oblici i metode rada na času i njihova učestalost. Veoma visok procenat ispitanika odgovorio je da "skoro uvek" sa učenicima razgovara o temama koje učenike interesuju (71,1%), odnosno o temama nastavnog časa (69,1%). Dalje, prema njihovom mišljenju, na času dominira monološka metoda (45,5% odgovora je u kategoriji "skoro uvek" i isti toliki procenat za kategoriju "ponekad"), a gotovo polovina nastavnika (tačnije 47,2%) smatra da "skoro uvek" uključuje iskustvo učenika u toku predavanja. Najzad, treba istaći i da nastavnici smatraju da diktiranje nije veoma često na časovima Verske nastave, pa je 46,1% odgovora nastavnika u kategoriji "veoma retko ili nikad", a isto toliko u kategoriji "ponekad". Što se tiče učestalosti oblika rada na času, prema odgovorima nastavnika, na časovima Verske nastave dominira frontalni oblik rada (čak 89% nastavnika je odgovorilo "skoro uvek"). Daleko ređe učenici rade individualno (16,4% odgovora "skoro uvek") ili grupno (12,7% odgovora u kategoriji "skoro uvek"), dok je najmanja učestalost rada u paru (45,4% odgovora "veoma retko ili nikad") i timske nastave (dok je 63,6% odgovora u kategoriji "veoma retko ili nikad", 34,6% odgovora se nalazi u kategoriji "ponekad"). Na kraju rada, proveravana je istraživačka hipoteza o postojanju povezanosti između implicitnih ciljeva nastavnika s jedne strane, i učestalosti različitih metoda i oblika rada na času, s druge. Utvrđeno je da najzastupljenije metode rada na času, zapravo, odgovaraju ciljevima Verske nastave, onako kako ih formulišu nastavnici.

Ključne reči: Ciljevi verske nastave, metode i oblici rada na času

FAKTORI KOJI ZNAČAJNO UTIČU NA POSTIGNUĆE UČENIKA NA NACIONALNOM TESTIRANJU

Zorica Minić, Vesna Lazović, Slađa Nikić

Ispitni centar Crne Gore

zorica.minic@iccg.co.me

Nacionalno testiranje je vrsta istraživačke procedure koja omogućuje prikupljanje pouzdanih i validnih informacija o tome šta djeca nauče u školi i koji faktori utiču na obrazovna postignuća učenika. U savremenim obrazovnim sistemima nacionalna testiranja postaju jedan od ključnih alata za odgovorno i efikasno upravljanje obrazovanjem. Nacionalna testiranja su dobila ovakav značaj zato što pružaju provjerljive, pouzdane i valjane empirijske podatke o ostvarenosti postavljenih obrazovnih ciljeva. Ovi podaci usmjeravaju djelovanje pojedinih činilaca koji na bitan način oblikuju obrazovni proces i određuju njegove domete. Dobra evaluacija je temelj, a dobre evaluacije nema bez kvalitetne eksterne provjere znanja, vještina i kompetencija učenika.

Nacionalno testiranje koje je realizovano u maju 2008. godine je imalo eksterni karakter.

Testiranje se sastojalo se od:

- testiranja iz maternjeg jezika i književnosti i matematike u III razredu;
- testiranja iz maternjeg jezika i književnosti, matematike i prvog stranog jezika (engleski jezik) u VI razredu;

Uzorak je bila čitava populacija učenika III (3977 učenika) i VI (6705 učenika) razreda osnovne škole (75 škola iz grupa A, B i C) koji uče po novom reformisanom programu. Dakle upitnik je popunjavalo 6705 učenika VI razreda.

Škole su, pored datuma rođenja, dostavljale podatke o polu učenika, školskoj spremi roditelja, zaposlenosti roditelja i ocjenu iz predmeta koji je testiran.

Problem – Identifikovanje faktora koji značajno utiču na postignuće učenika po pojedinim predmetnim oblastima. Upoređivana su postignuća učenika po navedenim varijablama. Pored poređenja po polu, školskoj spremi i zaposlenosti roditelja izvršili smo i podjelu po regijama. Podijelili smo učenike u tri regije, centralna, sjeverna i južna, utvrđivali statističku značajnost razlika među aritmetičkim sredinama za pojedine grupacije.

Metodologija – u nacionalnom testiranju izvršena je provjera dostignutosti standarda za predmetne oblasti. Prosječna postignuća po oblastima su se razlikovala za pojedine grupe učenika. U ovom radu smo izdvojili faktore koji su uticali značajno na postignuća.

Rezultati - Analiza je rađena za svaku predmetnu oblast posebno. Kao primjer navodimo oblasti Geometrija VI i Gramatika engleskog VI.

Geometriju su u VI razredu dječaci značajno bolje uradili nego djevojčice. Ovu oblast je radilo 2066 dječaka i njihovo prosječno postignuće je 287,40. Djevojčica je bilo 1102 i njihovo prosječno postignuće je 248,16. Razlika je statistički značajna na nivou 0,01 jer je z veće od 2,73.

Za postignuće iz oblasti gramatika značajna je školska sprema majke i regionalna pripadnost. Radilo je 360 učenika čije majke imaju nepotpunu osnovnu i osnovnu školu. Njihovo prosječno postignuće je 236,07. Najviše je učenika čije majke imaju srednju školu (1263) i njihovo prosječno postignuće je 256,605. Testiran je 281 učenik čije majke imaju više od srednje školske spreme. Prosječno postignuće ovih učenika je 250,66. Učenici iz sjeverne regije postizali su u prosjeku značajno lošije rezultate (prosjek 235,71 a testirano je 551) u odnosu na učenike iz primorja (prosjek 252,06 a testirano je 394) i centralne regije (prosjek 257,65 a testirano je 959). Centralna i primorska regija se ne razlikuju značajno. Učenici koji se školuju na albanskom jeziku su i u ovoj oblasti postizali značajno lošije rezultate (prosjek 220,51 a testirano je 152) u odnosu na učenike koji se školuju na službenom jeziku (prosjek 251,06 a testirano je 2416).

Za obradu podataka korišćeni su programi SPSS, OPLM, HG i SAUL

Ključne reči: Nacionalno testiranje pol, regija, školska sprema roditelja, zaposlenost roditelja, statistička značajnost razlike

ZNANJE NASTAVNIKA O SOCIO-EMOCIONALNIM PROBLEMIMA U NASTAVI

Zoran Avramović, Milja Vujačić, Dejan Stanković

Institut za pedagoška istraživanja

zoran.a@sezampro.rs

Pored uže stručnih znanja, ključnu komponentu nastavničkih kompetencija čine pedagoško-psihološka znanja, čiji su sastavni deo znanja o socio-emocionalnim problemima učenika i načinima njihovog rešavanja u kontekstu nastave. Ova vrsta znanja nastavnika retko je kod nas bila centralni predmet empirijskih istraživanja, već se o njima zaključivalo, uglavnom, posredno i to na osnovu procene kvaliteta inicijalnog obrazovanja i daljeg profesionalnog razvoja nastavnika. Cilj ovog istraživanja bio je da se neposrednim, empirijskim putem

evidentiraju obeležja znanja nastavnika o socio-emocionalnim problemima u nastavi i načinima njihovog rešavanja. U istraživanju je korišćen upitnik sa pitanjima otvorenog tipa, koja su formulisana u obliku konkretnih problemskih situacija iz nastave: nedisciplina učenika, povučen učenik, nedostatak samopouzdanja kod učenika, loša komunikacija u odeljenju i prepisivanje tokom pismenog zadatka. Od nastavnika se tražilo da navedu moguće načine rešavanja opisanih problema, kao i da označe koji od pristupa delovanja u problemskim situacijama, koje su sami naveli, najčešće primenjuju u svojoj praksi. Uzorak istraživanja je činilo 120 nastavnika iz dve osnovne i dve srednje škole u Srbiji. Prosečna dužina radnog staža učitelja i nastavnika je iznosila oko 15 i po godina. Na postavljena pitanja nastavnici su odgovarali samostalno. Prosečno vreme popunjavanja upitnika bilo je 30 minuta. Za svako pitanje, odgovori nastavnika su grupisani u kategorije koje nisu bile unapred definisane, već su naknadno izvedene iz izvornih podataka. Rezultati ukazuju na to da nastavnici najčešće ističu razgovor sa učenicima kao mogući način rešavanja problema s disciplinom (70.2% nastavnika). Nastavnici često navode i kažnjavanje kao mogući način rešavanja nedisciplinovanog ponašanja učenika (45.5%) i prepisivanje tokom pismenog zadatka (39.3%) – ali, prema njihovim rečima tek svaki deseti se najčešće oslanja na kazne u svojim pokušajima da umiri učenike. Odgovori nastavnika ukazuju na to da su nastavnici svesni svoje uloge i odgovornosti kada je u pitanju stvaranje pozitivne komunikacije u odeljenju. Kao mogući načini rešavanja ovog problema navode se razgovor sa učenicima (51.7%), promena svog odnosa prema deci (34.2%) i promena svog načina rada (31.7%). Kada je reč o načinima da se povučeni učenici uključe u rad na času, nastavnici najčešće kao mogući pristup navode podsticanje učenika (74.2%) i vršnjačko pomaganje (59.2%). Podsticanje se najčešće pominje i kada su u pitanju nesigurni učenici (61.2%), a zanimljivo je da se vršnjačko pomaganje retko pojavljuje kao način rešavanja ovog problema (15.7%). Naš rad je ukazao na ključni značaj praktičnog iskustva i rada u učionici kao bogatog izvora učenja i znanja nastavnika. Međutim, registrovana znanja nastavnika ponekada nisu u skladu sa smernicama koje proističu iz teorijsko-empirijskih istraživanja o efektivnoj nastavi. To može biti posledica neadekvatnog inicijalnog obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika, kao i njihovih neodgovarajućih implicitnih pedagogija. Glavne praktične implikacije našeg rada odnose se na profesionalni razvoj nastavnika. S jedne strane, tokom različitih faza profesionalnog razvoja nastavnici bi trebalo da steknu solidan konceptualno-teorijski okvir koji bi im pomogao da svoja praktična znanja osveščuju, povezuju i sistematizuju i time ih učine primenjivijim. S druge strane, tokom profesionalnog razvoja nastavnici bi trebalo da nauče širok repertoar specifičnih veština i tehnika primenjivih u konkretnim obrazovno-vaspitnim situacijama, a koje predstavljaju već isprobana praktična rešenja.

Ključne reči: nastavnici, znanje nastavnika, socio-emocionalni problemi učenika, nastavna praksa

STAVOVI STUDENATA PREMA KVALITETU VISOKOG OBRAZOVANJA

Gorjana Koledin

Filozofski fakultet, Istočno Sarajevo, Katedra za psihologiju
gorjana.koledin@yahoo.com

U radu se prikazuje dio rezultata empirijske studije o ispitivanju stavova studenata prema kvalitetu visokog obrazovanja. Problem ovog dijela istraživanja

se odnosi na ispitivanje postoje li razlike u percepciji kvaliteta visokog obrazovanja između studenata državnih i privatnih fakulteta.

U nizu obilježja opšteg značenja pojma kvalitet za potrebe ovog rada kao značajne odredice kvaliteta visokog obrazovanja posmatrali smo primjenjivost onoga što se uči na fakultetu u praksi, zatim koliko obrazovanje osposobljava studente za rad i aktivno uključivanje u radnu sredinu nakon završenog fakulteta, te kakva je organizacija nastave koja u velikoj mjeri može doprinijeti lakšem sticanju znanja, a time i posredno jednostavnijoj implementaciji znanja pri radu u struci.

Osnovni cilj istraživanja je identifikovanje i analiziranje razlika u percepciji kvaliteta visokog obrazovanja između studenata državnih i privatnih fakulteta. Istraživanje je realizovano na prigodnom uzorku od 457 studenata II, III i IV godine studija, od kojih je 225 (55.80 %) studenata državnih fakulteta i 202 (44.20%) studenta privatnih fakulteta. Uzorkom su obuhvaćeni studenti sa deset fakulteta u Republici Srpskoj i to pet privatnih i pet državnih. Primjenjena je petostepena skala stavova prema kvalitetu visokog obrazovanja, konstruisana za potrebe istraživanja. Skalu čini 17 tvrdnji, a ispitanici zaokružuju jedan od ponuđenih odgovora u zavisnosti koliko se slažu sa navedenom tvrdnjom. Koeficijent unutrašnje konzistentnosti skale je 0.838, što ukazuje na zadovoljavajuću pouzdanost. Primjenjeni statistički postupak je kanonička diskriminativna analiza.

Dobijeni rezultati ukazuju da postoje razlike u percepciji kvaliteta visokog obrazovanja između studenata državnih i privatnih fakulteta (Pearson Chi-square=98,93, df=17, p<0,01), pri čemu je izdvojena jedna diskriminativna funkcija koja ispitanike dijeli u dvije grupe. Sadržaj diskriminativne funkcije ukazuje na to da studenti privatnih fakulteta percipiraju da ih obrazovanje na njihovim fakultetima osposobljava za rad i aktivno uključivanje u radnu sredinu nakon završenog fakulteta, da su stečena znanja na fakultetu primjenjiva u praksi, te da organizacija nastave doprinosi lakšem sticanju znanja, a time posredno i jednostavnijoj implementaciji znanja pri radu u struci. Sa druge strane su studenti državnih fakulteta, koji percipiraju da ih obrazovanje na njihovim fakultetima ne osposobljava dovoljno za rad, te da je stečena znanja teško primjeniti u praksi i da postojeća organizacija nastave ne doprinosi kvalitetu visokog obrazovanja.

Kako je istraživanje provedeno s ciljem analiziranja i utvrđivanja razlika o percepciji kvaliteta visokog obrazovanja, u skladu sa gore pomenutim kriterijima kvaliteta, zaključak je da studenti privatnih fakulteta kvalitet visokog obrazovanja na svojim fakultetima opažaju boljim i kvalitetnijim u odnosu na studente državnih fakulteta.

Ključne riječi: kvalitet visokog obrazovanja, privatni i državni fakulteti

FAKTORI POPULARNOSTI U VRŠNJAČKOJ GRUPI

Branislava Popović-Ćitić, Marija Marković

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu

popovb@eunet.rs

Sticanje statusa popularnosti u vršnjačkoj grupi, izraženog kroz socijalno prihvatanje od strane velikog broja vršnjaka, determinisano je vršnjačkom kulturom koju konstituišu norme, vrednosti i stilovi ponašanja promovisani i široko prihvaćeni od strane dece i omladine. Polazeći od činjenice da je poznavanje faktora koji dopinose popularnosti od posebnog značaja za razumevanje vršnjačkih odnosa i uspostavljanje statusa u vršnjačkoj grupi, postavljeno je istraživanje sa

ciljem utvrđivanja karakteristika koje, prema mišljenju učenika osnovnih škola, doprinose sticanju statusa popularnosti među vršnjacima. Za potrebe prikupljanja podataka, na uzorku od 269 učenika starijih razreda iz 16 beogradskih osnovnih škola, korišćena je metoda fokus-grupnog intervjua. U svakoj školi, tokom meseca oktobra 2009. godine, održane su po dve polno homogene fokus grupe, pri čemu je svaku grupu u proseku činilo 8 učenika, uzrasta od 11 do 14 godina starosti. Intervjui su vođeni u skladu sa smernicama, posebno kreiranog Vodiča za fokus-grupni intervju koji se sastojao od tri vežbe u kojima su učenici, pored navođenja karakteristika popularnih učenika, iznosili svoje mišljenje o osobenostima odbačenih učenika, kao i reakcijama vršnjaka na neprihvaćene učenike. U ovom radu su analizirane isključivo karakteristike koje su, prema mišljenju intervjuisanih učenika, od značaja za sticanje statusa popularnosti u vršnjačkoj grupi. Istraživački rezultati, izvedeni na osnovu sumiranja i analize kvalitativnih izjava učenika, ukazuju da faktori popularnosti u vršnjačkoj grupi variraju zavisno od rodne pripadnosti. Dečaci svoju popularnost u vršnjačkoj grupi istog pola prevashodno stižu zahvaljujući atletskim sposobnostima, fizičkoj snazi, stilu oblačenja i uspehu u uspostavljanju komunikacije sa devojkicama. Sa druge strane, da bi popularnost stekli u grupi devojkica, neophodno je da pored fizičkog izgleda, ispoljavaju prosocijalne oblike ponašanja i dobar uspeh u školi. Popularnost devojkica u najvećoj meri zavisi od fizičkog izgleda, pri čemu dečaci veći značaj pridaju atraktivnosti, a devojkice urednosti. Dodatno, devojkice neće biti popularne ukoliko ostvaruju loš školski uspeh i ispoljavaju antisocijalne oblike ponašanja. S tim u vezi, posebno se ističe kvalitet socijalnih odnosa koje popularna devojkica uspostavlja sa svojim vršnjacima, uključujući pre svega druželjubivost, iskrenost i otvorenost u interpersonalnoj komunikaciji. Takođe, zabeležene su i izjave da je popularnost, kako dečaka tako devojkica, ponekada rezultat visokog socioekonomskog statusa porodice. Na osnovu iznetih rezultata može se zaključiti da se kao osnovni faktori popularnosti u vršnjačkoj grupi izdvajaju fizičke osobenosti, školski uspeh i ponašanje. U obe kategorije vršnjačkih grupa, fizički izgled zauzima primat među faktorima popularnosti, dok se dobar školski uspeh i prosocijalno ponašanje, prema mišljenju dečaka, postavljaju kao zahtev samo pred devojkice. Dečaci ocenjuju da je njihova popularnost pre rezultat atletskih sposobnosti i fizičke snage, nego školskog uspeha i prosocijalnog ponašanja, na čemu, sa druge strane, devojkice upravo insistiraju. Uzimanje u obzir činjenice da je sticanje i održavanje popularnosti u vršnjačkoj grupi od velikog značaja za pozitivan emocionalni i socijalni razvoj dece i omladine, neophodno je, kroz različite oblike edukativnog rada, promovisati prosocijalne elemente vršnjačke kulture kako bi faktori koji utiču na popularnost u vršnjačkoj grupi oslikavali društveno očekivane i uzrastu primerene karakteristike dece i omladine.

Ključne reči: popularnost, vršnjačka grupa, vršnjački status, socijalno prihvatanje

UPOREDNA ANALIZA RAZVOJA KREATIVNOG MIŠLJENJA
 PREDŠKOLACA U PETERBURGU I BEOGRADU

Vesna Janjević Popović, Elena Tunik, Sanja Filipović
 OŠ "20.oktobar" Novi Beograd, Univerzitet Sankt Peterburg, Rusija
 drugivek@eunet.rs

Za merenje je upotrebljen test nedovršenih crteža Williams F.E. Creativity Assesment Packet (CAP) 1980, u modifikaciji E.Tunik. 2003. Санкт-Петербург.

Test je zadavan u predškolskim ustanovama Beograda uzrastu 5-7 godina 552 subjekta i u regionu Peterburga 910.

Deca su dobila zadatak da dovrše dvanaest crteža koji su imali započete elemente. U zadatku se podsećaju da prave crteže koristeći ponuđene linije, tako da one budu deo njihovih crteža. I da po završetku crtanja svakom svom crtažu daju ime. Vreme za rad bilo je 25 minuta. Pošto se radi o predškolicima, dečje naslove su beležili odrasli.

Predmet analize dobijenih crteža bile su karakteristike: produktivnost, fluentnost, položaj nacrtanog crteža u odnosu na zadati stimulus-liniju ili crtež; asimetrija-simetrija, bogatstvo rečnika i sposobnost izražavanja suštine crteža kroz naslov.

Teorijska pretpostavka je da kreativne ličnosti produkuju više, fleksibilno menjaju teme, tipove crteža, na nov način posmatraju poznate stvari; crtaju stvarajući smislenu sintezu zadatih elemenata, tako da ih zadata figura ne ograničava; crteži su asimetrični; dajući naslove svojim crtežima pokazuju bogatstvo rečnika ili čak otkrivaju skriveni smisao svojih crteža (nasuprot bukvalnim ili stereotipnim naslovima).

Ruskoj kolegici Eleni Tunik je bilo interesantno da uporedi rezultate beogradskih predškolaca sa dobijenim rezultatima peterburgskog regiona.

Dobijeni rezultati:

Beograd aritmetička sredina $M=72$, standardno odstupanje = 8;

Peterburg $M=64$, standardno odstupanje= 12.

Na osnovu njene analize, razlike su statistički značajne, srednje vrednosti su veće kod beogradskih predškolaca, a individualne razlike su veće kod dece u Peterburgu.

Moguće odgovore treba tražiti u:

izboru uzorka - uzorak ruske dece bio je raznovrsniji u pogledu teritorije bilo je i dece iz seoskih sredina; beogradski uzorak je bio iz urbane sredine (Novi Beograd, Zemun, Čukarica).

različito usmerenim predškolskim programima - ruski je bliži školskom programu, manje kreativnih i samostalnih zadataka, najčešće zadaci imaju samo jedno tačno rešenje (u prosečnom državnom vrtiću). Postojeće osnove programa beogradskih državnih vrtića su otvorene, bez fiksiranih sadržaja pa je svakodnevni rad vrtića otvoreniji za spontane aktivnosti. Češće je slobodno vreme dece u Beogradu ispunjeno crtanjem bez striktnog zadatka. U ruskim vrtićima crtanje je jedna od planiranih aktivnosti.

Izgleda da dečje iskustvo i obrazovni status roditelja utiču na rezultate istraživanja. Poduzorak beogradske dece, koja su u vrtić išla samo 6 meseci po četiri sata pred polazak u školu, tzv. pripremni program, imali su aritmetičku sredinu $M=63,4$ a $Std.Dev=9,65$, za razliku od dece koja su bila u vrtiću više od 3 godine i najčešće u intervalu od 8 do 11 sati, njihova aritmetička sredina je $M=72,8$ $Std.Dev=7,43$. Rezultati dece čiji su roditelji obrazovaniji viši su i na ovom testu.

Širenje uzorka u pogledu sredine, socijalnog statusa, različitih uzrasta, može dati nove odgovore, ali i nova pitanja.

Ključne reči: kreativno mišljenje, predškolci, implicitni i eksplicitni programi

BEZBEDNOSNI RIZICI U ŠKOLI – DEČJA PERSPEKTIVA,
KVALITATIVNI ISTRAŽIVAČKI PRISTUP

Slađana Đurić, Vesna Popović, Branislava Popović-Čitić

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu - - Fakultet za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu

sdjuric@eunet.rs

Bezbednost se uobičajeno određuje kao odsustvo pretnje postojećim vrednostima, ali i kao odsustvo straha da te vrednosti mogu biti napadnute. Precizno identifikovanje i procena bezbednosnih rizika, kojima su učenici u školskom ambijentu izloženi, zahteva komplementarnu primenu kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda, kako bi se dobio celovit uvid u samorefleksiju dece u pogledu njihove lične i kolektivne bezbednosti. Na ovim osnovama postavljeno je istraživanje sa ciljem procene subjektivne dimenzije bezbednosti učenika u školi, odnosno ispitivanja načina na koji oni doživljavaju mogućnost da neka situacija, izvesnošću svog pojavljivanja i posledicama koje proizvodi, može ugroziti njihovu bezbednost. Za potrebe sagledanja kvalitativnih parametara istraživnog fenomena, tokom 2007. i 2008. godine, sprovedeno je učesničko grupno intervjuisanje učenika starijih razreda (uzrasta od 11 do 15 godina) u pet osnovnih škola (Borča, Karaburma, Indija, Beška, Novi Slankamen). U svakoj školi održane su po dve polno i uzrasno heterogene učesničke grupe, pri čemu je svaku grupu u proseku činilo 9 učenika. Rad grupa organizovan je kroz sekvencijalno izvođenje četiri vežbe: popisivanje, rangiranje, prostorno lociranje /mapiranje rizika, lične priče. Intervjuisanje je, u ambijentu slobodne i aktivne grupne diskusije, usmeravano od strane obučениh moderatora. Nalazi ovog istraživanja daju nam mogućnost preliminarne kategorizacije rizika opaženih u populaciji osnovnoškolske dece, a primenjen istraživački metod par-rangiranja i mogućnost utvrđivanja hijerarhije značaja koje im deca pripisuju. Generalno se može uspostaviti pet kategorija navođenih bezbednosnih rizika. Prvu kategoriju čine rizici vezani za socijalno-patološke pojave, pre svih zloupotrebu psihoaktivnih supstanci, ilegalnu prodaju narkotika i služenje alkoholnih pića maloletnicima. Druga kategorija obuhvata različite oblike antisocijalnog ponašanja, kao što su delinkventno i agresivno ponašanje navijačkih grupa, krađe, trgovina ljudima, ubistva i seksualni delikti. Komunalni problemi čine treću kategoriju rizika i ogledaju se u neadekvatnom radu šinterskih službi, nedovoljnom uličnom osvetljenju, ali i nehigijenskom okruženju. Četvrtu kategoriju čine saobraćajni prestupi, među kojima učenici najčešće navode nepoštovanje saobraćajnih propisa. U svim učesničkim grupama utvrđeno je postojanje još jedne specifične kategorije rizika koju čine osobe sa psihičkim poremećajima, konkretno imenovane od strane učenika. Znatno rede percipirani faktori odnose se na probleme delovanja sekti, pripadnike određenih nacionalnosti i konkretne objekte koji su locirani u ispitivanim zajednicama. Može se zaključiti da specifična percepcija bezbednosti zavisi od sklopa mnogih faktora i formira se kao kompleksan doživljaj sopstvene sigurnosti u sadejstvu psiholoških, ekonomskih, političkih, mikrosocijalnih i drugih varijabli. Sve brojniji oblici ugrožavanja bezbednosti neminovno pogađaju i školu, a ozbiljnost incidenata i težina posledica koje oni proizvode, ukazuju na obavezu društva da permanentno ulaže napore za unapređivanje bezbednosti dece u školama. Stoga, prevencija i adekvatno reagovanje na pojave ugrožavanja bezbednosti učenika, kao preduslovi uspešnog bezbednosnog menadžmenta u školi, moraju biti zasnovani na precizno ustanovljenoj skali rizika i obuhvatnoj proceni ugroženosti.

Ključne reči: bezbednost, rizici, škola, kvalitativno istraživanje

IZBOR STUDIJA I ŽIVOTNA ORIJENTACIJA

Šuajb Solaković Katedra za psihologiju, Filozofski fakultet I.Sarajevo
shooayb@yahoo.com

U radu se obrađuje problem privrženosti studenata studijskoj grupi, kao i zadovoljstvo studijem, kroz prizmu godine studija, životne orijentacije i zadovoljstva životom. Privrženosti studijskoj grupi kod nas nije bilo predmetom istraživanja. Ovdje se koncept privrženosti studijskoj grupi peruzima iz organizacione psihologije i prilagođava na problematiku studiranja. U radu se izlažu mogućnosti ovakvog istraživanja problema studiranja, naročito kada imamo u vidu trenutne promjene u obrazovnom sistemu. Životna orijentacija, kao i zadovoljstvo životom, dobro su poznati koncepti preuzeti iz pozitivne psihologije. Uzorak ispitanika sačinjavali su studnetni Filozofskog fakulteta u Istočnom sarajevu (N=136). Od metrijskih karakterisitka provjeravana je pouzdanost koja se pokazala zadovoljavajućom, te je za Skalu zadovoljstvo studijem Krombah Alfa iznosio .87, a za skalu "Privrženost studijskoj grupi" bio je .90. Rezulati dobijeni nakon analize prikupljenih podataka pokazuju da postoje razlike u privrženosti studiju i zadovoljstvu studijem (Hi-kvadrat =9.43; df=3; p=.024)s obzirom na godinu studija (Hi-kvadrat =9.40; df=3; p=.024). Nije ustanovljena razlika u životnoj orijentaciji (Hi-kvadrat =.83; df=3; p=.309) i zadovoljstvu životom (Hi-kvadrat =3.59; df=3; p=.309) s obzirom na godinu studija.

Ključne reči: zadovoljstvo studijem, studiranje, životna orijentacija, privrženosti sudiju,

PERCEPCIJA KARAKTERISTIKA VRŠNJAČKOG NASILNIKA OD
STRANE UČENIKA OSNOVNIH ŠKOLA**Branislava Popović-Ćitić, Dubravka Drašković**Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu
popovb@eunet.rs

Vršnjačko nasilje, kao oblik ponavljanog i namernog agresivnog ponašanja prema vršnjacima u odnosu na koje postoji nesrazmeran odnos moći, predmet je intenzivnog proučavanja naučnika i stručnjaka tokom poslednje decenije. Može se reći da oblast vršnjačkog nasilja ne oskudeva u istraživačkim podacima o pojavnim oblicima, rizičnim i protektivnim faktorima, karakteristikama učesnika, kao i efektivnim preventivnim strategijama i intervencijama. Međutim, relativno je mali broj istraživanja posvećenih analizi percepcije različitih aspekata vršnjačkog nasilja iz ugla dece i omladine. Za potrebe kvalitativnog ispitivanja učeničkih percepcija nasilnika, kao jedne od kategorija socijalnih uloga u vršnjačkom nasilju, kreiran je poseban vodič za fokus-grupne intervjuje koji je primenjen na uzorku od 252 učenika starijih razreda iz 11 beogradskih osnovnih škola. Tokom meseca oktobra 2009. godine, održane su 22 polno homogene učesničke fokus grupe koje su u proseku brojale po 12 učenika. Intervjui su sprovedeni kroz tri vežbe u kojima je, nakon navođenja pojava oblika vršnjačkog nasilja, od učenika traženo da daju svoje mišljenje o nekoliko aspekata ponašanja nasilnika i žrtve. U ovom radu su analizirane isključivo izjave koje se odnose na karakteristike nasilnika. Dobijeni podaci ukazuju da učenici primarno prepoznaju fizičke oblike vršnjačkog nasilja koji su, prema njihovom mišljenju, gotovo uvek praćeni

verbalnim nasiljem, dok se relaciono nasilje u velikoj meri ne percipira kao vid vršnjačkog nasilja. Samim tim, u opisu nasilnika učenici se dominantno usmeravaju na vršnjake koji ispoljavaju fizičku agresiju. U najvećem broju slučajeva, nezavisno od pola učesnika fokus grupa, beleže se odgovori da je nasilnik muškog pola, specifičnog stila odevanja i relativno visokog socio-ekonomskog statusa. Nasilnici, prema mišljenju učenika, imaju veoma loš školski uspeh, često stupaju u konflikte sa nastavnicima i ometaju disciplinu i rad na školskim časovima. Svoje slobodno vreme nasilnici provode nekonstruktivno i neorganizovano, družeći se pritom sa starijim vršnjacima koji se takođe nasilno ponašaju. U porodičnom okruženju, nasilnici, sudeći prema izjavama učenika, uglavnom ispoljavaju nasilne obrasce ponašanja na koje njihovi roditelji ne umeju adekvatno da odreaguju, pri čemu je veoma često reč o porodicama koje odlikuju disfunkcionalni porodični odnosi. Razlike u odgovorima dečaka i devojčica evidentne su isključivo u izjavama koje se odnose na objašnjenje razloga nasilnog ponašanja, u smislu da dečaci primat daju unutrašnjoj potrebi za uspostavljanjem moći i dominacije nad drugima, dok se devojčice usmeravaju na nepovoljne uticaje vršnjačkih grupa ili konfliktnih odnosa u porodici. Može se zaključiti da percepcija nasilnika od strane učenika u velikoj meri odgovara realnoj slici fizičkog nasilnika koja je ustanovljena naučnim istraživanjima. Međutim, treba imati u vidu da učenici ne prepoznaju relacione oblike vršnjačkog nasilja kao vid ispoljavanja agresije prema vršnjacima, te da su dobijeni podaci limitirani na opis fizičkog nasilnika. Uzimajući u obzir raspoložive podatke o rasprostranjenosti različitih oblika vršnjačkog nasilja, u smislu veće zastupljenosti verbalnog i relacionog nasilja u odnosu na fizičko, opravdano bi bilo da se u edukativnim programima prevencije nasilnog ponašanja, u cilju unapređenja nivoa znanja i obaveštenosti učenika, posebna pažnja posveti karakteristikama verbalnog i relacionog nasilja među vršnjacima, uz ukazivanje na konstruktivne i nenasilne načine reagovanja u situacijama vršnjačkog nasilja.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, karakteristike nasilnika, percepcije učenika o nasilju

ANALIZA KONCEPCIJE USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA U SRBIJI

Ana Pešikan, Slobodanka Antić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
apesikan@gmail.com

Usavršavanje nastavnika je veoma važan deo unapređivanja kvaliteta obrazovnog sistema i bez reforme kompletne obuke nastavnika ne može biti ozbiljne reforme obrazovanja. Koncept pripreme i usavršavanja nastavnika menjao se u vremenu od obuke, treninga nastavnika za set stručnih umenja, do koncepta profesionalnog razvoja nastavnika. Zanimalo nas je koji je koncept usavršavanja nastavnika u Srbiji prisutan, tj. da li je savremeni pogled na profesiju nastavnika ugrađen u koncepciju sistema usavršavanja nastavnika u našoj zemlji. Koncepcija usavršavanja nastavnika je prevashodno data u Osnovama zakona obrazovanja i vaspitanja, ali sem pravnog dokumenta i okvira, još je važnija materijalizacija te koncepcije. Materijalizacija koncepcije se ogleda kako u načinima obezbeđivanja programa usavršavanja nastavnika, načinima na koji se ti programi realizuju, oblicima podrške nastavnicima za samu edukaciju, ali i mehanizmima koji bi trebalo da obezbede primenu inovacija u njihovu neposrednu profesionalnu praksu. U ovom radu smo analizirali Katalog programa usavršavanja kadra u

obrazovanju u RS, zvanični materijal iz koga nastavnici biraju programe za svoje usavršavanje, koji bi trebalo da predstavlja konkretizaciju namera datih u zakonu. U Katalogu smo analizirali kategorije programa, njihovu klasifikaciju, naslov, autora, instituciju koja podržava program, teme (sadržaj) i vreme za njihovu realizaciju. Rezultati analize pokazuju da je koncepcija usavršavanja nastavnika koja leži iza Kataloga mnogo bliža konceptu obuke i obrazovanja nastavnika, nego konceptu profesionalnog razvoja. Nalaze smo zatim diskutovali u svetlu rezultata najnovije meta-analize programa za usavršavanje nastavnika (Guskey & Yoon, 2009), urađene na analizi 1343 programa profesionalnog razvoja sa potencijalnim efektima na kvalitet učenja učenika. Pored ovoga, dobijene nalaze smo razmatrali i u kontekstu petnaestogodišnjeg iskustva u realizaciji inovativnog programa Aktivno učenje. Na kraju rada dajemo zaključke i preporuke o mogućem sistemu usavršavanja nastavnika u Srbiji.

Ključne reči: usavršavanje nastavnika, profesionalni razvoj nastavnika, unapređivanje procesa nastave

ZADACI KONZERVACIJE I MATEMATIČKO POSTIGNUĆE KOD DECE SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

**Aleksandra Đurić-Zdravković, Mirjana Japundža-Milislavljević, Dragana
Maćešić-Petrović**

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
adjuriczdravkovic@yahoo.com

Uspešnost u savladavanju matematičkih pojmova zavisi od razvoja misaonih struktura deteta. Za pozitivno školsko postignuće učenika u okviru matematičkih sadržaja značajna je pojava konkretnog logičkog mišljenja. Indikator pojave konkretnih operacija u mišljenju su pojmovi konzervacije tj. sposobnosti shvatanja nepromenljivosti kvantitativnih svojstava objekta, uprkos njegovim vidljivim transformacijama. Pojava konzervacija je znak da su operacije postale reverzibilne. Matematičko mišljenje podrazumeva reverzibilnost, koja omogućava da dete postepeno ovlada konzervacijom mase, dužine i zapremine, shvatajući da se određeni broj ne menja, ukoliko mu se doda, a zatim oduzme isti broj. Za ovladavanje operacijama konzervacija neophodna je i operacija identiteta koja je vezana za racionalnu dedukciju i predstavlja suštinu sposobnosti konzervacije. Poznato je da deca sa lakom intelektualnom ometenošću (u daljem tekstu LIO) prolaze kroz istovetne faze razvoja, kao i deca tipične populacije. Način organizovanosti misaonih struktura neophodan je za pravilno usmeravanje edukativnog procesa. U ovom radu ispitan je nivo razvoja operativnih misaonih struktura u ravni konkretnih logičkih operacija ostvarivanjem konzervacije, kao i njihovo odražavanje na matematičko postignuće učenika starijeg školskog uzrasta. Uzorak ovog istraživanja uključuje 120 učenika, oba pola. Kriterijumi za izbor ispitanika podrazumevali su količnik inteligencije učenika koji se kretao u okvirima od 50 do 69, procenjen WISC skalom za procenu intelektualnih sposobnosti, kalendarski uzrast od 12 do 15 godina, školski uzrast koji je podrazumevao uključivanje učenika od V do VIII razreda (za svaki razred ispitano je po trideset učenika), odsustvo neuroloških, psihijatrijskih, senzornih, izraženih emocionalnih i kombinovanih smetnji. Za procenu operativnosti mišljenja korišćene su standardne Pijažeeve probe za procenu operacija konzervacije (mase, dužine i zapremine), dok je za procenu savladanosti matematičkih sadržaja korišćen kriterijumski test znanja, posebno konstruisan za potrebe ovog

istraživanja. Rezultati istraživanja ukazuju da je ostvarivanje konzervacije dužine prisutno je kod 87.5% ispitanika našeg uzorka, dok 85.8% dece ovladava konzervacijom mase. Samo 55.8% ispitanika ostvaruje konzervaciju zapremine, dok 31.7% ispitanika na ovom zadatku daje prelazna rešenja. Između ispitanika našeg uzorka u pogledu uspeha na Kriterijumskom testu iz matematike postoji statistički signifikantna razlika u odnosu na dostignuti stepen operativnosti mišljenja na zadacima konzervacije dužine ($\chi^2=9.37$ $df=2$ $p<0.05$ $c=+0.27$), konzervacije mase ($\chi^2=8.84$, $df=2$ $p<0.05$ $c=+0.26$) i konzervacije zapremine ($\chi^2=8.36$ $df=2$ $p<0.05$ $c=+0.26$). Naše istraživanje ukazuje na prisustvo usporenog razvoja operacija konzervacija u starijem školskom uzrastu, kada bi njihova osvojenost već trebalo da postane utemeljena. Pijaževa teorija zastupa stav o primeni igara kojima se podstiču reverzibilnost, identitet i konzervacija i kojima se matematičko mišljenje čini gipkijim, aktivnijim, širim, dubljim i originalnijim. Smatramo da je ovakav stav ključan za matematičke implikacije dece sa LIO, počevši od najranijeg školskog uzrasta prenoseći isti modus i u starijem školskom uzrastu.

Ključne reči: konzervacije, matematičko postignuće, deca sa lakom intelektualnom ometenošću

UČI MUŠKI: DIMENZIJE POLNE ULOGE KAO FAKTORI PODBACIVANJA DAROVITIH UČENIKA

Ana Altaras Dimitrijević, Luka Mijatović

Filozofski fakultet u Beogradu

aaltaras@f.bg.ac.rs

Problem. Prema nalazima nekih inostranih istraživanja, polna tipiziranost, tj. težnja osobe da svoje ponašanje i doživljavanje saobrazi kulturnim očekivanjima vezanim za sopstveni pol, igra izvesnu ulogu u podbacivanju darovitih učenika. Konkretno, podbacivanje darovitih devojčica/dečaka dovodi se u vezu sa izrazitijim prisustvom tipično femininih, odnosno tipično maskulinih osobina, kojima je zajedničko to da podrazumevaju izvesne neintelektualne (pa i antiintelektualne) vrednosti i preokupacije – kao što su briga za sopstveni izgled ili briga o drugima, kod devojčica, a usmerenost na atletska postignuća, kod dečaka. Imajući u vidu da je prihvatanje i delovanje polnih uloga kulturno osetljiv fenomen, smatrali smo da treba proveriti da li su i kako u našoj sredini dimenzije polne uloge (maskulnost/femininost) povezane sa podbacivanjem. Metod. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 318 učenika završnih razreda gimnazije. Svi učenici ispitani su baterijom testova inteligencije i Inventarom polnih uloga Sandre Bem (IPU) i zamoljeni da daju podatke o svom školskom uspehu u tri vremenske tačke. Na osnovu rezultata na testovima inteligencije, ukupan uzorak podeljen je na poduzorke darovitih (gornjih 25%) i prosečnih ispitanika (preostalih 75%), a kao mera podbacivanja uzeta je diskrepanca između z-skorova ispitanika na g-faktoru inteligencije i g-faktoru školskog uspeha. Korelacionim analizama proverena je povezanost ove mere sa skalama i ajtemima IPU, i to posebno na poduzorcima darovitih devojčica, darovitih dečaka, prosečnih devojčica i prosečnih dečaka. Rezultati. Na poduzorku darovitih devojčica, nivo podbacivanja statistički značajno pozitivno korelira sa skalom femininosti ($r= .298$, $p< .05$) i neutralnom skalom ($r= .414$, $p< .01$), dok je na poduzorku darovitih dečaka ta varijabla u značajnoj negativnoj korelaciji sa skalom maskulnosti ($r= -.388$, $p< .05$). Ajtemi IPU koji koreliraju sa podbacivanjem darovitih devojčica, i to na nivou značajnosti $p< .01$, jesu: „ima razumevanja“ ($r= .406$) i „spreman da ublaži

povrednost“ ($r = .483$), sa skale femininosti, te „nepredvidiv“ ($r = .491$), „odgovoran“ ($r = -.400$) i „nije temeljan“ ($r = .459$), sa neutralne skale. Na poduzorku darovitih dečaka, kao korelati podbacivanja, takođe na nivou $p < .01$, izdvajaju se ajtemi „ambiciozan“ ($r = -.592$), sa skale maskulnosti, te „odgovoran“ ($r = -.724$) i „efikasan“ ($r = -.537$), sa neutralne skale. Na poduzorcima prosečnih devojčica, odnosno dečaka, stepen podbacivanja ne korelira značajno sa skalama, već samo sa pojedinim ajtemima IPU, pri čemu se (a) ne radi o istim ajtemima kao na poduzorcima darovitih učenika i (b) ne uočava tendencija da ajtemi sa skale femininosti imaju mahom pozitivne, a ajtemi sa skale maskulnosti negativne korelacije sa podbacivanjem. Diskusija. Kada su u pitanju daroviti dečaci, može se reći da veća polna tipiziranost (veći skor na skali maskulnosti) predstavlja izvesnu prednost u akademskom domenu. Upravo obrnuto važi za darovite devojčice: veća saobraženost sa ženskom polnom ulogom (veći skor na skali femininosti) ne pogoduje školskoj uspešnosti ovih učenika. Pregled ajtema IPU, koji koreliraju sa podbacivanjem darovitih dečaka, dozvoljava, doduše, i tumačenje koje zaobilazi značaj polne uloge i ovaj fenomen dovodi u vezu sa crtama iz domena Savesnosti (efikasnost, ambicioznost, odgovornost). Ova vrsta redukcije ne može se, ipak, sprovesti u razmatranjima podbacivanja darovitih devojčica, koja – ako teže da budu celovita – moraju uzeti u obzir negativnu vezu između „ženske etike brige o drugima“ i (motiva) školskog postignuća.

Ključne reči: darovitost, podbacivanje, polna uloga

ŠTA MLADI CENE, A ŠTA IM SMETA KOD VRŠNJAKA I ODRASLIH

Vesna Ognjenović, Bojana Škorc

Zdravo da ste, NVO, Fakultet likovnih umetnosti
zdravo@eunet.rs

Istraživanje se bavi subjektivnim viđenjem osobina vršnjaka i odraslih partnera u obrazovnom i vaspitnom procesu. Procene su dobijene participativnom metodom rada sa uzrastom 15 - 18 godina, u tri srednje škole, tokom izvođenja programa Istraživačka delatnost mladih, uz podršku Ministarstva za sport i omladinu, tokom 2009. Cilj istraživanja je sticanje uvida u lične procene pozitivnih i negativnih odlika vršnjaka i odraslih osoba u socijalnom okruženju. Time se doprinosi razumevanju razvojnih potreba i aktuelne situacije u kojoj srednjoškolci odrastaju. Odgovori su bili slobodni i odnose se na grupe vršnjaka i odraslih osoba – uglavnom roditelja i profesora. Uži segment istraživanja je ugrađen u širi pristup, koji je imao za cilj da unapredi socijalne kompetence, kvalitet vršnjačkih kontakata i unapredi razvojnu atmosferu u srednjim školama. Postupak istraživanja: tokom direktnog radioničkog rada u školama, učenici su slobodno navedili šta najviše poštuju, a šta im smeta kod vršnjaka i odraslih osoba iz njihovog okruženja. Nisu postavljena ograničenja u pogledu broja ili sadržaja odgovora. Pismeni odgovori su prikupljeni i analizirani. Subjekti – u istraživanju je učestvovalo 57 srednjoškolaca iz tri srednje škole u Beogradu (medicinska, vazduhoplovna i železnička). Starost učesnika je 16 – 18 godina, uzrast koji se smatra razvojno važnim, jer se tada odvijaju bitni procesi kao što su: formiranje identiteta odrasle osobe, razvoj zrelijih vršnjačkih odnosa, otpor prema autoritetu, donošenje životnih odluka i slično. Analiza podataka posmatra: kvantitet (ANOVA) i sadržaj odgovora koji podrazumeva klasifikaciju i kvalitativnu analizu. Rezultati kvantitativne analize pokazuju da ne postoje statistički značajne

razlike u broju pozitivnih i negativnih osobina kod opisa vršnjaka ($F=0,00$, $df=3$, nije znač.), niti kod opisa odraslih osoba ($F=1,20$, $df=3$, nije znač.). Broj odgovora pokazuje da se prosečno produkovalo tri odgovora po pitanju, u pogledu pozitivnih, kao i negativnih osobina, što ukazuje na umeren, realističan stav učesnika koji sagledavaju oba polariteta osobina kod obe uzrasne grupe. Kvalitativna analiza (broj u zagradi pokazuje procenat učesnika koji navodi osobinu): a) kod vršnjaka se ceni: iskrenost (53%), razumevanje i podrška (45%), druželjubivost (35%), duhovitost (32%), pozitivan stav (30%), odgovornost (21%) i drugo. b) kod odraslih se ceni: spremnost da pomognu (70%), iskusni, mudri (56%), ljubazni i poštuju (51%), odgovorni, pouzdani (47%) i drugo. c) kod vršnjaka smeta: neiskrenost (70%), nezrelost (58%), nasilni, vulgarni (35%), ljubomorni (25%) i drugo. d) kod odraslih smeta: strogi, kritikuju (37%), misle da su najpametniji (32%), ne razumeju mlade (28%), okupirani svojim problemima (26%) i drugo. Zaključak: predstave vršnjaka i odraslih su zasnovane na socijalnim osobinama, sadrže kompetence koje se aktiviraju u relaciji prema onome koji procenjuje, u socijalnom odnosu. Poželjne osobine vršnjaka su različite u odnosu na osobine odraslih, uvida se razlika između socijalnih uloga mlade i odrasle osobe i sagledava njihova komplementarnost u procesu odrastanja. Obrazovni programi za ovaj uzrast bi trebalo da budu postavljeni tako da razviju socijalnu razmenu, stvore povoljne okvire za iskrenu i autentičnu razmenu i saradnju u okviru uzrasta, a istovremeno smanje nivo punitivnosti odraslog, povećavajući njegovu zainteresovanost, poštovanje i pedagošku odgovornost.

Ključne reči: mladi, vršnjaci, procene osobina

TOWARD DIVERSITY IN THE SCHOOL: TEACHERS' COMPETENCIES AND PREPAREDNESS FOR INCLUSIVE EDUCATION

Ognen Spasovski

Institute of Psychology, Ss Cyril and Methodius University in Skopje
ognen@fzf.ukim.edu.mk

Inclusive education is understood as a philosophy, process, but also expected outcomes obtained through responding to all students, trying to meet their needs to reach the maximum of potentials. It means restructuring educational practice to provide equality of opportunity for all students, and decreasing the impact of all factors for exclusion due to students' disability, ethnicity, religion, gender, socio-economic or any other characteristic. As precondition is a demand, teachers to develop adequate competences for practicing inclusive education. Research problem is to explore what teacher competences are needed for inclusive education, as well to explore the perception of teachers' preparedness for practice of inclusive education in relevant target groups. Method: to answer the research question qualitative approach is used, through realizing interviews and focus groups. Perception of the most involved actors in the field was explored, namely of teachers, educators of teachers and student teachers. Those participants were from different parts of the country, with different ethnic, confessional, linguistic and socio-economic background background, and also schools where they teach are with students with diverse background. Using semi-structured guide/questionnaire, conducted were six focus groups with teachers, 10 interviews with teacher educators, and twenty interviews student teachers. Results: At starting point, analysis shows that there is no consensus what inclusive education means, and what competencies are most important for practicing it. Frequently repeated

theme through the discussions was that pre-service education of teachers is not adequate for the profile and proposed standards. Due to the organization of the studies, students at many subject faculties even do not perceive themselves as potential teachers, what results with a consequence that teachers do not feel themselves well prepared for teaching practice. This is even worse in regard to the demands of practicing inclusive education. Analysis shows that many substantial competences are misunderstood. Many are not systematically developing, or teachers don't perceive them as immanent to educational practice. As most important competencies for practicing inclusive education, which should be focused are the following: to maintain high expectations regardless of students' background; to help all children to develop into fully participating members of society; to understand the social and cultural dimensions of education and the contribution of education to developing cohesive societies; to work effectively with support staff; to recognize how teachers' assumptions influence their teaching and relationships with different pupils; to recognize that knowledge is value-laden, constructed by the learner and reciprocal. Analysis draws that among significant processes and factors of exclusion are: Low level of participation in pre-school of children with disadvantages what decrease the probability of their future successful educational and social inclusion; Stereotypes and prejudices toward vulnerable groups present in teachers; Inadequate preparation of teacher and lack of motivation for professional development; Physical divisions among children from different background; Absence of selection and competition to be a teacher. It could be concluded and recommended that clear and generally accepted concept of inclusive education is needed; than competences should be emphasized in training of teachers, and should be made qualitative move from projects to policies.

Key words: diversity, inclusive education, teachers' preparation, competencies, cohesive societies

RELATIVNI DOPRINOS RAZLIČITIH FRAKTORA MOTIVACIJE UKUPNOJ MOTIVISANOSTI ZA ŠKOLSKO UČENJE

Jovana Bjekić, Milica Erić, Elena Stojimirović

Filozofski fakultet u Beogradu

bjekicjovana@gmail.com

Predmet istraživanja bio je određivanje stepena motivisanosti za učenje kod učenika srednjih škola, faktori od kojih motivacija zavisi, njihov pojedinačni udeo u ukupnoj motivisanosti, njihovo međusobno poređenje i uslovljenost drugim varijablama (vrsta srednje škole i pol) i uticaj na uspešnost u učenju. Kako bi smo ovo utvrdili, na osnovu prethodno izvedenog eksplorativnog istraživanja u kome je 14 srednjoškolaca u esejskoj formi odgovaralo na pitanje: „Zašto ja učim?“ apstrahovano je 5 faktora motivacije koji su operacionalizovani preko upitnika koji je sadržao 5 subskala: motivisanost roditeljima, motivisanost profesorima, motivisanost vršnjacima, Ja-motivi i motivisanost nagradom i kaznom. Svaka subskala sastojala se iz 10 stavki, pa je ceo test činilo 50 stavki. Koeficijent pouzdanosti testa iznosio je $r=0.88$. U ispitivanju je učestvovalo 119 učenika trećeg razreda X beogradske gimnazije i Filološke gimnazije. Na osnovu rezultata na testu, ispitanici su klasifikovani u 3 kategorije: slabo motivisani, umereno motivisani, veoma motivisani, na osnovu unapred utvrđenih prelomnih skorova. Klasifikacija je vršena za test u celini i za svaku subskalu ponaosob. Rezultati su

pokazali da ni jedan ispitanik ne može biti svrstan u kategoriju veoma motivisanih, da ih je 37.8% umereno motivisano, a 62.2% slabo motivisano. Motivisanost vršnjacima je niža nego bilo koji drugi faktor, ($t=10.822$, $df=118$, $p<0.01$), 90.8% ispitanika svrstano je u kategoriju slabo motivisanih. Najviši prosečan skor učenici su postizali na skali Ja-motiva (23.89). Učenici X gimnazije motivisaniji su nego učenici Filološke gimnazije ($t=-2.820$, $df=117$, $p<0.01$), a ova razlika dobijena je na osnovu veće motivisanosti roditeljima ($t=-3.395$, $df=117$, $p<0.01$) kao i nagradom i kaznom ($t=-4.927$, $df=117$, $p<0.01$). Takođe, dobijena je negativna korelacija motivacije sa školskim uspehom ($r=-0.242$, $p<0.01$), što govori o neosetljivosti školskog sistema na učeničku motivaciju. Pol ni na koji način nije bio povezan sa motivacijom za učenje. Ovakvi rezultati pokazuju veoma nisku motivaciju za učenje faktorima koje su sami srednjoškolci isticali u eksplorativnom istraživanju. Rezultat, koji je možda najznačajniji, jeste da postoji minimalan pozitivan međuvršnjački uticaj u pogledu školskog učenja. To verovatno dovodi do nedovoljne saradnje među učenicima i niskog kotiranja školovanja kao pozitivne vrednosti adolescentskih grupa. To može biti jedan od potencijalnih razloga za slabu motivisanost i slabe obrazovne rezultate.

Ključne reči: motivacija, učenje,

TEST RAZUMEVANJA KNJIŽEVNIH METAFORA KAO INDIKATOR IMAGINATIVNO-INTUITIVNOG SAZNAJNOG STILA

Ana Altaras Dimitrijević, Nataša Đerković

Filozofski fakultet u Beogradu, Dom zdravlja Voždovac

aaltaras@f.bg.ac.rs

Problem. Dosadašnji rad na temi „Intelektualne sposobnosti i metaforičko mišljenje” u okviru istraživačkog projekta 149018 Instituta za psihologiju u Beogradu podrazumevao je, između ostalog, konstrukciju Testa razumevanja književnih metafora (TRKM) i njegovu validaciju spram jednog standardnog testa verbalne inteligencije (Stevanovićeve verbalna serija) i inventara ličnosti NEO. Dobijeni nalazi (visoka pozitivna korelacija sa IQ-om na Verbalnoj seriji, niske do umerene pozitivne korelacije sa facetama Fantazija, Estetika i Emocije) sugerisali su da TRKM može da posluži kao valjana mera verbalne inteligencije, i to takva koja favorizuje osobe sa većom otvorenošću za imaginativno, emocionalno, umetničko i lepo. Istraživanje koje ovde prikazujemo predstavlja dalji korak u validaciji TRKM, u kome nastojimo da proverimo da li visok skor na ovom instrumentu indikuje preferenciju za imaginativno-intuitivni saznavni stil. Metod. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 99 ispitanika III razreda srednje škole. Ispitanicima je, pored Testa razumevanja književnih metafora, zadata baterija instrumenata koji mere varijable iz domena sklonosti kreativnosti i s njom skopčanog imaginativno-intuitivnog saznavnog stila. To su: Rojsov psihoepistemološki profil (PEP), koji ukazuje na relativni nivo metaforičnosti (u odnosu na racionalnost/empiričnost), Skala predsvesne aktivnosti (SPA), koja se uzima kao mera originalnosti, te Telegenova skala apsorpcije (TSA), koja registruje stepen otvorenosti osobe za apsorbujuća, transformišuća i imaginativno-intuitivna iskustva. Jednostavnim korelacionim analizama proverena je povezanost skora na TRKM sa svakom od navedenih varijabli, a multiplom regresionom analizom ispitano u kojoj meri njihov specifični kompozit predviđa skor ispitanika na TRKM. Rezultati. Prema rezultatima jednostavnih korelacionih analiza, skor na TRKM stoji u značajnoj pozitivnoj korelaciji srednjeg intenziteta sa originalnošću ($r=.495$, $p<.01$), metaforičnošću ($r=.426$, $p<.01$) i apsorpcijom ($r=.422$, $p<.01$),

te u značajnoj negativnoj korelaciji sa empiričnošću ($r = -.378$, $p < .01$). Sve utvrđene korelacije ostaju statistički značajne i kada se kontrolišu varijable pol i vrsta škole (gimnazija/srednja stručna). Uključivanjem varijabli iz domena saznanog stila, kao prediktora u multiplu regresionu analizu, sa TRKM-om kao zavisnom varijablom, dobija se značajan koeficijent multiple korelacije, čija je vrednost $R = .591$ ($p < .01$); koeficijent determinacije iznosi pri tom $R^2 = .349$, što govori da kompozit indikator saznanog stila objašnjava oko 35% varijanse u skorovima na TRKM. U slučaju kada se u regresionu analizu najpre uključe varijable pol i vrsta škole, procenat varijanse koju objašnjavaju varijable saznanog stila pada na 14%, no vrednost R^2 ostaje statistički značajna. Diskusija. Rezultati dobijeni u ovom istraživanju prikazuju TRKM kao instrument specifičnog dijagnostičkog potencijala i nešto više od alternativnog (u odnosu na Stevanovićevu seriju) sredstva procene verbalne inteligencije: za razliku od Verbalne serije, za koju nam je iz sopstvenih istraživanja poznato da ima nulte ili vrlo niske korelacije sa dimenzijama imaginativno-intuitivnog saznanog stila, TRKM u proceni verbalnih sposobnosti značajno favorizuje ispitanike sklone nestrukturisanim i apsorbujućim sadržajima, poigravanju simbolima i pojmovima, te rešavanju problema putem intuicije i imaginacije. S obzirom na to, TRKM bi mogao biti koristan instrument u selekciji kandidata za one obrazovne profile/profesije u kojima se nudi i zahteva ovaj tip kognitivnog angažmana.

Ključne reči: metafora, imaginativni saznanji stil, intuitivni saznanji stil, verbalna inteligencija

POVEZANOST IZMEĐU UČESTALOSTI KONFLIKATA I
INTERVALA PRISEĆANJA KOJI SE KORISTI U METODI
RETROSPEKCIJE KONFLIKTNIH EPIZODA

Danijela Petrović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd
dspetrov@f.bg.ac.rs

Konflikti u adolescenciji se mogu ispitivati na više različitih načina. Unutrašnji pristup u proučavanju konflikata se zasniva na korišćenju ispitanika kao glavnog izvora podataka, pri čemu se od njih traže različiti tipovi izveštaja, zavisno od toga da li se u istraživanju koriste hipotetičke konfliktne situacije ili se ispituju aktuelni konflikti. Spoljašnji pristup u proučavanju konflikata se zasniva na korišćenju posmatrača kao glavnog izvora za dobijanje podataka, pri čemu se samo posmatranje može odvijati u prirodnim i laboratorijskim uslovima.

Za ispitivanje aktuelnih sukoba adolescenata najčešće se koristi metoda retrospekcije konfliktnih epizoda. Glavni problem prilikom primene ove metode jeste obezbeđivanje tačnosti prisećanja. Rešavanju ovog problema pristupano je na dva načina. Prvi se odnosi na upotrebu različitih inventara konfliktnih sadržaja kao oslonca za prisećanje, a drugi na smanjivanje vremenskog intervala unutar kojeg se traži prisećanje. Smatra se da duži intervali umanjuju tačnost prisećanja jer u pamćenju ostaju urezani jedino emotivno obojeni konflikti. Zbog toga pojedini autori insistiraju na tome da se tačnost prisećanja obezbeđuje jedino ukoliko se od ispitanika traži da izveštavaju o konfliktima koji su se odigrali pethodnog dana, dok drugi autori smatraju da se time tačnost percepcije povećava na uštrb raznovrsnosti konfliktnih epizoda i predlažu interval od nedelju dana.

Ciljevi ovog rada su bili da utvrdimo kakva veza postoji: (a) između intervala prisećanja i učestalosti konflikata u različitim područjima sukobljavanja

(lični izbori, raspolaganje resursima, neispunjavanje obaveza, kršenje konvencija, narušavanje odnosa, crte ličnosti, doživljaj nepravde, provokacije i briga o zdravlju) i (b) između intervala prisećanja i učestalosti konflikata u različitim tipovima interpersonalnih odnosa (vršnjaci, prijatelji, partner, nastavnici, roditelji i braća/sestre. U istraživanju je korišćena metoda retrospekcije konfliktnih epizoda i dva intervala prisećanja – jedan dan i nedelju dana.

Uzorak je sačinjavalo 316 adolescenata (49.1% učenika šestog razreda osnovne škole i 50.9% učenika drugog razreda srednje škole). U istraživanju su učestvovali 8 beogradskih škola. U svakoj školi je ispitano po dva odeljenja učenika i to tako što je slučajnim izborom određivan vremenski uslov od jednog dana ili nedelju dana. Na taj način je od 49.4% ispitanika zahtev za retrospekcijom konfliktnih epizoda tražen u odnosu na vremenski interval od jednog dana, a od 50.6% u odnosu na vremenski interval od nedelju dana.

Rezultati istraživanja pokazuju da nema razlike u učestalosti konflikata u različitim područjima sukobljavanja kada se odvojeno posmatramo interval prisećanja od jednog dana i od nedelju dana. Međutim, ukoliko uporedimo ova dva intervala prisećanja prisutne su statistički značajne razlike u učestalosti konflikata u sledećim područjima: lični izbori, raspodela resursa, neispunjavanje obaveza, narušavanje odnosa i provokacije. Što se tiče učestalosti konflikata u različitim tipovima interpersonalnih odnosa, statistički značajne razlike su pronađene kada je interval za prisećanje bio jedan dan (razlika potiče od najveće učestalosti konflikata sa roditeljima i donekle sa braćom/sestrama), dok statistički značajne razlike u učestalosti konflikata u različitim tipovima interpersonalnih odnosa nisu pronađene kada je interval za prisećanje bio nedelju dana. Takođe, prilikom upoređivanja ova dva intervala prisećanja dobijene su statistički značajne razlike u učestalosti konflikata sa roditeljima, braćom/sestrama, i nastavnicima, dok statistički značajnih razlika nije bilo kada je u pitanju učestalost konflikata sa vršnjacima, prijateljima i partnerom.

Na osnovu dobijenih rezultata može se konstatovati da interval prisećanja nema podjednak značaj za ispitivanje učestalosti konflikata u pojedinim područjima sukobljavanja i tipovima odnosa. Od veće važnosti je uzimanje u obzir intervala prisećanja kada se ispituju konflikti u koje adolescent stupa sa svojim roditeljima, braćom/sestrama i nastavnicima, nego konflikti sa vršnjacima.

Ključne reči: interval prisećanja, učestalost konflikata, metoda retrospekcije konfliktnih epizoda, adolescencija

ULOGA PROFESIONALNOG I PRIVATNOG ISKUSTVA SA
OSOBAMA SA POSEBNIM POTREBAMA U STAVOVIMA
NASTAVNIKA REDOVNIH ŠKOLA PREMA INKLUZIJI

Jovanović Olja, Rajović Vera

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Beograd
oljajovanovic.ps@gmail.com

U kontekstu prepoznavanja značaja stavova onih koji rade sa decom za uspeh bilo kog inkluzivnog projekta, u ovom radu tragamo za činiocima koji učestvuju u formiranju stavova nastavnika osnovnih škola prema inkluziji dece koja, usled neke senzorne, telesne ili mentalne smetnje ili, pak, socijalne depriviranosti, imaju potrebe za dodatnom podrškom u razvoju i učenju.

Dosadašnja istraživanja stavova prema inkluzivnom obrazovanju dece sa posebnim potrebama pokazuju da nastavnici redovnih škola »oklevaju« sa prihvatanjem dece sa posebnim potrebama, navodeći da se ne osećaju dovoljno

kompetentnim da sa njima rade. Međutim, uz projekte uključivanja ove dece kroz koje se nastavnici edukuju i koji predviđaju podršku stručnog tima škole u izradi individualnog plana podrške, distribuciju odgovornosti između škole i roditelja, sticanje veština i iskustva timskog rada, dobijamo jedan trend porasta u spremnosti nastavnika. Ova naša iskustva stečena tokom realizacije programa *Škola po meri deteta* su u skladu sa istraživanjima u svetu. Realizovano je istraživanje kojim pokušavamo da utvrdimo da li iskustvo – privatno ili profesionalno – sa osobama sa teškoćama razlikuje ispitanike koji imaju povoljnije od onih sa manje povoljnim stavovima prema inkluzivnom obrazovanju ove dece. Uzorak čine 105 nastavnika iz pet redovnih osnovnih škola na teritoriji Beograda, od kojih 44.2% procenjuju da imaju profesionalno iskustvo u radu sa učenicima sa posebnim potrebama, dok privatno iskustvo sa osobama sa smetnjama u razvoju ima 40% ispitanika. Podaci su prikupljeni kompleksnim upitnikom čiji je jedan deo skala Likertovog tipa kojom se ispituju stavovi prema inkluziji dece sa smetnjama u razvoju. Rezultati (ANOVA) pokazuju da profesionalno iskustvo u radu sa decom sa posebnim potrebama ne utiče značajno na formiranje i menjanje stavova nastavnika redovnih škola prema inkluzivnom obrazovanju. S druge strane, privatno iskustvo sa osobama sa smetnjama u razvoju, značajno utiče, kako na stav prema inkluziji u celini, tako i na sve njegove komponente (kognitivna, konativna, osećanje kompetentnosti). Na osnovu dobijenih rezultata diskutuju se implikacije na razvoj kurikuluma za obrazovanje nastavnika.

Ključne reči: Inkluzija; Deca sa posebnim potrebama; Stavovi nastavnika; privatno i profesionalno iskustvo

INTERKULTURALNA OSETLJIVOST STUDENATA
HUMANISTIČKIH I DRUŠTVENIH NAUKA BEOGRADSKOG
UNIVERZITETA

Danijela Petrović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu
dspetrov@f.bg.ac.rs

Razvoj nauke i tehnologije omogućava nam da na brz način stupimo u kontakt sa ljudima iz različitih delova sveta. Sve veće migracije stanovništva u potrazi za poslom čine savremena društva kulturno raznolikijim nekog što je to bilo slučaj ranijih decenija. Zato se smatra da danas živimo u "globalnom selu" u kojem nacije, grupe i kulture ne mogu više da ostanu anonimne i izolovane. Takve društvene promene od pojedinaca zahtevaju nova znanja, veštine i kompetencija. Među njima su i interkulturalna kompetentnost i interkulturalna osetljivost.

Šire posmatrano, interkulturalna kompetentnost je sposobnost da se prepoznaju i koriste kulturne razlike kao jedan od resursa za učenje. Polazna pretpostavka je da ljudi mogu više da nauče jedni od drugih onda kada se međusobno dosta razlikuju. U užem smislu, interkulturalna kompetentnost se određuje kao sposobnost pojedinca da na efikasan i primeren način ostvari svoje ciljeve tako što će u procesu komunikacije praktikovati ponašanje koje uvažava, poštuje, toleriše i integriše kulturne razlike koje postoje između svih učesnika u komunikaciji. Interkulturalna osetljivost predstavlja jednu od tri dimenzije kompetencije za interkulturalnu komunikaciju i odnosi se na želju pojedinca da se aktivno angažuje u procesu razumevanja, uvažavanja i prihvatanja kulturnih razlika. Osnovu interkulturalne osetljivosti čine samopoštovanje,

samospoznavanje, empatije, otvorenost uma, opuštenost u socijalnim situacijama i odsustvo sklonosti da se nešto osuđuje.

Da bi sa uspehom mogli da žive i rade u savremenom multikulturalnom društvu, mladi ljudi moraju da poseduju određeni nivo interkulturalne osetljivosti, jer je ona preduslov za uspešnu interkulturalnu komunikaciju. Osnovni cilj ovog istraživanja je bio da utvrdimo koliki stepen interkulturalne osetljivosti je prisutan kod studenata društvenih i humanističkih nauka beogradskog univerziteta. Specifični cilj istraživanja je bio da utvrdimo koje varijable se mogu smatrati prediktorima interkulturalne osetljivosti. Ovaj zadatak smo nastojali ostvariti putem regresione analize, gde je indeks interkulturalne osetljivosti predstavljao kriterijumsku varijablu, a niz od 12 varibli je imao status prediktorskih varijabli. Za ispitivanje interkulturalne senzitivnosti korišćena je adaptirana verzija skale interkulturalne inteligencije koju su konstruisali.

U istraživanju je učestvovalo 522 studenta humanističkih i društvenih nauka beogradskog univerziteta (71.8% devojaka i 28.3% mladića).

Dobijeni rezultati pokazuju da najveći broj ispitivanih studenata opaža svoj nivo interkulturalne osetljivost kao visok (52.9%) ili veoma visok (39.3%). Utvrđeno je da su značajni prediktori interkulturalne osetljivosti pol, putovanje u inostranstvo, poznavanje stranog jezika, čitanje literature na stranom jeziku i praćenje putopisnih emisija/članaka. Stepem obrazovanja roditelja, vrsta studija i godina studiranja, članstvo u međunarodnim studentskim organizacijama, odrastanje i boravak u višenacionalnoj sredini, kontakti sa predstavnicima drugih kultura i prijatelji iz drugih kultura nisu se pokazali valjanim prediktorima interkulturalne osetljivosti.

Nalaz da većina ispitivanih studenata sebe vidi kao interkulturalno osetljivu osobu moguće je interpretirati na nekoliko načina. Prvi bi ukazivao na činjenicu da su studenti koji se opredeljuju za humanističke i društvene nauke, generalno posmatrano, veoma otvoreni prema kulturnim razlikama i spremni da stupaju u interakciju sa pripadnicima drugih kultura. Drugi bi skretao pažnju na problem poimanju „druge kulture“. Moguće je da studenti svoju interkulturalnu osetljivost opažaju kao veoma visoku zato što pod „drugom kulturom“ podrazumevaju isključivo kulture koje su bliske i srodne njihovoj primarnoj kulturi. Takođe, otvoreno je pitanje i u kojoj meri su ispitivani studenti davali socijalno poželjne odgovore. Za potpuniju interpretaciju dobijenih nalaza neophodna su dalja istraživanja iz ove oblasti koja bi uključila studente drugih disciplina i u kojima bi pojam duge kulture bio preciziran.

Ključne reči: interkulturalna osetljivost, multikulturalnost, studenti, percepcija, društvene i humanističke nauke

POVEZANOST EPISTEMOLOŠKIH VEROVANJA I MOTIVACIONE ORIJENTACIJE KOD UČENIKA I NASTAVNIKA GIMNAZIJA

Nataša Cvijan

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
ncvijan@yahoo.com

Prema teoriji Marlen Šomer-Aikins, jednog od glavnih istraživača u oblasti epistemoloških verovanja, svaka osoba poseduje sistem nezavisnih verovanja o različitim aspektima znanja, koja se mogu razlikovati u stepenu sofisticiranosti i razvoja. U prvim radovima nazvala ih je: verovanje o izvesnosti znanja, složenosti znanja, brzini učenja i verovanje o fiksiranosti sposobnosti. Brojna istraživanja su pokazala da su epistemološka verovanja značajne determinante školske uspešnosti,

kao i da su povezana s kognitivnim stilovima, različitim sociodemografskim varijablama i motivacijom.

U ovom istraživanju osnovni cilj je bio utvrditi prirodu i intenzitet povezanosti epistemoloških verovanja i motivacione orijentacije, kako kod učenika, tako i kod nastavnika, zatim uporediti nastavnike i učenike, „prirodnjake“ i „društvenjake“, kao i momke i devojke po ove dve varijable.

Uzorak su činili 59 nastavnika beogradskih gimnazija i 153 učenika drugog razreda gimnazije. Sofisticiranost epistemoloških verovanja procenjivana je *Epistemological Questionnaire*-om (*EQ*), Šomerinim upitnikom od 63 stavke, dok je za procenu motivacione orijentacije korišćen upitnik Tereze Amabil – *Work Preference Inventory* (*WPI*), od 30 stavki. Upitnik procenjuje motivaciju po dve dimenzije – intrinzičkoj i ekstrinzičkoj motivaciji, odnosno četiri subdimenzije: Uživanje, Izazov, Kompenzacija i Spoljašnjost (usmerenost ka priznanju i dobijanju naloga od drugih).

Prvi zadatak u postupku obrade podataka bio je definisati i utvrditi značenje faktora dobijenih na upitniku *EQ*. Ortogonalnom faktorskom analizom odgovora nastavnika i učenika dobijeno je četiri faktora, koja objašnjavaju 52% varijanse. Samo jedan faktor odgovarao je Šomerinom verovanju da se učenje odvija brzo. Ostala tri faktora su nazvana: verovanje o tome da je znanje jednostavno i izvesno, verovanje da je sposobnost za učenje urođena, ali se može unaprediti i verovanje da uspeh nije povezan s vrednim radom.

Utvrđena je povezanost verovanja o tome da se znanje stiče postepeno i uživanja u procesu učenja i samostalnom organizovanju sopstvenih aktivnosti, kako u grupi učenika ($r = .232, p < .01$), tako i nastavnika ($r = .282, p < .05$). Učenici koji smatraju da je znanje složeno, višesmisleno i koji se trude da integrišu podatke dobijene s različitih strana lako pronalaze izazov u zadacima i u procesu učenja ($r = .243, p < .01$). S druge strane, ekstrinzička motivacija povezana je isključivo s verovanjima o tome da su sposobnosti za učenje urođene, ali da se vežbom mogu poboljšati. Poređenjem skorova nastavnika i učenika na *EQ*-u, dobijeno je da nastavnici imaju samo zrelija verovanja o strukturi i složenosti znanja ($F = 12.713, p < .000, df = 211$), kao i da su skloniji verovanju u urođene sposobnosti, koje se, doduše, vežbanjem mogu bar malo povećati ($F = 4.436, p < .036, df = 211$). U uzorku učenika dobijeno je da „društvenjaci“ imaju zrelija epistemološka verovanja od „prirodnjaka“, ali poređenjem nastavnika „tvrdih“ i „mekih“ nauka nisu dobijene statistički značajne razlike.

Pregledom rezultata s *WPI*-a, utvrđeno je da su nastavnici statistički značajno motivisaniji iznutra ($F = 24.449, p < .000, df = 211$), dok su učenici značajno ekstrinzički motivisaniji od nastavnika ($F = 16.638, p < .000, df = 211$), pogotovo učenici društveno-jezičkog smera. No, poredeći nivo intrinzičke i ekstrinzičke motivacije samo kod učenika uvida se da je intrinzička veća. Poređenjem momaka i devojaka, pokazalo se da su devojke više motivisane prirodom samih zadataka i željom da se slobodno izraze u radu i prošire svoja znanja ($F = 8.549, p < .004, df = 152$).

Ključne reči: epistemološka verovanja, motivaciona orijentacija, nastavnici, učenici, rodne razlike

KAKO ODREDITI NIVOE OBRAZOVNIH POSTIGNUĆA UČENIKA

Jelena Pešić, Sanja Blagdanić, Vesna Kartal

Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Učiteljski fakultet u Beogradu, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja u Beogradu
kostamat@eunet.rs

Ovaj rad bavi se definisanjem obrazovnih standarda za predmet Priroda i društvo, na kraju prvog obrazovnog ciklusa (četvrti razred). Osnovni zadatak u izradi standarda bio je razvijanje deskriptora – preciznih iskaza koji opisuju ključne kompetencije učenika na tri nivoa postignuća: osnovnom (sa očekivanjem da 80% učenika i više ostvari taj nivo postignuća), srednjem (približno 50% učenika) i naprednom (oko 25% učenika). Operacionalizacija standarda završena je izradom testova, u kojima su znanja i veštine specifikovane sadržajem svakog deskriptora ispitivane preko pet zadataka. Primena Blumove taksonomije u definisanju kompetencija na tri nivoa postignuća otvorila je niz dilema vezanih za operacionalizaciju nivoa znanja, kao i za složeni odnos između kognitivnih procesa i prirode nastavnih sadržaja. Neke od tih dilema razmotrićemo u kontekstu rezultata probnog i glavnog ispitivanja učenika.

Probno ispitivanje izvedeno je juna 2008. godine, na reprezentativnom uzorku od 668 učenika iz cele Srbije. Revidirani testovi primenjeni su u glavnom ispitivanju, juna 2009. godine, na uzorku od 2523 učenika, reprezentativnom za Republiku Srbiju i stratifikovanom prema distribuciji unutar školskih uprava i veličini škola.

Saglasno Blumovoj taksonomiji, distinkcija između osnovnog i viših nivoa postignuća bila je zasnovana prevashodno na prirodi kognitivnih procesa. Obrazovni ishodi na osnovnom nivou najčešće su definisani kao znanje osnovnih termina, definicija, pojmova, klasifikacija i sl., dok na višim nivoima oni u većoj meri uključuju razumevanje i primenu znanja, kao i početno ovladavanje predmetno specifičnim načinom mišljenja (npr. razumevanje eksperimentalnog mišljenja). Ovakva logika usložnjavanja obrazovnih postignuća pokazala se adekvatnom za jedan broj deskriptora (npr. deskriptor osnovnog nivoa: "Zna šta je priroda i kako se deli", prosečno postignuće na glavnom ispitivanju 51%; deskriptor naprednog nivoa "Razume povezanost žive i nežive prirode", prosečno postignuće 26%). Raskorak između očekivanih i empirijski utvrđenih postignuća na osnovnom nivou (tj. niža postignuća od očekivanih) proizilazi iz ekspertske procene radnog tima da se ishodi učenja na osnovnom nivou principijelno ne bi smeli svesti samo na inertna, čisto reproduktivna znanja, već da bi trebalo da uključuje elementarno razumevanje naučenog, uočavanje očiglednijih veza među pojmovima i principima, sposobnost za primenu znanja na jednostavnijim (tipičnim) primerima, i, pogotovo, ovladavanje funkcionalnim znanjima relevantnim za svakodnevni život (npr. kultura zdravlja ili učešća u saobraćaju). Za jedan broj deskriptora, razlikovanje nivoa postignuća na osnovu prirode kognitivnih procesa (npr. zna – primenjuje znanje) empirijski se nije pokazalo opravdanim (npr. deskriptor osnovnog nivoa: "Zna svojstva materijala", prosečno postignuće na probnom ispitivanju 51%, a deskriptor naprednog nivoa: "Razume da je primena materijala uslovljena njihovim svojstvima", prosečno postignuće 64%). Postignuća učenika zavisila su i od prirode samog sadržaja (nivo složenosti, apstraktnosti), tipičnosti izabranih primera ili konteksta primene, tipa pitanja (pre svega otvorena – zatvorena), ali i od toga koliko i kako se u nastavi obrađuju dati sadržaji. Rezultati pokazuju da je u definisanju nivoa obrazovnih postignuća neophodno uvažiti složenu interakciju između kognitivnih procesa i prirode nastavnih sadržaja.

Ključne reči: obrazovna postignuća, Blumova taksonomija, Priroda i društvo

RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

UZRASNE RAZLIKE U SAMOPOIMANJU KOD ADOLESCENATA

Goran Opačić, Ljubomir Savanović

Filozofski fakultet u Beogradu

opacicg@f.bg.ac.rs

Harter (1999) navodi da se veliki broj autora slaže da tokom adolescencije dolazi do povećane diferencijacije domena samopoimanja, odnosno povećava se razlikovanje odvojenih aspekata slike o sebi. Blyth et al (1981 prema Blyth i Treager 2001) ukazuju na umeren do visok nivo stabilnosti samopoštovanja tokom adolescencije, dok Blyth i Treager (2001) u kasnijim istraživanjima nalaze da kod devojaka nema povezanosti uzrasta i razvoja samopoštovanja, a kod dečaka je ustanovljen viši nivo samopoštovanja na mladim adolescenskim uzrastima. Nottelman (1987) kao i O'Malley i Bachman (1983) izveštavaju o porastu kompetencije tokom adolescencije. Block i Robins (1993) u pregledu rezultata koji daju, govore o stabilnosti samopoštovanja tokom adolescencije, dok u svojoj longitudinalnoj studiji nalaze blago povećanje u muškom uzorku, a kod devojaka sniženje samopoštovanja. Između rane i kasne adolescencije raste diskrepanca između "Ja" i "Idealnog Ja" (Strachen i Jones, 1982; prema Oosterwegel i Oppenheimer 1993; Harter, 1999) što je po Harterovoj jedan od razloga sniženja samopoimanja tokom adolescencije. Istraživanja uzrasnih razlika po različitim domenima samoevaluacije dala su kontradiktorne rezultate (videti Caglar, 2009, Steele, Forehand, Devine, 1996, Shell, Colvin i Bruning, 1995, Zimmermen i Mrtinez-Pons, 1990, Schunk i Meerce, 2005, Steele, Forehand i Devine, 1995). Cilj istraživanja bio je da se utvrdi da li postoje uzrasne razlike, odnosno promena samoocena u opštem samopoimanju i specifičnim domenima samopoimanja, kao i samopoštovanju tokom adolescentskih uzrasta, te da li u tom pogledu postoje polne specifičnosti? Na prigodnom uzorku, koji se sastojao od 1185 adolescenata od 11 do 22 godine, od čega 564 mladića i 621 devojka, primenjeno je 5 subskala Opačićeve skale za procenu funkcionisanja samoevaluativnog sistema (GENSEL 3). Pri obradi rezultata korištena je multivarijatna analiza varijanse (MANOVA). Rezultati pokazuju da tokom adolescencije dolazi do sve veće diferencijacije specifičnih domena samopoimanja. Vidljiv je trend smanjenja korelacija između domena, kao i porast standardne devijacije koja predstavlja varijabilitet samovrednovanja ispitanika po različitim domenama unutar svakog ispitanika ($F(173, 11)=5.794$ $p<0.001$). Doživljaj vlastite kompetentnosti sa uzrastom raste ($F(173, 11)=14.952$ $p<0.001$) dok opšta slika o sebi opada ($F(173, 11)=6.334$ $p<0.001$). Opadajući trend utvrđen je i za zadovoljstvo sopstvenim izgledom ($F(173, 11)=6.729$ $p<0.001$) kao i za samoocene fizičkih sposobnosti ($F(173, 11)=8.458$ $p<0.001$). Kod muškaraca samoocena socijalne prihvaćenosti opada u kasnoj adolescenciji, dok kod devojaka nisu utvrđene uzrasne promene. Nisu utvrđene uzrasne razlike u samooceni intelektualnih sposobnosti. Od ispitivanih domena samopoimanja muškarci tokom rane adolescencije najviše vrednuju svoje fizičke sposobnosti i socijalnu prihvaćenost, a na kasnijim uzrastima sve više vrednuju svoje intelektualne sposobnosti. Devojke tokom cele adolescencije

najviše vrednuju svoju socijalnu prihvaćenost. I muškarci i devojke najmanje vrednuju svoj fizički izgled. Iako su upotrebljene drugačije metode i instrumenti, rezultati u najvećoj meri potvrđuju navode Opačića (1995) i Suzan Harter (1999)

Ključne reči: samopoimanje, samopoštovanje, adolescenti, uzrasne razlike, polne specifičnosti

OBRASCI VEZANOSTI ZA RODITELJE I PRIJATELJE S OBZIROM NA POL I UZRASST ADOLESCENATA

Ksenija Krstić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

kkrstic@f.bg.ac.rs

Jedna od ključnih ideja teorije afektivnog vezivanja jeste da se prvi obrazac afektivne veze sa majkom, prenosi na kasnije socijalne odnose, odnosno da oblikuje sve kasnije međuljudske odnose do adolescencije i zrelog doba. Međutim, u savremenim pristupima o afektivnom vezivanju, a posebno u okviru kroskulturalne perspektive sve se više zamerki upućuje klasičnoj teoriji afektivne vezanosti koja naglašava primat i jedinstvo afektivne veze sa majkom, a s druge strane ističu se postojanje i značaj istovremenih višestrukih afektivnih veza sa značajnim drugim osobama (otac, brat-sestra, prijatelj, partner, baka-deda i sl.). Sve je veći broj istraživanja koja ispituju značaj afektivne veze deteta sa različitim značajnim osobama, kao i međusobnu podudarnost obrazaca afektivne vezanosti. Empirijski je potvrđen značaj afektivne vezanosti za oca, prijatelje i partnera, za različite aspekte psihološkog funkcionisanja i to na svim uzrastima od detinjstva do ranog zrelog doba. U istraživanjima je utvrđeno postojanje povezanosti, ali i samo umerene podudarnosti obrazaca vezanosti (siguran ili nesigurni obrasci vezanosti) za roditelje i prijatelje. U ovom istraživanju ispitivani su obrasci vezanosti adolescenata dva uzrasta za majku, oca i prijatelja.

Istraživanjem je obuhvaćeno 878 adolescentna uzrasta 13-14 i 17-18 godina. Za ispitivanje obrazaca vezanosti korišćen je Inventar iskustava u bliskim vezama, paralelne verzije za majku, oca i prijatelje. Na osnovu ovog instrumenta za svakog ispitanika dobijene se kategorije obrazaca vezanosti (siguran, preokupirani, izbegavajući ili neorganizovani) za majku, oca i prijatelja. Utvrđeno je da u uzorku postoje skoro sve kombinacije obrazaca vezanosti, ali nisu sve kombinacije podjednako česte, i da učestalost kombinacija sigurnih i nesigurnih obrazaca vezanosti za roditelje i prijatelje zavisi od pola i uzrasta adolescenata.

Utvrđeno je da 59.8% ispitanika ima siguran obrazac vezanosti u sva tri odnosa. Pored toga, utvrđeno je i da mladi adolescenti češće od starijih imaju siguran obrazac vezanosti sa roditeljima, a odbacujući sa prijateljima, dok je kod starijih obrnuto ($\chi^2 = 28.958321$, $df=6$, $p < 0.01$). S obzirom na pol ispitanika, utvrđeno je da devojčice češće imaju odbacujući obrazac vezanosti za oca, a sigurne obrasce u ostalim odnosima dok dečaci češće imaju odbacujući obrazac sa majkom ili i majkom i ocem ($\chi^2 = 52.800316$, $df=6$, $p < 0.01$).

Rezultati su diskutovani u kontekstu promena u odnosima dečaka i devojčica sa roditeljima i prijateljima tokom adolescencije, kao i u kontekstu značaja afektivne vezanosti za različite osobe za psihosocijalno funkcionisanje adolescenata.

Ključne reči: adolescenti, roditelji, prijatelji, obrasci afektivne vezanosti.

ANALIZA SADRŽAJA NARATIVA O AFEKTIVNIM VEZAMA ADOLESCENATA

Ksenija Krstić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd
kkrstic@f.bg.ac.rs

U najvećem broju istraživanja afektivnog vezivanja dece i adolescenata koriste se različiti upitnici na osnovu kojih se, polazeći od slaganja ispitanika sa određenim brojem tvrdnji, zaključuje o kvalitetu afektivne vezanosti za majku ili neku drugu blisku osobu. Sa druge strane, u otvorenim odgovorima adolescenata kada opisuju svoj doživlja sebe, često se sreću odgovori koji ukazuju na neke osobenosti njihovih afektivnih veza sa bliskim osobama. Istovremeno, u različitim oblastima psihologije sve je češća upotreba kvalitativnih metoda, posebno analiza narativa, koje dopunjuju postojeća saznanja do kojih se došlo primenom kvantitativnih metoda. Sve to navelo nas je na ideju da i u istraživanju afektivne vezanosti kod adolescenata primenimo kvalitativnu metodologiju.

Istraživanja, najčešće u okviru kros-kulturne perspektive, koja koriste analizu narativa kao osnovno ili dodatno sredstvo, pokazala su da postoji povezanost između određenih karakteristika narativa dece i odraslih i kvaliteta njihove afektivne vezanosti. Pored toga, koherentnost i fluentnost narativa, za koje je karakteristično lako "odmotavanje" sećanja iz detinjstva, bez obzira da li se radi o pozitivnim ili negativnim iskustvima, jeste jedna od ključnih karakteristika narativa sigurno vezanih osoba dobijenih u Intervjuu za procenjivanje afektivne vezanosti odraslih (AAI).

Cilj ovog istraživanje bio je da se utvrde teme, najranija sećanja, ključni događaji, pozitivna i negativna iskustva koja ispitanici vezuju za afektivne odnose sa bliskim osobama, odnosno oko kojih grade svoju priču o afektivnim vezama. Posebno nas je interesovalo da li se na osnovu formalnih i sadržinskih osobenosti njihovih narativa o afektivnoj vezanosti može zaključivati o kvalitetu afektivne vezanosti sa bliskim osobama.

Uzorak od 40 adolescenata uzrasta 17-18 godina popunjavao je upitnik Životna priča o odnosima afektivne vezanosti nastao prilagodavanjem polustrukturiranog intervjua za potrebe ovog istraživanja. (The Life Story Interview, Dan P. McAdams).

U ovom radu analizirane su formalne karakteristike njihovih odgovora (dužina odgovora, broj navedenih događaja i sl) kao i sadržaji njihovih narativa. Ispitanici češće i više pišu o odnosima sa prijateljima nego roditeljima. Većina ispitanika navodi negativna iskustva kao faktore svog razvoja. Iskustva sa partnerima su uglavnom pozitivna, za razliku od prijatelja koji su često pominjani u kontekstu razočarenja.

Dobijeni rezultati diskutovani su u kontekstu razlika u obrascima vezanosti za različite bliske osobe. Takođe, diskutovaćemo i o mogućnostima i ograničenjima primene kvalitativnih metoda u izučavanju afektivne vezanosti adolescenata.

Ključne reči: adolescenti, afektivna vezanost, kvalitativna analiza, životna priča.

OSObine I AKTIVNOSTI POSETILACA JEDNOG PARKA

Nikola Stevanović, Uroš Simović, Jovan Mirić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

arch_count@yahoo.com

Istraživanje ima za cilj da ocrtava neke od karakteristika posetilaca gradskih parkova i da prikaže veze između tih osobina i aktivnosti koje posetioci upražnjavaju u parkovima. Kao primer parka izabran je Pančićev park koji se nalazi na Dorćolu u Beogradu. Ovaj park je izabran jer pruža mogućnost da dva posmatrača mogu neometano da motre na sve posetioce. U blizini parka nalaze se stambeno naselje i srednja škola. Metod: Za prikupljanje podataka korišćeno je posmatranje od strane dva nezavisna posmatrača. Posmatranje je vršeno tokom dva slučajno odabrana radna dana i dva dana vikenda i to u dva perioda, od 8h do 13h i od 16h do 22h. Posmatranje je obavljeno u junu 2009. godine, tokom dana sa najmanjom minimalnom dnevnom temperaturom od 15° C i najvećom maksimalnom od 35° C, vremenom bez padavina i jakog vetra. Na osnovu ranijih posmatranja definisane su kategorije varijabli kao i način svrstavanja slučajeva u te kategorije. Za svakog posetioca, bilo da je došao sam ili u grupi, beleženo je vreme zadržavanja, starost i prva aktivnost. Što se grupnih varijabli tice, beležen je broj članova grupe i sastav grupe po starosti i polu (homogenost ili heterogenost). Rezultati: Prilikom posmatranja zabeleženo je ukupno 1083 posetilaca i 356 grupa. Značajno više poseta zabeleženo je tokom vikenda ($\chi^2=4.921$, $df=1$, $p=0.027$). Takođe, više poseta zabeleženo je u periodu od 16h do 22h ($\chi^2=62.900$, $df=1$, $p=0.000$). Nađena je i značajna razlika po kategorijama varijable starost posetilaca ($\chi^2=865.506$, $df=7$, $p=0.000$), najveći broj posetilaca je starosti između 25 i 65 godina. Dobijene su i razlike po kategorijama varijabli vreme zadržavanja ($\chi^2=396.021$, $df=3$, $p=0.000$) i aktivnost posetilaca ($\chi^2=335.366$, $df=5$, $p=0.000$). Koeficijent kontigencije između varijabli aktivnost posetilaca i starost posetilaca iznosi 0.766 ($p=0.000$). Starateljska aktivnost je najzastupljenija kod posetilaca između 25 i 65 godina, a ne javlja se kod osoba mlađih od 18 godina. Druženje se ne javlja kod osoba mlađih od 3 godine a zastupljeno je na ostalim uzrastima, individualna aktivnost se ne javlja kod posetilaca mlađih od 7 godina, dok je grupna igra zabeležena samo na uzrastu od 1 do 14 godina. Individualna igra se javlja samo kod posetilaca do 14 godina. Koeficijent kontigencije između varijabli vreme zadržavanja i starost posetilaca je 0.29 ($p=0.000$). Zadržavanje više od 65min skoro da i nije zabeleženo kod osoba starosti do 1 godinu i između 14 i 25 godina. Nije dobijena razlika u broju polno homogenih i polno heterogenih grupa. Dobijena je značajna razlika po kategorijama varijable vreme dana ($\chi^2=17.978$, $df=1$, $p=0.000$), više grupa dolazi u periodu od 16h do 22h. Dobijena je značajna razlika po nivoima varijable sastav po starosti ($\chi^2=73.719$, $df=1$, $p=0.000$), zabeleženo je više starosno heterogenih grupa. Dobijena je i slaba povezanost varijabli sastav po polu i sastav po starosti (koeficijent kontigencije je 0.164, $p=0.002$), grupe koje su homogene po starosti su homogene i po polu. Zaključak: Dobijeni rezultati su očekivani i oslikavaju životno doba posetilaca, trajanje radnog vremena, trajanje nastave u školama, raspored obaveza ljudi, odnosno njihove dnevne i nedeljne ritmove. Mišljenje istraživača je da je ovo istraživanje uspelo da grubo prikaže odnose između beleženih varijabli. Za dalje izučavanje povezanosti potrebno je uraditi seriju manjih i bolje ciljanih istraživanja kako bi se što preciznije opisalo stanje stvari i kako bi bilo moguće što bolje tumačenje rezultata. Dakle, ovo je pre svega jedno pilotsko istraživanje koje služi kao osnova za dalje radove.

ključne reči: ekološka psihologija, grupe, rekreacija, socijalne aktivnosti

KONSTRUKCIJE POŽELJNOG JASTVA U DEČJIM SANJARENJIMA:
ANALIZA NARATIVA

Jelena Pavlović, Jasmina Šefer, Dejan Stanković

Institut za pedagoška istraživanja
pavlovich.jelena@gmail.com

Sanjarenje je uglavnom bilo istraživano na populaciji odraslih, najčešće studenata, pri čemu je u metodološkom smislu kvantitativni pristup proučavanja u ovoj oblasti bio dominantan. U našem radu, međutim, mi smo pažnju usmerili na dečja sanjarenja, konkretno na to kako se deca pozicioniraju i kako konstruišu svoja jastva u okviru narativa u kojima opisuju šta najčešće sanjare. Postavili smo sledeća istraživačka pitanja: 1) kakve vrste slika o sebi konstruišu; 2) kakve su funkcije ovih konstrukcija; 3) da li se i kako ove konstrukcije razlikuju u narativima dve generacije dece koje deli 25 godina. U tu svrhu analizirali smo pisane narative učenika četvrtog razreda jedne (iste) osnovne škole, koji su produkovani u dva različita trenutka, 1984. i 2009. godine. Uzorak iz 1984. godine činilo je 66 dečaka i 66 devojčica, a 2009. godine 33 dečaka i 53 devojčice (ukupno 218 učesnika). Istraživačka procedura bila je uniformna u oba trenutka – dečje pisane narative smo prikupili tokom jednog školskog časa, dajući instrukcije deci da na listu papira samostalno napišu o čemu najčešće sanjare. Pisane narative smo analizirali u skladu sa opštim principima analize narativnog pozicioniranja i utemeljene teorije, koristeći se nekim uobičajenim načinima kvalitativne analize, kao što su uočavanje i beleženje obrazaca i tema, klasterisanje i upotreba metafora. Jedan od glavnih nalaza je da se dečje samokonstrukcije u najvećoj meri mogu okarakterisati kao pokušaj konstruisanja poželjnog jastva. Ovu vrstu konstrukcije smo dalje klasifikovali u tri kategorije: Imaginarno jastvo, Buduće jastvo i Aktuelno jastvo. Svaka od ovih širokih kategorija je bila dalje razvrstana na konkretnije konstrukcije poželjnog jastva na osnovu tipa akcije i funkcije protagonista sanjarenja. U dečjim narativima poželjno jastvo uglavnom uzima oblik imaginarnih likova, ređe su to samokonstrukcije u budućnosti, a najređe konstrukcije u obliku aktuelnog jastva. Primitili smo, takođe, da dečaci, uglavnom, konstruišu svoje poželjno jastvo kao borca protiv Zla, dok devojčice konstruišu poželjno jastvo kao nosioca promene, odnosno kao nekog ko menja svet na bolje. Dalje, dečje konstrukcije poželjnog jastva kao istraživača dominiraju u narativima iz prošlosti, dok su danas zastupljenije konstrukcije poželjnog jastva kao slavne ličnosti. U zaključku, možemo reći da naši rezultati ukazuju na to da je imaginacija kao kreativni potencijal za izgradnju sopstvenog jastva prisutna i snažna danas kao što je to bila i u prošlosti i da sanjarenje može da posluži kao 'prozor' u svet ovog važnog procesa.

Ključne reči: narativ, konstrukcija jastva, sanjarenje, dečja imaginacija

UTICAJ VRŠNJAČKE INTERAKCIJE NA UČINAK U TESTU
KLASIFIKACIJE KONKRETNIH POJMOVA KOD DECE

Milica Erić, Jovana Bjekić, Elena Stojimirović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

milica.eric@yahoo.com

U ovom istraživanju želele smo da pokažemo kakav uticaj ima grupni rad na potonje individualno postignuće na grupi od 24 petogodišnjaka, na zadacima koji mere sposobnost klasifikacije konkretnih pojmova. Tačnije, želele smo da utvrdimo da li deca koja nemaju u potpunosti razvijenu sposobnost klasifikacije konkretnih pojmova, mogu kroz interakciju sa svojim vršnjacima da poboljšaju svoje postignuće i razviju svoje sposobnosti. Izvele smo pretest postest eksperimentalno istraživanje u tri faze, za čije svrhe smo konstruisali dva testa sposobnosti klasifikacije konkretnih pojmova. U prvoj, pretest fazi, deca su individualno rešavala prvi test, u cilju utvrđivanja nivoa sposobnosti klasifikacije. U drugoj fazi, fazi tretmana, deca su bila podeljena u grupe od po dva člana na osnovu postignutih skorova u prvoj fazi. Formirane grupe bile su takve da su u njima ili oba člana imala nedovoljno razvijenu sposobnost klasifikacije, ili je jedan član imao razvijenu sposobnost klasifikacije, a drugi nije. Nakon toga, grupama je zadat isti test klasifikacije koji su deca u prvoj fazi rešavala individualno. U trećoj, postest fazi, deci je, ponovo individualno, zadat drugi test klasifikacije, analogan prvom testu po težini. Poređenjem pretest i postest faze utvrđena je značajna razlika između aritmetičkih sredina skorova postignutih na testovima sposobnosti klasifikacije ($t = -4.067$, $df = 19$, $p < 0.01$). Detaljnijom analizom utvrđeno je da vršnjačka interakcija ima pozitivan uticaj na uspeh u rešavanju testa sposobnosti klasifikacije konkretnih pojmova kod jednog broja dece, dok kod ostalih uspeh ostaje nepromenjen. Rezultati su tumačeni i u svetlu drugih varijabli – pola i uzimanja u obzir detetovog izbora partnera za drugu fazu testiranja. Važno je napomenuti da nijedan ispitanik nije imao lošiji učinak u trećoj fazi u odnosu na prvu. Takođe, vršena je i kvalitativna analiza dečje interakcije prilikom rešavanja zadatka, čime je omogućen uvid u činioce koji potencijalno dovode do napretka u postest fazi. Ovakvi rezultati u skladu su sa prethodno izvedenim istraživanjima u ovoj oblasti, a govore u prilog postojanja pozitivnog uticaja vršnjačke interakcije na potonje individualno postignuće i mogu se tumačiti u svetlu sociokulturnih teorija razvoja.

Ključne reči: vršnjačka interakcija, sposobnost klasifikacije

ASOCIJATIVNE NORME KOD DECE UZRASTA 5, 9, 13 I 17
GODINA: PROJEKAT RAZVOJNI ASOCIJATIVNI REČNIK

Dragan Janković

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

djankovi@f.bg.ac.rs

Jedno od centralnih pitanja brojnih teorija kognitivnog razvoja je promena u strukturi značenjskih reprezentacija do koje dolazi tokom uzrasta. Postavlja se pitanje prirode tih promena, da li su one pretežno kvantitativne ili kvaliativne, koji aspekti značenjskih reprezentacija se menjaju i koliko, kako izgleda tok tih promena i koji principi leže u njihovoj osnovi. Metod slobodnih asocijacija je jedan od načina ispitivanja razvoja semantičkih polja pojmova koja nam može

pružiti uvid u neka od postavljena pitanja. U cilju utvrđivanja asocijativnih normi i formiranja baze dečjih asocijacija na srpskom jeziku koja bi bila relevantan instrument za istraživanja ovog tipa pokrenut je projekat Razvojni asocijativni rečnik. U istraživanju je učestvovalo 1200 ispitanika uzrasta 5, 9, 13 i 17 godina (po 300 ispitanika sa svakog od četiri uzrasta sa jednakim brojem muških i ženskih ispitanika unutar svake uzrasne grupe). Istraživanjem je obuhvaćeno 20 vrtića i preškolskih ustanova, 15 osnovnih škola i 11 srednjih škola koje su po slučajnom principu odabrani sa liste svih ustanova tog tipa sa teritorije šesnaest Beogradskih opština. Stimuluse je predstavljalo 50 reči selektovanih iz Frekvencijskog rečnika srpskog jezika, od toga 40 imenica (15 imenica iz grupe najfrekventnijih: AS=3114; SD=1506; fr=5758-930; 15 imenica srednje frekvence: AS=102,4; SD=34,3; fr=192-46; i 10 imenica niske frekvence: AS=5,7; SD=1,4; fr=8-3), 5 glagola (najfrekventnijih: AS=2896,4; SD=1082,5; fr=4123-1781) i 5 prideva (najfrekventnijih: AS=2849,6; SD=832,7; fr=4008-2045). Za prikupljanje podataka je napravljeno 10 verzija upitnika sa rečima-stimulusima koje su bile prikazane u randomiziranom redosledu. Svaki upitnik se sastojao od liste od 50 reči-stimulusa, a zadatak ispitanika je bio da napišu prve tri reči na koje pomisle kada pročitaju reč-stimulus. Ispitanici od 5 godina su produkovali asocijacije usmeno, pojedinačno, uz pomoć istraživača, dok su ispitanici uzrasta 9, 13 i 17 godina radili upitnik u manjim grupama i u pisanoj formi. Na taj način je prikupljeno po 900 asocijata za svaku reč-stimulus na svakom od četiri uzrasta. Na osnovu formirane baze podataka računata je frekvencija svakog asocijata za svaku reč-stimulus, posebno na svakom uzrastu. Razvojni asocijativni rečnik, kao instrument, pruža brojne mogućnosti za dalja istraživanja semantičkog razvoja. Neka od istraživanja, koja su u toku, odnose se na analizu promene entropije kao mere unutrašnje organizacije semantičkih polja sa uzrastom, istražuju odnos paradigmatičkih spram sintagmatskih asocijacija tokom uzrasta, prate razvoj pojedinih dimenzija značenja, kao i specifičnost razvojnog toka pojmova u zavisnosti od njihove konkretnosti/apstraktnosti, podređenosti/nadređenosti i emocionalnog statusa.

Ključne reči: razvojni asocijativni rečnik, asocijativne norme, test slobodnih asocijacija

ODAVANJE TAJNE KAO POKAZATELJ DEČJE SPOSOBNOSTI (NE) RAZUMEVANJA MENTALNIH STANJA DRUGIH LJUDI

Smiljana Jošić, Bojana Jovanović, Nevena Buđevac

Laboratorija za razvojnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd, Učiteljski
fakultet, Beograd
smiljana.josic@gmail.com

Tokom razvoja deca stiču sposobnost razumevanja sopstvenih i tuđih mentalnih stanja, kao što su uverenja, želje, emocije, namere, koja im omogućava interpretaciju tuđih akcija. U psihologiji se ova sposobnost naziva teorija uma. Jedan od zadataka kojima se ispituje teorija uma je Zadatak čuvanja tajne. Čuvanje tajne zahteva sposobnost razumevanja da neka, detetu dostupna informacija, nije poznata svim ljudima sa kojima se dete sreće, već samo onima koji dele tajnu. U Zadatku čuvanja tajne jedan od dva eksperimentatora izlazi iz prostorije, a drugi ostaje i kaže detetu da je njegovom kolegi sutra rodendan i da mu je kupio čokoladu koju pred detetom sakriva u ormar. Detetu se naglašava da je to tajna koju treba da čuva. Zatim eksperimentator „slavljenik” ulazi, a eksperimentator

koji je do tada bio sa detetom izlazi. „Slavljenik” sada navodi dete da mu oda tajnu, žaleći se da je mnogo gladan. Nakon ranijih istraživanja ostalo je nerazjašnjeno da li u ovako dizajniranom zadatku razumevanje tuđeg mentalnog stanja demonstriraju deca koja čuvaju tajnu ili deca koja je odaju. Naime, iako se odavanje tajne od strane deteta tumačilo kao nerazumevanje tuđeg mentalnog stanja, moguće je da dete upravo razume da osoba koja je odsutna ne može znati da je ono odalo tajnu, čime, upravo suprotno, demonstrira razumevanje tuđih mentalnih stanja. Cilj ovog rada je bio da se uvođenjem modifikacije u standardnu proceduru Zadataka čuvanja tajne, omogući jednoznačno zaključivanje o tome da li i deca koja odaju tajnu imaju uvid u mentalno stanje druge osobe ili ne. Nova eksperimentalna situacija podrazumevala je, da u trenutku kada se dete navodi da oda tajnu, bude prisutna i osoba koja je detetu rekla da tajnu čuva. Smatramo da samo na osnovu ovako modifikovane procedure u zadatku čuvanja tajne možemo zaključiti da li deca odaju tajnu zato što nemaju teoriju uma. Uzorak su činila deca uzrasta od 3,5 do 4,5 godine, koja na pretestu nisu pokazala da razumeju tuđa mentalna stanja. U suprotnom bi se moglo desiti da deca koja imaju teoriju uma, čuvaju tajnu nezavisno od prisustva oba eksperimentatora. Prethodna istraživanja pokazala su da uspeh na Zadatku čuvanja tajne korelira sa uspehom na Zadatku pogrešnih uverenja ($r=0.62$, $p<0.01$) (Ardina & Peskina, 2003), tako da je ovaj zadatak korišćen za selekciju uzorka. Zatim su deca podeljena slučajnim izborom u kontrolnu i eksperimentalnu grupu. Deca u kontrolnoj grupi prolazila su originalnu proceduru zadataka čuvanja tajne, dok su ona iz eksperimentalne grupe prolazila modifikovanu proceduru. Rezultati istraživanja pokazuju da ne postoji značajna razlika između kontrolne i eksperimentalne grupe ($\chi^2(1) = 0.404$, $p>0.05$). Prisustvo osobe koja je poverila tajnu na čuvanje u trenutku kada se dete navodi da je oda, ne pravi razliku u broju dece koja odaju tajnu, u odnosu na situaciju u kojoj je prisutan samo eksperimentator „slavljenik”. Ovakav nalaz, sa jedne strane može da sugeriše da u standardnoj proceduri deca koja odaju tajnu nemaju sposobnost razumevanja tuđih mentalnih stanja, dok bi sa druge strane mogao biti posledica razlike između prirode zadataka koji je korišćen u pretest fazi i u glavnom delu eksperimenta. Zadatak pogrešnih uverenja je u manjoj meri sličan iskustvu iz svakodnevnih interakcija u koje su deca uključena, nego što je to slučaj sa Zadatkom čuvanja tajne, a samim tim je i teži. Zbog toga, postoji mogućnost da korišćenjem tog zadataka u pretest fazi nije obezbeđena homogenost uzorka, s obzirom na sposobnost razumevanja tuđih mentalnih stanja, što je bio cilj. Drugim rečima, bilo bi važno ponoviti eksperiment, zadržavajući standardnu i modifikovanu proceduru u Zadatku čuvanja tajne, ali koristiti u pretest fazi zadatak koji je sličniji po prirodi ovom zadatku, nego što je to Zadatak pogrešnih uverenja.

Ključne reči: Teorija uma, Tajna

ISPITIVANJE KLASIFIKACIJE KAO MENTALNE OPERACIJE KOD UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE

Blagoje Nešić,

Filozofski fakultet u Kosovskoj Mitrovici
blagojenetic@yahoo.com

Nema sumnje da se klasifikacija, kao logička operacija, kao psihološka i mentalna struktura, može smatrati osnovnom, ali, donekle, i složenom mentalnom aktivnošću. Naime, klasifikovati konkretne stvari, napr. knjige, nije teško, ali klasifikovati oblike ponašanja, različite bihevioralne simptome, obrazovne ishode

i sl, onda je to, doista, složeno. Iz šireg istraživanja koje je eksplorativnog tipa, čiji je cilj ispitivanje nivoa razvijenosti logičko psiholoških operacija kod učenika, za ovo saopštenje izdvojena su dva zadatka: 1. utvrditi nivo razvijenosti klasifikacije kao mentalne operacije kod učenika od prvog do četvrtog razreda osnovne škole i 2. utvrditi da li postoje razlike u klasifikaciji u situaciji kad se zadaci rešavaju uz pomoć i bez pomoći eksperimentatora. Pomoć je bila u vidu konkretnih sugestija, recimo, da učenici uoče da jedna geometrijska figura može imati kvadratiće iste veličine, ali broj i boja kvadratića su različiti, ili figura može imati isti broj kvadratića, ali različite boje i veličine, ili figura može imati isti boju kvadratića ali različit broj i veličinu kvadratića.

Ispitivanje je provedeno na uzorku od 200 osnovaca (po 50 u svakom razredu). Izbor učenika je bio svaki peti učenik iz razredne knjige. Za ispitivanje su korišćeni zadaci iz autorove publikacije *Misaone igre* i trideset geometrijskih figura sa kvadratićima različite boje, broja i veličine.

Iako je istraživanje eksplorativnog tipa, ipak dobijeni podaci dopuštaju neke preliminarne zaključke:

1. utvrđena je skoro maksimalna uspešnost učenika u klasifikaciji figura po boji (dve boje) i broju (četiri broja). Uspešnost svih razreda je skoro maksimalna.
2. utvrđena je znatno slabija uspešnost učenika u razvrstavanju figura po veličini (četiri različite veličine).
3. utvrđena je znatno bolja uspešnost učenika u klasifikaciji figura u situaciji uz pomoć eksperimentatora, posebno u klasifikaciji elemenata na osnovu veličine figura.

Ključne reči: klasifikacija, uzrast učenika, pomoć eksperimentatora

SOCIJALNA PSIHOLOGIJA

STAVOVI BEOGRADSKIH STUDENATA PREMA SPORTU NA UNIVERZITETU

Boris Kordić, Lepa Babić

Fakultet bezbednosti, Beograd, Poslovni fakultet, Univerzitet Singidunum
kordic_b@yahoo.com

Na univerzitetima u Beogradu ne postoji kontinuirano bavljenje sportom. Sport je nekada bio sastavni deo nastave na prvoj godini, a sada to više nije. Mali broj sportskih sala koje su bile u vlasništvu pojedinih fakulteta dobile su drugačiju namenu. Takmičenja se organizuju prigodno sa ad hoc timovima za tu namenu. Autori su sastavili upitnik sa ciljem da ispituju informisanost studenata o stanju sporta na univerzitetima u Beogradu, njihovo sportsko ponašanje, stavove prema sportu na univerzitetu, te uverenja o uticaju sporta na studentski život. Anketu je popunio 241 student, od toga 123 mladića i 118 devojaka; 180 studenata je sa Univerziteta u Beogradu, a 61 sa Univerziteta Singidunum. Rezultati analize odgovora na upitnik govore, što se tiče informisanosti, da je oko dve trećine studenata upoznato sa sportskim aktivnostima na univerzitetima u Beogradu. Kad je reč o sportskom ponašanju 86% studenata izjavljuje da voli sportske aktivnosti. Aktivno se sportom bavi 15%, rekreativno 59%, sporadično 19%. Studenti se uglavnom slažu da treba uvesti sport kao predmet na studijama. Veći broj smatra da sport treba da bude izborni predmet na prvoj (64%) pa i svim ostalim godinama

studija (63%), a nešto u manjem broju smatraju da to treba da bude redovni predmet na prvoj (54%), pa i ostalim godinama studija (36%). Što se tiče uverenja o uticaju sporta na studentski život, studenti generalno imaju veoma pozitivno mišljenje o tome. Posmatrani u celini, rezultati upitnika govore da studenti visoko vrednuju sportske aktivnosti, da su u velikoj meri sportski aktivni i da očekuju punu podršku univerziteta u razvoju sportske kulture kroz izgradnju sportskih objekata i stimulisanje sportskog ponašanja studenata.

Ključne reči: sport, studenti, univerzitet

IDEOLOŠKI STAVOVI POSLANIKA U PARLAMENTU REPUBLIKE SRPSKE I NJIHOVIH GLASAČA

Srđan Puhalo

Prime Communications, Banja Luka
puch@inecco.net

U ovom istraživanju željeli smo da utvrdimo da li postoje razlike između poslanika najvećih političkih partija u Narodnoj skupštini RS (Savez nezavisnih socijaldemokrata, Srpska demokratska stranka i Partija demokratskog progresa) i njihovih glasača u prihvatanju ideoloških stavova: nacionalizma, anarhizma, socijaldemokratije i librelizma/ konzervativizma. U istraživanju je učestvovalo 454 glasača i 55 poslanika u Narodnoj skupštini RS. Poslanici SNSD-a se u potpunosti razlikuju od svojih glasača. Glasaci SNSD-a imaju veće skorove na skalama nacionalizma, anarhizma i socijaldemokratije, ali su i konzervativniji. Dobijeni rezultati pokazuju da se glasači i poslanici SDS-a samo donekle razlikuju u prihvatanju pojedinih ideoloških stavova (anarhizam), što nam daje za pravo da tvrdimo da su glasači SDS-a ideološki kompatibilniji sa svojim predstavnicima u Narodnoj skupštini Republike Srpske. Glasaci i poslanici PDP-a samo se razlikuju u prihvatanju anarhizma, što nas upućuje na zaključak da su glasači PDP-a ideološki bliži svojim predstavnicima u Narodnoj skupštini Republike Srpske.

Ključne riječi: Ideologija, stavovi, poslanici, glasači, Republika Srpska

(AUTO) STEREOTIPI GRAĐANA BOSNE I HERCEGOVINE

Aleksandra Arsenijević- Puhalo, Srđan Puhalo

Ombusman za ljudska prava BiH, Banja Luka, Prime Communications, Banja
Luka
puch@inecco.net

Prema ustavu BiH je demokratska država u kojoj žive tri konstitutivna naroda Hrvati, Bošnjaci i Srbi, zajedno s drugim narodima. Etnički princip funkcionisanja države je ugrađen u njen ustav i zbog toga je uvijek interesantno istražiti kako pripadnici tri etničke grupe vide jedni druge. Istraživanje je sprovedeno u periodu od 13. do 21. marta 2009. na uzorku od 1743 punoljetnih građana BiH, metodom anketiranja. Istraživanje je pokazalo da pripadnici sva tri naroda idealizuju sliku o sebi. Kada opisuju druge narode situacija je nešto drugačija. Romi se opisuju kao narod koji nema ni jednu pozitivnu osobinu. Prema Hrvatima i Srbi i Bošnjaci imaju oprečan odnos. I jedni i drugi Hrvate vide kao civilizovan narod, ali kojem se ne smije vjerovati jer su podmukli i zli. Stiče se utisak da su Hrvati poželjne komšije, ali da im nikada ne smijete "okrenuti

leđa”. Bošnjaci se opažaju kao neiskreni i svadljivi, a Srbi posebno ističu da su slugerani. Hrvati i Bošnjaci za Srbe misle da ne vole druge narode, da su svadljivi i neiskreni. Zanimljivo je da zaključke o pojedinim narodima građani BiH najčešće donose na osnovu iskustava u proteklom ratu. To je najviše izraženo kod Bošnjaka, a potom kod Hrvata i Srba. Kontakt s drugim narodima je na drugom mjestu kao izvor informacija o drugim narodima, dok se na trećem mjestu nalazi razgovor s prijateljima i komšijama.

Ključne riječi: Stereotipi, autostereotipi, Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Bosna i Hercegovina

METRIJSKE KARAKTERISTIKE KRATKE VERZIJE TESTA IMPLICITNIH ASOCIJACIJA

Maša Pavlović, Iris Žeželj

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

masha.pavlovic@gmail.com

Pored već standardnih, eksplicitnih tehnika, u oblasti socijalne kognicije se u poslednjih dvadesetak godina sve češće koriste implicitne tehnike merenja. Pomoću ovih tehnika moguće je vršiti procenu psiholoških konstrukata bez direktnog traženja verbalnih izveštaja od ispitanika, pa se smatraju potencijalno dobrim rešenjem za neke od problema koji se javljaju pri upotrebi eksplicitnih tehnika (na primer tendencija ka davanju socijalno poželjnih odgovora ili simulacija stavova). Glavni cilj ovog istraživanja bila je provera metrijskih karakteristika (pouzdanosti i validnosti) jedne nove implicitne tehnike – kratkog testa implicitnih asocijacija (BIAT – Brief Implicit Association Test) – i to u oblasti merenja političkih stavova. BIAT se sastoji iz dva glavna eksperimentalna zadatka. U prvom zadatku ispitanici pritiskaju jedan taster kada im se pojavi stimulus predstavnik jedne od kategorija - u slučaju ovog istraživanja kategorije su bile različite političke partije - ili stimulus jasno pozitivne valence (npr. reči SRS ili dobro), a drugi taster kada se pojavi stimulus predstavnik druge kategorije (druge političke partije) ili stimulus jasno negativne valence (npr. LDP ili loše). U drugom zadatku kategorije međusobno zamenjuju tastere za odgovore (u navedenom primeru ispitanici sada pritiskaju jedan taster za stimulse iz kategorija LDP i dobro, a drugi za SRS i loše). Budući da BIAT polazi od pretpostavke da je stav asocijacija u memoriji između određenog objekta i evaluacije tog objekta (Fazio et al, 1982), očekuje se da će vreme reakcije u kongruentnim zadacima BIAT (kada zadatak ispitanika odgovara njegovom stavu) biti kraće nego vreme reakcije u nekongruentnim zadacima BIAT (Sriram & Greenwald, 2009). Istraživanje je sprovedeno pred parlamentarne izbore u Srbiji 2008. godine i u okviru njega su mereni politički stavovi prema u to vreme četiri dominantne političke partije. Kao stimulusi u istraživanju korišćeni su nazivi političkih partija, njihovi akronimi, kao i imena i fotografije lidera. Uzorak je činilo 220 studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu. Svaki ispitanik je pored BIAT ocenjavao i političke partije i njihove lidere na sedmostepenim skalama sa polovima dobro i loše. Na osnovu ovih ocena računata su odgovarajuće eksplicitne mere političkih stavova. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da ispitanici koji se eksplicitno izjasne da preferiraju jednu političku stranku ili opciju (npr. LDP u odnosu na SRS), brže odgovaraju u zadatku kada je ta stranka uparena sa atributom dobro (isti taster za dobro i LDP) u odnosu na zadatak kada je druga stranka (u paru) uparena sa atributom dobro (isti taster za dobro i SRS). Takođe,

pokazano je da ispitanici neutralni po pitanju političkih preferencija odgovaraju podjednako brzo u oba zadatka. Dalje, dobijeni su koeficijenti interne pouzdanosti koji se kreću u rasponu od .528 do .762., sa medijanom .626. Visine koeficijentata korelacije za parove implicitnih i odgovarajućih eksplicitnih mera se kreću u rasponu od .158 do .513 i svi su značajni na nivou $p < .01$. Dobijeni rezultati ukazuju da kratak test implicitnih asocijacija ima prihvatljive metrijske karakteristike i da se ovako izmereni stavovi značajno, ali ne u potpunosti, podudaraju sa eksplicitno iskazanim stavovima.

Ključne reči: Test implicitnih asocijacija (IAT), Kratki test implicitnih asocijacija (BIAT), implicitno merenje stavova, politički stavovi

CIRKUMPLEKS MODEL INTERPERSONALNIH VREDNOSTI

Jelena Mrčarica

Filozofski fakultet, Beograd
jelmrch@gmail.com

Interpersonalne vrednosti se definišu kao subjektivne preferencije prema određenim interpersonalnim ishodima i načinima ponašanja (Locke, 2000). Cilj istraživanja bio je provera cirkumpleks svojstva modela interpersonalnih vrednosti. Ovaj model se koristi za otkrivanje motivacionog značenja u interpersonalnom ponašanju. Model koji predstavljaju Horowitz i sar. (2006) mapira interpersonalni prostor u odnosu na dve osne dimenzije: akciona orijentacija (agency) i orijentacija ka zajedništvu (communion). Interpersonalni cirkumpleks je grafički definisan sa dve ortogonalne ose, od kojih svaka predstavlja jednu od navedenih dimenzija. Svaka tačka u interpersonalnom cirkumpleks prostoru može se definisati kombinacijom ove dve ose, odnosno interpersonalni cirkumpleks obezbeđuje mesto za interpersonalne karakteristike koje odražavaju sve kombinacije akcione orijentacije i zajedništva. Cirkumpleks je podeljen na osmine koje odražavaju kombinovanje ove dve osne dimenzije. Locke kao teorijsko zaleđe prihvata Horowitz-ov model pri konstruisanju cirkumpleks skale interpersonalnih vrednosti (CSIV), čija smo cirkumpleks svojstva proveravali u ovom istraživanju. CSIV je petostepena skala Likertovog tipa, čine je 64. tvrdnje organizovane po subskalama koje su nazvane po dve dimezije: akciona orijentacija i zajedništvo ili po kombinacijama ove dve dimenzije. Odnosno, cirkumpleks je podeljen na osmine, koje odražavaju osam subskala. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 221 ispitanika, oba pola. Rezultati su upoređivani sa onima koji su dobijeni u validacionoj studiji Jeminovićeve (2008), kako bi se proverila cirkumpleks struktura modela. Cirkumpleks svojstva skale ispitivana su na ipsatizovanim skorovima kako bismo procenili da li se odgovori ispitanika grupišu u određene sklopove odgovora, pretpostavljene po cirkumpleks modelu. Matrica interkorelacija pokazuje najveće pozitivne korelacije svake subskale sa svakom susednom, koje se zatim smanjuju, sve do najvećih negativnih korelacija sa skalom koja je na suprotnom polu dimenzije. Smer korelacija odgovara rasporedu koji pretpostavlja cirkumpleks struktura, mada visina korelacija nije u potpunosti zadovoljavajuća u odnosu na model. Faktorska analiza ipsatizovanih skorova subskala jasno ukazuje na dve suprotne dimenzije koje aproksimiraju dimenzijama akcione orijentacije i orijentacije ka zajedništvu, s obzirom da se ne poklapaju u potpunosti sa dimenzijama kako su predstavljene po modelu. Ukupan procenat objašnjene varijanse je 61.94%. Korelacija između ova dva eksrahovana faktora je ($r = -0.03$), što je približno slična korelacija onoj koja je dobijena u validacionoj studiji Jeminovićeve ($r = -0.01$), i koja podržava

cirkumpleks svojstva interpersonalnih dimenzija. Takođe, interpersonalne vrednosti dobijene CSIV-ijem, izražavaju se i kao unipolarne dimenzije (+A, +C, -A i -C), i kao bipolarne dimenzije $X = (+C) - (-C)$ i $Y = (+A) - (-A)$. Korelacije između bipolarnih i unipolarnih dimenzija, po smeru korelacija odgovaraju strukturi koju pretpostavlja cirkumpleks model, ali visina korelacija nije u potpunosti zadovoljavajuća. Raspored korelacija po visini, kao i njihov predznak, između bipolarnih dimenzija akcione orijentacije i zajedništva i subskala na CSIV odgovara pretpostavljenom modelu, ali ne u potpunosti. Možemo zaključiti da cirkumpleks svojstva interpersonalnog modela aproksimiraju cirkumpleks strukturi, ali ne poklapaju se u potpunosti sa pretpostavljenim modelom.

Ključne reči: interpersonalne vrednosti, cirkumpleks model, CSIV

PERSPEKTIVA MEĐUZAVISNOSTI U BALKANSKOJ BRAČNOJ VEZI

Džanan Berberović

Univerzitet u Tuzli

dzananberberovic@hotmail.com

Perspektiva međuzavisnosti u romantičnim vezama u ovom radu predstavljena je kroz nekoliko aspekata: procesi akomodacije, percipirana superiornost, funkcionalna relacija mehanizama i osnovni procesi u interpersonalnim odnosima, međuzavisnost i interpersonalni osjećaj kontrole, usklađivanje stavova, te (među)zavisni model prekida veza. Rad predstavlja proučavanje mladog bračnog para (gospodin i gospođa A) kroz navedene aspekte perspektive međuzavisnosti. Riječ je o mladom bračnom paru koji predstavlja jednu vrstu prototipa balkanske bračne veze. Veza je nazvana balkanskom zbog situacije u kojoj se često nalaze bračni partneri na Balkanu, osobito u ruralnim sredinama. Radi se o situaciji života supruge s ostalim članovima suprugove porodice. Podaci su prikupljeni pojedinačnim i zajedničkim intervjuiranjem gospodina i gospođe A. Korištena je metoda opservacije u prirodnim situacijama. Nakon dugodišnje romantične veze, gospodin i gospođa A odluče se vjenčati. Gospođa A dolazi da živi u zajednici s roditeljima gospodina A, kao i njegovom sestrom i njenom porodicom. Majka gospodina A nastoji nametnuti svoje stavove, čime se razvijaju konfliktni odnosi svekrva – snaha. Gospođa A razvija depresiju i konflikt ostajanje – odlazanje od muža. S obzirom da oboje potiču iz ruralne sredine, mišljenja okoline pojačavaju konflikt. Uslijed razvijene međuzavisnosti, konflikti se rješavaju uz pomoć različitih procesa akomodacije, uz koju se vezuje percipirana superiornost njihove veze, a ključna varijabla jeste privrženost. Osobine samopouzdanja i samopoštovanja pokazale su se kao bazični procesi u ovoj bračnoj vezi. Tokom razrješavanja konflikata prožimaju se sva tri izvora kontrole koje navodi perspektiva međuzavisnosti: refleksivna, sudbinska i bihevioralna kontrola. Situaciju usložnjavaju majčini (svekrvini) osjećaji kontrole. Gospodin i gospođa A postaju svjesni razlika u stavovima i radi održavanja bračne veze, odlučuju se na njihovo usaglašavanje. Uslijed visokog stepena zadovoljstva vezom, smanjenog kvaliteta alternativa van bračne veze, te značajnom dosadašnjem ulaganju u vezu, konflikt se razrješava ostajanjem u međuzavisnoj vezi. Zaključak je, prema tome, da na stabilnost ove bračne veze simultano djeluje mnoštvo faktora, a najvažniji su: socijalna okolina (privatni prostor); osobine ličnosti partnera (njihove sličnosti i/ili različitosti, posebno osjećaj kontrole, samopouzdanja i samopoštovanja), partnerove predispozicije da promijeni

stavove, navike i ponašanja kako bi se bračna veza održala; te ulaganje partnera i njihov napor da ostanu u bračnoj vezi.

Ključne riječi: perspektiva međuzavisnosti, akomodacija, percipirana superiornost, osjećaj kontrole, usklađivanje stavova

UPADLJIVA POTROŠNJA, INTERPERSONALNE VREDNOSTI I MATERIJALNI STATUS KOD MLADIH

Anja Mitić, Delia Bosiok, Branko Velov, Veljko Đurić

Fakultet za pravne i poslovne studije - Novi Sad
anjamitich@gmail.com

Upadljiva i razmetljiva potrošnja je onaj vid potrošnje kojom saopštavamo želju da drugi uoče našu kupovnu snagu. Na taj način šaljemo skupe signale (skupe zbog toga jer ih je teško oponašati) o mogućnosti pristupa ograničenim resursima, što je u istoriji ljudskog društva oduvek bio znak moći i statusa. Prethodna istraživanja utvrdila su postojanje prediktivne veze između konformizma, podložnosti uticaju prilikom kupovine i pozitivnog stava prema upadljivoj potrošnji. Cilj ovog rada je bio da dopuni i sadržajem obogati postojeću skalu za ispitivanje stava prema upadljivoj potrošnji i da na 154 učenika trećeg razreda srednje škole iz Niša i Novog Sada, ispita odnos mladih prema upadljivoj potrošnji u zavisnosti od njihovog materijalnog statusa i interpersonalnih vrednosti. Posebno je ispitivana povezanost između dimenzija skale upadljive potrošnje i faktora izdvojenih iz skale za ispitivanje interpersonalnih vrednosti: vlast, sloboda, moralnost i humanost. Rezultati su pokazali da dopunjena verzija skale za ispitavanje stava prema upadljivoj potrošnji ima zavidnu pouzdanost (Kronbahova $\alpha = 0.93$) i da poseduje smislenu latentnu strukturu (5 faktora koji objašnjavaju 45.29% ukupne varijanse). Isto tako, otkrivena je statistički značajna korelacija između ukupnog skora na skali za merenje stava prema upadljivoj potrošnji i interpersonalne vrednosti „vlast“ ($r = 0.53$, $df = 152$, $p < 0.01$). Ispitanici koji pridaju veću važnost vlasti i rukovodećim položajima, izražavaju pozitivniji odnos prema upadljivoj potrošnji. Nije utvrđeno postojanje statistički značajnih razlika u izraženosti dimenzija skale upadljive potrošnje u zavisnosti od materijalnog statusa ispitanika. Na ovaj način: a) usavršen je psihometrijski instrument za merenje stava prema upadljivoj potrošnji; b) stav prema upadljivoj potrošnji je doveden u prediktivnu vezu sa još jednim psihološkim konstruktom čime je proširena teorijska osnova ovog pojma; i c) jasno je ukazano na predmet sledećih istraživanja fenomena upadljive potrošnje.

Ključne reči: upadljiva potrošnja, interpersonalne vrednosti, materijalni status

UPADLJIVA POTROŠNJA, OSETLJIVOST NA INTERPERSONALNI UTICAJ I KONFORMIZAM KOD MLADIH

Branko Velov, Delia Bosiok, Anja Mitić, Veljko Đurić

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad
velov@eunet.rs

Upadljiva potrošnja se često definiše kao razmetljiv prikaz bogatstva potrošača, koji motivisani željom da impresioniraju druge plaćaju veoma visoku

cenu za prestižne proizvode. Nijedna društvena klasa, čak ni ona najsiromašnija, ne odriče se upadljive potrošnje. Prvenstveni cilj ovog rada bio je da se ispituju psihometrijske karakteristike skale za merenje stava prema upadljivoj potrošnji. Validnost skale je proveravana preko korelacija sa skalama koje procenjuju psihološke konstrukte ranije dovedene u vezu sa upadljivom potrošnjom. Na uzorku od 202 beogradska studenta oba pola dobijena je zadovoljavajuća pouzdanost (Kronbahova $\alpha = 0.86$) i smisljena latentna struktura skale (4 faktora: materijalizam, seksualna kompeticija, interpersonalna medijacija i status; koji objašnjavaju 48.78% ukupne varijanse). Utvrđeni su višestruki, statistički značajani prediktivni odnosi između rezultata dobijenih upotrebom skale za ispitivanje odnosa prema upadljivoj potrošnji i psihometrijskih skala kojima su mereni osetljivost na interpersonalni uticaj prilikom kupovine i podložnost konformizmu. Otkrivena je pozitivna korelacija između ukupnog skora na skali za merenje stava prema upadljivoj potrošnji i ukupnog skora na skali za merenje osetljivosti na interpersonalni uticaj ($r = 0.26$, $df = 200$, $p < 0.01$) i pozitivna korelacija između ukupnog skora na skali za merenje stava prema upadljivoj potrošnji i skora na skali konformizma ($r = 0.27$, $df = 200$, $p < 0.01$). Interpersonalna medijacija (jedan od 4 faktora izvedenih iz skale za merenje stava prema upadljivoj potrošnji) značajno je korelirala sa osetljivošću na interpersonalni uticaj ($r = 0.42$, $df = 200$, $p < 0.01$) i njenom ključnom komponentom koju smo nazvali normativni uticaj ($r = 0.49$, $df = 200$, $p < 0.01$). Demonstracijom visoke pouzdanosti skale za merenje stava prema upadljivoj potrošnji i njenom teorijskom evaluacijom preko povezanosti sa drugim psihološkim konstruktima obezbeđeni su uslovi za dalje empirijsko proučavanje psihološke suštine fenomena upadljive potrošnje i proširenje teorijske osnove tog pojma.

Ključne reči: upadljiva potrošnja, konformizam, interpersonalni uticaj

TETOVAŽE KAO VID UPADLJIVE POTROŠNJE

Delia Bosiok, Anja Mitić, Branko Velov, Veljko Đurić

Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad
velov@eunet.rs

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da ispita da li mladi doživljavaju tetoviranje kao jedan od načina ispoljavanja upadljive potrošnje. Uz to, želeli smo da utvrdimo da li naši učenici srednjih škola pripisuju izvesne osobine ličnosti, kao što je sklonost ka traženju senzacija, tetoviranim osobama i da li postoji prediktivni odnos između stava prema tetovaži kao obliku upadljive potrošnje i pripisivanja sklonosti ka traženju senzacija tetoviranim osobama. Uzorku od 136 ispitanika, učenika srednjih škola iz Novog Sada i Zrenjanina, zadate su dve skale: skala ispitivanje stava prema upadljivoj potrošnji i Zakermanova skala za ispitivanje senzacija (SSS -V). Obe skale su modifikovane u skladu sa predmetom ovog istraživanja. Sadržaj skale za ispitivanje stava prema upadljivoj potrošnji odnosio se na tetoviranje (a ne na firmiranu garderobu kao što je bio slučaj u prethodnim istraživanjima); a tvrdnje Zakermanove skale bile su formulisane u trećem licu i odnosile su se na tetovirane osobe. Obe na ovaj način modifikovane skale imale su veoma visoku pouzdanost (Kronbahova alfa = 0.94 za skalu stava prema tetoviranju; i Kronbahova alfa = 0.96 za modifikovanu Zakermanovu skalu). Uvidom u latentnu strukturu upitnika za ispitivanje stava prema tetoviranju, pokazalo se da ispitanici tetovaže opažaju kao vid upadljive potrošnje. Izdvojena su 4 smislaona faktora koji su ukupno objašnjavali 47.40% ukupne

varijanse: tetovaža kao simbol prestiža i poštovanja; tetovaža radi samoafirmacije; postizanje veće privlačnosti i tetovaža kao sredstvo postizanja sopstvene vrednosti. Utvrđeno je da postoji prediktivna veza između pojedinih faktora stava o tetovoranju kao obliku upadljive potrošnje i pripisivanja određenih dimenzija traženja senzacija tetovoranim osobama, i to: tetovaže kao simbola prestiža i poštovanja i podložnosti dosadi ($r = 0.50$, $df = 134$, $p < 0.01$); tetovaže kao simbola prestiža i poštovanja i traganja za novim iskustvima ($r = 0.21$, $df = 134$, $p < 0.01$); postizanja veće privlačnosti u društvu i nepoštovanja društvenih moralnih normi ($r = 0.26$, $df = 134$, $p < 0.01$); i postizanja veće privlačnosti u društvu i traganja za uzbuđenjem i pustolovinama ($r = 0.15$, $df = 134$, $p < 0.05$). Na taj način, stav prema upadljivoj potrošnji doveden je u vezu sa još jednim psihološkim konstruktom (bar u kontekstu tetoviranja) i proširena je njegova empirijska osnova budući da je do sad ovaj stav ispitivan samo na primeru firmirane garderobe.

Ključne reči: upadljiva potrošnja, traženje senzacija, tetoviranje

KOGNITIVNE I AFEKTIVNE REAKCIJE NA USPEH I NEUSPEH

Bojana Bodroža

Filozofski fakultet, Novi Sad

bojana.bodroza@gmail.com

Ljudi se kroz život stalno susreću sa informacijama o svojoj ličnosti koje im drugi šalju ili do kojih spontano dolaze kroz poređenje sa drugima. Međutim, te informacije ne bivaju prihvaćene i integrisane u postojeću sliku o sebi pasivno, nego moraju biti konsolidovane, reorganizovane i integrisane na način koji će za osobu biti prihvatljiv s obzirom na njeno postojeće iskustvo o sebi. Oko toga kakvu sliku o sebi ljudi nastoje da izgrade i održe u psihologiji ne postoji konsenzus. Teorija samopotvrđivanja predviđa da čovek teži da održi postojeću sliku o sebi, te da će među informacijama o sebi koje dobija prihvatiti one koje su konzistentne sa self konceptom, a izbegavati i negirati one koje su inkonzistentne. Sa druge strane, teorija samopoboljšanja ističe da su svi motivisani da sebe vide u pozitivnom svetlu, te da će prihvatiti pozitivne evaluacije, a diskreditovati ili izbegavati negativne. Iz toga slede konkurentne predikcije navedenih teorija: teorija samopotvrđivanja predviđa da će osobe visokog samopoštovanja preferirati pozitivne evaluacije, a osobe niskog samopoštovanja negativne, dok teorija samopoboljšanja predviđa da će ljudi nezavisno od slike koju o sebi imaju, tj. stepena samopoštovanja, uvek preferirati pozitivne evaluacije. U cilju provere pretpostavki navedenih teorija sproveden je eksperiment u kom su ispitanici nakon rešavanja testa inteligencije dobijali lažni pozitivan ili negativan feedback o uspešnosti. Ispitivano je da li će ispitanici visokog, nasuprot onim niskog samopoštovanja, različito reagovati na dobijeni feedback, tj. da li će na različit način atribuirati (ne)uspeh, procenjivati značaj inteligencije i u različitom stepenu doživeti negativan afekt. Uzorak je sačinjavalo devedeset osam studenata psihologije sa skorom na Skali za procenu globalnog samopoštovanja (Opačić, u pripremi) iznad 70. i ispod 30. percentila za dati uzorak. Za merenje zavisnih varijabli primenjene su Skala za procenu spoljašnjih atributivnih faktora, Skala za procenu unutrašnjih atributivnih faktora, Skala za procenu trivijalizacije inteligencije (sve Bodroža, 2009) i Profil afektivnih stanja (Popov, 2007). Rezultati sugerišu da su ispitanici, bez obzira na nivo samopoštovanja, na neuspeh reagovali atribuiranjem rezultata na testu spoljašnjim ($F(1,96)=9,86$, $p=.01$ za uticaj feedbacka), a na uspeh unutrašnjim faktorima ($F(1,96)=24,343$, $p=.001$ za

uticaj fidbeka). I osobe niskog i visokog samopoštovanja u jednakoj meri su na neuspeh reagovala negativnim afektom, ali ne i na uspeh ($F(1,96)=21,765$, $p=.001$ za uticaj fidbeka). Neočekivano, ispitanici koji su navodno postigli odličan rezultat na testu inteligencije potcenjivali su značaj inteligencije, dok su neuspešni ispitanici tvrdili da je ona veoma bitna ($F(1,96)=16,447$, $p=.001$ za uticaj fidbeka), a ova tendencija je više, iako ne na nivou statističke značajnosti, bila izražena među osobama visokog samopoštovanja ($F(1,94)=3,22$, $p=.085$ ukršteni uticaj samopoštovanja i fidbeka). Rezultati istraživanja u najvećoj meri potvrđuju pretpostavke teorije samopoboljšanja po kojoj svi ljudi prihvataju pozitivne, a odbacuju negativne evaluacije svoje ličnosti. Ipak, suprotno očekivanjima, ispitanici su važnost inteligencije posle neuspeha procenjivali na način koji bi mogao imati veće negativne posledice po sliku o sebi, što nije u skladu sa predviđanjima iste teorije. Sa druge strane, ispitanici koji su bili pozitivno evaluirani nastojali su da se prikažu skromnim, potcenjujući dimenziju na kojoj su bili uspešni.

Ključne reči: samopoštovanje, fidbek, teorija samopotvrđivanja, teorija samopoboljšanja

ULOGA KVALITETA ARGUMENATA U PROMENI STAVOVA

Marija Branković, Iris Žeželj

Filozofski fakultet, Beograd

marijam.brankovic@gmail.com

Centralno pitanje ovog istraživanja je kakav efekat kvalitet argumenata ima na promenu stava i koji kognitivni procesi posreduju ove efekte. Na uzorku beogradskih gimnazijalaca ($N=172$) eksperimentalno je istraživana mogućnost promene stavova prema pravima osoba sa psihijatrijskim dijagnozama. Persuazivna poruka koja ima za cilj promenu stava može biti potkrepljena argumentima, a argumenti mogu biti logički valjani ili ne. Kvalitet argumenata je od centralnog značaja za dualne teorije promene stava, jer se pretpostavlja da se razlika između slabih i jakih argumenata prepoznaje samo u slučaju sistematske, pažljive obrade. Drugim rečima, ako jaki argumenti izazovu veću promenu stava od slabih, zaključićemo da je poruka centralno, sistematski procesirana; ako jaki i slabi argumenti u jednakoj meri promene stav, zaključićemo da je poruka periferno, nepažljivo procesirana. Kada se konstruišu, jaki argumenti iznose statističke podatke i pozivaju se na autoritete u oblasti, dok kod slabih nema empirijske zasnovanosti i oslanjaju se na lična mišljenja. Različiti autori su kritikovali ovakvo određenje, ističući da je kvalitet argumenata višedimenzionalni koncept (razlikuju aspekt poželjnosti i verovatnoće ishoda) i zahtevali strožu logičku analizu argumenata. Naša operacionalizacija se zasniva na ujednačavanju argumenata po formi: i slabi i jaki argumenti navode statističke podatke, rezultate studija i pozivaju se na autoritete. Svrha ovog ujednačavanja svodenje razlika na razlike u logičkoj valjanosti – slabi argumenti na prvi pogled deluju ubedljivo, ali nisu relevantni za svrhu u koju ih upotrebljavamo. Izvesni nalazi ukazuju na manje izražen efekat kvaliteta argumenata u ovakvom slučaju nego kada se oni razlikuju i pojavno i sadržinski. Kako bismo odgovorili na drugo postavljeno pitanje, registrovali smo niz mera kognitivnih procesa u obradi poruke: kognitivni odgovor ispitanika (broj relevantnih misli i njihova pozitivnost), ocene poruke i izvora, upamćivanje poruke, zainteresovanost za dalje informisanje u vezi sa temom, kao i samoprocenu uloženog kognitivnog napora. Model verovatnoće obrade predviđa visoke korelacije navedenih promenljivih međusobno, kao i sa promenom stava.

Rezultati pokazuju izostanak efekta kvaliteta argumenata ($F(1, 164) = .064$, $p = .801$): iako je na celom uzorku došlo do značajne promene stava ($F(1, 164) = 155.72$, $p = .000$), jaki argumenti nisu u većoj meri promenili stav od slabih. Ispitanici nisu uočili suptilnije razlike u kvalitetu argumenata – izgleda da je samo pozivanje na statističke podatke i ekspertske izvore imalo efekta, bez obzira na to da li je logički opravdano. Ovaj nalaz u skladu je sa navedenim kritikama koncepta kvaliteta argumenata i ukazuje na potrebu njegove jasnije definicije. Otvara se i pitanje šta nam podatak o efektima kvaliteta argumenata zapravo govori o načinu obrade poruke. Posredujuće promenljive objašnjavaju 14% varijanse promene stava ($R^2 = .14$, $p = .000$), dok je ocena izvora najbolji pojedinačni prediktor promene ($\beta = .26$, $p = .001$). Interkorelacije promenljivih su relativno niske, a memorisanje poruke je čak u slaboj negativnoj korelaciji sa ostalim varijablama. Rezultati dovode u pitanje status navedenih promenljivih kao indikatora centralnosti obrade, a pored toga ukazuju i da kognitivni procesi koje predviđa model verovatnoće obrade ne mogu da objasne značajan deo varijanse promene stava. Pretpostavili smo da bi na delu mogla biti složenija međuigra kognitivnih i emocionalnih procesa, te naši rezultati ukazuju na važnost ispitivanja afektivnog odgovora prilikom pokušaja persuazije.

Ključne reči: dualni modeli promene stava, model verovatnoće obrade, kvalitet argumenata, indikatori centralne obrade

PRISUTNOST I OBLICI NASILNOG PONAŠANJA U SREDNJIM ŠKOLAMA

Sanja Batić, Jelena Popović, Milisav Milinković, Zoran Zlatković

DP“DES“ Novi Sad, preduzeće za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje za rad i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Omladinska nevladina organizacija "ONO" Novi Sad, Centar za omladinski rad Novi Sad, Organizacija kreativnog okupljanja „OKO“ iz Beograda
sanja.batic@gmail.com

U sredstvima javnog informisanja se upozorava na izraženu prisutnost nasilja u školama. Ovakvo stanje potvrđuju i malobrojna istraživanja u kojima se navodi kako je poslednjih 10 godina došlo do povećanja nasilja u školama (Gašić-Pavišić, 2004; prema Popadić & Plut, 2007). Ovo istraživanje je izvršeno u okviru projekta "Srbija zona ne-nasilja – obuka predstavnika škola, NVO i mladih za primenu nenasilnih tehnika", finansijski podržanog od strane Ministarstva omladine i sporta. Uzorak čini 1005 ispitanika, učenika srednjih škola iz Beograda, Novog Sada, Smederevske Palanke i Velike Plane. Uzorak je ujednačen po rodu. Ispitanici su u fazi srednje adolescencije ($M = 16.33$ god, $s = 1.03$ god). Korišćeni upitnik je sadržao opšta demografska pitanja, pitanja o prisutnosti nasilja i skalu procene nasilja u školi (41 stavka sa priloženim petostepenim Likertovim skalama za izražavanje stepena slaganja sa tvrdnjama). Odgovori ispitanika na stavke Skale procene nasilja su podvrgnuti faktorskoj analizi (MGK, sa promaks rotacijom) i utvrđeno je 6 relevantnih faktora: Fizička agresivnost, Prosocijalno ponašanje, Nastavničko nasilje, Svest o postojanju nasilja (prisutnosti nasilnih grupa, opažanja postojanja žrtava), Verbalna agresivnost i Iskustvo maltretiranja u školi. Diskriminativnom analizom je utvrđeno da postoje rodne razlike u izraženosti dimenzija školskog nasilja ($\lambda_w = .753$, $\chi^2 = 279.179$, $p < 0.01$), učenici su fizički agresivniji i manje skloni verbalnom nasilju. Diskriminativnom analizom je utvrđeno da postoje

razlike između učenika u izraženosti dimenzija školskog nasilja u zavisnosti da li su prisustvovali nasilju ($\lambda_w = .865$, $\chi^2 = 136,843$, $p < 0.01$), učenici koji su prisustvovali nasilju su više opažali nasilnost nastavnika, agresivniji su i imaju veću svest o nasilju. Diskriminativnom analizom je utvrđeno da postoje razlike između učenika u zavisnosti da li su trpeli nasilje ($\lambda_w = .887$, $\chi^2 = 115,051$, $p < 0.01$), učenici koji su trpeli nasilje su imali i više skorove na dimenzijama Iskustvo maltretiranja u školi. i Svest o nasilju u školi. Multiplom regresionom analizom je utvrđeno da postoji povezanost školskih ocena i dimenzija školskog nasilja ($R = .342$, $F(6,974) = 21,512$, $p < 0.01$). Osobe sa višom školskom ocenom su manje fizički agresivne ($\beta = -.263$, $p < 0.01$), više svesne nasilja ($\beta = .157$, $p < 0.01$) i više sklone verbalnom nasilju ($\beta = .125$, $p < 0.01$). O fizičkom nasilju od strane nastavnika izveštava 18.7% ispitanika. Poverenje u nastavnike postoji, tako da 64.2% ispitanika je sigurno da bi im nastavnici pomogli u slučaju da su maltretirani. 7.5% ispitanika izveštava o preduzetim kaznama nasilnog ponašanja učenika, a 18.4% izveštava da je maltretirana osoba posle bila zaštićena. Osobe sa višim skorom na Fizičkoj agresivnosti su u većoj meri opažale nastavničko nasilje što verovatno proizlazi iz činjenice da su češće u situaciji da budu kažnjeni. Fizičkoj agresivnosti su skloniji učenici muškog roda i učenici/e koji/e imaju lošije školske ocene. Verbalnom nasilju su sklonije učenice, kao i učenici/e koji/e imaju bolje školske ocene. Upoređivanjem rezultata učenika koji su prisustvovali nasilju i onih koji su ga trpeli može se zaključiti da su mladi koji su naveli da su prisustvovali nasilju često i sami počinili nasilja dok mlade koji su trpeli nasilje karakteriše sklop osobina koji je svojstven za „bullied children“.

Ključne reči: nasilje u srednoj školi, agresivnost, prosocijalno ponašanje, bullied children, mladi

SUBJEKTIVNI I OBJEKTIVNI PRISTUP KLASIFIKACIJI ŽRTAVA TRGOVINE ŽENAMA

Vladimir Obradović, Edin Vranj

Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo

vladimir.obradovic@zg.t-com.hr

Trgovina ženama, u svrhu seksualne eksploatacije, poprimila je početkom 2000-ih godina izrazite razmjere, što je snažno pogađalo zemlje jugoistočne Evrope. U vrijeme našeg istraživanja, nevladine organizacije i međunarodne policijske snage raspoređene u Bosni i Hercegovini registrirale su 691 žrtvu u BiH, a koje su pridošle iz Moldavije (303), Rumunije (253), Ukrajine (84), Rusije (20), Srbije (16) i drugih zemalja (15). Iz cjeline istraživačkog projekta u ovom izlaganju izdvajamo rezultate klasifikacije žrtava putem subjektivne procjene te objektiviziranih postupaka cluster i logističke regresijske analize. Cilj je ukazati na nedovoljnu pouzdanost mišljenja o stupnju viktimiziranosti, koji se je postupak koristio u trijažiranju i shodno tome daljnjem policijsko sudskom tretmanu žrtava trafficking-a. Osnovni problem sadržan je u pitanju da li i koliko primjena objektiviziranih postupaka pridonosi točnijoj sistematizaciji i diferencijaciji prinudnog i dobrovoljnog prostituiranja, i po kojim bitnim karakteristikama je potrebno vršiti njihovo profiliranje. Metodološki pristup zasnivao se na analizi podataka policijske dokumentacije, te informacijama intenzivnog intervjuiranja provedenog na poduzorku 238 žrtava trafficking-a na koje je primjenjena deskriptivna, inferencijalna i multivarijatna analiza. Konkretno, analizom sadržaja utvrđene su kategorijalne varijable načina regrutiranja, transportiranja,

krijumčarenja, prodaje, eksploatacija i zlostavljanja žena-djevojaka u kriminalnoj mreži trafficking-a i na njih su primjenjeni postupci cluster (K-means), logističke regresijske i diskriminativne analize te tako dobiveni rezultati upoređeni sa nalazima subjektivnog procjenjivanja viktimiziranosti koje su izvršili eksperti. Nalaz ovog komparativnog utvrđivanja razlika subjektivnog i objektivnog klasificiranja doprinio je potpunijem sagledavanju stvarnih žrtava trgovine, eksploatacije i zlostavljanja te ukazao na bitne karakteristike žrtava i one situacijske varijable o kojima je nužno voditi računa u trijažiranju žrtava i podizanju optužnica protiv traffickera i predatora.

Ključne riječi: trafficking, žrtva, žene, djevojke, eksploatacija, zlostavljanje

PROCESNA DETERMINIRANOST PREDELINKVENTNOG I DELINKVENTNOG PONAŠANJA

Vladimir Obradović

Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo

vladimir.obradovic@zg.t-com.hr

Problemu delinkvencije pristupamo kao procesu čije nastajanje započinje ispoljavanjem rizičnih oblika ponašanja koji (mogu da) prerastaju u devijantne aktivnosti i zakonski kažnjiva djela čije opetovano vršenje nazivamo delinkvencijom. To je podudarno Pattersonovom (1996) pristupu istraživanju devijantnosti koje se oslanja na teoriju razvoja pro/anti socijalnog ponašanja.

Dakle, delinkventnom ponašanju prethodi preddelinkventna faza u kojoj se, više ili manje, ispoljavaju takovi oblici društveno problematičnog ponašanja i vršenja takovih asocijalnih aktivnosti koje dovode stariju djecu i adolescente u rizične situacije da započnu sa težom devijantnom praksom i zakonski kažnjivim djelima.

Mnoga istraživanja maloljetničke delinkvencije ukazala su da neka od tih ponašanja obilježavaju primarnu formu delinkventne karijere.

Naše istraživanje išlo je znatno dalje i imalo je za cilj utvrditi karakteristike preddelinkventne populacije učenika završnih razreda osnovnih škola i početnih razreda srednjih škola, te analizirati oblike i situacije rizičnog i devijantnog ponašanja poticajne za nastanak i razvoj delinkvencije.

Glavni problem na koji će pokušati odgovoriti naše izlaganje sadržan je u pitanju: Da li se preddelinkventni učenici bitno razlikuju po svojim karakteristikama od nedelinkventne populacije, te koji oblici rizičnog ponašanja prerastaju u inicijalnu i potom kroničnu delinkvenciju?

Na uzorku od 1169 učenika utvrdili smo, postupkom procjene i analizom školske dokumentacije, poduzorak od 214 preddelinkventnih učenika. Na cjelokupni uzorak primjenili smo testove inteligencije (B-serija i Raven-Bujasove matrice) i dva testa ličnosti (Cattellov i Heuyerov upitnik) te skale ponašanja. Od socioloških varijabli kontrolirali smo zastupljenost i utjecajnost; spola, dobi, vrste škole, ratne traumatiziranosti, statusa porodice i odnosa među članovima uže porodice. Analizom varijance i metodom ekvivalentnih parova (izjednačenih po osnovi spola, dobi, školskoj spremi oca i majke te izvorima prihoda porodice i ratnoj traumatiziranosti, N=148 u svakoj ekvivalentnoj skupini) utvrdili smo bitne razlike preddelinkventne i nedelinkventne skupine učenika. Tako na primjer F-test po varijabli *porodičnih odnosa* i *podrške* iznosi 109,556, a na kompozitnoj varijabli odgojne ne/uspješnosti doseže maksimalnih 317,522 između ove dvije ekvivalentne skupine preddelinkventnih i nedelinkventnih učenika. Primjena cluster analize na skupini preddelinkventnih učenika (N=214) dala je tri homogene

grupacije sa jasnom interpretabilnosti skladno Cloward- Oblinovoj teoriji subkultura kriminalne populacije; subkultura *povlačenja* 63,5 %, *konfliktna* 25,0% i *kriminalna* subkultura 11,5%).

Na drugi reprezentativni uzorak od 224 u policiji registrirana delinkventa, (koji je bio utvrđen postupkom tablice slučajnih brojeva) intervjuiranjem „face to face“ u njihovim porodičnim sredinama, primjenjena je ček lista *samoiskaza o rizičnom ponašanju* za vrijeme školovanja i ostvaren uvid u porodičnu situaciju i odnose. Po osnovi stvarno izvršenih kaznenih djela utvrđeni su poduzorci; *inicijalnih* delinkvenata 1 KD, *novicijalnih* 2-3 KD, *recidivnih* 4-6 KD i *kroničnih* 7 i više KD, te uz potonju kombinaciju sa težinom počinjenih djela dobivene su dvije kriterijske varijable *intenziteta i težine delinkvencije*.

Na svimdobivenim podacima primjenjeni su postupci multivarijantnih analiza (*faktorska, diskriminativna, cluster i logistička regresijska* analiza).

Za provjeravanje utjecaja porodične situacije i odnosa, kao nezavisnih varijabli, na razvoj delinkvencije (zavisna varijabla) od njene inicijalne preko novicijalne i recidivne faze u kroničnu tešku delinkvenciju, primjenjena je *multipla nominalna regresijska* analiza koja je ukazala pod kojim stupnjem poremećenih porodičnih odnosa i u kojoj situaciji izostajanja porodične brige, raste vjerojatnost da će inicijalna delinkvencija prerasti u kroničnu. Na kraju izložit ćemo rezultate path analize koji su dali *procesni kauzalni model* determiniranosti preddelinkvencije i njenog prerastanja u inicijalnu, a potom u kroničnu fazu delinkventne karijere.

Za prevenciju bitan je nalaz o prognostičkom utjecaju pojedinih oblika rizičnog ponašanja koje se ispoljava u preddelinkventnoj fazi, te dokaz da od stupnja smanjene socijalne kontrole u porodici prvenstveno ovisi da li će inicijalna prerasti u kroničnu delinkvenciju.

Ključne riječi; preddelinkvencija, delinkvencija, ponašanje,škola, porodica

POREMEĆAJ PONAŠANJA I PROBLEMI U ŠKOLOVANJU DECE SA TEŠKOĆAMA U MENTALNOM RAZVOJU

Marina Ivković, Ljiljana Veljković

OŠ“Miloje Pavlović“

marinaivkovic83@yahoo.com

Predmet ovog rada je ispitivanje povezanosti poremećaja u ponašanju sa problemima u školovanju kod dece sa intelektualnom ometenošću. Rad ima za cilj sagledavanje povezanosti između učestalosti i pojava oblika poremećaja ponašanja učenika sa lakom intelektualnom ometenošću i problema u školovanju. Osnovna hipoteza istraživanja je da problemi u školovanju, kao što su: loš školski uspeh, velik broj neopravdanih izostanaka i neučestvovanje u vannastavnim aktivnostima stoje u vezi sa pojavom antisocijalnog ponašanja kod učenika sa lakom intelektualnom ometenošću. Uzorak: 56 učenika iz Osnovne škole za obrazovanje učenika lako ometenih u mentalnom razvoju “Miloje Pavlović”. Postupak ispitivanja je bio upitnik, odnosno Skala za procenu socijalnog ponašanja u školi. Ispitivanje je sprovedeno u toku aprila 2009. Pri obradi podataka korišćene su metode deskriptivne statistike. Iz rezultata se vidi da kod 19,6% ispitivanih učenika postoji rizik da razviju neke od oblika antisocijalnog ponašanja. Učenika kod kojih postoje antisocijalna ponašanja,ima 5,4%. Onih kod kojih postoje hostilna ponašanja je 8,9%, zatim, agresivna i antisocijalna ponašanja, postoje kod 7,1% i kod 5,4% učenika postoje prkosna-disruptivna ponašanja. 10,7% njih ima

loša postignuća u školskom uspehu, a od tog broja 1,8 % ima razvijene oblike antisocijalnog ponašanja. Učenika koji imaju više od 20 neopravdanih izostanaka je 21,4% a od tog broja 5,4% ima razvijene oblike antisocijalnog ponašanja. Onih koji ne učestvuju u vannastavnim aktivnostima u školi ima 17,8%, a od tog broja njih 3,6% ima razvijene oblike antisocijalnog ponašanja. Istraživanje koje smo sprovedi, oslikava stanje u našoj školi. Rezultati istraživanja govore o tome da pomenute varijable nisu u korelaciji sa antisocijalnim ponašanjem u specijalnoj školi. Iako rezultati nisu alarmantni, ipak se detekciji i tretmanu lako intelektualno ometenih učenika sa poremećajem ponašanja treba ozbiljnije posvetiti.

Ključne reči: laka intelektualna ometenost, poremećaji ponašanja, problemi u školovanju, specijalna škola

ODNOS SPORTISTE PREMA TRENERU KAO FAKTOR UVERENJA U KOLEKTIVNU EFIKASNOST

Milica Nikolić, Milanko Čabarkapa

Filozofski fakultet, Beograd

n.milica@ymail.com

Osnovni problem istraživanja bio je utvrditi da li je percepcija odnosa između trenera i sportiste značajan prediktor uverenja o kolektivnoj efikasnosti tima. Odnos između trenera i sportiste je posmatran kroz 3C+1 (Closeness, Commitment, Complementarity, Co-orientation) model autorke S. Jowett i definisan je kroz dimenzije bliskosti, posvećenosti i komplementarnosti. Uverenje o kolektivnoj efikasnosti tima definisano je kao zajednička percepcija tima o njegovoj sposobnosti da uspešno izvrši konkretan zadatak odnosno da organizuje i izvede akcije koje su neophodne da bi se postigao postavljeni cilj. Uzorak je obuhvatio 136 sportista iz 9 različitih sportskih timova, 74 muškog pola i 62 ženskog pola, starosti od 14 do 38. godina. Svaki sportista procenjivao je prvog trenera iz svog tima. Uzorak su činili sportisti prvoligaških klubova u Srbiji u sledećim kolektivnim sportovima: fudbal, odbojka, vaterpolo, rukomet, košarka. Istraživanjem su obuhvaćeni sportski klubovi koji su se u tekućoj sezoni takmičili u ligi koja je na najvišem takmičarskom nivou (prva ili super liga) u Srbiji iz Beograda, Novog Sada i Niša. Uzorkom su obuhvaćeni svi klubovi koji su odgovorili na upitno pismo ili poziv istraživača da učestvuju u istraživanju. Ispitivanje je izvršeno u maju i junu 2009.godine. Za procenu odnosa između trenera i sportiste korišćen je upitnik CART-Q (The Coach-Athlete Relationship Questionnaire) kojim je merena auto i meta-percepcija odnosa između trenera i sportiste od strane sportiste. Za merenje uverenja u kolektivnu efikasnost tima korišćen je upitnik CEQ (Collective Efficacy Questionnaire) u kome se od svakog sportiste u timu tražilo da da mišljenje o zajedničkoj uverenosti tima u njihovu efikasnost. Podaci u ovom istraživanju najpre su obrađeni pomoću faktorske analize kako bi se utvrdila faktorska struktura upitnika za merenje kvaliteta odnosa između trenera i sportiste i upitnika za merenje uverenja u kolektivnu efikasnost sportista. Pošto je utvrđeno da su oba upitnika jednodimenzionalna, u daljoj obradi korišćena je jednostruka regresija i linearna korelacija. Regresinom analizom utvrđeno je da je percepcija odnosa između trenera i sportiste od strane sportiste značajan prediktor uverenja o kolektivnoj efikasnosti ($R=.623$, $p=.00$). I auto-percepcija i meta-percepcija odnosa između trenera i sportiste od strane sportiste su značajni prediktori uverenja u kolektivnu efikasnost imajući u vidu da između ova dva faktora postoji visoka korelacija ($r=.851$). Sportisti koji svoj odnos sa trenerom opažaju više harmoničnim, koji ocenjuju da je njihov odnos sa trenerom

blizak, posvećen i komplementaran, i koji smatraju da tako na njihov međusobni odnos gleda i njihov trener pokazuju i viši stepen uverenja u kolektivnu efikasnost tima, tj. u sposobnosti tima da uspešno obavi određene zadatke.

Ključne reči: odnos trener – sportista, model 3C+1, kolektivna efikasnost

MLADI U SRBIJI: SLOBODNO VREME I PREFERENCIJE LIČNIH I DRUŠTVENIH CILJEVA

Ivana Stepanović, Marina Videnović, Dijana Plut

Institut za psihologiju, Beograd

istepano@f.bg.ac.rs

Da li je način na koji mladi provode slobodno vreme odraz njihovog sistema vrednosti? Neki istraživači smatraju da sloboda u izboru aktivnosti čini slobodno vreme najboljim pokazateljem interesovanja mladih. Drugi govore o relativnom siromaštvu sadržaja kojima mladi ispunjavaju slobodno vreme. Otuda pitanje koliko je slobodno vreme zaista prostor za ispoljavanje razlika među mladima. Postoje li razlike u sklonosti mladih određenim obrascima ponašanja u slobodnom vremenu s obzirom na njihove preferencije ličnih i društvenih ciljeva? Cilj rada je da se ispita veza između obrasca ponašanja mladih u slobodnom vremenu i preferencije ličnih i društvenih ciljeva. Na osnovu 30 varijabli vezanih za različite aspekte provođenja slobodnog vremena faktorskom analizom ekstrahovano je 5 faktora koji predstavljaju tipične obrasce ponašanja: orijentacija na intelektualne sadržaje, orijentacija na sport, sklonost lakoj zabavi, sklonost izlascima, orijentacija na kompjutere i tehno muziku. Uzorak je činilo 2426 srednjoškolaca iz 9 gradova u Srbiji. Konstruisan je upitnik za ispitivanje ponašanja mladih tokom slobodnog vremena, dok su za ispitivanje ličnih i društvenih ciljeva korišćene dve skale procene već upotrebljavane u našoj sredini. Za svaki obrazac ponašanja izdvojeni su ispitanici čiji je skor ispod 25 percentila i oni sa skorom iznad 75 percentila. Diskriminantnom analizom je ispitivano kako se te dve grupe ispitanika razlikuju s obzirom na preferencije ličnih i društvenih ciljeva. U svih pet slučajeva izdvojena je po jedna statistički značajna diskriminativna funkcija. Ciljevi koji najviše razlikuju ispitanike sa visokim skorom na faktoru okrenutosti ka intelektualnom sadržaju od onih sa niskim su: sticanje različitih znanja, realizovanje vlastitih sposobnosti i potencijala, negovanje dobrih međunacionalnih odnosa ($R=0.54$; $df(2,36)=296.352$). Kod orijentacije ka sportu, ciljevi koji su najdominantniji su: teritorijalni i državni integritet, očuvanje tradicije i nacionalnog identiteta, jačanje odbrambenih snaga zemlje ($R=0.46$; $df(2,36)=203.621$). Razlikama ispitanika okrenutih lakoj zabavi i onih koje to ne interesuje najviše doprinose: izvršavanje obaveza i odluka pretpostavljenih, život bez greha i nanošenja zla drugima, zdrav život, slava i popularnost ($R=0.46$; $df(2,36)=209.402$). Što se tiče sklonosti ka izlascima, izdvajaju se sledeći ciljevi: uzbudljiv život ispunjen događajima i promenama, slava i popularnost i uživanje u prolaznom životu i pronalaženje zadovoljstava ($R=0.36$; $df(2,36)=122.724$). Kod orijentacije na kompjutere i tehno muziku najbitniji su: poštovanje od strane drugih, realizovanje vlastitih sposobnosti i potencijala, uživanje u prolaznom životu ($R=0.32$; $df(2,36)=98.190$). Dobijeni podaci pokazuju da postoji veza između sklonosti mladih određenom obrascu ponašanja tokom slobodnog vremena i preferencija ličnih i društvenih ciljeva. Oni pružaju osnovu za detaljnije tumačenje prirode povezanosti vrednosnog sistema mladih i načina na koji provode slobodno vreme. Može se zaključiti da su veze između ovih domena kompleksne i da ne postoji potpuna

korespondencija preferencije određenih ličnih i društvenih ciljeva, sa jedne strane, i navika i interesovanja koja se ispoljavaju kroz načine provođenja slobodnog vremena, sa druge strane. U nekim aspektima postoji saglasnost ova dva domena a u drugima čak i suprotnost.

Ključne reči: mladi, slobodno vreme, obrasci ponašanja, lični i društveni ciljevi

KONSTRUKCIJA INSTRUMENTA ZA ISPITIVANJE STAVOVA PREMA ZAJEDNIČKOM ŽIVOTU LJUDI U MOSTARU

Šuajb Solaković

Katedra za psihologiju, Filozofski fakultet Istočno Sarajevo
shooayb@yahoo.com

Ideja za konstrukciju ovakvog instrumenta proizišla je iz praktičnih potreba, i predstavlja pokušaj naučnog objašnjenja međunacionalnih odnosa u Mostaru u današnje vrijeme. U radu su ispoštovane preporuke za konstrukciju skale za ispitivanje stavova o nekom aktuelnom problemu. U prvoj fazi konstrukcije, a u cilju dolaženja do reprezentativnog uzroka indikatora stavova o zajedničkom životu stanovnika u Mostara, od grupe ispitanika (N=60) traženo je da napišu po pet izjava pozitivne i pet negativne orijentacije, a koje se odnose na stavove o mogućnosti zajedničkog života žitelja Mostara. Nakon toga ekspertskom logičkom i jezičkom analizom prikupljenih tvrdnji konstruisana je preliminarna verzija skale (Likertovog tip) za ispitivanje stavova prema zajedničkom životu u Mostaru. koja se sastojala od 32 tvrdnje, primjenjena na uzorku od (N=182). Izračunavanjem diskriminativne moći tvrdnji došli smo do liste od 16 tvrdnji koje predstavljaju konačnu verziju skale stavova prema zajedničkom životu stanovnika Mostara (Krombah Alfa .793). Provedena je analiza glavnih komponenti, a najinterpretabilnije rješenje dobijeno je varimaks rotacijom tri faktora prvog reda koji objašnjavaju 45.833% varijanse.

Ključne reči: zajednički život, skala stavova, metodologija, skale stavova

KULTURA MIRA – PROCENA EMOCIONALNE KLIME U BOSNI I HERCEGOVINI I SRBIJI

Nebojša Petrović, Alija Selimović, Joseph de Rivera

Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju, Beograd, Filozofski fakultet, Tuzla,
Clark University, Department of Psychology
npetrovi@f.bg.ac.rs

Ukoliko izgrađujemo kulturu mira, s jedne strane moramo imati zamisao o idealnom cilju kome težimo, ali moramo imati u vidu i naše kapacitete kako za nasilje, tako i za saradnju. U kulturi mira ljudi će se ponašati na način koji će promovisati uzajamnu brigu i dobrobit. Takva ponašanja bivaju podržana kroz određene institucionalne dogovore koji reflektuju određene društvene norme i vrednosti. Takva kultura nudi uzajamnu sigurnost kroz priznavanje različitosti, poštovanje identiteta pojedinca i razumevanja međuzavisnosti među ljudima. Za izgradnju takve kulture od značaja je emocionalna klima među članovima određenog društva, izraženost njihovih nada, ali i strahova i strepnji. Standardizovan upitnik od 24 ajtema sa sedmostepenom skalom slaganja i

neslaganja, konstruisan je od strane Josepha de Rivere da u brojnim kulturama širom sveta utvrdi taj ljudski potencijal za kulturu mira. Pored ovih ajtema, upitnik ima i niz pitanja koje utvrđuju potencijalne činioce tog potencijala (pol, starost, religijsko i političko opredeljenje, itd). Posebno je značajno utvrditi ovakav potencijal u zemljama koje u bliskoj prošlosti prolazile kroz mnogobrojne izazove, uključujući i oružane sukobe, ali i političke turbulencije i za mnoge građane neizvestan ekonomski status. U ovom istraživanju učestvovalo je 240 ispitanika: po 120 iz Bosne i Hercegovine i Srbije. To su uglavnom bili studenti iz Tuzle i Beograda. Upitnikom je utvrđivano nekoliko indikatora emocionalne klime društva koji su od značaja za kulturu mira, i to: ljutnja ili bes prema vlasti, strah od komunikacija, sigurnost, nesigurnost (kao nezavisna dimenzija), osećaj beznadežnosti i socijalno poverenje. Analiza je pokazala da je osnovni faktor u obe zemlje bes usmeren prema vladi, a prosečni skor na ovoj dimenziji je sličan skorovima u drugim zemljama sa ekonomskim problemima, poput Argentine i Albanije. Slede faktori sigurnosti i socijalnog poverenja, na kojima se javljaju nešto drugačija zasićenja u dve zemlje. Međutim, na srpskom uzorku se javlja jasan faktor koji kombinuje strah i bespomoćnost, dok se u bosanskom bespomoćnost kombinuje sa nesigurnošću, a ajtemi koji se odnose na strah čine zaseban faktor. Ako bismo koristili skale iz ranijih istraživanja u drugim zemljama, pokazalo bi se da bosanski uzorak ima značajno više skorove ($p < .01$) na ljutnji na vladu, strahu od komunikacija i beznadežnoj nesigurnosti. Sigurnost je identična, dok je socijalno poverenje nešto veće u bosanskom uzorku ($p = .05$). Ako kombinujemo svih 12 pozitivnih i 12 negativnih ajtema pokazalo se da je negativna klima u Bosni (4.9) značajno viša ($p < .001$) nego u Srbiji (4.5), ali je pozitivna klima (iako niska u oba poduzorka) takođe nešto viša u Bosni (2.90 vs. 2.7) ($p < .02$)! Logično je očekivati negativnu korelaciju između pozitivne i negativne klime i to je tako u Srbiji ($r = -.46, p = .000$) ali je ova korelacija tek marginalna u Bosni ($r = -.17, p = .06$). Razmotrićemo moguće šire socijalne uzroke i sociodemografske faktore, kao i implikacije dobijenih rezultata.

Ključne reči: Kultura mira, emocionalna klima, sigurnost, kros-kulturalno

NASILJE I MUŠKOST: ISTRAŽIVANJE SA MLADIĆIMA IZ REGIONA

John Crowner, Srđan Dušanić

Univeristy of Nabraska, Odsjek za psihologiju, Banjaluka

dusanic@teol.net

U ovom istraživanju se bavimo problemom rizičnih ponašanja kod mladića srednjoškolskog uzrasta iz perspektive percepcije maskuliniteta, tj. kakav muškarac treba da bude. Ispitivana je zastupljenost stavova prema nasilju, konzumiranju alkohola, cigareta, droga.

Istraživanje je sprovedeno u okviru šireg i višegodišnjeg projekta organizacije Care International koji se odnosi na prevenciju nasilja kod mladića, prije svega zasnovanog na rodnoj osnovi. Projekat je rađen u saradnji sa Međunarodnim centrom za istraživanjem žena (ICRW) te drugim međunarodnim i lokalnim organizacijama.

Uzorak je obuhvatao mladiće sa prostora BiH (Banjaluka, Sarajevo), Srbije (Beograd, Prokuplje) i Hrvatske (Zagreb). U svim državama uzorak je bio iz tipično "muških" škola. Mladići su pohađali prvi i drugi razred srednje škole. Sprovedeno je kvantitativno i kvalitativno istraživanje. U okviru kvantitativnog

istrazivanja korišten je obiman upitnik sa većim brojem pojedinačnih pitanja i skala koji su se odnosili na različite aspekte potreba i problema mladića. Ukupni uzorak u kvantitativnom istraživanju je iznosio 2567 mladića (Banjaluka 712, Sarajevo 496, Beograd 620, Prokuplje 121, Zagreb 618). Pored toga, izvršeno je oko 45 intervjua sa učenicima, direktorima, pedagogima i nastavnicima iz svih škola. Podaci su prikupljeni u periodu februar-maj 2009. godine.

Rezultati ukazuju na veoma veliku izraženost rizičnih i asocijalnih ponašanja kod mladih u svim gradovima. Oko 50%-70% mladića u svim gradovima je učestvovalo u udaranju drugih mladića. Nasilje prema djevojkama je prisutno, ali je manje izraženo. Nasilje je često povezano sa konzumiranjem alkohola, dokazivanjem pred vršnjacima, nasiljem doživljenim od strane roditelja, nasiljem od strane vršnjaka. Rezultati iz intervjua pokazuju da je nasilje povezano i sa nedostatkom podrške od strane porodice, negativnim uticajem medija, te generalno lošom socijalnom situacijom u društvu. Oko 50% mladića u svim gradovima je pušilo ili puši, a oko 80% i više je konzumiralo alkohol. Mladići najčešće piju da bi se bolje opustili i tako zaboravili na neke svoje probleme. Marihuana je narkotik koji se najčešće koristi. U prosjeku oko 15% mladića je prijavilo da je imalo iskustvo sa ovim narkotikom, pri tome postoje određene razlike među gradovima. Ovako izraženim rizičnim ponašanjima mladića doprinosi i percepcija muškosti kod mladića da muškarac treba da bude neustrašiv, hrabar, jak, dominantan u društvu, da ne bude kukavica i sl. Pored toga i rodne norme kod mladića su zasićene predrasudama i stereotipima u pravcu potčinjenijeg položaja žene.

Ključne riječi: mladići, nasilje, muškost.

POVEZANOST KOPING MEHANIZAMA SA POLOM I IZBOROM ŠKOLE

Dejan Georgiev, Marija Tomić, Biljana Đorđević

Filozofski Fakultet Univerza u Ljubljani

dejan.georgiev@gmail.com

Koping mehanizmi (eng: coping strategies) su specifični psihološki i bihevioralni napori ljudi aktivirani radi kontrole, tolerancije ili minimiziranja stresnih događaja. Karver, Šejer i Vejntraub (1989) razlikuju dve opšte grupe koping strategija: strategija rešavanja problema (pokušaj da se aktivno otklone/ublaže posledice stresne situacije) i strategije fokusiranja na emocije (pokušaj regulisanja emocionalnih kosekvenci stresnih ili potencijalno stresnih događaja). U ovom istraživanju osnovni cilj bio je ispitivanje različitih strategija suočavanja sa stresom učenika različitih škola (ekonomska, medicinska i elektrotehnička). Istraživanje je sprovedeno tokom meseca februara 2009. godine na uzorku od 150 učenika (80 dečaka i 70 devojaka) četvrte godine srednjih škola u Nišu. Za ispitivanje stepena izraženosti koping mehanizama korišćen je test Karver, Šejer i Vejntraub (1989). Autori su, na temelju teoretskih modela i empirijskih nalaza drugih autora, unapred pretpostavili postojanje trinaest dimenzija suočavanja sa stresom. Sastavili su skale od po četiri stavke za svaku od tih pretpostavljenih dimenzija koje su testirali metodom faktorske analize. Dimenzije su sledeće: pozitivna reinterpretacija i rast, odustajanje koja obuhvata dve dimenzije (neangažovanja u ponašanju i neangažovanja u razmišljanju), fokus i ventilacija emocija, upotreba instrumentalne socijalne podrške, aktivni koping, negiranje, okretanje religiji, humor, samokontrola, upotreba instrumentalne emocionalne podrške, upotreba supstanci, prihvatanje, zanemarivanje drugih

aktivnosti i planiranje. Od ispitanika se traži da na petostepenoj skali izraze svoje slaganje, odnosno neslaganje sa pojedinačnim iskazom: 1 – označava izrazito neslaganje, dok 5 – izrazito slaganje. U obradi podataka korišćene su tehnike deskriptivne statistike (aritmetička sredina i standardna devijacija) za utvrđivanje izraženosti koping mehanizama, korelativne tehnike za utvrđivanje stepena povezanosti zavisnih i nezavisnih varijabli. Među ispitanicima se kao najizraženiji izdvojio mehanizam pozitivne reinterpretacije i rasta, kao i aktivni koping; a najmanje izraženi su mehanizmi bihevioralne neangažovanosti i upotreba supstanci. Rezultati pokazuju povezanost koping mehanizma i pola ispitanika, sa jedne strane, i povezanost koping mehanizama i izbora škole, sa druge strane. Dobili smo veći broj statistički značajnih rezultata o povezanosti koping mehanizma i ženskog pola, a oni su sledeći: pozitivna reinterpretacija i rast ($p=0.035$), mentalno neangažovanje ($p=0.001$), fokus i ventilacija emocija ($p=0.026$), upotreba instrumentalne socijalne podrške ($p=0.022$), aktivni koping ($p=0.005$), religiozni koping ($p=0.000$), upotreba instrumentalne emocionalne podrške ($p=0.008$) i prihvatanje ($p=0.003$). Takođe, dobijeni su statistički značajni rezultati o povezanosti koping mehanizama i izbora škole, oni su sledeći: pozitivna reinterpretacija i rast ($p=0.047$), mentalno neangažovanje ($p=0.020$), religiozni koping ($p=0.001$), humor ($p=0.048$), prihvatanje ($p=0.000$); i negativna povezanost koping mehanizama i izbora elektrotehničke škole: mentalno neangažovanje ($p=-0.021$), aktivni koping ($p=-0.042$), religiozni koping ($p=-0.006$), prihvatanje ($p=-0.002$) i planiranje ($p=-0.014$). Možemo zaključiti da ispitanice ženskog pola, kao i učenici medicinske škole koriste mehanizme koji spadaju u grupu emocionalno-fokusiranih mehanizama suočavanja sa stresom.

Ključne reči: koping mehanizmi, adolescenti, pol, izbor škole

ISPITIVANJE POVEZANOSTI SUJVERNIH I RELIGIJSKIH UVERENJA

Marko Vladislavljević, Jelisaveta Belić

Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu; Filozofski fakultet, Univerzitet u
Beogradu, Istraživačka stanica Petnica
marko.vladislavljevic@gmail.com

Rezultati prethodnih istraživanja koja su se bavila odnosom sujevernih i religioznih uverenja upućuju na kontradiktorne zaključke, koji idu od negiranja povezanosti do prisustva pozitivne korelacije. Cilj ovog istraživanja je da se ispita odnos sujevernih i religioznih uverenja uz pomoć instrumenata sa poznatim metrijskim karakteristikama i faktorskom strukturom. Obe vrste uverenja su kulturalno specifične, pa se iz tog razloga može očekivati nov i interesantan uvid ispitivanjem ovog odnosa na srpskom uzorku. U ovom istraživanju za procenu sujevernih uverenja korišćena je skala Likertovog tipa od 20 stavki razvijena na Filozofskom fakultetu u Beogradu, sa dobrim metrijskim karakteristikama i proverenom faktorskom strukturom, koja ukazuje na postojanje tri podfaktora sujevernih uverenja: negativna (uverenja koja su vezana za negativne posledice po osobu) i pozitivna sujeverja (uverenja koja su vezana za pozitivne posledice po osobu) i predviđanja budućnosti (uverenja vezana za mogućnost predviđanja budućih događaja). Sa druge strane, za procenu religioznih uverenja korišćena je Strejhornova skala religioznosti koja je prevedena na srpski jezik i prilagođena potrebama istraživanja. U istraživanju je učestvovalo 156 ispitanika, učenika Treće beogradske gimnazije. Faktorskom analizom utvrđeno je da se u okviru skale

religioznosti mogu razlikovati dva faktora koji odgovaraju Olportovoj klasifikaciji na intrinzičku (lični odnos prema bogu) i ekstrinzičku religioznost (praktikovanje religije). Iz formalno-ideološke perspektive odnos religioznih i sujevnih uverenja morao bi biti antagonistički. Osnova monoteističkih religijskih ideologija je verovanje u jedno biće koje je uzročnik svega. Samim tim, smatra se potpuno neprihvatljivim verovanje u postojanje imaginarnih i misterioznih pojava koje mogu uticati na ishode događaja. Odnos ova dva tipa uverenja ipak nije ovako jednostavan, jer obe vrste uverenja podležu uticaju kulture, tradicije i individualnih razlika među ljudima. Rezultati korelacione analize pokazuju značajnu pozitivnu korelaciju sujevnih i religioznih uverenja ($r=0.43$, $n=154$, $p<0.01$). Rezultati kanoničke korelacione analize podfaktora sujevnih i religioznih uverenja ukazuju na to da na formiranje ove korelacije najveći uticaj imaju faktori pozitivna i negativna sujeverja sa jedne strane i faktor intrinzičke religioznosti sa druge strane. Ovi rezultati ukazuju na to da je odnos između religioznih i sujevnih uverenja dvojak. Iako počiva na sličnim psihološkim mehanizmima (u čijoj osnovi su najverovatnije lokus kontrole i magijsko mišljenje), rezultati donekle odražavaju i formalni odnos crkve prema sujeverju. Manji uticaj ekstrinzičke religioznosti, je iz ove perspektive i očekivan. Što više poštuje „pravila“ koja crkva nalaže, osoba se u većoj meri mora „odreći“ uverenja koja bi se smatrala sujevnim. Sa druge strane viši stepen intrinzičke religioznosti dozvoljava formulisanje „sopstvene religije“ i sopstvenog odnosa sa bogom, koji se često može izmešati sa nekim tradicionalnim verovanjima. S druge strane, oblici sujeverja koji spadaju u pozitivna i negativna sujeverja izražavaju unutrašnja stanja ljudi i imaju poreklo u tradiciji i kulturi. Za razliku od njih, faktor predviđanje budućnosti u sebi uključuje uverenja vezana za oblike gatanja i proricanja, koji su jasno drugačiji od bilo kakvih religijskih običaja i tradicije.

Ključne reči: religioznost, sujeverje, odnos religioznih i sujevnih uverenja

UTICAJ DEMOGRAFSKIH ČINILACA NA POREMEĆAJ ARTIKULACIJE GLASOVA VERBALNE KOMUNIKACIJE KOD DECE

Maja Kostić, Vesna Stanimirović

makos@eunet.rs

U ovom radu ispitivali smo da li neki od demografskih činilaca (uzrast, pol ispitanika, porodični i sredinski uslovi života i socio-ekonomski status roditelja, njihova starosna i obrazovna struktura, položaj u zanimanju, lična anamneza majke u toku trudnoće, odnosi u užoj porodičnoj i široj institucionalnoj sredini-vrtiću (u kome deca borave) indirektno utiču na najelementarniji vid verbalne komunikacije (artikulacije). Cilj ovog istraživanja je otkrivanje veza između demografskih činilaca i njihovog uticaja na razvitak artikulacije glasova i artikulacionih poremećaja, da bi se omogućilo kontinuirano praćenje pravilnog, nepravilnog i poremećenog govora i obezbedilo uspostavljanje blagovremenih, preventivnih, zaštitnih i terapijskih mera u okviru zdravstvene zaštite i vaspitno-obrazovnog rada. Artikulacioni poremećaji su po frekvenciji javljanja najučestaliji u govoru i jeziku, pa shodno tome postojala je i potreba da se detaljnije ispituju svi činioci i uzroci koji dovode do njih.

Uzorak su činili ispitanici od 6 i 7 godina i njihovi roditelji sa centralne opštine u Beogradu. Takav uzorak je omogućio da se testira kompletna predložena metodologija, ali ne i da se sa sigurnošću zaključuje o čitavoj populaciji dece od 6 do 7 godina. Ispitivanje je obavljeno u vrtićima na teritoriji centralne opštine u

Beogradu. Instrumenti koji su korišćeni u ovom istraživanju su: Test artikulacije, kojim se utvrđivala pravilnost izgovora glasova i kvaliteta artikulacije kod ispitivane dece u celini i Demografski upitnik, kojim su anketirani roditelji ispitanika.

Rezultati ovog istraživanja su pokazali da socio-ekonomski uslovi u velikoj meri utiču na razvitak artikulacije i pojavu artikulacionih poremećaja koji su se najviše ispoljili u varijabli vremena koje roditelji provedu sa detetom u toku zadovoljavanja egzistencijalnih dečijih potreba za njihov rast i razvoj. Prirodno porodična situacija, spontani razgovor u porodici su neizbežne varijable koje utiču na razvoj govora. Obrazovna struktura, ekonomski status, emocionalna priroda, lični odnos roditelj - dete utiču naročito u podsticajnom smeru ka najrazvijenijoj artikulaciji. Za drugu grupu demografskih činilaca kao što su (pol, uzrast, redosled rođenja deteta, ko čuva decu, starost roditelja, višegeneracijski uslovi života u porodici i drugo) utvrđeno je da ne utiču na razvoj artikulacije glasova.

Iz našeg istraživanja možemo zaključiti da je za pravilan razvitak govora potrebno da dete ima pravilan govorni aparat i dovoljan broj pravilnih podsticaja iz uže i šire socijalne sredine. Dete će usvojiti pravilnu artikulaciju glasova iz svoje sredine onoliko koliko mu daju uzrasne i kognitivne mogućnosti, kao i organski činioci koji utiču na govor. Uslov za dobar razvitak govora je dobro razumevanje deteta, prvenstveno od strane porodice, koje kao rezultat daje pravilan i brz razvoj dečijeg govora.

Ključne reči: artikulacija glasova, verbalna komunikacija, demografski činioci, porodica, socijalna sredina

SREDNJOŠKOLCI, OPIJANJE I ODNOSI SA VRŠNJACIMA

Marina Videnović, Dijana Plut, Jelena Pešić

Institut za psihologiju, Beograd

mmaki29@yahoo.com

Često se u stručnoj literaturi posvećenoj zloupotrebi alkohola među mladima, nailazi na tvrdnju da mladi nekada pribegavaju ovom obliku ponašanja iz straha da će, ukoliko se ne povinuju pravilima svoje vršnjačke grupe, biti isključeni iz nje. Polazi se od toga da je ova vrsta isključenja posebno bolna u adolescenskom periodu. Drugim rečima, mladi čije ponašanje potpada pod prekomerno korišćenje alkohola, imaju, baš zbog toga, širu socijalnu mrežu prijatelja-poznanika, češće izlaze, bolji im je status u odeljenju. Burdijeov termin "simbolički kapital" se koristi da označi da neko ponašanje, iako je u grupi odraslih neprihvatljivo, postaje prepoznato, cenjeno i omogućava mladom čoveku neke povlastice u vršnjačkoj grupi. Interesovalo nas je da li o ovakvom trendu možemo da govorimo i među srednjoškolcima u našoj zemlji, tj, da li postoji veza između odnosa sa vršnjacima i opijanja. Uzorak su činili 1722 srednjoškolaca iz devet gradova Srbije i sva tri tipa škole (trogodišnje stručne, četvorogodišnje stručne i gimnazije). Instrument je bio upitničkog tipa. Ispitanici su se preko skala procene izjašnjavali o stepenu zadovoljstva odnosom sa vršnjacima iz odeljenja kao i sa vršnjacima sa kojima se intenzivno druže. Pored toga, procenjivali su zastupljenost opijanja u njihovom odeljenju i odgovarali na pitanje koje se odnosi na njihovo iskustvo sa alkoholom. Primenom Man-Vitnjevog testa dobijeno je da su mladi skloniji preteranom korišćenju alkohola istovremeno zadovoljniji svojim odnosom sa vršnjacima iz odeljenja ($U=335796,50$; $p=0,01$) i odnosom sa vršnjacima sa kojima se intenzivno druže ($U=341202,00$; $p<0,05$). S druge strane, srednjoškolci koji ne konzumiraju prekomerno alkohol, statistički značajno više se

slazu sa tvrdnjama, da se njihovi vršnjaci ne druze dovoljno ($U= 330737$; $p=0.00$), prema sopstvenoj oceni, izlozeniji su neprihvatanju od strane vršnjaka ($U=345866$; $p<0.05$) i pritiscima da se ponašaju na određeni način ($U= 346291$; $p<0.05$). Slični rezultati su dobijeni i kada su odvojeno posmatrana odeljenja u kojima je opijanje ocenjeno kao veoma prisutno ponašanje i ona u kojima to nije slučaj. Rezultati koje smo dobile govore u prilog tezi da opijanje među našim srednjoškolcima predstavlja veoma prisutno ponašanje, koje ne samo da ne nailazi na osudu nego je poželjno i u vezi sa uspostavljanjem brojnijih i intenzivnijih socijalnih odnosa sa vršnjacima.

Ključne reči: srednjoškolci, opijanje, odnosi sa vršnjacima

VREDNOSTI I OČEKIVANJA KAO ČINIOCI IZBORNOG OPREDELJENJA

Bora Kuzmanović, Nebojša Petrović

Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju, Beograd

bkuzmano@f.bg.ac.rs

Vrednosti možemo da identifikujemo sa ciljevima kojima težimo, a pozitivniji odnos ćemo imati prema onim vrednostima koje nam omogućavaju da ostvarimo ciljeve koji su za nas značajni. Primenjeno na oblast politike, to bi značilo da ukoliko neka politička stranka ostvaruje ciljeve koje smatramo značajnim, to ćemo prema njoj imati pozitivniji odnos. U okviru oblasti izbornog ponašanja često se govori o racionalnom biraču, koji kroz izorno opredeljenje teži da maksimalizuje svoje vrednosti i interese. No, novije teorije pored poklapanja ciljeva, uključuju i komponentu očekivanja efikasnosti. Ali i samo očekivanje da stranka može ostvariti dati cilj uključuje dve stvari: da stranka namerava da se založi za ostvarenje datog cilja i da je kompetentna (sposobna) da ga ostvari. U našem istraživanju na uzorku od 255 osoba, ispitana je važnost koju one pridaju određenim ciljevima i stepen očekivanja da stranke mogu ostvariti te ciljeve. Ispitivanjem je bilo obučeno sledećih 18 ciljeva: jaka privreda, dobri međunacionalni odnosi, borba protiv kriminala i korupcije, jačanje odbrambenih snaga, humaniji odnosi, ekološki ciljevi, zaposlenost, socijalna jednakost, pravna država, čuvanje tradicije, ulazak u Evropsku uniju, privatizacija, državni i teritorijalni integritet, demokratija, životni standard, razvoj nauke i kulture, socijalna prava i jednopartijski sistem. Zavisna varijabla je bila izorno opredeljenje, odnosno odgovor na pitanje za koga bi glasali na izborima. Poredili smo tri grupe ispitanika one koji bi glasali za jednu od tada dve najveće stranke u zemlji: Demokratsku stranku ili Srpsku radikalnu stranku i grupu apstinenata. Grupe su bile dovoljno velike za primenu statističkih testova. U obradi podataka korišćena je regresiona analiza u kojoj su prediktori bili a) samo ciljevi, b) samo očekivanja, c) proizvod ciljeva i očekivanja, dok je kriterijum bio izorno opredeljenje. Kod obe pomenute stranke proizvod objašnjava više varijanse nego pojedini elementi. Kod DS to je 18%, u odnosu na 13% po koliko objašnjavaju samo ciljevi i samo očekivanja. Kod SRS to je 22%, u odnosu na 16% i 20%. Ovakva pravilnost se ne potvrđuje na grupi apstinenata, a najverovatniji uzrok je što su oni politički izrazito heterogena grupa. Biće diskutovane implikacije rezultata u svetlu teorija „vrednosti-očekivanja“.

Ključne reči: ciljevi, očekivanja, vrednosti, političke stranke, izorno opredeljenje

PSIHOLOGIJA RADA

**POVEZANOST OPŠTE MOTIVACIONE ORIJENTACIJE I
MOTIVACIJE ZA RAD****Marijana Mladenovic**Visoka sportska i zdravstvena skola, Beograd
marijana.mladenovic@gmail.com

Prema teoriji samodeterminacije motivacija je kontinuum koji ide od intrinzičke, preko različitih formi ekstrinzičke motivacije do nemotivisanosti. Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita da li postoji povezanost između opšte motivacione orijentacije i motivacije za rad. Opšta motivacija je jedna vrsta dispozicije ličnosti, dok je motivacija za rad vezana za radni kontekst. I jedna i druga vrsta motivacije operacionalizovana je kroz tri tipa intrinzičke motivacije (za saznanjem, ostvarenjem i podsticajem), tri tipa ekstrinzičke motivacije (identifikacijom, introjekcijom i eksternom regulacijom) i nemotivisanosti. Glavna hipoteza bila je da između opšte i motivacije za rad postoji korelacija. Prigodni uzorak sastojao se od 428 ispitanika, oba pola, starosti od 20 do 62 godine, srednjeg i visokog obrazovanja, tehničke struke, zaposlenih u trenutku u sprovedena istraživanja u javnom ili privatnom sektoru. Za ispitivanje opšte motivacije iskorišćena je Skala globalne motivacije (Global Motivation Scale) a za merenje motivacije za rad konstruisana je skala za potrebe ovog istraživanja. Vrednost Kronbahove alfe iznosila je 0,82 i 0,89. Primenjena je korelaciona analiza. Najviše vrednosti koeficijenta korelacije dobijene su između istih aspekata opšte i radne motivacije. Na primer, najviše su povezane spoljašnja motivacija eksternom regulacijom kao opšta motivaciona tendencija i kao vrsta motivacije za rad ($r=0,686$; $p<0,01$). Ako neko, uopšte uzevši, pokazuje tendenciju da bude motivisan spoljašnjim nagradama, vrlo je verovatno da će se takva tendencija ispoljiti i u kontekstu rada. Visoka povezanost dobijena je i između nemotivisanosti kao opšte motivacione orijentacije i nemotivisanosti kao tendencije u radnom kontekstu ($r=0,658$; $p<0,01$). Kada neko ne pokazuje inicijativu i sklon je odsustvu svake intencije za bilo kakvu akciju, verovatno će takvo ponašanje pokazati i na poslu. Takođe, visoka povezanost dobijena je i između unutrašnje motivacije za ostvarenjem nečega uopšte i u kontekstu rada ($r=0,621$; $p<0,01$). Izgleda da kada neko pokazuje visoke nivoe aspiracije u pogledu životnih aktivnosti uopšte, verovatno je da će i u kontekstu rada imati unutrašnju potrebu da nešto ostvari. Nešto niži koeficijenti korelacije dobijeni su između opšte unutrašnje motivacije za saznanjem i unutrašnje motivacije za širenjem saznanja u kontekstu rada ($r=0,590$; $p<0,01$), opšte motivacije da se bude motivisan introjektovanim regulama i vrednostima i iste motivacione tendencije u kontekstu posla ($r=0,578$; $p<0,01$), spoljašnje motivacije identifikacijom kao opšte tendencije i kao tendencije ponašanja u kontekstu posla ($r=0,568$; $p<0,01$) i opšte unutrašnje motivacije da se doživi podsticaj i istog motiva u kontekstu posla ($r=0,511$; $p<0,01$). Svi ovi podaci ukazuju da je motivaciona orijentacija na nivou opšte dispozicije ličnosti značajno povezana sa istom tendencijom ponašanja u posebnom životnom domenu kakav je rad. Kada postoji opšta motivaciona orijentacija da se teži širenju saznanja, kada postoje nepotpuno pounutrena opšta pravila i regule ponašanja, ili kada su ta pravila potpuno i uspešno internalizovana, što omogućava odgovorno ponašanje prema aktivnostima uopšte, kao i kada

postoji opšta orijentacija ka unutrašnjim podsticajima, vrlo je verovatno da će se takve tendencije ponašanja ispoljiti i u kontekstu posla.

Ključne reči: opšta motivacija, motivacija za rad, intrinzična/ekstrinzična motivacija

POTENCIJALI DOMAĆIH IZDAVAČKIH KUĆA U SRBIJI U NOVIM OKOLNOSTIMA: ANALIZA SLUČAJA

Bodrožić Zlatko, Stepanović Ivana

Institut za psihologiju, Beograd

bodrozic@web.de

Procesi tranzicije i globalizacije utiču na društvene prilike i razvoj različitih tipova organizacija u Srbiji. Oni se odražavaju i na izdavačku delatnost. Strane izdavačke kuće postaju ozbiljni konkurenti na tržištu, te je budućnost nekih domaćih izdavačkih kuća neizvesna. Cilj ovog istraživanja je detaljna analiza funkcionisanja jedne organizacije iz oblasti izdavačke delatnosti u Srbiji. Ona je vezana za istraživanje problema organizacije, ali i za mogućnosti uspešnog razvoja u postojećim okolnostima.

Teorijski okvir ovog istraživanja čini kulturno-istorijski pristup i teorija delatnosti Vigotskog, Leontjeva i Engeströma. Engeström je, kao elaboraciju modela Vigotskog, razvio kulturno-istorijski pristup u oblasti rada i organizacija. Vigotski opisuje individualnog aktera koji rešava određeni zadatak koristeći specifična kulturna sredstva. Engeström je tome dodao kontekst rada individualnog aktera, zajednicu delatnosti u kojoj postoji određena podela rada, kao i specifična pravila rada.

Metodološki okvir je istraživačko-razvojna DWR (Developmental Work Research) metodologija. Ona se temelji na kulturno-istorijskom pristupu i teoriji delatnosti i podrazumeva detaljan opis i analizu razvojnih faza organizacije uz analizu aktuelnih problema i potencijala. Iznalaženje novog, optimalnijeg modela delatnosti bazira se na istraživačko-razvojnoj metodologiji u dijalogu sa praktičarima. Glavni instrumenti koje smo koristili jesu polustrukturirani intervjui sa rukovodstvom organizacije i zaposlenima, kao i opservacija najvažnijih koordinacionih sastanaka organizacije. Intervjui su vođeni u dve faze. Analizirani su sledeći aspekti: (1) razvoj, problemi i potencijali organizacije; (2) proces pravljenja knjiga.

Rezultati pokazuju da je izdavačka kuća prošla kroz tri razvojne faze. U prvoj dominira razvoj inovativnog koncepta knjiga za decu. Po tom konceptu knjiga treba da: (1) podstiče interakciju deteta i odraslog; (2) podržava razvoj deteta i odraslog zahvaljujući određenoj pedagoškoj ideji; (3) bude zanimljiva, što se postiže korišćenjem humora u tekstu i ilustracijama; (4) bude kvalitetna u svim aspektima (tekst, ilustracije, korice, štampa). Glavni akteri su članovi porodice osnivača organizacije. Oni imaju ulogu urednika i fokusiraju se na produkciju knjiga u duhu navedenog koncepta. Koncept se pokazao kao uspešan na tržištu, čime je otvorena mogućnost za dalji razvoj firme. U drugoj fazi je broj knjiga sve veći. Kreira se zajednica koja će podržati povećanje produkcije knjiga i koja će slediti pomenuti koncept. Zapošljavaju se novi ljudi koji rade na produkciji knjiga. Koncept je i dalje uspešan na tržištu. Knjige dobijaju nacionalna i internacionalna priznanja. U trećoj, aktuelnoj fazi, broj knjiga i zaposlenih dalje raste. Kvalitet je i dalje izrazito visok. Međutim, tržište u Srbiji se radikalno menja zbog povećanja broja izdavača i dolaska stranih izdavačkih kuća. Odluka analizirane izdavačke

kuća je da se krene u razvoj modela organizacije koji će otvoriti put daljem uspješnom poslovanju u Srbiji, a u perspektivi i na tržištu EU.

Zaključak, na osnovu analize prikupljene empirijske građe, jeste da ova izdavačka kuća ima veliki potencijal zbog istrajavanja na visokom kvalitetu knjiga. Strane izdavačke kuće, s druge strane, insistiraju na visokoj efikasnosti u produkciji knjiga. Perspektiva koja otvara komparativnu prednost analizirane izdavačke kuće mogla bi da leži u razvoju *inovativnog modela* funkcionisanja organizacije, koji je pojednako fokusiran na kvalitet proizvoda i na efikasnost procesa proizvodnje i koji brzo reaguje na potrebe tržišta.

Ključne reči: DWR metodologija, analiza i promena organizacija, izdavačka delatnost

EMPIRIJSKA VERIFIKACIJA MOGUĆNOSTI UNAPREĐIVANJA PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA ZAPOSLENIH

Mirosava Đurišić-Bojanović, Anetta Der Radivojević

Filozofski fakultet u Beogradu

mdjurisic@rcub.bg.ac.rs

Identifikacija organizacionih kompetencija u društvu znanja zasniva se na činjenici da se postindustrijske, postmoderne organizacije posmatraju kao „učee“. Temeljni pojmovi koncepta društva znanja su produktivnost znanja i upravljanje znanjem. Oni su istovremeno referentni okvir organizacionih poslovnih politika, a dobijaju konkretna značenja u sferi rada kao zahtev za različitim vrstama organizacionih promena. Dve vrste promena karakterišu proces transformacije moderne organizacije u postmodernu: (a) na nivou strukture i (b) na nivou procesa. Na nivou strukture, hijerarhijske organizacije transformišu se u timske, što radikalno menja obrasce odnošenja od direktivnosti ka kooperativnosti. Cilj moderne organizacije je dostizanje kvaliteta konkurencije u oblasti, ovladavanje rutinom i visoka produkcija proizvoda ili usluga, a cilj postmoderne organizacije je kreativni proizvod ili usluga. Profesionalne kompetencije zaposlenih definišu se efikasnošću i efektivnošću u odnosu na zahteve savremenog životnog i radnog okruženja: (a) kompleksni problemi socijalne i biološke sredine zahtevaju spremnost za promene inovativnost, kreativnost, fleksibilnost, solidarnost (b) osoba mora da procesira različite alternative simultano, ne sme da odbacuje različite ideje, jer one jesu resurs preživljavanja i razvoja. Tako dolazimo do ključnog psihološkog korelata novih profesionalnih kompetencija-kognitivne fleksibilnosti. U ovom istraživanju kognitivna fleksibilnost je reprezentovana varijablom prihvatanje pluraliteta ideja (PPI). Osnovno istraživačko pitanje glasilo je: da li je moguće vežbanje prihvatanja pluraliteta ideja kao pretpostavke razvijanja ključnih profesionalnih kompetencija. U toku tri školske godine organizovano je vežbanje studenata u prihvatanju pluraliteta tokom nastave na predmetu Psihologija međuljudskih odnosa (2006/7 (N=30); 2007/8 (N=19); 2008/9 (N=55)). Niz vežbi je organizovan tokom dvosemestralnog rada. Studenti su, na primer, vežbali da argumentuju sopstveni, kao i stav sa kojim se ne slažu. Na početku školske godine zadavana je ulazna skala (PPI), a na kraju letnjeg semestra izlazna skala (PPI). Ulaznu i izlaznu skalu (PPI) konstruisala je M. Bojanović-Đurišić. Pouzdanost skala je vrlo dobra (Kronbahova alfa PPIu= 0.83; Kronbahova alfa PPIi= 0.84). Za utvrđivanje efekata vežbanja rađen je t - test za zavisne uzorke. Za generacije 2006/7 i 2007/8 rađen je zbirni rezultat obe grupe, ponaosob za ulazni i izlazni test, zbog malog broja studenata u jednoj grupi. T-test za

zavisne uzorke za izlazni skor je značajan ($t = 47.068$ za $df = 30$ na nivou značajnosti $p < .01$). Takođe, t-test za zavisne uzorke za izlazni skor za generaciju 2008/9 je značajan ($t = 15.488$ za $df = 55$ na nivou značajnosti $p < .01$). Ovaj rezultat je od posebnog značaja za praksu jer sugerise mogućnost organizovanja unapređivanja profesionalnih kompetencija razvijanjem programa u toku bazičnog obrazovanja, ali i uz rad, organizovanjem različitih oblika stručnog usavršavanja.

Ključne reči: profesionalne kompetencije, kognitivna fleksibilnost, organizacije društva znanja, vežbanje prihvatanja pluraliteta ideja

IDENTIFIKACIJA KLJUČNIH KOMPETENCIJA ZAPOSLENIH ZA RAD U DRUŠTVU ZNANJA

Mirosava Đurišić-Bojanović, Milica Savković

Filozofski fakultet u Beogradu, ALIMS

mdjurisic@rcub.bg.ac.rs

Postmoderna organizacija redefiniše ciljeve moderne organizacije: cilj organizacije je biti drugačiji, dakle, cilj je novina u uslugama ili proizvodu. Najznačajnije kompetencije za rad u društvu znanja su fleksibilnost, spremnost zaposlenih za organizacione promene, rad u timu, rad u multikulturalnoj sredini, inicijativnost, sposobnost rešavanja kompleksnih problema, kreativnost i spremnost za doživotno učenje. Teorijska pretpostavka postavljena u ovom radu je da prihvatanje pluraliteta ideja jeste psihološka varijabla koja predstavlja dobar prediktor u proceni potencijala zaposlenih da uspešno odgovore na zahteve promenljivog, neizvesnog radnog okruženja savremenih organizacija. Usledile su empirijske verifikacije navedene teorijske postavke. Godine 2009. na prigodnom uzorku studentske populacije ($N = 131$) utvrđena je statistički značajna negativna korelacija između prihvatanja pluraliteta ideja (PPI) i netolerisanja neizvesnosti ($r = -.479$; $p < .01$) kao i statistički značajna negativna korelacija između (PPI) i dogmatizma ($r = -.488$; $p < .01$). U pokušaju da se odgovori na pitanje da li je otvorenost za druge kulture, odnosno pozitivan stav prema multikulturalnosti povezan sa spremnošću za (PPI) 2005. izvedeno je istraživanje na uzorku višenacionalne grupe učenika srednjih škola u Subotici ($N = 306$). Za potrebe ovog istraživanja, za ispitivanje stava prema multikulturalnosti, upitnik je konstruisala je A. Petrović (Alfa = 0.749); za ispitivanje (PPI) skala M. Đurišić-Bojanović (Kronbah alfa = 0.777). Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna i pozitivna korelacija između multikulturalnosti i (PPI) ($r = .446$; $p < .01$). Godine 2008. izvedeno je istraživanje na prigodnom uzorku ($N = 115$) u beogradskoj firmi koja je u procesu reorganizacije. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi povezanost između spremnosti za promene i (PPI). Pretpostavljeno je da će (PPI) imati pozitivnu povezanost sa spremnošću za promene, a da će dogmatizam i netolerisanje neizvesnosti biti u negativnoj vezi sa spremnošću za promene. Za ispitivanje spremnosti za promene skalu Likertovog tipa konstruisala je M. Savković (alfa = 0.77); za ispitivanje PPI (alfa = 0.86) i netolerisanja neizvesnosti skale Đurišić-Bojanović (alfa = 0.84). Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između spremnosti za promene i (PPI) ($r = .687$; $p < .01$). Takođe, da postoji značajna negativna korelacija između spremnosti za promene i dogmatizma ($r = -.320$; $p < .01$) i između spremnosti za promene i netolerisanja neizvesnosti ($r = -.511$; $p < .01$). Ovi nalazi potvrdili su osnovne istraživačke hipoteze kojima se potvrđuje značajna prediktivna vrednost

prihvatanja pluraliteta ideja za procenu ključnih profesionalnih kompetencija zaposlenih u savremenim organizacijama.

Ključne reči: profesionalne kompetencije, organizacije društva znanja, prihvatanje pluraliteta ideja, spremnost za promene, multikulturalnost

STRUKTURA POLNIH RAZLIKA U DOŽIVLJAJU STRESA NA RADU: DA LI POLNE RAZLIKE U SAMOPERCEPCIJI STRESA ZAVISE OD DRUGIH SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI?

Boris Popov, Milica Prijović, Tatjana Radojičić, Nataša Tomić, Marija Stanojević i Tihomira Stanojević

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu
boris.popov@ff.uns.ac.rs

Glavnina prethodnih istraživanja polnih razlika u ispoljavanju stresa ukazala je da žene izveštavaju o višim nivoima stresa, iako ima i suprotnih nalaza. Neki autori izveštavaju, takođe, da žene pokazuju slabije fizičko i mentalno zdravlje od muškaraca. Otkriveno je i da polne razlike u doživljaju radnog stresa zavise od drugih sociodemografskih varijabli, kao što su SES, starost, radni staž, bračni status, broj dece i dr. Tako je, npr, pokazano da bi posebno vulnerabilnu grupu mogle činiti mlađe udate žene sa nižim nivoom obrazovanja.

Cilj ovog istraživanja bio je da ispitamo postojanje polnih razlika u percepciji izvora i efekata radnog stresa na našem uzorku zaposlenih, kao i da opišemo strukturu dobijenih razlika. Takođe, cilj nam je bio i da ispitamo da li polne razlike u doživljaju radnog stresa zavise od drugih sociodemografskih varijabli.

Dvesto dvadeset jedan ispitanik (94 muškaraca i 127 žena) popunilo je skalu izvora stresa (IRSa, α u rasponu od .71 do .87), skalu distresa iz upitnika 4DSQ (α = .91) i izgaranja na radu (WB, α = .87), kao i skale namere za napuštanjem organizacije (NNO, α = .70) i privrženosti organizaciji (OCS, α u rasponu od .64 do .84). Neprobabilistički uzorak su činili zaposleni sa teritorije Srbije.

Rezultati diskriminativne analize sugerišu da postoje statistički značajne polne razlike u percepciji izvora stresa ($\chi^2(4)=12,55$, $p<.05$; $R_c=.24$), a na osnovu matrice strukture uočavamo da su one najizraženije na subskalama organizacija rada i nesigurnost posla. Na osnovu položaja centroida grupa uočavamo da žene percipiraju više navedenih stresora od muškaraca. Na merama efekata stresa diskriminativna funkcija je takođe značajna ($\chi^2(6)=19,72$, $p<.05$; $R_c=.30$), a razlike u korist žena najizraženije su na skalama distresa i instrumentalne privrženosti organizaciji.

Interakcije pola sa drugim sociodemografskim varijablama u najvećem broju slučajeva nisu značajne (dvosmerne ANOVE/MANOVE pol x starost, staž, visina primanja, sve $p>.05$). Efekat interakcije značajan je između pola i obrazovanja ($F(1,217)=4,44$, $p<.05$) na skali namere za napuštanje organizacije. Muškarci sa višim obrazovanjem imaju izraženiju nameru za napuštanje organizacije, dok je kod žena sa istim nivoom obrazovanja ta namera znatno manje izražena.

Takođe, značajnom se pokazala i trostruka interakcija između pola, nivoa obrazovanja i bračnog statusa, kako na skali distresa ($F(2, 207)=3,10$, $p<.05$), tako i na skali izgaranja ($F(2, 207)=3,03$, $p=.05$), pri čemu vidimo da najviše skorove na ovim skalama imaju udate žene sa završenom magistraturom ili doktoratom. Starost i staž izgleda ne igraju ulogu u ovom odnosu ($p>.05$).

Možemo uočiti da polne razlike u percepciji izvora i efekata stresa na radu nisu velike, ali su značajne i stabilne i ne mogu se objasniti starosnim, kao ni razlikama u dužini radnog staža. Zaključujemo da su žene posebno osjetljive na nesigurnost posla i organizaciju rada, a da stres ispoljavaju najpre putem brige, napetosti i poremećaja spavanja. Osim toga, čini se da žene razvijaju privrženost organizaciji usled percepcije nemogućnosti pronalaska drugog posla više nego što to čine muškarci. Konačno, vredan pomena je i nalaz da posebno rizičnu grupu za stres i izgaranje čine udate žene sa najvišim nivoom obrazovanja.

Oprez u tumačenju poslednjeg rezultata nalaže mali broj ispitanika u grupi sa najvišim obrazovanjem, te se ne mogu sa sigurnošću isključiti druga objašnjenja dobijenih interakcija. Osim toga, korelativni nacrt sprovedenog istraživanja ne daje za pravo zaključivanja o uzročnosti među ispitivanim fenomenima.

Ključne reči: radni stres, sindrom izgaranja, pol, sociodemografske karakteristike, organizacijska privrženost.

POVEZANOST INDIVIDUALNIH I ORGANIZACIJSKIH EFEKATA
STRESA: DA LI JE OVA POVEZANOST RAZLIČITA U
ORGANIZACIJAMA IZ DRŽAVNOG I PRIVATNOG SEKTORA?

Boris Popov, Nebojša Majstorović, Ljiljana Ilić, Milana Kosanović, Samanta Okovacki i Slavica Ranisavljev

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu
boris.popov@ff.uns.ac.rs

Tema radnog stresa je u poslednjih petnaestak godina pobudila veliku pažnju, kako istraživača, tako i šire javnosti i medija. Ipak, uprkos činjenici da je tokom devedesetih godina termin "radni stres" korišćen u 2758 članaka, utisak je da ta tema još uvek nije u potpunosti integrisana u "mainstream" literaturu organizacijske psihologije. Stoga je nedavno postuliran model organizacijskog zdravlja, prema kome je neophodno stres razumeti u širem, i za organizaciju relevantnijem kontekstu – odnosno sagledati kako individualni efekti stresa (npr, izgaranje na radu) utiču na organizacijske (npr, fluktuaciju).

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da ispitamo povezanost između efekata stresa na individualnom i organizacijskom nivou. Osim toga, želeli smo da ispitamo i da li ta povezanost zavisi od toga da li organizacija pripada javnom/državnom ili privatnom sektoru.

U istraživanju je učestvovao 221 ispitanik (94 muškaraca i 127 žena). Oni su popunili skale izvora stresa (IRSa, α u rasponu od .71 do .87), skale distresa iz upitnika 4DSQ (α = .91) i izgaranja na radu (WB, α = .87), kao i skale namere za napuštanjem organizacije (NNO, α = .70) i privrženosti organizaciji (OCS, α u rasponu od .64 do .84). Neprobabilistički uzorak su činili zaposleni sa teritorije Srbije.

Koeficijenti korelacije pokazuju da je distres pozitivno povezan sa namerom za napuštanje organizacije (r = .37, p < .01), kao i instrumentalnom privrženošću organizaciji (r = .14, p < .05), negativno sa afektivnom privrženošću (r = -.21, p < .01), dok korelacija sa normativnom privrženošću nije značajna (r = -.09, p > .10). Izgaranje je takođe pozitivno povezano sa namerom za napuštanje organizacije (r = .39, p < .01), a negativno sa afektivnom (r = -.30, p < .01) i normativnom privrženošću (r = -.19, p < .01). Povezanost sa instrumentalnom privrženošću nije značajna (r = .11, p > .10).

Sproveli smo potom četiri hijerarhijske regresione analize, gde su kriterijske varijable bile namera za napuštanje organizacije i tri tipa predanosti, a prediktori izvori stresa (prvi blok) i individualni efekti stresa (drugi blok). Rezultati sugerišu da u sva četiri slučaja, kao što je i očekivano, izvori stresa statistički značajno predviđaju kriterijske varijable ($F(2,217)=17.18, p < .01$; $F(2,217)=25.81, p < .01$; $F(2,217)=16.22, p < .01$; $F(2,217)=18, p < .01$). Uvođenjem distresa i izgaranja u regresijske modele, procenat objašnjene varijanse značajno je porastao samo u slučaju NNO kao kriterijske varijable (F promene $(2,215)=9.06, p < .01$). Standardizovani koeficijenti ukazuju na pozitivan smer povezanosti između distresa ($\beta = .18, p < .05$) i izgaranja ($\beta = .20, p < .05$) sa namerom za napuštanje organizacije.

U državnom sektoru, povezanost između individualnih efekata stresa i NNO nije značajna (F promene $(2,88)=2.01, p > .10$), za razliku od privatnog gde jeste (F promene $(2,119)=5.80, p < .01$), pri čemu je smer povezanosti distresa sa NNO pozitivan ($\beta = .19, p < .05$).

Rezultati daju delimičnu podršku modelu organizacijskog zdravlja i pokazuju da su stresori mnogo snažniji prediktori privrženosti organizaciji, nego što su to distres i izgaranje. Pokazano je takode da namera za napuštanje organizacije zavisi od nivoa stresa prisutnog kod zaposlenih. Konačno, zaključujemo da je u organizacijama iz privatnog sektora povezanost između distresa i potencijalne fluktuacije snažnija nego što je to slučaj u državnom sektoru.

Preporučujemo dalje provere modela organizacijskog zdravlja, pre svega u longitudinalnom istraživačkom nacrtu, pri čemu bi od značaja bilo meriti i druge pokazatelje organizacijskih performansi.

Ključne reči: radni stres, individualni efekti stresa, organizacijska privrženost, organizacijsko zdravlje.

STRUKTURA PROFESIONALNIH INTERESOVANJA MLADIH U MAKEDONIJI I SRBIJI

Vladimir Hedrih, Ivana Pedovic

Departman za psihologiju, Filozofski fakultet, Nis
vhedrih@filfak.ni.ac.rs

Verovatno najpoznatiji model u oblasti profesionalnih interesovanja je Holandov heksagonalni model profesionalnih interesovanja. On pretpostavlja postojanje 6 tipova profesionalnih interesovanja, koji su međusobno u cirkumpleksnom odnosu i mogu se prostorno predstaviti kao tačke na temenima jednakostraničnog šestouganoika u dve dimenzije. Trejsi je predložio novi, trodimenzionalni model profesionalnih interesovanja. Taj model, pored dve dimenzije koje su već obuhvaćene Holandovim modelom obuhvata i treću dimenziju koju je Trejsi nazvao Prestiž. Ovaj model pretpostavlja postojanje 18 tipova interesovanja raspoređenih u obliku sfere u ove tri dimenzije, zbog čega je ovaj model nazvan sferični. Praktična upotrebljivost podataka dobijena instrumentima koji predstavljaju operacionalizaciju ova dva modela zavisi od toga koliko se empirijski dobijeni podaci uklapaju u pretpostavke modela. Zato je cilj ovog istraživanja bio da ispita i uporedi stepene usklađenosti sa ova dva modela podataka dobijenih na uzorcima iz Srbije i Makedonije. Uzorak je bio prigodan i činilo ga je 1297 mladih ljudi, većinom studenata različitih fakulteta iz Makedonije i Srbije. Od ovog broja 737 ispitanika je bilo iz Makedonije, a 560 iz

Srbije, dok su 424 ispitanika su bila muškog pola, a 873 ženskog. Prosečna starost ispitanika iz oba uzorka bila je između 22 i 23 godine. Za prikupljanje podataka o profesionalnim interesovanjima korišćene su srpska i makedonska verzija Personal Globe Inventory-a. Sličnost modela i podataka proverena je randomizacionim testom hipotetičkih redosleda, Myorsovim testom i multidimenzionalnim skaliranjem, a proverena je i sličnost faktorskih struktura testova na dva uzorka. Pouzdanost interne konzistencije mera svih tipova iz oba modela je bila preko 0.7. Faktorska zasićenja i korelacije s teorijskim dimenzijama upućuju kako se u oba uzorka u osnovi strukture Trejsijevih i Holandovih profesionalnih interesovanja pojavljuje očekivano generalni faktor na kojem sve stavke imaju visoka zasićenja, dok ostali faktori u najvećoj meri odgovaraju teorijskim dimenzijama. Takerovi koeficijenti kongruencije upućuju da je struktura u makedonskom i srpskom uzorku identična (svi preko 0,9), i to bez obzira radi li se o strukturi Trejsijevih ili Holandovih tipova. Kada je u pitanju usklađenost odnosa između tipova interesovanja na dva uzorka, dobijeni rezultati ukazuju na skoro identičan stepen usklađenosti sa pretpostavkama dva modela u oba uzorka – normalizovani sirovi stres, korišćen kao mera odstupanja tipova od modelima definisanih pozicija, veoma je nizak u oba uzorka (0,04 u Makedoniji i 0,03 u Srbiji za Holandov model, odnosno 0,06 i 0,05 za Trejsijev sferični model) i , dok je randomizacioni test hipotetičkih redosleda statistički značajan ($p=0,001$ za sferični model u oba uzorka i 0,017 za Holandov) i koeficijenti korespondencije slični u oba uzorka i za oba modela (oko 0,9 za Holandov odnosno 0,6 za Trejsijev model). Iz napred navedenog, možemo zaključiti da je struktura profesionalnih interesovanja operacionalizovana preko Holandovog i Trejsijevog modela slična u oba uzorka, te da su podaci u oba uzorka u velikoj meri usklađeni sa pretpostavkama modela.

Ključne reči: profesionalna interesovanja, sferični model, PGI, Srbija, Makedonija

ISPITIVANJE MALTRETIRANJA NA RADNOM MESTU
UPITNIKOM O NEGATIVNIM POSTUPCIMA NA UZORKU
ZAPOSLENIH IZ SRBIJE

Svetlana Čizmić i Milica Vukelić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu
milica.vukelic@sbb.rs

Maltretiranje na radnom mestu najčešće se procenjuje različitim vrstama upitnika. Jedan od najpoznatijih, koji se koristi za ispitivanje ovog fenomena, jeste Upitnik o negativnim postupcima (NAQ-Negative Acts Questionnaire) koji do sada nije bio primenjivan na ispitanicima u našoj zemlji. Cilj istraživanja je bio ispitivanje latentnih struktura, koeficijenta pouzdanosti i diskrapanci između subjektivnih i objektivnih mera izloženosti negativnim oblicima ponašanja na radnom mestu, koje su procenjivane pomenutim upitnikom. Takođe, cilj istraživanja je bio i da se istraži povezanost između sociodemografskih varijabli (pol, obrazovanje, mesto stanovanja, vrsta radnog ugovora, veličina i vrsta kompanije) i dobijenih rezultata. Upitnik o negativnim postupcima se sastoji od 22 ajtema u kojima se opisuju različiti oblici negativnih oblika ponašanja na radom mestu bez pominjanja termina "maltretiranje". Svaku pojedinačnu tvrdnju prati skala likertovog tipa na kojoj ispitanik treba da oceni koliko je često izložen različitim negativnim oblicima ponašanja. Na kraju upitnika ispitanicima se izlaže definicija maltretiranja na radom mestu, a oni treba da ocene da li su, uzimajući u obzir referentni okvir koji zadaje definicija, izloženi maltretiranju i koliko

često. Kao objektivni kriterijum izloženosti pojedinca maltretiranju na random mestu uzima se izloženost bilo kom od negativnih oblika ponašanja na nedeljnom ili (u slučaju strožijeg kriterijuma) dnevnom nivou. Uzorak je činilo 216 zaposlenih osoba iz Beograda i Kragujevca. Za analizu latentnih struktura korišćena je analiza glavnih komponenti, a za procenu broja istih korišćen je Guttman-Kaiserov kriterijum. Izolovane su tri glavne komponente koje su objasnile 59.5% varijanse. Latentne strukture su rotirane korišćenjem varimaks metode. Prvi dobijena komponenta je označena kao "direktno maltretiranje usmereno na ličnost pojedinca", druga komponenta je označena kao "indirektno maltretiranje usmereno na ličnost pojedinca", a treća kao "maltretiranje usmereno na rad". Pouzdanost upitnika je procenjivana Krombahovim Alfa koeficijentom i ona iznosi 0,94. Broj pojedinaca izloženih nekom od negativnih oblika ponašanja na dnevnom nivou iznosi od 4.6% do 0.9%, a broj pojedinaca koji izjavljuju da su izloženi maltretiranju na random mestu na dnevnom nivou je 2.8%. Diskrapanca između ovih "objektivnih" i "subjektivnih" pokazatelja maltretiranja, a i relativno nizak procentat zaposlenih koji tvrde da su izloženi maltretiranju na radnom mestu, u odnosu na neka evropska istraživanja u kojima je korišćen isti uitnik, objašnjava se niskom distancom moći i nedovoljnom informisanošću zaposlenih o prikladnim, odnosno neprikladnim oblicima radnog ponašanja. Analizom povezanosti između sociodemografskih varijabli i skora ispitanika na svakom od pojedinačnih faktora nisu dobijene statistički značajne razlike.

Ključne reči: maltretiranje, mobbing, distanca moći, NAQ, latentne strukture

UTICAJ RADNE SMENE NA SUBJEKTIVNU PROCENU SAMOEFIKASNOSTI I STRESA KOD PROSVETNIH RADNIKA

Elena Stojimirović, Jovana Bjekić, Milica Erić, Milanko Čabarkapa

Filozofski fakultet, Beograd
ela.s.999@gmail.com

Rad sa drugim ljudima, uključujući i rad u školi sa učenicima, sadrži stresne komponente koje utiču na radnu efikasnost i zadovoljstvo poslom. Ovo istraživanje se bavilo uticajem radne smene na procenu samoeфикаsnosti i stresa na radnom mestu kod srednjoškolskih prosvetnih radnika. U ispitivanju je učestvovalo 38 stalno zaposlenih nastavnika Filološke (19 ispitanika) i Kragujevačke gimnazije (19 ispitanika). Uzorak je bio prigodan. Primenjen pretest posttest na crt sa radnom smenom kao tretmanom, a ispitanici su oba puta popunjavali Kuperov upitnik za procenu stresa na radnom mestu i upitnik za procenu samoeфикаsnosti Šerera i saradnika. Pouzdanost Kuperovog upitnika za procenu stresa na normativnom uzorku iznosila je 0.62, dok je pouzdanost upitnika za procenu samoeфикаsnosti Šerera i saradnika na normativnom uzorku iznosila 0.86. U ispitivanje su bili uključeni kako pojedinačni tako i interakcijski efekti varijabli od značaja: uzrast ispitanika, dužina radnog staža, dužina radne smene, veličina odeljenja u kom se časovi održavaju i institucija u kojoj su subjekti zaposleni. Rezultati su pokazali značajan uticaj radne smene na stres na radu ($t=-9.248$, $df=37$, $p<0.01$), dok se procena samoeфикаsnosti kod prosvetnih radnika nije promenila. Ovakva razlika u pogledu stresa pokazuje efekat radne smene na nivo stresa zaposlenih u obrazovanju. Izostanak razlike u pogledu samoeфикаsnosti mogao bi se tumačiti većom stabilnošću ove varijable, te bi se promene mogle očekivati tek nakon dužeg vremenskog perioda. U tom slučaju bi se dobijene promene mogle tumačiti kumulativnim dejstvom većeg broja radnih smena.

Nijedna od pretpostavljenih varijabli nije uspjela da objasni, kako izolovana tako i u interakciji sa drugim varijablama, promenu u stepenu stresa za vreme radne smene. Razlika u pretest postest merama mogla bi pružiti kvantifikaciju stresa indukovano obavljanjem različitih poslova. Stoga bismo dobijenu razliku pre mogli pripisati specifičnostima samog radnog mesta prosvetnog radnika, nego nekim varijacijama unutar tog radnog mesta. U prilog ovome govori podatak da je sveukupni nivo stresa kod prosvetnih radnika ($M=67.59$) viši od prosečnog nivoa stresa drugih profesija ($M=60$) merenih istim upitnikom.

Ključne reči: stres, samoefikasnost, radna smena, prosvetni radnici

ZADOVOLJSTVO POSLOM KAO PREDIKTOR STEPENA
DOŽIVLJENOG PSIHOLOŠKOG DISTRESA KOD ISPITANIKA SA
RAZLIČITIH NIVOVA HIJERARHIJE RADNE ORGANIZACIJE

Bojana Đurić

Filozofski fakultet Beograd

dj_bojana@yahoo.com

Osnovni predmet istraživanja odnosi se na proveru pretpostavke o mogućnosti predikcije stepena doživljenog psihološkog distresa na osnovu informacija o stepenu zadovoljstva zaposlenih zastupljenošću ekstrizičnih i intrizičnih faktora motivacije za rad kod ispitanika sa različitim nivoa hijerarhije organizacije. Pored varijabli koje se odnose na aspekte zadovoljstva poslom, u razmatranje su uzete i demografske karakteristike: godine starosti i dužina angažovanja na trenutnom radnom mestu. Uzorak je sačinjen od 216 ispitanika radno angažovanih u istom preduzeću, od kojih 42% pripada grupi onih koji se u hijerarhiji nalaze na najnižem stupnju (nemaju podređene), a 58% se nalazi na različitim nivoima nižeg, srednjeg i višeg menadžmenta. Instrumenti koji su korišćeni su: Minesota upitnik zadovoljstva poslom (MSQ-Minnesota Satisfaction Questionnaire), Ček lista simptoma psihološkog distresa (SCL-10), i upitnik koji se odnosi na demografske varijable. Rezultati analize varijansi pokazali su da ne postoje statistički značajne razlike između osoba na menadžerskim pozicijama i onih koje to nisu na skalama zadovoljstva poslom i stepena doživljenog psihološkog distresa. Razlika je dobijena jedino u odnosu na subjektivnu procenu zahtevnosti njihovog radnog mesta (F statistik=8,814; za broj stepeni slobode $df=1$, $p<0.01$), gde su osobe na hijerarhijski višim pozicijama ostvarivali dosledno više skorove. Rezultati regresione analize (forward metode) pokazali su da kod grupe osoba koje se nalaze na menadžerskim pozicijama 28.5% varijanse stepena doživljenog psihološkog distresa moguće objasniti na osnovu prediktora: subjektivna procena zahtevnosti radnog mesta, zadovoljstvo ekstrizičnim faktorima motivacije prisutnim u radnom okruženju i godine starosti ispitanika (F statistik=17.219, za broj stepeni slobode $df=3$, $p<0.001$) Kod osoba koje se ne nalaze na menadžerskim pozicijama, regresioni model objasnio je svega 11% varijanse skorova ispitanika na upitniku stepena doživljenog psihološkog distresa. Značajni prediktori za ovu grupu ispitanika su subjektivna procena zahtevnosti radnog mesta i zadovoljstvo intrizičnim faktorima motivacije ($F=5.277$, za broj stepeni slobode $df=2$, $p<0.01$). Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da je varijansu skorova ispitanika na skali stepena doživljenog opšteg psihološkog distresa kod osoba koje se nalaze na višim pozicijama u hijerarhiji radne organizacije sa većom sigurnošću moguće predvideti na osnovu razmatranih prediktora. To dalje može implicirati da je stepen doživljenog psihološkog distresa kod zaposlenih na nižim hijerarhijskim nivoima u radnoj organizaciji u većoj meri

određen spoljašnjim faktorima, koji se ne odnose na profesionalni aspekt života ispitanika. Drugi interesantan nalaz da je kod zaposlenih na višim hijerarhijskim nivoima zadovoljstvo ekstrinzičnim faktorima motivacije u radnom okruženju izdvajaju kao značajan prediktor, dok se kod osoba na ne-menadžerskim pozicijama kao značajan prediktor stepena doživljenog psihološkog distresa izdvaja zadovoljstvo intrinzičnim faktorima.

Ključne reči: profesionalni stres, faktori stresa kod menadžera, zadovoljstvo poslom, intrinzična i ekstrinzična motivacija

LATENTNE DIMENZIJE SUBJEKTIVNOG DOŽIVLJAJA BRENDOVA

Sanja Milovanović, Dragan Janković

Filozofski fakultet Beograd

sanja@mtv.rs

Rad se bavi strukturom subjektivnog doživljaja robnih marki, tj. brendova od strane potrošača. Cilj rada bio je da se utvrdi bazična struktura subjektivnog, tj. konotativnog značenja koje potrošači pridaju brendovima, kao i da se na osnovu dobijenih rezultata predloži ekonomična verzija instrumenta koja bi mogla biti korišćena u daljim istraživanjima. Istraživanje se sastojalo iz nekoliko faza: najpre je na osnovu produkcije ispitanika i prethodnih sličnih istraživanja izdvojen set konotativnih atributa koje potrošači najčešće koriste za opis svog doživljaja različitih kategorija proizvoda i usluga. Nakon toga je formiran instrument koji se sastojao od niza sedmostepenih bipolarnih skala na čijim su se krajevima nalazili atributi suprotnog značenja. U glavnoj fazi istraživanja ispitanici (N=170) podeljeni u deset manjih grupa procenjivali su po osam od ukupno 40 brendova na instrumentu koji se sastojao od 51 skale u formi semantičkog diferencijala. Pri izboru stimulusa vođeno je računa da budu zastupljeni brendovi iz različitih kategorija proizvoda i usluga, različitog kvaliteta, vrednosti i poznatosti. Analizom glavnih komponenti uz Varimax rotaciju ekstrahovano je šest faktora sa svojstvenom vrednošću većom od jedan, a na osnovu Katelovog scree kriterijuma izdvojena su dva faktora koja su uzeta u dalje razmatranje. Faktori su interpretirani kao afektivno-evaluativni faktor (skale: volim, dobro, lepo, poželjno, kvalitetno) i faktor pobuđenost (skale: privlači pažnju, ostavlja snažan utisak, moćno i sl.). Ova dva faktora zajedno objašnjavaju 52,95% ukupne varijanse. Rezultati su pokazali dominaciju afektivno-evaluativnog faktora (46,4% objašnjene varijanse) u odnosu na drugi faktor (6,6% objašnjene varijanse). Na osnovu dobijenih rezultata predložen je instrument – Skala subjektivnog doživljaja brendova.

Ključne reči: subjektivni doživljaj, brend, skala subjektivnog doživljaja brendova

RADNO OPTEREĆENJE, FIZIČKO ZDRAVLJE I ŽIVOTNO
ZADOVOLJSTVO PROSVETNIH I ZDRAVSTVENIH RADNIKA

Elisaveta Sardžoska, Biljana Blaževska-Stoilkovska

Filozofski fakultet Skopje Makedonija

elisaveta@fzf.ukim.edu.mk

U ovom radu upoređene su percepcije određenih aspekata opterećenosti na radu, kao i procene fizičkog zdravstvenog stanja i satisfakcije ličnim životom dve grupe zaposlenih osoba u javnom sektoru u Makedoniji. U tom cilju izabran je uzorak 69 ispitanika (34 učitelja osnovnih škola i 35 zdravstvenih radnika u bolnicama) različitog uzrasta i pretežno ženskog pola i visokog obrazovanja. Primenjena su tri instrumenta: Cooper-ova skala radnog opterećenja (Cronbach alpha =0.94; N=69) sačinjena od 40 ajtema na 8 indikatora- radna napregnutost, interpersonale relacije, balans radnog i personalnog života, menadžerski stil, personalna odgovornost, priznanje na poslu, organizacija rada i profesionalni razvoj; Russinove i sar. skala za procenu fizičkog zdravlja (Cronbach alpha =0.75; N=69) sastavljena od 12 ajtema, kao i skala životnog zadovoljstva prema Aamodtu (Cronbach alpha =0.60; N=69) sa ukupno 10 ajtema. Cooper-ova i Russinova skala bile su procenjene na 6 stepenju, dok skala životnog zadovoljstva na 5 stepenju Lickert-ovoj skali saglasnosti. Postulirano je da zdravstveni radnici percipiraju da su po navedenim indikatorima opterećeniji na radu, da su lošijeg fizičkog zdravstvenog stanja i da su lično manje zadovoljni svojim životom. Analiza varijanse je pokazala da su zdravstveni radnici opterećeniji samo njihovom organizacijom posla ($F(1, 67) = 3.86; p < .05$) i da su manje zadovoljni ličnim životom nego prosvetni radnici ($F(1, 67) = 5.98; p < .01$). Nisu nađene značajne razlike po drugim indikatorima radne opterećenosti niti u fizičkom zdravstvenom stanju između dve grupe ispitanika.

Regresiona analiza je ukazala da interpersonalne relacije objašnjavaju značajnih 11.5 % u varijansi fizičkog zdravlja, dok balans radnog i personalnog života kao i organizacija rada 19.3 % u varijansi životnog zadovoljstva svih ispitanika.

Neophodno je da se detaljnije razmotri organizacija posla, kao indikator radnog opterećenja obe grupe ispitanika, u cilju njenog unapređenja, osobito kod zdravstvenih radnika koji rade u otežanim bolničkim uslovima. Takođe, treba obratiti posebnu pažnju na usaglašavanje radnih obaveza i ličnog života svih ispitanika, u cilju povećanja njihovog zadovoljstva životom, kao i njihovog fizičkog zdravlja unapređenjem međuljudskih odnosa na radu, a time posredno i njihove radne efikasnosti.

Ključne reči: indikator radnog opterećenja, fizičko zdravlje, zadovoljstvo životom.

POL I ZADOVOLJSTVO POSLOM ZAPOSLENIH NA
RUKOVODEĆIM I STRUČNJAČKIM POSLOVIMA

Panta Kovačević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

pkovacev@f.bg.ac.rs

Inostrana ispitivanja raznorodnih korelata zadovoljstva poslom ukazuju na to da podatke o zadovoljstvu poslom treba posmatrati u odnosu na pol zaposlenih.

Usled brojnih promena u periodu tranzicije, posebno je interesantno pitanje povezanosti pola i zadovoljstva poslom u našim uslovima. Međutim, ukoliko se poredi podaci prikupljeni ispitivanjem zaposlenih iz različitih radnih organizacija, rezultati su pod uticajem većeg broja faktora (kao što su delatnost organizacije, organizaciona klima i kultura, nivo primanja) koji mogu delovati na različite načine. Cilj rada bio je da se ispita povezanost zadovoljstva poslom i pola zaposlenih na rukovodećim i stručnjačkim poslovima. Metodologija: Uzorkom je obuhvaćeno 289 zaposlenih (od toga 35% žena) u jednoj uspešnoj organizaciji u Srbiji. Svi ispitanici su visoko obrazovani, 49% je bilo na menadžerskim, a 51% na stručnjačkim pozicijama. Primenjena je Skala zadovoljstva poslom (Petrović, Kovačević). Ispitanici su ocenjivali 31 atribut svog posla izražavajući zadovoljstvo na petostepenoj skali (od 1 = uopšte nisam zadovoljan/na, do 5 = u potpunosti sam zadovoljan/na). Skala sistematski pokazuje visoku pouzdanost, Kronbahov alfa koeficijent na ovom uzorku je 0.951. Rezultati Faktorskom analizom utvrđeno je da su u osnovi zadovoljstva poslom menadžera i stručnjaka pet faktora koji zajedno objašnjavaju 65.12% varijanse: način određivanja plata (14.19% objašnjene varijanse), kolege (13.68%), rukovodioci (13.46%), briga preduzeća za zaposlene (13.02%), i sam posao (10.78%). Značajne razlike između žena i muškaraca dobijene se na faktorima briga preduzeća za zaposlene ($t = 3.78$, $p = .000$), i posao ($t = 2.48$, $p = .014$), žene su zadovoljnije. Značajne razlike između rukovodilaca i stručnjaka dobijene su na faktorima način određivanja plata ($t = 2.98$, $p = .003$), rukovodioci ($t = 2.29$, $p = .023$), i posao ($t = 3.06$, $p = .002$), rukovodioci su izrazili veće zadovoljstvo na svi tri faktora. Na prva četiri faktora nema interakcije pola i pozicije. Zaključak: Muškarci i žene na rukovodećim i stručnjačkim pozicijama podjednako su zadovoljni načinom određivanja plata, rukovodiocima i kolegama na poslu. Razlike u zadovoljstvu samim poslom proizvod su interakcije pola i pozicije: žene na menadžerskim pozicijama su najzadovoljnije, a muškarci stručnjaci su najmanje zadovoljni samim poslom.

Ključne reči: zadovoljstvo poslom, pol, menadžeri, stručnjaci.

ZADOVOLJSTVO POSLOM I POTENCIJALNA FLUKTUACIJA

Panta Kovačević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
pkovacev@f.bg.ac.rs

Potencijalna fluktuacija odražava verovatnoću da pojedinac promeni posao u određenom vremenskom periodu. Hunt i saradnici (Hunt, Chonko & Wood, 1985) definišu posvećenost organizaciji kao snažnu želju pojedinca da ostane član određene organizacije u situaciji kada ima mogućnost da promeni posao, odnosno kao potencijalnu fluktuaciju. Cilj istraživanja bio je da ispitamo povezanost zadovoljstva poslom i potencijalne fluktuacije prodavaca kao jedne od profesija koja poslednjih godina najviše fluktuiru na domaćem tržištu rada.

Metodologija: Uzorak je obuhvatio 153 prodavca iz iste organizacije koji rade u većem broju mesta širom Srbije. Varijable i instrument: Podaci su prikupljeni upitnikom koji je sadržao jednu stavku za procenu opšteg zadovoljstva poslom (sedmostepena skala procene), Skalu zadovoljstva poslom I. Petrović i P. Kovačevića (28 stavki koje se odnose na različite aspekte posla; sedmostepena skala procene, od uopšte nisam zadovoljan do izuzetno sam zadovoljan; pouzdanost procenjena Kronbahovim alfa koeficijentom je 0.949; pet faktora koji objašnjavaju 68% varijanse), adaptiranu Skalu posvećenosti organizaciji Hanta i saradnika – da li bi napustili organizaciju ukoliko bi im pod određenim

okolnostima bio ponuđen posao u drugoj firmi (četiri stavke, trostepena skala - nikako ne bio otišao, neodlučan, sigurno bih otišao; Kronbahov alfa koeficijent iznosi 0.808), stavku o učestalosti razmišljanja o napuštanju posla, pitanja o demografskim podacima, kao i nekoliko skala koje nisu predmet ovog rada.

Rezultati: Opšte zadovoljstvo poslom značajno korelira sa sva četiri indikatora potencijalne fluktuacije: napuštanje posla zbog veće plate ($r = -.49$, $p = .000$), više slobode i prostora za ličnu kreativnost ($r = -.44$, $p = .000$), višeg položaja ($r = -.39$, $p = .000$), prijatnijih saradnika ($r = -.37$, $p = .000$), kao i sa učestalošću razmišljanja o napuštanju posla ($r = -.56$, $p = .000$). Faktori zadovoljstva poslom: zadovoljstvo menadžmentom, socijalnim aspektima posla, egzistencijalnim aspektima, unutrašnje zadovoljstvo i zadovoljstvo brigom preduzeća za zaposlene ne koreliraju jednoznačno sa različitim indikatorima potencijalne fluktuacije. Faktor zadovoljstvo socijalnim aspektima rada najkonzistentnije korelira sa različitim parametrima potencijalne fluktuacije.

Zaključak: Različiti indikatori zadovoljstva poslom i različiti indikatori potencijalne fluktuacije ne koreliraju jednoznačno. Dobijeni rezultati ukazuje na neophodnost obazrivog dizajniranja organizacionih istraživanja.

Ključne reči: potencijalna fluktuacija, posvećenost radnoj organizaciji, opšte zadovoljstvo poslom, aspekti zadovoljstva poslom, faktorska analiza.

OČEKIVANJA OD PRIVATIZACIJE I POZITIVNA I NEGATIVNA AFEKTIVNOST

Ivana Petrović, Svetlana Čizmić, Panta Kovačević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
ipetrovi@f.bg.ac.rs

Potencijalna privatizacija kao spoljašnja okolnost različito se doživljava. Pozitivan i negativan afekat konzistentno se javljaju kao dve dominantne relativno nezavisne dimenzije afektivne strukture. Pozitivan afekat odnosi se na stepen u kome se osoba oseća ushićeno, aktivno i živahno. Negativan afekat je opšta dimenzija subjektivnog distresa i neprijatnog angažovanja koja obuhvata različita averzivna raspoloženja, uključujući ljutnju, prezir, krivicu, strah i napetost. Cilj rada bio je da se ispita povezanost pozitivnog i negativnog afekta kao dispozicionih varijabli sa očekivanjima od latentne privatizacije. Metodologija: Uzorak je bio prigodni. Ispitivanjem je obuhvaćeno 167 zaposlenih u organizacijama kojima je predstojala privatizacija (59% su žene, 63% ima srednji nivo obrazovanja, 50% radi u proizvodnji, 89% je na izvršnim poslovima). Instrumenti: Skala pozitivnog i negativnog afekta Votsona i saradnika (Watson, Clark & Tellegen, 1988) sastoji iz dve subskale – 10 atributa koji se odnose na pozitivna afektivna stanja (zainteresovan sam, uzbuđen sam, snažan sam, ushićen sam, ponosan sam, živahan sam, nadahnut sam, odlučan sam, pažljiv sam, aktivan sam), i 10 atributa koji se odnose na negativna stanja (tužan sam, uznemiren sam, osećam se krivim, osećam se prestravljenim, neprijateljski sam nastrojen, razdražljiv sam, postuđen sam, nervozan sam, napet sam, uplašen sam); ispitanici koriste petostepenu skalu procene. Očekivanja od privatizacije odnose se na posledice privatizacije po radni status i socijalno funkcionisanje zaposlenog (promena posla, sigurnost posla, primanja, vreme za sebe, porodicu, prijatelje i sl). Rezultati: Skale afektivnosti na srpskom pokazuju visoku pouzdanost: Kronbahov alfa koeficijent je 0.929 za pozitivnu afektivnost ($M=29.48$, $SD=10.04$), i 0.830 za negativnu afektivnost ($M=19.99$, $SD=7.25$). Međutim, faktorska struktura nije u skladu sa inicijalnom strukturom koju su dobili Votson i saradnici. Međusobna

korelacija pozitivne i negativne afektivnosti je $r = -.49$, $\text{sig} = .000$. Pozitivna afektivnost korelira sa svim testiranim posledicama očekivane privatizacije osim sa očekivanjem većeg obima posla (najveće korelacije su sa očekivanjem da će se za posao uvek dobro snaći $r = .60$, $\text{sig} = .000$; da će obavljati lošiji posao $r = -.57$, $\text{sig} = .000$; sa očekivanjem nižih primanja $r = -.52$, $\text{sig} = .000$; očekivanjem gubitka posla $r = -.51$, $\text{sig} = .000$), a negativna afektivnost ne korelira sa četiri očekivane posledice latentne privatizacije (najveće korelacije su sa očekivanjem da će se za posao uvek dobro snaći $r = -.43$, $\text{sig} = .000$; da će izgubiti posao $r = .39$, $\text{sig} = .000$; da će obavljati lošiji posao $r = .37$, $\text{sig} = .000$; da će posao postati veoma neizvestan $r = .36$, $\text{sig} = .000$). Zaključak: Rezultati ukazuju na to da pozitivna i negativna afektivnost nisu na isti način povezane sa očekivanjima od privatizacije. Prevođenje (i adaptacija) skala pozitivnog i negativnog afektiviteta sa engleskog na srpski je izuzetno zahtevna aktivnost. Dobijeni rezultati upućuju na potrebu za proverom i eventualnom doradom prevedene skale pre donošenja iscrpnijih zaključaka o očekivanjima od privatizacije. * Finansijska podrška: Ministarstvo za nauku i tehnologiju, Projekat 149018D.

Ključne reči: privatizacija, pozitivna afektivnost, negativna afektivnost

PERCEPCIJA ROBNIH MARKI NEGAZIRANE VODE KOD POTROŠAČA I NEPOTROŠAČA U STUDENTSKOJ POPULACIJI

Tijana Mladenović

New Moment New Ideas Company, Beograd

tijanam@newmoment.com

Istraživanje se bavi ispitivanjem percepcije robnih marki negaziranih voda kao i utvrđivanjem odnosa između korišćenja proizvoda i njegove percepcije. Negazirana voda je odabrana zbog toga što nas je zanimalo na osnovu čega potrošači i nepotrošači klasifikuju „tečnost bez boje, ukusa i mirisa“, odnosno proizvod koji se po svojim fizičkim, generičkim svojstvima malo razlikuje. S obzirom da je istraživanje eksplorativnog tipa, ciljevi su bili utvrđivanje kriterijuma na osnovu kojih potrošači i nepotrošači vrše klasifikaciju robnih marki negaziranih voda, utvrđivanje sličnosti, tj. razlika među kriterijumima potrošača i nepotrošača, kao i pokušaj dolaženja do osnovnijih dimenzija percepcije u ovoj oblasti. Metodologija: Istraživanje je obavljeno u dve faze. U prvoj fazi utvrđeno je koje su to karakteristike, tj. asocijacije, svojstvene za percepciju robnih marki negaziranih voda, a u drugoj fazi ispitanici su procenjivali robne marke po 13 atributa koji su bili najčešće navodeni u prvoj fazi. Uzorak je sačinjavalo 206 ispitanika, studenata psihologije, pedagogije i andragogije. Ispitanici su procenjivali četiri robne marke negazirane vode (Voda Voda, Aqua viva, Rosa i Prolom) i vodu sa česme na sedmostepenoj skali tipa semantičkog diferencijala. Rezultati: Analizom glavnih komponenti, na osnovu kriterijuma da je svojstvena vrednost je veća od 1, dobijena su četiri faktora koji su nazvani: svojstva (čista, bogata mineralima itd), prezentacija (moderna ambalaža, dobra reklama itd), zastupljenost (poznata, više prisutna u radnjama) i ukus (prijatan ukus, neutralan ukus). Isti faktori dobijeni su u obe grupe ispitanika posebno, kao i na celom uzorku. Ono po čemu se dve grupe ispitanika razlikuju jeste procenat varijanse objašnjen pojedinim faktorima u ove dve grupe. Svojstva objašnjavaju najveći procenat varijanse kod potrošača (31.91%) spram načina prezentacije dominantnog kod nepotrošača (29.75%). Daljom analizom je utvrđeno da neke robne marke pokazuju konzistentan imidž kod potrošača i kod nepotrošača, dok

neke pokazuju izuzetnu varijabilnost u predstavi kod ove dve grupe ispitanika na osnovu čega se može zaključiti da percepcija robnih marki vode u većoj meri zavisi od same robne marke nego od činjenice da li je neko konzumira ili ne. Zaključak: Moglo bi se reći da negazirana voda spada u kategoriju funkcionalnih robnih marki kod kojih dominiraju asocijacije vezane za proizvod, kao što su sastav i kvalitet, dok su simboličke asocijacije manje zastupljene. Ostaje otvoreno pitanje da li je ovakvo stanje stvari posledica prirode samog proizvoda – vode kao takve, ili je uslovljeno i komunikacionim aktivnostima u kojima su potencirane fizičko-funkcionalne karakteristike ispitivanih robnih marki.

Ključne reči: robna marka, negazirane vode, imidž

STUDENTSKA PROCENA INTERNET-PREzentACIJE ODELJENJA ZA PSIHOLOGIJU NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U BEOGRADU

Sanja Čičkarić, Jovana Šikanja, Tijana Jokić, Sanja Dutina
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
chichka13@yahoo.com

U današnje vreme internet predstavlja jedno od najrasprostranjenijih sredstava komunikacije i informisanja. S obzirom na dostupnost informacija i lakoću njihovog preuzimanja sa interneta, prezentacija Odeljenja za psihologiju na sajtu Filozofskog fakulteta u Beogradu bi mogla da bude jedan od najvažnijih izvora informacija za studente. Osnovni cilj istraživanja bio je da se ispituju mišljenja studenata, kao ciljne grupe i korisnika, o sajtu Fakulteta i Odeljenja za psihologiju, konkretno, poverenje u prezentovane informacije i procenu njihove relevantnosti, kao i procena preglednosti, logičke organizacije, estetskih karakteristika i emocija koje izgled sajta budi u njima. Metod: Uzorak je obuhvatio 195 studenata prve, druge, treće i četvrte godine psihologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu (83% studentkinja). Podaci o stavovima prema aktuelnoj internet-prezentaciji Odeljenja prikupljeni su putem posebno konstruisanog upitnika (kombinacija otvorenih pitanja i stavki Likertovog tipa). Rezultati: Skoro svi studenti posećuju internet-stranu Odeljenja (99,5%). Prosečno poverenje studenata u tačnost prezentovanih informacija na skali od 1 do 5 iznosi 3,57, a 23,6% studenata smatra dostupne informacije potpuno relevantnim. Odgovore na pitanja o mišljenjima o prezentaciji grupisale smo u tri smislene celine: estetske karakteristike, raspored logičkih celina i psihološki aspekti sajta. Estetske karakteristike: 50,3% ispitanika je negativno ocenilo šemu boja na sajtu, 52% ispitanika smatra da slike na sajtu nisu odgovarajuće. Raspored logičkih celina: samo 5,1% ispitanika smatra da organizacija sajta omogućava lako snalaženje, 64,6% ispitanika je negativno ocenilo raspored informacija na sajtu, dok je čak 26,2% ispitanika navelo da ima poteškoće u snalaženju na sajtu. Na pitanje koje se odnosi na emocije koje sajt Fakulteta izaziva kod studenata (psihološki aspekti), samo 3,1% ispitanika je navelo pozitivne emocije. Prve asocijacije na sajt Fakulteta najčešće su: nešto staro, karton, blato. Zaključak: Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da ispitanici daju pretežno negativne ocene, kako estetskim karakteristikama, tako i informativnosti i relevantnosti sadržaja sajta. Uzimajući u obzir dobijene rezultate, mislimo da je opravdano predložiti da se u budućim istraživanjima ispita šta je to što studenti, kao korisnici i ciljna grupa, smatraju potrebnim, šta očekuju da sajt sadrži i da se ti nalazi iskoriste za kreiranje nove prezentacije.

Ključne reči: mišljenja o internet-prezentaciji; sadržajni, estetski, logički i psihološki aspekti internet-prezentacije

POVEZANOST UKLJUČENOSTI U OBRADU PORUKE SA I BEZ
ARGUMENATA I STAVA PREMA REKLAMI

Andela Arula

Sektor ljudskih resursa, Philip Morris, Beograd
arulaandjela@gmail.com

Brojna su pitanja o tome kako oglašavanje deluje, tj. koju vrstu komunikacionog efekta treba neka reklama da ostvari da bi zainteresovala potencijalne potrošače. Šta treba naglasiti: verbalni ili neverbalni aspekt komunikacije; karakteristike proizvoda; seting; aktere u reklamama (uzrast, odevanje i odnose među njima) ili možda boje; muziku u pozadini i način govora aktera? Osnovna ideja ovog istraživanja bila je da se ispita kako uključenost u obradu poruke utiče na stav prema štampanoj reklamama, u zavisnosti od toga da li su u reklamama prisutni argumenti za persuazivnu poruku ili nisu, odnosno da li je stav prema reklamama pozitivniji ukoliko postoje argumenti. Cilj istraživanja bio je da se ispita da li uključenost u obradu poruke u štampanoj reklamama utiče na formiranje stava prema reklamama u zavisnosti od (ne)postojanja argumenata. Metodologija

Nezavisne varijable: 1. Uključenost u obradu reklame, sa dve kategorije - visoka i niska uključenost; za grupu visoko uključenih u obradu poruke instrukcija je glasila: "Trenutno saradujem sa jednom agencijom za istraživanje tržišta u okviru projekta o uvođenju novog proizvoda na tržište. Zamolila bih Vas da pažljivo pogledate jednu reklamu, zato što ćete u narednoj fazi istraživanja biti zamoljeni da popunite upitnik u kome ćete upoređivati ovaj proizvod sa konkurentskim markama", a grupa nisko uključenih u obradu poruke dobila je sledeću instrukciju: "Zamolila bih Vas da pogledate sledeću reklamu". 2. Argumenti u reklamama, sa kategorijama: postoje i ne postoje argumenti u reklamama. Zavisna varijabla: stav prema reklamama. Registrovana varijabla: uključenost u proizvod. Kontrolne varijable: uzrast (druga i treća godina studija) i pol (ženski). Uzorak u istraživanju je činilo 114 studentkinja druge i treće godine psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu. U istraživanju su bile četiri eksperimentalne grupe. Rezultati: Na ispitivanom uzorku dobijena je statistički značajna razlika u stavu prema reklamama između grupa koje su se razlikovale u stepenu uključenosti u obradu poruke, tj. ispitanice koje su bile visoko uključene u obradu poruke ispoljile su pozitivniji stav (visoko uključena grupa $M = 3.95$, nisko uključena grupa $M = 3.37$; $F = 17.264$, $p < .05$). Dobijena je značajna razlika između grupa koje su bile izložene reklamama sa argumentima i grupa koje su bile izložene reklamama bez argumenata tj. stav ispitanica koje su gledale reklamu sa argumentima bio je pozitivniji (sa argumentima $M = 3.92$, bez argumenata $M = 3.39$; $F = 13.959$, $p < .05$). Testiranjem značajnosti razlika utvrđeno je da je stav prema reklamama pozitivniji u grupi koja je bila visoko uključena u obradu poruke, kada su u reklamama bili dati i argumenti, nego u grupi koja je bila visoko uključena u obradu poruke, kada u reklamama nije bilo argumenata ($t = -4.230$, $p < .05$). U uslovima niske uključenosti u obradu poruke nije dobijena statistički značajna razlika u stavu prema reklamama između grupe kojoj je prezentovana reklama sa argumentima i grupe kojoj je prezentovana reklama bez argumenata ($t = -.833$, $p > .05$). Zaključak: Imajući u vidu da je u radu korišćena crno – bela reklama, donekle je pojačan efekat argumenata u odnosu na periferni znakove, u konkretnom slučaju boje. Moguće je da periferni znakovi, tj. kontekstualni elementi, koji prema ELM modelu (Elaboration likelihood model) dovode do perifernog puta formiranja stavova nisu delovali u potpunosti zbog lošijeg kvaliteta crno – bele reklame,

odnosno da bi u slučaju reklame u boji stav prema njoj bio pozitivniji u uslovima niske uključenosti. Isto tako je moguće da bi reklama u boji, kao kvalitetniji stimulus bila pozitivnije ocenjena i u uslovima visoke uključenosti, tako da to ne bi značajno uticalo na rezultate.

Ključne reči: uključenost u obradu reklame, argumenti u reklamama, stav prema reklamama

EFEKAT VARIRANJA POZADINE AUDIO-REKLAME U RADIO-
EMISIJI MUZIČKOG I GOVORNOG FORMATA NA OBRADU
INFORMACIJA IZ REKLAME

Bojana Sajlović

Beograd

bojanapile@yahoo.com

Osnovni cilj istraživanja bio je da se ispita da li se bolje pamte informacije iz audio-reklame (sa muzičkom pozadinom koja je kongruentna sa porukom; sa muzičkom pozadinom koja nije kongruentna sa porukom ili sa pozadinskom tišinom) kada je ona smeštena u radijsku emisiju muzičkog ili govornog formata. Takođe, cilj je bio da se ispita kako variranje muzičke podloge utiče na subjektivni doživljaj reklame.

Metodologija: Nezavisne varijable: 1. radio-emisija sa kategorijama: a) radio-emisija muzičkog formata; b) radio-emisija govornog formata; 2. reklama sa kategorijama: a) postojanje pozadinske muzike tokom cele reklame (a u okviru ovoga, pozadinska muzika koja je kongruentna sa porukom reklame i pozadinska muzika koja nije kongruentna sa porukom reklame); b) postojanje pozadinske tišine tokom cele reklame. Zavisne varijable: prepoznavanje informacija saopštenih u reklamama (konstruisan je test za prepoznavanje informacija sastavljen iz 8 pitanja; svako ima jedan tačan odgovor koji nosi 1 bod); subjektivni doživljaj reklame (korišćen je APT-12, instrument sastavljen iz 12 stavki izraženih u formi sedmostepenih bipolarnih skala procene semantičkog diferencijala, Novaković, 2006). Kontrolne varijable: sposobnost kratkoročnog pamćenja; uzrast; pol; instrukcija. Za potrebe rada konstruisane su tri varijante reklame za istu, izmišljenu robnu marku. Variran je pozadinski zvuk. Dve reklame se razlikuju po muzičkoj podlozi koja prati isti verbalni sadržaj (pozadinska muzika koja je kongruentna ili nekongruentna sa reklamnom porukom), dok je u trećoj pozadinska tišina. Odluku koje dve muzičke podloge treba staviti u reklame, doneta je sa timom stručnjaka iz oblasti oglašavanja i obrade zvuka, koji su varirali kongruentnost tih muzičkih podloga sa reklamnom porukom. Svaka reklama traje po 30 sekundi. Takođe, napravljena su i dva isečka iz radio-emisija različitog formata: govornog i muzičkog u koji su reklame bile umetnute.

Uzorak: 178 učenika gimnazije raspoređenih u šest eksperimentalnih grupa: 1. grupa je slušala reklamu sa kongruentnom muzičkom pozadinom u radio-emisiji muzičkog formata; 2. grupa - reklamu sa pozadinskom tišinom u radio-emisiji muzičkog formata; 3. grupa - reklamu sa kongruentnom muzičkom pozadinom u radio-emisiji govornog formata; 4. grupa - reklamu sa pozadinskom tišinom u radio-emisiji govornog formata; 5. grupa - reklamu sa nekongruentnom muzičkom pozadinom u radio-emisiji muzičkog formata, i 6. grupa - reklamu sa nekongruentnom muzičkom pozadinom u radio-emisiji govornog formata.

Rezultati: Analizom varijanse dobijeno je da se eksperimentalne grupe razlikuju s obzirom na subjektivni doživljaj reklame ($F=15.936$, $sig=.000$); on je bio pozitivniji kod ispitanika koji su slušali reklamu sa kongruentnom muzikom (u

emisiji muzičkog formata $M=4.18$; u emisiji govornog formata $M=5.34$), u odnosu na subjektivni doživljaj onih ispitanika koje su slušali reklamu sa nekongruentnom muzikom (u emisiji muzičkog formata $M=3.44$; u emisiji govornog formata $M=3.84$). Utvrđeno je, takođe, da su grupe koje su slušale reklamu sa pozadinskim kontrastom prepoznale najviše informacija iz reklame (grupa koja je slušala reklamu sa kongruentnom muzikom u emisiji govornog formata $M=6.17$; grupa koja je slušala reklamu sa tišinom u pozadini u emisiji muzičkog formata $M=6.33$).

Zaključak: Dobijeni nalazi u skladu su sa istraživanjima Olsena. Novina je da je prilikom pravljenja reklama neophodno voditi računa o kongruentnosti muzike sa reklamnom porukom, jer je slučaju niske kongruentnosti reklama manje efikasna, bez obzira na postojanje kontrasta.

Ključne reči: muzička pozadina i pozadinska tišina u audio-reklamama, kongruentna i nekongruentna pozadinska muzika, radio-emisija muzičkog i govornog formata, prepoznavanje informacija iz reklame, subjektivni doživljaj reklame.

INFORMISANOST STUDENATA O KARIJERI I OČEKIVANJA OD POSLA

Ivana Petrović, Marija Bogičević, Maja Ćurić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ipetrovi@f.bg.ac.rs

U skladu sa Bolonjskim procesom i novim Zakonom o visokom obrazovanju studijski programi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu sistematski su menjani poslednjih godina. U kontekstu Bolonjskog procesa uloga karijernih usluga na fakultetima treba da bude da pomognu studentima u sticanju kompetencija koje će im biti potrebne kada počnu da rade. Cilj istraživanja bio je da, polazeći od principa marketinga, ispitamo mišljenja studenata osnovnih studija na Filozofskom fakultetu o njihovoj informisanosti o karijeri i očekivanjima od posla. Metodologija: Na osnovu diskusija sa studentima psihologije koji su slušali kurs Upravljanje karijerom, sastavljen je upitnik koji je sadržao Skalu o informisanosti o karijeri i očekivanjima od posla (16 stavki, petostepena skala procene Likertovog tipa, od uopšte se ne slažem do slažem se u potpunosti, Krombahov alfa koeficijent je 0.856). Studenti su popunjavali upitnike na času ili tokom pauza, a učešće je bilo potpuno dobrovoljno i nezavisno od obaveza na bilo kom kursu. Uzorkom je obuhvaćeno 300 studenata na svim godinama osnovnih studija na različitim odeljenjima Filozofskog fakulteta (većina ispitanika bila je sa psihologije, istorije umetnosti i istorije). Ispitani studenti bili su upisani na Fakultet u periodu 1995 – 2008, i po starim i po novim studijskim programima. Rezultati: Faktorska analiza Skale o informisanosti o karijeri i očekivanjima od posla (Analiza glavnih komponenti sa Varimaks rotacijom) ukazuje na četiri faktora koji objašnjavaju 59.5% varijanse: informacije u vezi sa zapošljavanjem (21.2% varijanse), informacije u vezi sa obrazovanjem (14.2% varijanse), jasnoća očekivanja od posla (13.8% varijanse), i informacije u vezi sa nastavkom obrazovanja u inostranstvu (10.4% varijanse). Prosečne ocene studenata nisu u korelaciji sa informisanošću u vezi sa obrazovanjem i zapošljavanjem, kao ni sa očekivanjima od posla. Studentkinje su manje informisane o nastavku obrazovanja u inostranstvu ($t = 2.683$, $p = .008$). Studenti koji su slušali kurs Upravljanje karijerom imaju značajno niže skorove na faktorima informacije u vezi sa

zaposlenjem ($t = -2.682$, $p = .008$), jasnoća očekivanja od posla ($t = -2.167$, $p = .031$) i informacije u vezi sa obrazovanjem u inostranstvu ($t = -1.999$, $p = .046$), nego studenti koji nisu slušali taj kurs, što može da znači da su razvili svest o potrebi za različitim informacijama u vezi sa obrazovanjem i poslom. Zaključak: Glavni nalazi ukazuju na to da su studentima u velikoj meri potrebne informacije, kako o studijama, tako i o budućem poslu. U kontekstu Bolonjskog procesa neophodno je razviti karijerne usluge primenom procesa marketinga, polazeći od principa razmene kao osnovnog principa marketinškog dijaloga. * Finansijska podrška: Ministarstvo za nauku i tehnologiju, Projekat 149018D i Projekat 149047D.

Ključne reči: informisanost o karijeri, očekivanja od posla, studenti, bolonjski proces

METRIJSKA SVOJSTVA REVIDIRANOG INVENTARA LIČNE INVOLVIRANOSTI

Ivana Petrović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
ipetrovi@f.bg.ac.rs

Uvod: Veliki broj istraživanja u oblasti involviranosti potrošača stimulisan je ne samo teorijskim određenjem, već i raspoloživošću različitih skala involviranosti. Zaičkovska involviranost osobe definiše kao opaženu relevantnost objekta zasnovanu na toj osobi svojstvenim potrebama, vrednostima i interesovanjima (Zaichkowsky, 1985). Zaičkovska, autorka najčešće primenjivanog Inventara lične involviranosti (Personal Involvement Inventory, PII), koji je adaptiran i validiran i kod nas (ILI, Petrović, Kovačević, 1996; Petrović, 1999), revidirala je i skratila originalnu skalu na 10 stavki. Cilj rada je provera metrijskih svojstava srpske verzije Revidiranog inventara lične involviranosti, RILI (Revised PII, Zaichkowsky, 1994). Metod Revidiran PII sadrži 10 stavki u formi sedmostepenog semantičkog diferencijala od kojih je devet preuzeto iz originalne skale, a jedna stavka je dodata (involving-uninvolving). Kako je na osnovu grupne diskusije sa ekspertima i potrošačima utvrđeno da je dodatu stavku teško smisljeno prevesti za potrebe istraživanja potrošača u Srbiji, umesto nje uključena je još jedna stavka iz izvorne verzije. Stavka "ne zanima me – zanima me" odabrana je na osnovu analize pouzdanosti i faktorske strukture originalne skale adaptirane na srpski. Rezultati su dobijeni na osnovu ispitivanja involviranosti u osam proizvoda (stimulus-objekata), na uzorku od 150 studenata psihologije. Rezultati Kronbahov alfa koeficijent RILI je 0.955 (u poređenju sa 0.978 za integralnu skalu ILI na srpskom). Međutim, faktorskom analizom je dobijen jedan faktor na kome su sve stavke (objašnjava 68,5% varijanse), što je u skladu sa inicijalnom zamisli Zaičkovske, ali ne i sa strukturom revidirane skale u kojoj se konzistentno izdvajaju dva faktora – kognitivni i afektivni. Kada se u skraćenu skalu na srpskom uključe stavke na osnovu faktorske strukture integralne skale na srpskom (sedam stavki su iste kao u RPII), faktorskom analizom se jasno dobijaju dva faktora - kognitivni i afektivni (objašnjavaju 78.7% varijanse). Kronbahov alfa koeficijent tako komponovane skale iznosi 0.953. Zaključak: Primena adaptiranih instrumenata za mernje involviranosti na srpskom jeziku potvrđuje da su oni pouzdani za međukulturna istraživanja potrošača i predstavlja značajnu dopunu postojećih podataka. Sličnost dobijene faktorske strukture sa strukturom involviranosti o kojoj govori Zaičkovska može se uzeti i kao dokaz ekvivalentnosti konstrukta u našoj i u

zapadnim kulturama, ali i kao potvrda kvaliteta prevoda i ekvivalentnosti revidirane skale na srpskom sa originalnom revidiranom skalom. Globalna primena i međukulturno poređenje nameću potrebu za definisanjem obimnijeg pula stavki na osnovu kog mogu da se definišu skraćene verzije skale na drugim jezicima, koje će posedovati zadovoljavajuću konstrukt-valjanost. * Finansijska podrška: Ministarstvo za nauku i tehnologiju, Projekat 149018D i Projekat 149047D.

Ključne reči: involviranost potrošača, Revidirani inventar lične involviranosti, adaptacija instrumenata za potrebe među-kulturnih istraživanja

PSIHOLOGIJA LIČNOSTI I PSIHOMETRIJA

VASPITNI STILOVI RODITELJA I MOTIV ZA POSTIGNUĆEM KOD UČENIKA GIMNAZIJE I UMETNIČKE ŠKOLE

Marina Stošić, Ivana Simić, Ivana Pedović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

marina_stosic@yahoo.com

Ranija istraživanja pokazala su da postoji veza između izraženosti motiva za postignućem i načina vaspitanja. Istovremeno, mnoštvo nalaza ukazuje na to da talentovana deca rastu u specifičnim porodičnim uslovima. Imajući ovo u vidu, za cilj je postavljeno ispitivanje povezanosti motiva za postignućem sa vaspitnim stilovima roditelja, kao i eventualne razlike u izraženosti motiva za postignućem i vaspitnih stilova roditelja učenika gimnazije i umetničke škole.

Uzorak je bio prigodan i činilo ga je 150 učenika treće i četvrte godine gimnazije i umetničke škole oba pola. Motiv za postignućem je operacionalizovan rezultatima na skali MOP 2002 koja obuhvata četiri faktora: takmičenje sa drugima, istrajnost u ostvarivanju cilja, ostvarivanje cilja kao izvor zadovoljstva i orijentacija ka planiranju. Procene vaspitnih stilova roditelja od strane ispitanika su dobijene preko skorova na EMBU skali koja obuhvata sledećih pet vaspitnih stilova: prihvatanje, odbacivanje, prezaštićivanje, nedoslednost i favorizovanje deteta.

Korišćenjem Spearmanovog koeficijenta korelacije na celom uzorku dobijeno je da postoje statistički značajne pozitivne korelacije između procenjenog: prezaštićivanja od strane oca i faktora takmičenje ($r=0.246$, $p=0.000$), prezaštićivanja od strane majke i faktora takmičenje ($r=0.234$, $p=0.000$), favorizovanja deteta od strane oca i faktora takmičenje ($r=0.180$, $p=0.040$), favorizovanja deteta od strane majke i faktora takmičenje ($r=0.184$, $p=0.030$) i između emocionalne topline majke i faktora istrajnost ($r=0.189$, $p=0.020$). Dobijene su i statistički značajne negativne korelacije između procenjene emocionalne topline oca i faktora takmičenje ($r=-0.173$, $p=0.040$) i između procenjene nedoslednosti oca i faktora istrajnost ($r=-0.189$, $p=0.030$).

Ponavljanjem ovog postupka na poduzorcima dobijeno je da je kod učenika gimnazije procenjeno prezaštićivanje od strane oca statistički značajno povezano sa faktorom takmičenje ($r=0.240$, $p=0.044$) i faktorom orijentacija ka planiranju ($r=0.250$, $p=0.035$). Na poduzorku učenika umetničke škole postoje statistički značajne korelacije između procenjenog prezaštićivanja od strane oca i faktora takmičenje ($r=0.288$, $p=0.016$) i između ovog faktora i procenjenog

prezaštićivanja od strane majke ($r=0.440$, $p=0.000$). Procenjena emocionalna toplina majke je na ovom poduzorku povezana sa faktorima istrajnost ($r=0.300$, $p=0.011$), ostvarenje ciljeva ($r=0.337$, $p=0.004$) i orijentacija ka planiranju ($r=0.294$, $p=0.012$), sa kojim je takođe povezano i procenjeno favorizovanje deteta od strane majke ($r=0.252$, $p=0.041$).

Korišćenjem Mann-Whitneyvog U testa za nezavisne uzorke dobijeno je da su skorovi na prezaštićivanju i emocionalnoj toplini majke statistički značajno viši kod učenika gimnazije, a da su skorovi na faktorima takmičenje i istrajnost statistički značajno viši kod učenika umetničke škole.

Rezultati istraživanja pokazuju da je, posmatrano na celom uzorku, procenjeno prezaštićivanje i favorizovanje od strane oba roditelja u statistički značajnoj, ali niskoj, pozitivnoj korelaciji sa takmičenjem deteta. Takođe, postoji niska pozitivna korelacija procenjene emocionalne topline majke i takmičenja deteta, i niska negativna korelacija ovog faktora sa procenom emocionalne topline oca. Zanimljiv je i nalaz o nepostojanju značajnih veza između bilo kog od procenjenih vaspitnih stilova majke i faktora motiva za postignućem kod učenika gimnazije. Na drugoj strani, te korelacije su značajne, a neke čak i umereno jake, kod učenika umetničke škole. Zbog toga, uprkos tome što učenici gimnazije imaju veće skorove na procenjenom prezaštićivanju i emocionalnoj toplini majke, učenici umetničke škole pokazuju veće prosečne skorove na takmičenju i istrajnosti.

Ključne reči: motiv za postignućem, vaspitni stilovi, talentovana deca

OSOBINE LIČNOSTI KAO PREDIKTORI FLUIDNE I KRISTALIZIRANE INTELIGENCIJE

Nermin Đapo, Jadranka Kolenović-Đapo, Ratko Đokić

Filozofski fakultet, Sarajevo
nermin.djapo@ff.unsa.ba

Uprkos opšteprihvaćenom mišljenju da postoji povezanost između ličnosti i inteligencije, tek je devedesetih godina prošlog vijeka obnovljen interes istraživača za opsežnija i sistematska istraživanja odnosa između ova dva konstrukta. Ranija istraživanja povezanosti između ova dva etablirana konstrukta u psihologiji najviše su se oslanjala na Eysenckovu teoriju ličnosti. U novije vrijeme kao teorijsko polazište konceptualizacije ličnosti koristi se petofaktorski model. Prema modelu dva nivoa autora Chamorro-Premuzić i Furhnam (2005) postoji povezanost faktora savjesnosti sa fluidnom inteligencijom i otvorenosti za nova iskustva sa kristaliziranom inteligencijom, dok faktori neuroticizam i ekstraverzija utječu na uradak na testu inteligencije.

Istraživanje je provedeno s ciljem utvrđivanja razlika u doprinosima faktora ličnosti u objašnjenju varijabiliteta kriterijskih varijabli fluidne i kristalizirane inteligencije. Kao teorijska konceptualizacija ličnosti korišten je Cattellov model ličnosti, koji je u dosadašnjim istraživanjima povezanosti ličnosti i inteligencije neopravdano zanemaren. Cattellova taksonomija ličnosti ima određene sličnosti sa modelom Pet velikih, ne samo po broju ekstrahiranih faktora, već u nazivima i sadržajima nekih faktora.

Istraživanje je provedeno na grupi od 105 učenika trećih razreda tri srednje škole iz Kantona Sarajevo. Od ukupnog broja ispitanika 45,7% je muškog spola. Prosječna dob ispitanika iznosila je $M=17,26$ ($SD=0,94$). Za ispitivanje fluidnih sposobnosti korištene su Ravenove progresivne matrice za napredne, dok je za ispitivanje kristaliziranih sposobnosti korištena Mill Hill ljestvica rječnika.

Osobine ličnosti su mjerene Uпитnikom 16 primarnih faktora ličnosti (peto izdanje).

Podaci su obrađeni standardnom regresijskom analizom. Regresijski model za kriterijsku varijablu fluidna inteligencija je statistički značajan ($F(5,99)=8.13$, $p<.0001$). Skup prediktorskih varijabli ličnosti objašnjava 29,1% varijabiliteta rezultata na testu fluidne inteligencije. Statistički značajni prediktori su nesentimentalnost, neovisnost, ekstraverzija i samokontrola. Regresijski model za kriterijsku varijablu kristalizirana inteligencija nije statistički značajan ($F(5,99)=2.15$; $p=.066$).

Dobijeni rezultati ukazuju na veću povezanost faktora ličnosti sa fluidnom nego sa kristaliziranom inteligencijom. Relativno mali broj ispitanika ograničava generabilnost dobivenih rezultata, dok korelativni tipa istraživanja onemogućava kauzalno zaključivanje o odnosima između ključnih varijabli. Međutim, i pored ovih ograničenja, rezultati istraživanja su uglavnom konzistentni sa rezultatima dobivenim u drugim istraživanjima. Stoga rezultati istraživanja doprinose dodatnoj potvrdi vrijednost modela dva nivoa Chamorro-Premuzica i Furnhama (2005); korištenjem drugačije taksonomije ličnosti dobiveni su rezultati konzistentni sa postavkama modela. Ipak, opseg našeg istraživanja ne omogućava nam potpunije objašnjenje rezultat prema kojem osobine ličnosti više objašnjavaju fluidnu nego kristaliziranu inteligenciju. Potrebna su nova istraživanja u kojima bi se sistematičnije ispitali kratkoročni i dugoročni efekti međusobne povezanosti ličnosti i inteligenciju, kao i sredinskih uslova koji djeluju na ličnosti i inteligenciju.

Ključne riječi: dimenzije ličnosti, fluidna inteligencija, kristalizirana inteligencija

KARAKTERISTIKE LIČNOSTI DELINKVENTNIH RECIDIVISTA U ADOLESCENTSKOJ I MLADALAČKOJ POPULACIJI

Janko Mededović

Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica

jankomed@yahoo.com

U proučavanju kriminaliteta poseban problem predstavlja recidivizam u vršenju krivičnih dela. Psihološka ispitivanja kriminogenog ponašanja zbog toga su kao jedan od ciljeva uvek imala objašnjenje i predviđanje recidivističkog ponašanja, kao jednog od najznačajnijih praktičnih problema u radu sa osobama koje se upuštaju u kriminal. U ovom radu se problemu prilazi sa stanovišta individualnih razlika, odnosno ispitivanju stabilnih ličnosnih karakteristika koje bi mogle biti prediktori kriminogenog ponašanja i posebno recidivizma u vršenju krivičnih dela. Istraživanje je izvršeno u Vaspitno-popravnom domu Kruševac. Ispitanicima su zadati upitnici samoprocene koji su merili sledeće konstrukte: Bazična struktura ličnosti-velikih pet, Dezintegracija, Amoralna struktura ličnosti, Psihopatija, Agresivnost i Struktura porodičnih odnosa. U istraživanju su korišćene i mere procene ponašanja šticećenika od strane drugih lica. Njih su vršili vaspitači koji rade u VP domu, pomoću upitnika koji je imao za cilj da opiše ponašanje šticećenika za vreme boravka u ustanovi. Upitnik je sadržao 21 ajtem, a odgovaranje je formulisano po principu Likertove skale na kojoj su procenjivači izražavali stepen slaganja sa svakim od ponuđenih ajtema. U ispitivanju je učestvovalo 78 ispitanika, od kojih je 54 na adekvatan način ispunilo protokole. Ispitivani subjekti su bili stari od 15 do 22 godine, a prosečni uzrast ispitanika je

bio 18.65 godina, sa standardnom devijacijom od 1.696. Ispitanici su bili podeljeni u dve grupe po kriterijumu penalnog recidiva, odnosno postojanju prethodno izrečenih vaspitnih mera. Ako je ispitanik već imao izrečen neki oblik vaspitne mere (sudski ukor i posebne obaveze, mere pojačanog nadzora ili zavodske mere) svrstavan je u kategoriju recidivista. Nakon prikupljanja i unosa podataka poredeni su skorovi između grupa na ispitivanim konstruktima, pomoću T testa za nezavisne uzorke. Od svih ispitivanih karakteristika ličnosti, grupe su se značajno razlikovale na četiri amoralne crte ličnosti-Hedonizam ($t=2.770$, $df=55$, $p<0.01$), Lenjost ($t=2.665$, $df=55$, $p<0.05$), Sadizam ($t=3.049$, $df=55$, $p<0.01$), Brutalna modulacija resentimana ($t=2.286$, $df=55$, $p<0.05$); i generalnom faktoru Dezintegracije ($t=2.061$, $df=54$, $p<0.05$). Sve varijable na kojima je dobijena statistički značajna razlika u skorovima su u većoj meri izražene u grupi recidivista. Grupni skorovi se nisu značajno razlikovali ni na jednoj od tvrdnji upitnika koji su popunjavali vaspitači. Nakon poređenja grupnih skorova izvršena je stepwise diskriminativna analiza sa ciljem da se utvrde one varijable koje u najvećoj meri razvrstavaju ispitanike u grupe. Generisana je jedna značajna diskriminativna funkcija (Vilksova $\Lambda=0.595$, $df=4$, $p<0.01$). Varijable koje su unete u analizu su Sadizam, Makijavelizam, Somatoformna disregulacija i Paranoičnost. Sadizam i Makijavelizam pripadaju Amoralnoj strukturi ličnosti, dok su druge dve varijable modaliteti Dezintegracije (Somatoformna disregulacija označava doživljaje senzornih ili motornih konverzija, utruća tela i neosetljivosti na bol). Dobijeni rezultati ukazuju da su elementi Amoralne strukture ličnosti i Dezintegracije one ličnosne karakteristike koje u najvećoj meri razlikuju osobe kojima se zbog ponovnog vršenja krivičnih dela izriču vaspitne i vaspitno-popravne mere, od osoba kojima je mera izrečena po prvi put. Ipak ovi rezultati se moraju posmatrati sa oprezom, kako zbog veličine uzorka, tako i zbog samog nacrtu koji

dozvoljava ispitivanje samo onih osoba koje su trenutno na izdržavanju vaspitno-popravne mere.

Ključne reči: delinkvencija, recidiv, Amoralnost, Dezintegracija

UTICAJ SOCIJALNE POŽELJNOSTI NA REZULTATE TESTIRANJA U PROFESIONALNOJ SELEKCIJI

Dag Kolarević

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
dagkol@eunet.rs

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita uticaj socijalne poželjnosti na rezultate na testovima ličnosti koji su zadati grupi od 664 zdravstveno i fizički sposobnih kandidata za studije na Kriminalističko-policijskoj akademiji u Beogradu 2008. godine. Ispitanicima je bila zadata baterija testova HEDONICA koja je nastala u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije za potrebe profesionalne selekcije kandidata za posao u policiji i kandidata za studije u policijskom školstvu. Nastala je tako što je standardizacionom uzorku kandidata za policijsku službu bio zadat veći broj proverenih stranih i domaćih testova ličnosti (NEO P-R, KON6, Delta, Amoral itd.). Postupkom faktorske analize izdvojeno je osam latentnih dimenzija koje su na najbolji način odslikavale individualne razlike između kandidata. To su bile dimenzije koje su odgovarale modelu "velikih 5" (ekstraverzija, neurotizam, otvorenost, kompetencija i saradljivost), zatim dimenzije disociranosti, impulsivnosti i amoralnosti. Ova baterija sadrži i tri kontrolne skale, a to su: Samoobmana, Ostavljanje utiska i Akviescencija.

Socijalna poželjnost je bila operacionalizovana pomoću kontrolnih skala samoobmane i ostavljanja utiska.

U svrhu poredenja skorova na kontrolnim skalama između kandidata koji su zadovoljili psihološke kriterijume za studiranje u policijskom školstvu (N=398) i onih koji to nisu (N=265) ispitana je značajnost razlika između nezavisnih uzoraka. Na svim skalama odbijeni kandidati imali su приметно niže rezultate (Samoobmana: $t=12.05$, $df=662$, $p<0.01$; Ostavljanje utiska: $t=11.36$, $df=662$, $p<0.01$; Akviescencija: $t=13.81$, $df=662$, $p<0.01$) što je govorilo u prilog tome da je socijalna poželjnost izražena u grupi kandidata koji su zadovoljili psihološke kriterijume.

Na uzorku od 247 primljenih kandidata posle 10 meseci izvršeno je ponovno testiranje istim instrumentima koji su korišćeni u selekcionoj situaciji. U slučaju četiri, skala rezultati su bili statistički značajno niži: Saradljivost ($t=3.19$, $df=246$, $p<0.01$); Savesnost ($t=2.00$, $df=246$, $p<0.01$); Ostavljanje utiska ($t=6.73$, $df=246$, $p<0.01$) i Akviescencija ($t=3.03$, $df=246$, $p<0.01$). Bez obzira na statističku značajnost, razlike između rezultata u selekcionoj i neselekcionoj situaciji su u odnosu na broj stavki bile prilično male. Nešto veća razlika postojala je u slučaju skale Ostavljanja utiska koja je bila u iznosu od skoro pola standardne devijacije. Dalje, izračunate su korelacije između skorova na testu i retestu. Kao dodatna mera kontrole socijalne poželjnosti izvršena je regresiona analiza pri čemu je svaki test ličnosti bio kriterijumska varijabla, dok su prediktori bile kontrolne skale. Regresiona analiza urađena je samo zato da bi se dobili rezidualni skorovi, dakle oni iz kojih je odstranjena zajednička varijansa skala ličnosti i kontrolnih skala. Potom su izračunate korelacije tako dobijenih rezidualnih skorova na testu i retestu. One su bile nešto niže od prethodnih, ali takođe srednjih vrednosti i visoke statističke značajnosti.

Iako je ustanovljeno da je socijalna poželjnost u većoj meri zastupljena kod kandidata koji su zadovoljili kriterijume za studiranje u policijskom školstvu, njeno delovanje nije ugrozilo stabilnost rezultata na testovima ličnosti u selekcionoj i neselekcionoj situaciji. Zaključak je da uprkos tome što socijalna poželjnost u selekcionoj situaciji ne može da se izbegne, ona ne ugrožava naša saznanja o kandidatima i odluke koje se na osnovu tih saznanja donose.

Ključne reči: socijalna poželjnost, ličnost, selekcija, samoobmana, ostavljanje utiska

ODNOS SOCIJALNE POŽELJNOSTI I INTELEKTUALNIH SPOSOBNOSTI U SITUACIJI PROFESIONALNE SELEKCIJE

Dag Kolarević

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

dagkol@eunet.rs

Cilj ovog istraživanja je da se ispituju veze između intelektualnih sposobnosti i socijalne poželjnosti koje su ispitane upriličkom profesionalne selekcije 664 klinički zdravih i fizički sposobnih kandidata za studije u policijskom školstvu. Intelektualne sposobnosti kandidata procenjivane su pomoću Ravenovih progresivnih matrica i 4. testa verbalne serije Bore Stevanovica, dakle na osnovu mera neverbalne i verbalne intelektualne sposobnosti. Skale socijalne poželjnosti operacionalizovane su na osnovu skala Samoobmane i Ostavljanja utiska koje su deo Baterije testova HEDONICA koja je nastala u Ministarstvu

unutrašnjih poslova Republike Srbije za potrebe profesionalne selekcije kandidata za posao u policiji.

Odnos kontrolnih skala i skala intelektualnih sposobnosti ispitan je na osnovu produkt-moment korelacije. Koeficijent korelacije skorova na skali Samoobmane sa merom neverbalne intelektualne sposobnosti iznosio je 0.164 ($p < 0.000$), dok je sa merom verbalne intelektualne sposobnosti iznosio 0.116 ($p < 0.003$). Koeficijenti korelacije skorova na skali Ostavljanja utiska imali su nultu vrednost sa obe skale intelektualnih sposobnosti. Iako su dobijeni koeficijenti korelacije, kada je reč o skali Samoobmane statistički značajni, njihova veličina je vrlo mala, tako da se uz nulte vrednosti koeficijenata u slučaju Ostavljanja utiska može zaključiti da intelektualna sposobnost ispitanika u veoma maloj meri utiče na socijalnu poželjnost u odgovaranju na testove, i to u slučaju Samoobmane, koja je po definiciji manje štetan faktor u doterivanju rezultata na testovima ličnosti u situaciji profesionalne selekcije.

Ključne reči: inteligencija, socijalna poželjnost, samoobmana, ostavljanje utiska

ODNOS SOCIJALNE POŽELJNOSTI I REZULTATA NA TESTOVIMA LIČNOSTI U SELEKCIONJOJ I NESELEKCIONJOJ SITUACIJI

Dag Kolarević

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd
dagkol@eunet.rs

Na uzorku od 664 kandidata za studiranje u policijskom školstvu, primenjena je baterija testova ličnosti HEDONICA koja se sastoji od 8 skala ličnosti („velikih pet“ plus skale impulsivnosti, amoralnosti i psihoticizma) i tri kontrolne skale: Samoobmane, Ostavljanja utiska i Akviescencije. Ove skale su bile zadavane u selekcionoj i neselekcionoj situaciji. Ovu Bateriju testova razvili su Goran Knežević i Goran Opačić za potrebe MUP-a Republike Srbije.

Da bi se ispitaio odnos socijalne poželjnosti na rezultata na testovima ličnosti, izvršena je korelaciona analiza, i to na dva načina. Najpre su izračunate produkt-moment korelacije skala socijalne poželjnosti i testova ličnosti u selekcionoj i neselekcionoj situaciji. Tom prilikom utvrđeno je da u najvećem broju slučajeva postoje umerene i statistički značajne korelacije (u rasponu od 0.30 do 0.60) i to u obe situacije – u profesionalnoj selekciji i u standardnom retestiranju koje je usledilo nakon 10 meseci. Izuzetak je skala Otvorenosti, koja je u nultoj korelaciji sa kontrolnim skalama u obe situacije, i Ekstraverzija, koja je u nultoj korelaciji na retestu. Sve ostale korelacije su, kao što je pomenuto, statistički značajne. Pored toga, one su u retest situaciji malo niže nego u test situaciji. Korelacije skala ličnosti sa akviescencijom su veće u selekcionoj situaciji, što upućuje na paradoksalan zaključak da su ispitanici tom prilikom bili slabije koncentrisani, što je verovatno posledica prevelike motivacije da što bolje urade testove.

Druga analiza nastala je na osnovu izračunavanja produkt-moment koeficijenata korelacije skala ličnosti i kontrolnih skala kod dve grupe ispitanika – onih koji su zadovoljili psihološke kriterijume i onih koji te kriterijume nisu zadovoljili. (Psihološki kriterijumi koje je kandidat trebalo da zadovolji bili su sledeći: da na skalama Neurotičnosti, Impulsivnosti i Amoralnosti ne odstupa više od dve standardne devijacije i da na skali Psihoticizma ne odstupa više od jedne standardne devijacije, u odnosu na populaciju kandidata za prijemni ispit.) Ovde je situacija složenija. Većina koeficijenata korelacije je statistički značajna, što znači

da socijalna poželjnost deluje kod obe grupe ispitanika. Izuzetak su ponovo Ekstraverzija i Otvorenost kod kojih su zabeleženi nulti koeficijenti u obe situacije, ali samo u odnosu na Ostavljanje utiska. Vrednost koeficijenata je, kao i u prethodnoj analizi, u rasponu od 0.30 do 0.60, ali ono što zabrinjava je pojava da su koeficijenti veći kod grupe kandidata koji su zadovoljili psihološke kriterijume. Takođe je i korelacija akviescencije sa testovima ličnosti po pravilu veća kod kandidata koji su zadovoljili psihološke kriterijume što opet može da govori o slabijoj koncentraciji usled jake motivacije da se na prijemnom ispitu prođe što bolje.

Na kraju, može se zaključiti da se u ovom istraživanju pokazalo da socijalna poželjnost utiče na odgovaranje ispitanika, nezavisno od toga da li se radi o selekcionoj ili neselekcionoj situaciji, kao i to da ona u izvesnoj meri postoji i kod kandidata koji nisu zadovoljili psihološke kriterijume i kod kandidata koji su te kriterijume zadovoljili, doduše kod ovih drugih u nešto većoj meri. Uprkos tome što socijalna poželjnost u selekcionoj situaciji ne može da se izbegne, ona ne ugrožava naša saznanja o kandidatima i odluke koje se na osnovu tih saznanja donose.

Ključne reči: socijalna poželjnost, ličnost, samoobmana, ostavljanje utiska

NEKE PSIHOMETRIJSKE KARAKTERISTIKE SKALE EMOCIONALNE EMPATIJE

Milojević Milica, Zlatković Blagica

Učiteljski fakultet u Vranju

milica.m82@gmail.com

Empatija predstavlja svestan napor da se sa nekom osobom podele njeni doživljaji, odnosno, da se tačno razume šta ona proživljava, kako se oseća, o čemu razmišlja i šta je prethodilo njenom emocionalnom stanju. Teorijski modeli i istraživanja empatije razlikuju se s obzirom na to da li stavljaju naglasak na kognitivni ili emocionalni aspekt empatije. Oni autori koji daju prednost kognitivnom aspektu, određuju empatiju kao kognitivnu svesnost o unutrašnjim stanjima druge osobe – njenim mislima, osećanjima, opažanjima i namerama. Drugim rečima, naglasak je na razumevanju tuđeg emocionalnog stanja. S druge strane, ako je akcenat na emocionalnom aspektu empatije, ističe se sposobnost uživanja u emocionalno stanje druge osobe, odnosno na deljenje emocija, koje opažamo, sa drugima. U tom smislu i Hofman definiše empatiju kao nevoljno, ali ponekad snažno doživljavanje emocionalnih stanja druge osobe. U svakom slučaju, ono oko čega postoji slaganje među autorima je to da su, u procesu empatije, kognitivna i emocionalna komponenta u međusobnoj interakciji. U skladu sa tim, uglavnom su prihvaćene šire definicije empatije koje, eksplicitno ili implicitno, uključuju oba aspekta, pri čemu je veći naglasak na afektivnoj komponenti.

Cilj ovog istraživanja odnosio se na proveru nekih psihometrijskih karakteristika skale za merenje emocionalne empatije. Reč je o Skali emocionalne empatije (Raboteg-Šarić, 1991, 1993), koja se prvi put koristi u našoj sredini. Skala se sastoji od 19 stavki kojima se opisuju emocionalni doživljaji koji odgovaraju emocionalnom stanju drugih, kao i saosećanje sa onima koji su u nevolji. Zadatak ispitanika je da na petostepenoj skali odredi u kojoj se meri tvrdnje odnose na njega. Istraživanje je sprovedeno novembra, 2009. godine, na uzorku od 209 studenata prve i druge godine Učiteljskog fakulteta u Vranju (od

toga 45 studenata i 152 studentkinje). Provera unutrašnje konzistentnosti skale pokazuje da se radi o prihvatljivoj pouzdanosti merenja – Alfa Cronbach koeficijent pouzdanosti iznosi 0.84. Interajtem korelacije kreću se u opsegu od 0.05 do 0.44, sa prosečnom vrednošću od 0.23. U cilju provere konstrukt valjanosti skale primenjena je eksplorativna faktorska analiza. Analizom glavnih komponenti, ekstrakcijom na osnovu Kaiser-ovog kriterijuma, dobijeno je pet faktora čije karakteristične vrednosti prelaze 1 i koji objašnjavaju 54.32% ukupne varijanse. S obzirom na to da prvi faktor objašnjava mnogo više varijanse 27.75% u odnosu na ostale, a imajući u vidu Scree-test, jednodimenzionalno rešenje može se smatrati najprihvatljivijim. Sve stavke imaju faktorska zasićenja preko 0.30 i kreću se u rasponu od 0.33 do 0.69. Samo jedna stavka nije zasićena ovim faktorom (6.). Diskriminativnost ajtema kreće se od 0.18 (za ajtem broj 8), do 0.38 za ajtem broj 10. Na osnovu svega prikazanog moglo bi se zaključiti da Skala emocionalne empatije u osnovi ima jednu dominirajuću dimenziju.

Ključne reči: emocionalna empatija, Skala emocionalne empatije, pouzdanost, konstrukt valjanost.

LIČNOSNE KARAKTERISTIKE DAROVITIH ZA RITMIČKU GIMNASTIKU – PRELIMINARNI REZULTATI

Boban Petrović, Ljiljana Lazarević, Kaja Damnjanović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

bobanpsy@gmail.com

Iako još uvek nema preciznog odgovora na pitanje šta čini sportsku darovitost, važno mesto u svim teorijskim koncepcijama zauzima pitanje udela koji konstrukt ličnosti ima u objašnjenju ovog fenomena, a posebno u pogledu prediktivne i/ili diskriminativne moći dimenzija ličnosti.

Osnovni cilj istraživanja tiče se utvrđivanja ličnih karakteristika devojčica darovitih za ritmičku gimnastiku, odnosno, utvrđivanja onog složaja ličnih karakteristika po kojima se darovite ritmičarke u najvećoj meri razlikuju od ostalih devojčica koje se bave ovim sportom.

U istraživanju je učestvovalo 47 devojčica (prosečnog uzrasta 12,7 godina) koje se ritmičkom gimnastikom bave takmičarski (N=29) i rekreativno (N=18), kao i njihove majke i očevi. Ispitanice darovite za ritmičku gimnastiku identifikovane su na osnovu instrumenta koji je konstruisan u tu svrhu, RG23 – ček liste za procenu darovitosti za ritmičku gimnastiku. Ličnosne karakteristike su operacionalizovane preko "šestofaktorskog" modela (petofaktorski model sa pridruženom dimenzijom Dezintegracija psihičkih funkcija), a procena je izvršena pomoću mera samoprocene (NEOzd, sa pridruženom skalom Delta 20) i rejtinga opserversa (NEO PI R R i DELTA 10 R). Obrada podataka zasnovana je na klaster analizi, korelacionoj analizi i kanoničkoj diskriminacionoj analizi.

U cilju utvrđivanja distinktivnih ličnih karakteristika darovitih ritmičarki, sprovedene su dve diskriminativne analize, koje su uključile kako mere dobijene samoprocenom, tako i mere dobijene procenom od strane majki i očeva. U prvom slučaju, rezultati su pokazali da se grupe takmičarki i rekreativki značajno razlikuju po merama samoprocene Saradljivost i Savesnost, u korist takmičarki, intenzitetom kanoničke korelacije od .63 (Wilks λ =.606, χ^2 =16.771, df=1, p <.000). Ovom diskriminativnom funkcijom moguća je uspešna klasifikacija 76% ispitanica. U drugom slučaju, na osnovu skorova na instrumentu RG23, ispitanice su podeljene na 4 grupe: rekreativke, uspešne rekreativke, takmičarke i uspešne takmičarke. Diskriminativnom analizom izdvojena je jedna diskriminativna

funkcija ($R=.60$, Wilks $\lambda=.644$, $\chi^2=14.294$, $df=3$, $p<.003$), koju takođe čine mere samoprocene Saradljivost i Savesnost, i po kojoj se najuspešnije razlikuju takmičarke, posebno uspešne takmičarke, od rekreativki. Iako uspešnost klasifikacije generalno nije velika, kvalitetne rekreativke se uspešno klasifikuju u 73% slučajeva. U oba slučaja diskriminativnoj funkciji doprinose samo mere samoprocene, dok rejtnzi nemaju nikakvog udela.

Kada se razmatra pitanje odnosa mera samoprocene i rejtinga opservera, rezultati pokazuju da mere samoprocene koreliraju sa merama procene od strane majki i očeva nisko i umereno, i to po dimenzijama E (.39, odn. .31), O (.29, odn. .37), C (.51, odn. .38) i D (.45, odn. .34). Nešto niže korelacije istih dimenzija između samoprocena i rejtinga su verovatno posledica toga što instrumenti nisu identični, iako su namenjeni merenju istih dimenzija. Mere procene od strane majki i očeva međusobno koreliraju umereno i visoko ($N=.35$, $E=.64$, $O=.75$, $A=.64$, $C=.74$, $D=.61$). Ovakvi rezultati su u skladu sa drugim istraživanjima.

Na osnovu navedenih rezultata može se zaključiti da se ispitanice darovite za ritmičku gimnastiku (uspešne takmičarke) razlikuju od drugih grupa ispitanica po dimenzijama Saradljivost i Savesnost. Pored toga, rezultati ukazuju na veći značaj mera samoprocene, u odnosu na mere procene od strane značajnih drugih, kada je u pitanju utvrđivanje distinktivnih ličnosnih karakteristika darovitih ritmičarki.

Ključne reči: ličnosne karakteristike, darovitost, ritmička gimnastika, NEO PI R, Delta

ULOGA HUMORA U KRATKOROČNOJ I DUGOROČNOJ POSTTRAUMATSKOJ PRILAGODI

Jadranka Kolenović-Đapo, Nermin Đapo i Nina Hadžiahmetović

Filozofski fakultet, Sarajevo
jadranka.kolenovic-djapo@ff.unsa.ba

Cilj ovog istraživanja je ispitati ulogu humora kao medijatora i moderatora u kratkoročnoj i dugoročnoj posttraumatskoj prilagodbi, i to u okvirima interakcijskog modela stresa. Podaci su prikupljeni na skupini od 242 studenata/studentica Univerziteta u Sarajevu. Prosječna dob ispitanika iznosi 22.9 ($SD=2.75$). Odabir sudionika bio je da su najmanje dvije godine bili u Sarajevu u vrijeme rata. U istraživanju su primijenjeni sljedeći instrumenti: Skala samoprocjene, kojom je ispitana ranija prilagodba sudionika; Omnibus test za mjerenje smisla za humor; Upitnik ratnih trauma; Upitnik o načinima suočavanja; Upitnik za mjerenje humora, kao općeg stila suočavanja sa stresnim situacijama; Upitnik posttraumatskih stresnih reakcija; Spielbergova skala za mjerenje anksioznosti kao stanja; Skala depresivnosti; Multidimenzionalni inventar simptoma (SCL-90); Skala poslijeratnih poteškoća. Mjere kratkoročnih ishoda su ispitane preko procjene o uspješnosti suočavanja i dužine trajanja oporavka nakon najstresnijeg ratnog događaja, te procjene sudionika koliko su se uspješno nosili sa konkretnim ratnim traumatskim događajem. Na koncu sudionici su procjenjivali koliko im je bilo potrebno vremena da se oporave nakon tog događaja.

U statističkoj analizi podataka korištena je multipla regresijska analiza hijerarhijskog tipa. Prediktorske varijable i skupovi prediktorskih varijabli uvedeni su u regresijsku jednačinu u sukcesivnim koracima, prema redosljedju određenom na temelju pretpostavljenog statusa tih varijabli unutar modela stresa i traume, kao i principa antecendencije.

Regresijski modeli za svaku kriterijsku varijablu su bili statistički značajni, osim za anksioznost. Utvrđene su sljedeće vrijednosti R^2 i nivoi značajnosti: procjena uspješnosti suočavanja, $R^2=0.194$, ($p<0.001$); trajanje vremena oporavka, $R^2=0.164$, ($p<0.001$); posttraumatske stresne reakcije, $R^2=0.190$, ($p<0.001$); depresija, $R^2=0.147$, ($p<0.01$); opće psihosocijalno funkcioniranje, $R^2=0.168$, ($p<0.01$).

U objašnjenju varijance procjene uspješnosti suočavanja direktno i pozitivno doprinose prediktorske varijable: spol i aktivni smisao za humor. Također, pokazano je da broj traumatskih događaja doprinosi procjeni uspješnosti suočavanja, ali samo u interakciji sa humorom kao općim stilom suočavanja. U predviđanju trajanja vremena oporavka najveći doprinos ima humor, kao opći stil suočavanja sa stresnim situacijama, te korištenje humora kao načina suočavanja sa konkretnim traumatskim događajem. Za mjere dugoročne prilagodbe pokazano je da je varijabla pasivni smisao za humor značajna u predikciji kriterijske varijable posttraumatske stresne reakcije. Nijedna mjera humora nije izravni značajan prediktor depresivnosti. Ali je pokazano da sudionici sa nižim rezultatima na skali humora, kao općeg stila suočavanja, sa povećanjem broja traumatskih događaja, imaju više simptoma depresivnosti. Za kriterijsku mjeru anksioznosti humor se nije pokazao kao značajan prediktor.

Dobiveni rezultati ukazuju da humor ima značajniju ulogu u kratkoročnoj nego u dugoročnoj posttraumatskoj prilagodbi.

Ključne riječi: humor, suočavanje, kratkoročna prilagodba, dugoročna prilagodba

POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI, ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM I USAMLJENOSTI

Indira Fako, Đenita Tuće

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina
indira.fako@ff.unsa.ba

Usamljenost je zasigurno jedan od najvećih i najozbiljnijih problema čovjeka u savremenom razvijenom društvu. Neki autori smatraju da je usamljenost stara koliko i ljudska civilizacija, dok drugi uzrok usamljenosti traže u savremenom tehnološki razvijenom društvu, te pojavu ovog fenomena vežu isključivo za modernog čovjeka. U psihologiji, usamljenost je dugo tretirana u sklopu depresije i anksioznosti. Tek u posljednjih tridesetak godina usamljenost se spominje odvojeno od depresije i anksioznosti. Cilj ovog istraživanja je ispitati povezanost između osobina ličnosti, zadovoljstva životom i usamljenosti.

Istraživanje je provedeno na skupini od 513 učenika Srednje elektroenergetske škole, Srednje ekonomske škole, Gimnazije Dobrinja i studenata Fakulteta kriminalističkih nauka i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. S obzirom na spol, u uzorak je uključeno 226 djevojaka prosječne dobi $M=18,05$ ($SD=2,87$) i 287 mladića prosječne dobi $M=18,15$ ($SD=2,70$). Podaci su prikupljeni primjenom sljedećih instrumenata: UCLA Skala usamljenosti, Skala optimizma-pesimizma, Rosenbergova skala samopoštovanja, Skala ekstraverzije, Skala zadovoljstva životom, Skala percipirane socijalne podrške i Skala opće samoefikasnosti.

Za mladiće statistički značajna negativna povezanost utvrđena je između rezultata dobivenih na varijabli usamljenosti i varijabli globalnog zadovoljstva životom ($r=-.602$; $p<0.001$), usamljenosti i situacijskog zadovoljstva životom ($r=-.532$; $p<0.001$), usamljenosti i samopoštovanja ($r=-.502$; $p<0.001$), usamljenosti i

ekstraverzije ($r=-.415$; $p<0.001$). Niska, ali statistički značajna povezanost, postoji između rezultata dobivenih na varijabli usamljenosti i varijabli pesimizma ($r=0,398$; $p<0.001$), usamljenosti i samoeфикаsnosti ($r=-.358$; $p<0.001$), usamljenosti i socijalne podrške od prijatelja ($r=-.289$; $p<0.001$), usamljenosti i optimizma ($r=-.281$; $p<0.001$), te usamljenosti i socijalne podrške od obitelji ($r=-.205$; $p<0.01$). Slični koeficijenti povezanosti dobiveni su i za djevojke. Utvrđena je statistički značajna negativna povezanost rezultata između varijable usamljenosti i varijable globalnog zadovoljstva životom ($r=-.510$; $p<0.001$), zatim između usamljenosti i samopoštovanja ($r=-.503$; $p<0.01$), usamljenosti i situacijskog zadovoljstva životom ($r=-.442$; $p<0.001$), te usamljenosti i samoeфикаsnosti ($r=-.391$; $p<0.001$). Niska, ali statistički značajna povezanost postoji između usamljenosti i ekstraverzije ($r=-.318$; $p<0.001$), usamljenosti i pesimizma ($r=.309$; $p<0.001$), usamljenosti i socijalne podrške od prijatelja ($r=-.259$; $p<0.001$), te između usamljenosti i optimizma ($r=-.257$; $p<0.001$). Varijabla socijalna podrška od obitelji je u neznatnoj, ali ipak statistički značajnoj povezanosti sa varijablom usamljenosti ($r=-.012$; $p<0.05$).

U istraživanju je utvrđena statistički značajna povezanost između usamljenosti i varijabli zadovoljstvo životom, samopoštovanje, ekstraverzija, optimizam, samoeфикаsnost i socijalna podrška od obitelji i prijatelja. Organizacija spoznaja prikupljenih u istraživanjima korelata usamljenosti daje kognitivistički orijentiranim istraživačima usamljenosti mogućnost formuliranja procesnih modela usamljenosti.

Ključne riječi: usamljenost, osobine ličnosti, zadovoljstvo životom

ZADOVOLJENJE BAZIČNIH PSIHOLOŠKIH POTREBA, SELF-ORIJENTACIJA I SINDROM IZGARANJA NA POSLU KOD PROSVETNIH RADNIKA

Kristina Randelović, Milica Milojević

Filozofski fakultet, Niš, Učiteljski fakultet, Vranje
kristina.kasic@yahoo.com

Teorijsku osnovu ovog rada predstavlja teorija samoodređenja, odnosno opšta teorija motivacije koja se bavi razvojem i funkcionisanjem ličnosti unutar društvenog konteksta. Prema ovoj teoriji, čovek ima urođenu tendenciju da samostalno kontroliše svoje ponašanje. Stoga, teorija se fokusira na stepen do koga je ljudsko ponašanje voljno ili samoodređujuće. Ona istražuje ljudske urođene psihološke potrebe koje su osnova samomotivacije, kao i uslove koji podstiču ili kočice razvoj tih pozitivnih procesa. Pored ostalih, ova teorija obuhvata i koncepte bazičnih psiholoških potreba i self-orijentacije. Socio-kontekstualni faktori, preko zadovoljenja bazičnih psiholoških potreba (autonomija, kompetencija i povezanost), utiču na zdravi psihološki razvoj i dobrobit čoveka. Self-orijentacija je pojam koji objašnjava individualne razlike u regulisanju ego-stanja. Način ego funkcionisanja zavisi od stepena zadovoljenja bazičnih psiholoških potreba i umnogome determiniše odnos prema realnosti, kao i zdravlje i dobrobit ljudi, odnosno determiniše razvoj određenog tipa selfa (integrisani, ego-investirani i impersonalni).

Osnovni cilj ovog rada je ispitivanje stepena zadovoljenja bazičnih psiholoških potreba, stepena izraženosti pojedinih self-orijentacija i stepena prisustva sindroma izgaranja, kao i ispitivanje mogućnosti predikcije sindroma izgaranja, uz pomoć pomenutih varijabli na uzorku prosvetnih radnika. Takođe,

ovo istraživanje je imalo za cilj da utvrdi i razliku u mehanici dejstva bazičnih psiholoških potreba i self-orijentacije na stepen izgaranja s obzirom na radno mesto nastavnika. Uzorkom je obuhvaćeno 200 ispitanika (105 osnovnoškolskih i 95 univerzitetskih nastavnika). Od instrumenata su korišćeni: Skala zadovoljenja bazičnih psiholoških potreba na radu, Upitnik ego funkcionisanja, Skala sindroma izgaranja kod nastavnika i sociodemografski upitnik. Rezultati pokazuju da prosvetni radnici imaju relativno visoke skorove na merama zadovoljenosti sve tri psihološke potrebe (autonomija - AS=34.46; kompetencija - AS=32.12; povezanost - AS=40.68). Takođe, ispitanici imaju više skorove na merama izraženosti integrisane self-regulacije (AS=59.46), a znatno niže skorove na merama izraženosti orijentacije ka ego-investirajućoj (AS=37.75) i impersonalnoj regulaciji ponašanja (AS=25.11). Distribucija skorova na skali izgaranja ukazuje na nisku izraženost stepena izgaranja (AS=28.55). Kao značajni prediktori statusa ispitanika na merama izgaranja izdvajaju se stepen zadovoljenosti potrebe za autonomijom, orijentacija ka impersonalnoj i integrisanoj self-regulaciji ($R=0.59$; $R^2=0.35$; $p<0.01$). Veličina i smer regresionih koeficijenata ukazuju na to da što ispitanik ima niži rezultat na autonomiji ($\beta=-0.20$; $p<0.01$) i integrisanoj self-regulaciji ($\beta=-0.13$; $p<0.05$), to će imati viši rezultat na skali za merenje intenziteta izgaranja, a da će imati veći stepen izraženosti izgaranja što ima u većem stepenu izražen impersonalni self ($\beta=-0.36$; $p<0.01$). Postoji razlika u mehanici dejstva bazičnih psiholoških potreba i self-orijentacije na stepen izgaranja s obzirom na radno mesto nastavnika (Kendelov koeficijent slaganja iznosi 0.47). Kod nastavnika osnovnih škola značajan prediktor stepena izgaranja je impersonalni self ($R=0.65$; $R^2=0.42$; $p<0.01$), dok je kod univerzitetskih nastavnika autonomija i integrisani self ($R=0.60$; $R^2=0.36$; $p<0.01$). Veličina i smer regresionih koeficijenata ukazuju na to da što nastavnik osnovne škole ima veći stepen izraženosti impersonalnog selfa, to će imati viši rezultat na skali za merenje intenziteta izgaranja ($\beta=0.55$; $p<0.01$). Takođe, što nastavnik ili saradnik na fakultetu ima niži skor na autonomiji ($\beta=-0.24$; $p<0.05$) i integrisanom selfu ($\beta=-0.36$; $p<0.01$), to će imati viši skor na izgaranju.

Ključne reči: Teorija samoodređenja, bazične psihološke potrebe, self-orijentacija, sindrom izgaranja, prosvetni radnici.

PREDIKCIJA NEKIH INDIKATORA DOBROBITI NA OSNOVU BAZIČNIH PSIHOLOŠKIH POTREBA

Kristina Randelovi

Filozofski fakultet u Nišu
kristina.kasic@yahoo.com

Prema teoriji samoodređenja, zadovoljenje bazičnih psiholoških potreba je prediktor razvoja, integriteta, optimalne motivacije (intrinzične motivacije), odnosno zdravlja i dobrobiti svakog čoveka. Svakodnevno osećanje da smo autonomni, kompetentni i povezani sa ljudima rezultira, na duže staze, povećanjem dobrobiti. Dakle, teorija samoodređenja naglašava da su psihološko zdravlje i dobrobit čoveka direktna funkcija zadovoljenja bazičnih psiholoških potreba. Stoga, osnovni cilj ovog rada je ispitivanje prediktivnosti zadovoljstva životom, smisla života i globalnog samopoštovanja na osnovu potrebe za autonomijom, kompetencijom i povezanošću. Ispitivanje je sprovedeno na uzorku od 209 studenata, oba pola (120 devojaka i 89 mladića), starosti od 19 do 32 godine (AS = 21.6). Od instrumenata korišćeni su: Skala zadovoljenja bazičnih psiholoških potreba generalno u životu, Skala zadovoljstva životom, Skala smisla

života i Rozenbergova skala globalnog samopoštovanja. Rezultati regresione analize pokazuju da se kao značajni prediktori zadovoljstva životom izdvajaju sve tri bazične psihološke potrebe, koje su u pozitivnoj korelaciji sa pomenutim kriterijumom. Koeficijent multiple korelacije iznosi $R=0.71$ i objašnjava linearnu povezanost kriterijumske varijable (zadovoljstvo životom) sa prediktorima (autonomija, kompetencija i povezanost). Koeficijent multiple determinacije iznosi $R^2=0.50$, što znači da je procenat varijanse koji je zajednički kriterijumu i skupu prediktorskih varijabli ubačenih u proceduru 50%. Kada je reč o smislu života, regresionom analizom se, takođe, izdvajaju kao značajni prediktori sve tri bazične psihološke potrebe ($R=0.72$, $R^2=0.52$). Značajni prediktori globalnog samopoštovanja su potreba za autonomijom i kompetencijom, koji pozitivno koreliraju sa pomenutim kriterijumom ($R=0.63$, $R^2=0.39$). Rezultati se mogu interpretirati kao potvrda jedne od osnovnih pretpostavki teorije samoodređenja, da je zadovoljenje bazičnih psiholoških potreba prediktor psihološke dobrobiti pojedinca.

Ključne reči: Teorija samoodređenja, bazične psihološke potrebe, psihološka dobrobit.

EVALUACIJA BAS-PERIJEVOG UPITNIKA AGRESIVNOSTI (BPAQ)

Bojana Dinić, Petar Čolović, Snežana Smederevac i Dušanka Mitrović

Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju

bojana.dinic@ff.uns.ac.rs

Cilj ovog istraživanja je psihometrijska evaluacija upitnika agresivnosti BPAQ, koji predstavlja jednu od najkorišćenijih mera agresivnosti. Autori ovog upitnika prave razliku između agresivnog ponašanja, koje može biti fizičko i verbalno, a koje se odnosi na aktivnu i direktnu agresivnost, i prateće afektivne komponente (besa) i kognitivne komponente (hostilnost). U ovom radu se postavlja pitanje da li bes i hostilnost spadaju u domen agresivnosti ili neke druge osobine ličnosti, kao i kakav je status manifestne agresivnosti (verbalne i fizičke) naspram prateće afektivne i kognitivne komponente.

Uzorak je činilo 478 ispitanika ($M=217$, $\bar{Z}=261$), prosečne starosti 31,38 godina. Primenjeni su sledeći upitnici: Basov i Perijev upitnik za procenu agresivnosti (BPAQ) koji se sastoji od 29 ajtema i operacionalizuje četiri modaliteta agresivnosti: verbalnu, fizičku, hostilnost i bes; Velikih pet plus dva (VP+2), koji proističe iz leksičke studije na srpskom jeziku i namenjen je za procenu sedam dimenzija ličnosti, i Ajzenkov revidirani upitnik za procenu ličnosti (EPQ-R) kojim su operacionalizovane dimenzije PEN modela.

Najpre su proverene metrijske karakteristike subskala upitnika BPAQ. Pokazatelji pouzdanosti, reprezentativnosti i homogenosti ukazuju na prihvatljive ili zadovoljavajuće metrijske karakteristike, pri čemu najbolja merna svojstva ima skala fizičke agresivnosti, a najslabija skala verbalne agresivnosti. Pouzdanost skala (α) se kreće od 0,61 do 0,78, reprezentativnost (normalizovani KMO) od 0,65 do 0,86, a homogenost (h_2) od 0,70 do 0,94. Testiranje predloženog četvorodimenzionalnog modela je dalo sledeće indikatore fita: $\chi^2_{(371)}=1387,42$, $p=0,00$, $RMSEA=0,08$, $RMSR=0,08$, $CFI=0,76$, $GFI=0,81$. Vrednosti parametara kreću se u rasponu od 0,38 do 0,82, pri čemu jedan ajtem verbalne agresivnosti nije značajno povezan sa datim faktorom. Korelacije između skala agresivnosti ukazuju da je korelacija verbalne agresivnosti sa besom i hostilnošću nešto viša nego sa fizičkom agresivnošću, mada generalno, verbalna agresivnost ostvaruje niske korelacije sa ostalim skalama. Najviša korelacija je između besa i hostilnosti,

a najniža između fizičke agresivnosti i hostilnosti, što se može i očekivati. Ispitivanjem zajedničkog prostora merenja supskala upitnika BPAQ, dimenzija upitnika VP+2 i upitnika EPQ, prema kriterijumu paralelnih vektora izdvojene su tri glavne komponente, koje zajedno objašnjavaju 63% varijanse. Prva Promax komponenta obuhvata Psihoticizam iz EPQ-a, Negativnu valencu, Agresivnost i nisku Savesnost iz VP+2, kao i fizičku agresivnost, pri čemu bes ostvaruje sekundarno zasićenje na ovoj dimenziji. Druga Promax komponenta obuhvata Pozitivnu valencu, Ekstraverziju, Otvorenost iz VP+2 i Ekstraverziju iz prostora EPQ, pri čemu sekundarno zasićenje na ovoj dimenziji ostvaruje verbalna agresivnost. Treću Promax dimenziju čine hostilnost, Neuroticizam iz oba upitnika ličnosti, bes i verbalna agresivnost.

Nalazi ukazuju da je fizička agresivnost iz upitnika BPAQ povezana sa Agresivnošću iz leksičkog modela i Psihoticizmom, dok je hostilnost koncipirana u upitniku BPAQ u većoj meri povezana sa Neuroticizmom. Bes i verbalna agresivnost takođe su povezani sa Neuroticizmom, ali u manjem stepenu. Verbalna agresivnost je, takođe, u vezi sa Ekstraverzijom, što može ukazivati da se ona odnosi na socijalnu dominantnost ili asertivnost, dok je bes povezan i sa primarnim dimenzijama agresivnosti drugih modela. Problem klasifikacije vrste agresivnosti i dalje ostaje otvoren, pri čemu se ukazuje na značaj izbora kriterijuma klasifikacije (npr. direktna-indirektna, manifestna-latentna, aktivna-pasivna i sl.). Takođe, uočeno je da postoji potreba za sveobuhvatnom merom agresivnosti koja bi uključila finiju distinkciju različitih oblika agresivnosti.

Ključne reči: agresivnost, vrste agresivnosti, BPAQ

POVEZANOST IZMEĐU PET VELIKIH I SELF-DISKREPACE

Nina Hadžiahmetović, Jadranka Kolenović-Đapo, Enedina Hasanbegović-Anić, Nermin Đapo

Filozofski fakultet, Sarajevo
n.hadziahmetovic@gmail.com

U ovom istraživanju cilj je bio ispitati odnos između self-diskrepance i osobina ličnosti konceptualiziranih preko velikih pet. Iako većina psihologa smatra da je pojam o sebi cjelovit obrazac, određeni autori u području samopoimanja navode da pojedinac može posjedovati različite pojmove o sebi. U tom smislu značajan je Rogersov koncept općeg osjećaja pojma o sebi, koji uključuje ne samo percepciju osobina, kompetencija i vještina koje pojedinac posjeduje (realno ja), već i pojam o tome kakav bi želio biti (idealno ja). Prema Shavelsonovom hijerarhijskom multifacetičnom modelu samopoimanja, u osnovi deskriptivnog ja nalaze se uže domene ili facete (kao što su socijalni, moralni, akademski, emocionalni i tjelesni self).

U istraživanju je sudjelovalo 450 studentica i studenata Filozofskog fakulteta, Fakulteta kriminalističkih nauka i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Prosječna dob sudionika je $M=21.2$ ($SD=1.6$). Primijenjeni su sljedeći instrumenti: Upitnik o sociodemografskim obilježjima, Semantički diferencijal za mjerenje self-diskrepance i Skala samoprocjene za pet velikih. Self-diskrepanca je operacionalizirana kao apsolutna vrijednost razlike između realnog i idealnog ja.

U svrhu ispitivanja latentne strukture rezultata dobivenih primjenom semantičkog diferencijala, naprije je provedena analiza glavnih komponenata na pridjevima i njihovim opozitima koji su služili za procjenu realnog ja. Uz Varimax rotaciju izdvojene su tri interpretabilne komponente koje objašnjavaju 53%

zajedničke varijance. Prva komponenta je moralni pojam o sebi (19,069% objašnjene varijance), druga socijalni pojam o sebi (18,464% objašnjene varijance), a treća tjelesni pojam o sebi (15,759% objašnjene varijance). Zatim su izračunate apsolutne vrijednosti razlika između čestica koje se odnose na realno i čestica koje se odnose na idealno ja. Na kraju, izračunat je kompozitni rezultat za svaki faktor kao prosječna vrijednost pripadajućih čestica.

Za utvrđivanje povezanosti korišten je Spearmanov koeficijent korelacije. Dobijeni su niski, negativni i statistički značajni koeficijenti korelacije između emocionalne stabilnosti i diskrepanci moralnog pojma o sebi ($\rho = -0,169$, $p < 0,01$), socijalnog pojma o sebi ($\rho = -0,205$, $p < 0,01$) i tjelesnog pojma o sebi ($\rho = -0,194$, $p < 0,01$). Negativni i statistički značajni koeficijenti korelacije utvrđeni su između ekstraverzije i diskrepanci socijalnog pojma o sebi ($\rho = -0,352$, $p < 0,01$) i tjelesnog pojma o sebi ($\rho = -0,181$, $p < 0,01$), zatim između savjesnosti i diskrepanci moralnog pojma o sebi ($\rho = -0,285$, $p < 0,01$), socijalnog pojma o sebi ($\rho = -0,142$, $p < 0,01$) i tjelesnog pojma o sebi ($\rho = -0,160$, $p < 0,01$), ugodnosti i diskrepanci moralnog pojma o sebi ($\rho = -0,196$, $p < 0,01$), socijalnog pojma o sebi ($\rho = -0,146$, $p < 0,01$) i tjelesnog pojma o sebi ($\rho = -0,108$, $p < 0,01$), i između otvorenosti i diskrepanci socijalnog pojma o sebi ($\rho = -0,276$, $p < 0,01$) i tjelesnog pojma o sebi ($\rho = -0,188$, $p < 0,01$). Rezultati impliciraju značajno prisustvo bazičnih crta ličnosti u deskriptivnom ja na latentnom nivou njegove strukture, tako da je zastupljenost osobina pozitivnog opozita modela pet velikih obrnuto proporcionalna evidentiranom self – diskrepanci. Takav odnos je posebno indiciran kod onih osobina modela velikih pet koje su deskriptivno bliske faktorima diskrepanci.

Ključne riječi: pojam o sebi, self-diskrepanca, velikih pet

MOGUĆNOST IZVOĐENJA SKALA MMPI-A 202 IZ STAVKI TESTA PIESRS84

Dušan Randelović, Petar Kostić i Sreten Spasić

Filozofski fakultet Priština-Kosovska Mitrovica, Vojska Srbije
alkadule9@yahoo.com

Svaka relativno stabilna odlika ponašanja pojedinca ukotvljena je u strukturu njegove ličnosti koja se meri strukturalnim testovima. Do danas je konstruisan ogroman broj psiholoških mernih instrumenata koji, kao predmet merenja, pokrivaju različite domene ličnosti, kako zdravih tako i patoloških aspekata ljudskog funkcionisanja. Da li nam je neophodno korišćenje i kliničkih instrumenata u svim profesionalnim situacijama kako bi „pokrili” različite aspekte ličnosti ispitanika? Da li je moguće proceniti pojedine patološke tendencije ličnosti na osnovu pojedinih bazičnih dimenzija ličnosti merenih standardizovanim instrumentima za merenje strukture ličnosti poput Plučikovog inventara ličnosti? Iz kliničke psihodijagnostike znamo da su izvedene skale iz nekog strukturalnog testa trend još iz nastanka MMPI-a. Iz ovog, klasično patopsihološki orijentisanog instrumenta, izvedeno je, prema Birou, mnogo dodatnih skala: 1975 bilo ih je 455. Dva su načelna metodološka dokaza da je merenje nivoa neke crte izvedenim skalama psihometrijski opravdano: pouzdanost stavskog sklopa crte na dva ili više strukturalna psihometrijska testa (na dva ili više uzoraka ispitanika) i funkcionalna (namenska) upotrebljivost procenjenih crta iz testa u koji se sidre originalne crte. O mogućnosti i načinima “sidrenja”, odnosno izvođenja skala govori i Fajgelj naglašavajući da treba voditi računa da se ne napravi greška mehaničke generalizacije scoring formula, te metrijskih karakteristika sa uzorka na populaciju

čime se, praktično, poništava eksterna validnost merenja. Neka ranija istraživanja govore u prilog mogućnosti izvođenja skala MMPI iz stavki strukturalnih testova ličnosti poput Plučikovog inventara emocija (Kostić, 1999, s.18).

Cilj ovog rada je utvrđivanje mogućnosti sidrenja originalnih skala MMPI-a u stavke testa PIESRS84. Plučikov test je odabran za sidrenje jer ga psiholozi često koriste u praksi. Svaka originalna skala MMPI-a ukrštana je sa svih 84 para prideva iz PIESRS84 na osnovnom uzorku da bi bila usidrena. Kriterijum sidrenja je linearna korelacija originalne skale sa pridevskim parom $r > 0.17$ ($p < 0.05$). Konačno je proverena pouzdanost kolekcije da bi bile isključene nepouzdanе stavke.

Na dva nezavisna uzorka ($N_1=127$ i $N_2=290$) upotrebljena su dva instrumenta: Plučikov inventar emocija, PIESRS84 i MMPI202 (Biro, 2001). Uzorak N_1 obuhvatio je 67 ispitanika kliničke populacije, i 60 ispitanika iz nekliničke populacije, dok je kompletan uzorak N_2 bio iz nekliničke populacije. Ispitivanje na uzorku N_1 je obavljeno mesec dana pre ispitivanja na uzorku N_2 .

Rezultati pokazuju da je kod oba uzorka potvrđena je statistički značajna korelacija svih 12 izvornih „kliničkih“ skala MMPI 202 (HS, D, Hy, Pd, Pa, Pt, Sc, Ma, Si, An, Ag, Ci) sa istim tim, ali izvedenim skalama iz PIESRS84. Korelacije izvornih i izvedenih skala su, suspektno: .53, .66, .51, .52, .57, .68, .52, .43, .77, .68, .44 i 49. Sve korelacije su značajne na nivou 0.01. Takođe, na funkcionalnom nivou većina izvedenih skala je u nekoj meri komplementarna izvornim jer pokazuje isti smer i sličan nivo značajnosti razlika između kontrolne i kliničke grupe ispitanika: HS ($t = -6.89$, $p=0.00$; $t = -4.107$, $p=0.00$), D ($t = -4.43$, $p=0.00$; $t = -3.21$, $p=0.00$), Hy ($t = -7.46$, $p=0.00$; $t = -5.85$, $p=0.00$), Pd ($t = 1.07$, $p=0.29$; $t = 0.68$, $p=0.49$), Pa ($t = -1.01$, $p=0.32$; $t = -2.01$, $p=0.04$), Pt ($t = -1.47$, $p=0.14$; $t = -2.34$, $p=0.02$), Sc ($t = -0.73$, $p=0.46$; $t = -2.41$, $p=0.02$), Ma ($t = 3.72$, $p=0.00$; $t = 3.29$, $p=0.00$), Si ($t = -3.97$, $p=0.00$; $t = -3.18$, $p=0.00$), An ($t = -3.55$, $p=0.00$; $t = -2.86$, $p=0.00$), Ag ($t = 0.73$, $p=0.46$; $t = -0.51$, $p=0.61$), Ci ($t = -0.75$, $p=0.46$; $t = -0.51$, $p=0.61$).

Stav autora ovog rada je da treba biti posebno obazriv u slučajevima kada se na izvedenim skalama dobiju psihopatološki profili. U tom slučaju bi bilo neophodno aplicirati i izvornu verziju MMPI-a kako bi preciznije utvrdili nivo i pravac patologije.

Ključne reči: MMPI202, PIESRS84, psihopatologija, strukturalni testovi, izvorne i izvedene skale.

KLINIČKA PSIHOLOGIJA

MOGUĆNOST DETEKCIJE ŠIREG AUTISTIČNOG FENOTIPA

Nenad Glumbić, Branislav Brojčin, Mirjana Đorđević

FASPER, Beograd

nglumbic@EUnet.rs

Pojava diskretnih oblika autističnog poremećaja u široj populaciji često se označava sintagmom „širi autistični fenotip“. Iako kvalitativno sličan poremećajima autističkog spektra, širi autistični fenotip, često ostaje neprepoznat, kako zbog diskretnih kliničkih manifestacija, tako i zbog relativno malog broja instrumenata kojima se mogu detektovati rubna područja autističkog spektra.

Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje učestalosti šireg autističnog fenotipa u populaciji neurotipične dece.

Uzorkom je obuhvaćeno 1000 ispitanika, oba pola (453 dečaka i 547 devojčica), starosti između 4 i 17 godina. Svi ispitanici pohađaju redovne vaspitne i obrazovno-vaspitne ustanove. Iz uzorka su isključeni ispitanici sa dijagnozom intelektualne ometenosti, pervazivnog poremećaja razvoja, specifičnog poremećaja govora ili senzorneuralnog oštećenja sluha.

Komunikacione sposobnosti su ispitane primenom Komunikacione čekliste za decu (CCC-2), koja obuhvata deset skala. Poslednje dve skale – Socijalne relacije i Interesovanja, procenjuju one oblike ponašanja koji su karakteristični za decu sa autističnim poremećajem. Skorovi niži od šestog percentila na obe skale ukazuju na moguću pojavu autističnih simptoma, pod uslovom da je i opšti kompozitni skor manji od 48 (postignuća ispod 10. percentila u našem uzorku).

Širi autistični fenotip zabeležen je kod sedam ispitanika (0,7%) – šest dečaka i jedne devojčice, što je i očekivano s obzirom na veću učestalost poremećaja autističkog spektra u široj populaciji. Kada posmatramo uzorak u celini, nađena je statistički značajna korelacija između strukturalnih elemenata jezika (govora, sintakse, semantike i koherencije) sa jedne, i socijalnih relacija i interesovanja, sa druge strane ($0,3 < r < 0,6$; $p < 0,001$). Nasuprot tome, kod dece sa širim autističnim fenotipom navedene korelacije su uglavnom negativne i van nivoa statističke značajnosti. Izuzetak je relativno visoka, negativna korelacija, između skale govora i skale interesovanja ($r = 0,764$, $p < 0,05$). Ovakav komunikacioni profil karakterističan je za decu sa Aspergerovim sindromom ili visokofunkcionalnim autizmom.

Dobijeni rezultati ukazuju na neophodnost skrininga šireg autističnog fenotipa kod dece tipičnog razvoja. Ovakva vrsta procene mogla bi da prethodi detaljnoj kliničkoj proceni ispitanika za koje se sumnja da imaju blaže kliničke manifestacije poremećaja autističkog spektra.

Gljučne reči: pervazivni poremećaji razvoja, detekcija, skrining

ODSUSTVO SEKSUALNE KOMPULZIVNOSTI U ANALIZI JEDNOG SLUČAJA HIPERSEKSUALNOSTI

Džanan Berberović

Univerzitet u Tuzli

džananberberovic@hotmail.com

Hiperseksualnost se u literaturi često izjednačava sa seksualnom kompulzivnošću. Ovi termini su do sada korišteni uglavnom kao sinonimi. Međutim, čini se da hiperseksualnost nije isto što i seksualna kompulzivnost odnosno da seksualna kompulzivnost ne mora nužno postojati u slučajevima hiperseksualnosti. U ovom radu predstavljen je jedan slučaj hiperseksualne žene odrasle dobi (A.T.), kod koje su uočene neke karakteristike seksualne kompulzivnosti, ali nedovoljno da bi se determinisala kao seksualno kompulzivna. Pri eksploraciji ličnosti A.T. korišten je strukturisani intervju o seksualnosti i seksualnim preferencijama, MMPI-201, Machoverov Crtež ljudske figure, Skala seksualne kompulzivnosti, Skala socioseksualne orijentacije, Inventar kompulzivnog seksualnog ponašanja, FR-3 upitnik fiksacije libida, Padua inventar za ispitivanje opsesivno-kompulzivnog poremećaja, Beckov inventar depresije, Rosenbergova skala samopoštovanja i Spielbergerov test anksioznosti kao

osobine. Podaci dobiveni intervjuom ukazuju na postojanje seksualnih preferencija koje su karakteristične za hiperseksualnost (npr. potreba za seksualnim odnosima u grupi, nezadovoljstvo dijadnim seksualnim vezama, sklonost voajerizmu i egzibicionizmu, prenaplašenost seksualnosti u socijalnim odnosima, hiperseksualne fantazije). Na MMPI-201 profilu ličnosti, dobiven je tipični profil hipomanije, s povišenom skalom Ma (manija) i znatno sniženom skalom D (depresija), što i jeste karakteristično za hiperseksualne pojedince. Određeni detalji na Machoverovom Crtežu ljudske figure ukazuju na prisutnost obuzetosti seksom i odsustvo kontrole seksualnih impulsa. Hiperseksualno ponašanje je potvrđeno Skalom socioseksualne orijentacije, osobito kad je u pitanju facet eksplicitnih stavova prema neobaveznom seksu. Skale nisu potvrđile postojanje depresivnog, anksioznog niti opsesivno-kompulzivnog poremećaja, koji poremećaji su u literaturi opisani kod seksualno kompulzivnih. Rosenbergova skala ukazuje na visoko samopoštovanje, što je pokazano i u MMPI-201 profilu ličnosti, kao i u nekim detaljima Machoverovog Crteža ljudske figure. Prisutna je najveća fiksiranost za falusni stadij psihoseksualnog razvoja, što i jeste karakteristika hiperseksualnih i promiskuitetnih pojedinaca. Postignuti su niski skorovi na Skali seksualne kompulzivnosti i Inventaru kompulzivnog seksualnog ponašanja, čime se potvrđuje odsustvo seksualne kompulzivnosti iako je hiperseksualnost prisutna. U slučaju A.T., zabljučak je da hiperseksualnost podrazumijeva odsustvo seksualne kompulzivnosti.

Ključne riječi. Hiperseksualnost, seksualna kompulzivnost, seksualne preferencije.

RELACIJE TRANSAKCIONO-ANALITIČKIH KONCEPATA
ZABRANA, REKET-OSEĆANJA I ŽIVOTNIH POZICIJA KOD
NEKLINIČKE I KLINIČKE POPULACIJE

Danijela Budiša, Vesna Gavrilov-Jerković

Centar za produženi tretman zavisnika, Klinika za psihijatriju, Klinički centar
Vojvodine; Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju
danijela1@neobee.net

Empirijska potpora teorijskih koncepata u okviru Transakcione analize je najmanjkaviji deo ove psihoterapijske škole. Skript, kao centralni koncept ovog teorijskog modela, postulira kako naši sadašnji obrasci ponašanja vode poreklo iz detinjstva, što je do sada uglavnom proveravano kvalitativnim istraživanjima. Slična situacija je i sa konceptom skriptnih zabrana, osim što su u poslednjih nekoliko godina konstruisane dve skale, čija primena potvrđuje da su zabrane teorijski koncept koji je dostupan upitničkoj proverbi. Isti nalazi su dobijeni i kada se radi o konceptima reket-osećanja i egzistencijalnih pozicija. Do sada, skoro da nisu rađena istraživanja seta transakciono-analitičkih konstrukata kod određenih formi psihopatologije, kao ni veze konstrukata generalno. Osnovni cilj ovog rada je provera zabrana, reket-osećanja i egzistencijalnih pozicija, kao teorijskih koncepata u transakcionoj analizi, i njihove povezanosti, njihovog potencijala da diskriminišu kliničke od nekliničkih ispitanika, i u okviru kliničke populacije, paranoidne od depresivnih ispitanika. Opšti istraživački metod koji je odabran jeste neeksperimentalno, korelaciono ispitivanje. Neklinički deo uzorka, ukupno 100 ispitanika, je prikupljen u nekoliko kolektiva u Novom Sadu i okolini, po principu prigodnog uzorka. Jedini eliminacioni faktor u okviru nekliničkog dela uzorka je bilo ikada sprovedeno psihijatrijsko lečenje. Klinički deo uzorka je prikupljen u

psihijatrijskim ustanovama u pet gradova Vojvodine, i obuhvatilo je 100 pacijenata na ambulantnom i hospitalnom tretmanu. U uzorak su ušli pacijenti sa dijagnozom depresivnog poremećaja (osim bipolarnog afektivnog poremećaja, shizoafektivnog poremećaja, postshizofrene depresije, ciklotimije, distimije, drugih i nespecificiranih poremećaja raspoloženja) i paranoidnog poremećaja ličnosti ili nekog od poremećaja iz reda kompenzovanih psihotičnih neshizofrenih poremećaja. Rezultati sprovedenog istraživanja potvrđuju povezanost između zabrana, reket-osećanja i egzistencijalnih pozicija. Neprijatna osećanja u vezi sa sobom i drugim ljudima su povezana sa "Ja nisam u redu" pozicijom, dok je osećanje samozadovoljstva povezano sa "Ja sam u redu" pozicijom. Zatim, registrovana je statistički značajna veza između prijatnih osećanja i odsustva zabrana, te između nepostojanja zavisti i prkosa i odsustva zabrana. Ne budi važan, Ne budi blizak, Nemoj uspeti i Nemoj pripadati. Ustanovljena je i povezanost prisustva svih zabrana i negativnog odnosa prema sebi, kao i paranoidnog sklopa zabrana zabrana (Nemoj pripadati, u pozitivnom smeru, a u negativnom Nemoj da misliš i Nemoj uspeti) i "Ja sam u redu, Ti nisi u redu" pozicije. Potvrđena je statistički značajna razlika između nekliničkog i kliničkog dela uzorka na sva tri ispitivana koncepta, u smislu da su zabrane, reket-osećanja i egzistencijalne pozicije izraženije kod kliničkog dela uzorka. Klinička grupa statistički značajno više reketira neprijatnim osećanjima vezanim za domen Ja u odnosu na nekliničku grupu. Klinička grupa ima statistički značajno viši skor na svim zabranama, kao i na „Ja nisam u redu“ poziciji. I na kraju, ispitanici iz nekliničkog i kliničkog dela uzorka se statistički značajno razlikuju na konceptu zabrana, gde depresivni ispitanici imaju viši skor na setu sedam zabrana. Dobijene razlike ispitanika sa depresivnim i paranoidnim poremećajima na planu egzistencijalnih pozicija ukazuju sa

ispitanici sa depresivnim karakteristikama imaju izraženiju "Ja nisam u redu, Ti si u redu" i "Ja nisam u redu, Ti nisi u redu" egzistencijalnu poziciju, dok na planu reket-osećanja nije nađena statistički značajna razlika između dve grupe ispitanika. Rezultati istraživanja navedenih teorijskih konceptata u okviru istraživanog teorijskog modela su dobili pretežno očekivanu potvrdu.

Ključne reči: Zabrane, reket-osećanja, egzistencijalne pozicije, depresivnost, paranoidnost.

KOGNITIVNO POSTIGNUĆE U AKUTNOJ FAZI ISHEMIČKOG MOŽDANOG UDARA

Vojislava Bugarski, Marija Semnic

Klinika za neurologiju, Klinički centar Vojvodine, Novi Sad
vbugarski@eunet.rs

Cilj istraživanja je bio poređenje postignuća u različitim domenima kognitivnog statusa između grupe zdravih ispitanika i grupe ispitanika sa akutnim ishemičkim moždanim udarom radi utvrđivanja specifičnosti neuropsihološkog profila u akutnoj fazi ishemičnog moždanog udara. Ispitani uzorak je činilo 80 ispitanika (40 zdravih volontera i 40 pacijenata u akutnoj fazi ishemičnog moždanog udara), oba pola, uzrasta od 45-82 godine starosti, 8-16 godina edukacije. Grupe se nisu značajno razlikovale prema osnovnim sociodemografskim obeležjima - polu ($\chi^2(1, N = 80) = .021; p > .1$), godinama starosti (Levin $F = .080; p > .1$; $t(78) = -.282; p > .1$) i stepenu edukacije ($\chi^2(3, N = 80) = .881; p > .1$). Ispitane su razlike u sedam domena kognitivnog statusa –

domen egzekutivne funkcije, govor, neposredno upamćivanje, odloženo prisećanje, divergentno mišljenje, pažnja i vizuelnokonstruktivno izvođenje u dve dimenzije. Domeni kognitivnog statusa (egzekutivne funkcije, govor, pažnja, neposredno upamćivanje, odloženo prisećanje i divergentno mišljenje) operacionalno su definisani preko faktorskih skorova na prvim glavnim komponentama svakog od domena, dok je domen vizuelnokonstruktivno izvođenje u dve dimenzije operacionalno definisan putem sumacionog skora na kopiji Rejove kompleksne figure. Razlike između grupa su ispitivane t testom i ustanovljeno je da se ispitivane grupe međusobno razlikuju u svim ispitanim domenima, pri čemu pacijenti sa akutnim ishemičkim moždanim udarom ispoljavaju lošije postignuće u svakom od domena kognitivnog statusa u odnosu na kontrolnu grupu zdravih ispitanika. Dobijeni rezultat ukazuje na veliki značaj akutne faze ishemičkog moždanog udara na kognitivno postignuće, u kontekstu globalnog pada kognitivne efikasnosti, bez mogućnosti izdvajanja specifičnog neuropsihološkog profila u ranoj fazi moždanog udara.

Ključne reči: kognitivni status, akutni ishemički moždani udar

STAVOVI STUDENATA PSIHOLOGIJE PREMA TRAŽENJU PROFESIONALNE PSIHOLOŠKE POMOĆI

Jelena Srna, Lazar Tenjović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

jsrna@EUnet.rs

Stav prema traženju profesionalne psihološke pomoći jedan je od činilaca koji utiču na to da li će osoba sa emocionalnim problemima zatražiti psihološku pomoć. U kojoj meri sticanje specifičnih psiholoških znanja utiče na formiranje pozitivnog stava prema traženju psihološke pomoći predstavlja pitanje koje zavređuje da se na njega potraži empirijski odgovor. Cilj ovog istraživanja bio je da se potraže odgovori na sledeća pitanja: 1. Kakve stavove imaju studenti psihologije prema traženju profesionalne psihološke pomoći za sopstvene emocionalne probleme i da li se u tom pogledu studenti psihologije, kao budući pružaoci profesionalne psihološke pomoći, razlikuju od studenata drugih naučnih oblasti? 2. Da li su stavovi studenata prema traženju psihološke pomoći povezani sa prethodnim iskustvom traženja psihološke pomoći, uspehom na studijama i polom? Upitnikom za ispitivanje stava prema traženju profesionalne psihološke pomoći Fišera i Farine ispitano je 247 studenata psihologije, 30 studenata istorije umetnosti, 62 studenta Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju i 54 studenta Mašinskog fakulteta. Stav prema traženju profesionalne psihološke pomoći operacionalizovan je preko 10 stavki kojima se ispituje otvorenost za sopstvene emocionalne probleme i procena vrednosti i neophodnosti psihološkog tretmana u rešavanju emocionalnih problema. Od ispitanika se traži da svoje slaganje sa tvrdnjama u Upitniku iskaže birajući jedan od četiri odgovora (0 = ne slažem se, 1 = više se ne slažem nego što se slažem, 2 = više se slažem nego što se ne slažem, 3 = slažem se). Ukupni rezultat dobija se kao aritmetička sredina svih odgovora i kreće se u rasponu od 0 do 3, pri čemu viši rezultat govori o pozitivnijem stavu. Zasebnim pitanjima prikupljeni su podaci o polu, prosečnoj oceni na studijama, kao i o tome da li je ispitanik ikada samostalno zatražio profesionalnu psihološku pomoć. Rezultati istraživanja pokazuju da studenti psihologije imaju pozitivan stav prema traženju profesionalne psihološke pomoći: približno 80% studenata psihologije ima rezultat u rasponu od 2 do 3, a studenti psihologije koji su tek započeli studije imaju skoro podjednako pozitivan stav u

tom pogledu kao i studenti starijih godina. Studenti psihologije i istorije umetnosti imaju najpozitivniji (i podjednako pozitivan) stav prema traženju profesionalne psihološke pomoći, manje pozitivan stav studenti Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, a najmanje pozitivan stav studenti Mašinskog fakulteta (Velčov $F = 29.90$, $df1 = 3$, $df2 = 83.5$, $p < 0.001$). Polne razlike u pogledu stava prema traženju profesionalne psihološke pomoći postoje samo kod studenata Mašinskog fakulteta, pri čemu studentkinje pokazuju pozitivniji stav od studenata (Velčov $F = 5.75$, $df1 = 1$, $df2 = 18.46$, $p < 0.05$). Ni na jednom od fakulteta nije dobijena značajna korelacija između uspeha na studijama i pozitivnosti stava prema traženju profesionalne psihološke pomoći. S druge strane, bez obzira na to o kojem je fakultetu reč, studenti koji su tokom života samoinicijativno tražili profesionalnu psihološku pomoć imaju pozitivniji stav od onih studenata koji takvu pomoć nisu nikada tražili. Rezultati govore u prilog pretpostavci prema kojoj je stav prema traženju profesionalne psihološke pomoći više determinisan ličnom životnom i profesionalnom usmerenošću nego specifičnim znanjima koja se stiču studiranjem psihologije. Radi provere ovakve pretpostavke neophodna su dalja istraživanja.

Ključne reči: stav prema traženju profesionalne psihološke pomoći, studenti

KARAKTERISTIKE AFEKTIVNE VEZANOSTI OSOBA KOJE BOLUJU OD SHIZOFRENE PSIHOZE

Danka Milošević, Aleksandar Dimitrijević, Nataša Hanak

Filozofski fakultet, Beograd, FASPER, Beograd

dankamilosevic@yahoo.com

Problem. U ovom istraživanju želeli smo da uporedimo afektivnu vezanost osoba sa dijagnozom shizofrenije i kontrolne grupe, tzv. normalne populacije. Afektivna vezanost je malo izučavana na uzorku osoba obolelih od shizofrenije, što je začuđujuće s obzirom na to da je detaljno ispitana njena uloga u nastanku i razvoju mnogih drugih psihopatoloških fenomena. **Metod.** Afektivnu vezanost osoba s dijagnozom shizofrenije ispitali smo pomoću tri instrumenta: ECR (Experiences in Close Relationships – revised), koji ima dve subskale koje predstavljaju dimenzije Odbacivanja i Anksioznosti; SPDV (Skala za merenje dimenzija vezanosti), sa sedam subskala za procenu AV – Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, Nerazrešena porodična traumatizacija, Negativan model selfa, Negativan model drugih, Slaba regulacija besa, Kapacitet za mentalizaciju; i PAM («Psychosis Attachment Measure»), koji je u biti skraćena verzija ECR-a i takođe sadrži subskale Odbacivanja i Anksioznosti, ali je preporučen za primenu u istraživanjima koja uključuju psihotične osobe. Deo planiranog uzorka na kojem su izvršene analize sačinjavaju 22 ispitanika sa dijagnozom shizofrenije i 22 ispitanika bez ikakve psihijatrijske dijagnoze, strogo ujednačen po polu, uzrastu, obrazovanju i radnom statusu. Klinički deo ispitivanja obavljen je u SPB «Dr Laza Lazarević» u Beogradu i SPB «Sveti vračić» u Novom Kneževcu. Mnogi ispitanici iz kliničke grupe su ispunili upitnike uz pomoć ili podršku ispitivača. **Rezultati.** Neparometrijskim metodima dobili smo statistički značajne razlike na dimenziji Anksioznost u ECR-r ($Z = -3.512$, $p = 0.000$), te na dve dimenzije SPDV: Nerazrešena porodična traumatizacija ($Z = -2.056$, $p = 0.040$) i Negativni model selfa ($Z = -2.036$, $p = 0.042$). U svim ovim slučajevima, pacijenti imaju više skorove od nepacijenata. Razlike dobijene na dimenzijama Strah od gubitka spoljašnje baze

sigurnosti ($Z = -1,691$, $p = 0,091$) i Negativni model drugih ($Z = -1,868$, $p = 0,062$) na granici su statističke značajnosti i pretpostavljamo da će je na većem uzorku preći. Treći instrument, PAM, nije doneo nikakve značajne podatke. Diskusija. Rezultati dobijeni statističkom obradom i analizom sadržaja stavki subskala čije se prosečne vrednosti razlikuju među grupama ispitanika ukazuje na najmanje tri važna nalaza. Prvo, nalaze je moguće objasniti pojmom hiperaktivacije sistema afektivne vezanosti: kad osoba proceni stimulus kao moguću pretnju, a u svom iskustvu ima staraoca nekonzistentnog ponašanja, ona „pojačava“ ponašanja koja treba da obezbede blizinu baze sigurnosti. Ova strategija dovodi do negativne samopercepcije i osećanja bespomoćnosti, negativnih procena drugih, kao i do gubljenja vremenske diferencijacije događaja, na šta ukazuju i odgovori shizofrenih pacijenata u našem istraživanju. Drugo, u našem kliničkom uzorku negativna sećanja, stavovi i osećanja u vezi sa sopstvenim detinjstvom i porodicom prisutnija su nego u kontrolnoj grupi, što implicira da bi dodatno trebalo ispitati ulogu stvarnih traumatskih događaja, njihovu percepciju i stepen razrešenosti u nastanku i razvoju shizofrene psihoze. Konačno, kao što ukazuju sva najvažnija istraživanja odnosa afektivne vezanosti i psihopatoloških fenomena, jedan od osnovnih etiopatogenetskih faktora čini kombinacija rane traume i nerazvijene mentalizacije do koje dolazi zbog nedovoljne osetljivosti odraslog u ranoj dijadnoj interakciji. Nažalost, ne možemo na osnovu ovog istraživanja da uporedimo nalaze s onima dobijenim u radu s pacijentima s graničnom organizacijom ličnosti.

Ključne reči: afektivna vezanost, shizofrenija, mentalizacija, hiperaktivacija, trauma

PSIHOLOGIJU STUDIRAJU ONI KOJIMA JE POTREBNA POMOĆ
PSIHOLOGA – MIT ILI STVARNOST? 2. KVALITET AFEKTIVNE
VEZANOSTI

Sonja Milojević, Nataša Hanak, Aleksandar Dimitrijević

FASPER, Beograd, Filozofski fakultet, Beograd

adimitri@f.bg.ac.rs

Problem. Predmet ovog istraživanja je pokušaj da se proverí postojeće uverenje da psihologiju studiraju oni koji osećaju da im je potrebna pomoć psihologa, ali veruju da je mogu dobiti akademskim usvajanjem psiholoških saznanja. Ovaj deo istraživanja zasniva se na pretpostavci da je za mentalno zdravlje važno usvajanje sigurnog obrasca vezanosti u detinjstvu (što podrazumeva i izgradnju pozitivnih radnih modela sebe i značajnih drugih, korišćenje baza sigurnosti, odnosno pronalaženje oslonca u drugim ljudima za koje je osoba vezana, postojanje kapaciteta za mentalizaciju i njegovo korišćenje). Istraživanje je imalo za cilj da utvrdi: a) da li postoje razlike u zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti među studentima psihologije i studentima “nepomagačkih” fakulteta; b) u kom smeru su ispoljene eventualne razlike; c) da li se u ove dve grupe razlikuje stepen izraženosti pojedinih fenomena koji se nalaze u osnovi teorije vezanosti. Metod. Ukupno je ispitano 512 studenata svih godina osnovnih akademskih studija, među kojima je bilo 294 studenata psihologije beogradskog i novosadskog filozofskog fakulteta i 218 “nepomagača” – studenata hemije, istorije, biologije, matematike i mašinstva. Za procenu organizacije afektivne vezanosti korišćen je instrument SPDV (Skala za procenu dimenzija vezanosti) koji se satoji iz 77 stavki, odnosno 7 subskala: korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazrešena porodična

traumatizacija, negativan model drugih, negativan model selfa, slaba regulacija besa i kapacitet za mentalizaciju. I skala u celini i gotovo sve subskale pokazale su visok stepen pouzdanosti u brojnim istraživanjima na različitim uzorcima (obično se iznos alfa-koeficijenta kretao između 0,80 i 0,90). Rezultati. Dobijene su značajne razlike ($p < 0,01$) između studenata psihologije i «nepomagača» na svim subskalama SPDV, izuzev slabe regulacije besa, gde su se razlike pokazale značajnim na nižem nivou ($p < 0,05$), i straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, na kojoj uopšte nema značajnih razlika. Studenti psihologije imali su značajno više skorove na subskalama kapacitet za mentalizaciju i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, dok je na ostalima to važno za studente nepomagačkih profesija. Klaster analiza pokazala je jasno grupisanje ispitanika u četiri kategorije afektivne vezanosti (sigurni, odbacujući, bojažljivi i preokupirani). Rezultati ukazuju na značajno višu učestalost sigurnog obrasca među studentima psihologije ($?2(1)=11.62$, $p < 0.01$) i odbacujućeg obrasca u grupi «nepomagača» ($?2(1)=19.48$, $p < 0.01$). Diskusija. Dobijeni nalazi govore nasuprot uverenju čijom se proverom i bavilo ovo istraživanje. U grupi studenata psihologije nađena je veća zastupljenost sigurnog obrasca vezanosti, koji se univerzalno posmatra kao normativan i utemeljujući za mentalno zdravlje i razvoj ka zreloj ličnosti, kao i viši skorovi koji ukazuju na mogućnost korišćenja intrapsihičkih i interpersonalnih izvora prevazilaženja distresa i eventualni kapacitet da se pruži pomoć drugima koji se nađu u krizi. Ove činjenice pružaju ohrabrujuću sliku o psihološkom profilu budućih profesionalaca u oblasti psihologije i potencijalno bacaju novo svetlo na tip motivacije koji igra glavnu ulogu prilikom izbora fakultet: one sugerise možda značajniju ulogu intrinzičke motivacije za ispitivanje sopstvenog unutrašnjeg sveta, sposobnosti da se misli o sopstvenim bolnim iskustvima i umiri anksioznost, kapaciteta za empatijsko reagovanje, želje da se pomogne drugima.

Ključne reči: studije psihologije, afektivna vezanost, mentalizacija, baza sigurnosti, empatija

PSIHOLOGIJU STUDIRAJU ONI KOJIMA JE POTREBNA POMOĆ
PSIHOLOGA – MIT ILI STVARNOST? 1. KAPACITET ZA
EMPATIČNO REAGOVANJE

Andreja Đorđević, Natasa Hanak, Aleksandar Dimitrijević

FASPER, Beograd, Filozofski fakultet, Beograd

atdjordjevic@sezampro.yu

Problem. Predmet ovog istraživanja je pokušaj da se proveriti postojeće uverenje da psihologiju studiraju oni koji osećaju da im je potrebna pomoć psihologa, ali veruju da je mogu dobiti akademskim usvajanjem psiholoških saznanja. Ovaj deo istraživanja odnosi se na kapacitet studenata psihologije za empatijsko reagovanje, gde bi viši skor ukazivao na bolje razvijene kapacitete za razumevanje sebe i drugih, pa samim tim i veće šanse za razvoj ka mentalno zdravom funkcionisanju. Jednako je važno i to da je empatija jedna od ključnih osobina za uspešno obavljanje različitih oblika psihološke delatnosti, gde se uloga često ogleda u pružanju pomoći i podrške drugima. Pretpostavlja se da je osobama koje se bave takvim, takozvanim pomagačkim profesijama, u radu neophodna sposobnost «uživljavanja u» osećanja, misli, namere i samoprocene drugih, da bi bili u stanju da pruže adekvatnu pomoć. Shodno tome, moglo bi se očekivati da su psiholozi empatičniji od osoba koje se bave «nepomagačkim» profesijama. Takođe, obrazovanje u oblasti psihologije trebalo bi da bude organizovano tako da

značajno doprinosi razvoju empatičnosti. Metod. Radi provere ispravnosti postojećih oprečnih predviđanja, formulisani su sledeći ciljevi: a) utvrditi da li postoji razlika u empatičnosti između studenata psihologije i „nepomagačkih“ fakulteta; b) ukoliko takva razlika postoji, ispitati da li je ona prisutna već na početku studija ili se javlja tek u toku studiranja. Ukupno je ispitano 512 studenata svih godina osnovnih akademskih studija, među kojima je bilo 294 studenata psihologije beogradskog i novosadskog filozofskog fakulteta i 218 „nepomagača“ – studenata hemije, istorije, biologije, matematike i mašinstva. Korišćen je upitnik EQ (The Empathy Quotient), koji se sastoji od 40 stavki sa četvorostepenom skalom procene pomoću kojih se računa skor empatičnosti i 20 stavki koje služe da prikriju stvarni predmet merenja ovog instrumenta i koje se isključuju iz dalje obrade. Rezultati. Globalno poređenje pokazalo je da se u grupi studenata psihologije dobijaju značajno viši skorovi empatičnosti nego u grupi „nepomagača“ ($F=67,536$; $p<0,01$). Ista razlika uočena je i kada je analiza izvršena samo na studentima prve godine ($F=8,047$; $p<0,01$). Daljom analizom utvrđeno je da se kod studenata psihologije ne javlja jasan trend porasta skora empatičnosti sa trajanjem studiranja, pošto su post hoc testovi pokazali da je jedina značajna razlika između studenata prve i treće godine. Diskusija. Nalazi pokazuju da su studenti psihologije u proseku empatičniji od «nepomagača» i to već od početka studija. Smatramo da je ta činjenica važna iz dva razloga: a) ona sugeriše da studenti psihologije zrelije pristupaju emocionalnim sadržajima, kako unutrašnjim tako i interpersonalnim; b) ona ukazuje na to postoji tendencija da se osobe s razvijenijom empatičnošću opredeljuju za obrazovanje u oblasti pomagačkih profesija, ili makar psihologije. Ono što baca senku na ove ohrabrujuće nalaze, jeste to da se takođe moglo zaključiti da studije psihologije ne utiču sistematski na povećanje kapaciteta za empatično reagovanje, mada treba imati u vidu da bi se ovakav zaključak sa sigurnošću mogao izvesti samo iz podataka dobijenih korišćenjem longitudinalnog dizajna. Pošto izgleda da su kapaciteti s kojima studenti dolaze veći od aktuelnih kapaciteta odeljenja za psihologiju na kojima studiraju, trebalo bi otvoriti pitanje potrebe za reorganizacijom studijskog programa sa ciljem da se podstiče razvoj empatičnosti, kao jednog od najznačajnijih faktora uspešnosti u njihovom budućem profesionalnom radu.

Ključne reči: empatija, studije psihologije, mentalno zdravlje

ULOGA KOGNITIVNO - RAZVOJNIH TESTOVA U DIJAGNOSTICI SHIZOFRENIH I GRANIČNIH PACIJENATA

Gordana Vulević, Goran Opačić

Filozofski fakultet, Beograd
opacicg@f.bg.ac.yu

Koristeći klasične testove inteligencije (najčešće VITI-a) mnogi autori su došli do zaključka da kod pacijenata sa dijagnozom shizofrenije postoji značajan kognitivni deficit. Razlike se najčešće javljaju na subtestu Shvatanja (Lucas i saradnici 2008). Brojni nalazi ukazuju na probleme vezane za razumevanje jezika (Al Uzri, et al. 2004, Leeson, et al. 2005)

Kod pacijenata granične organizacije ličnosti, funkcija mentalizacije je delotvornija, te se kod njih ne nailazi formalne poremećaje mišljenja niti je vidljivo urušavanje jezičkih formi. Ipak, neki autori ukazuju na kognitivni deficit

koji se ogleda dihotomizovanom, crno-belom opažanju sveta (Kernberg, 1968, Rozenfeld, 1987, Bond et al. 1994, Zanarini et al. 1990, Veen and Arntz, 2000).

Istraživanja koja polaze od razvojno-kognitivističkih teorija su znatno reda. Rezultati pokazuju (Torres, et al. 2007) da samo 6 % shizofrenih pacijenata dostigne stadijum formalnih operacija, dok njih 75% ostaje na stadijumu konkretnih operacija. Kada je reč o pacijentima sa graničnim poremećajem ličnosti nismo pronašli komparativne vrednosti.

U nama dostupnoj literaturi nismo pronašli radove koji bi dovodili u vezu klasični i razvojno kognitivni pristup.

Cilj ovog rada bio je da uporedi dijagnostičku valjanost jednog i drugog pristupa.

Uzorak je bio sačinjen od 90 ispitanika od kojih je 30 od strane neutralnih eksperata dijagnostikovano kao granični poremećaj ličnosti, 30 kao shizofrenija dok je 30 koji nisu imali dijagnozu svrstano u kontrolnu grupu. Grupe su bile izjednačene po uzrastu i obrazovanju.

Na ovako definisanom uzorku primenjeno je 6 instrumenata: 4 subtesta sa VITI-ja- Rečnik, Strip, Shvatanje, Sličnosti; i dva testa iz razvojno kognitivističke tradicije (u daljem tekstu RKT) - Test nominalnog realizma i Test formiranja pojmova (Vigotski).

Odvojeno je analizirana prediktivna moć 4 subtesta VITI-ja i dva RKT. Za poređenje dijagnostičke valjanosti u razlikovanju dve kliničke grupe i kontrolne grupe korištena je multinominalna logistička regresija,

Rezultati panalize pokazuju da je diskriminaciona moć 4 subtesta VITI-ja i dva RKT daju razvojno-kognitivna testa približnog reda veličina (Nagelkerke pseudo $R^2 = .706$ uz $Hi^2(8) = 88,826$ $p < .001$ za VITI i $R^2 = .611$ uz $Hi^2(4) = 69,661$ uz $p < .001$ za RKT).

Tačnost klasifikacije na osnovu subtestova VITI-ja iznosila je 70%, a na osnovu RKT 68%. Rezultati bi, štaviše, išli u prilog RKT da na testu Vigotskog nije bilo neophodno spojiti kategorije sinkret i kompleks. Naime sinkret se javio samo u grupi shizofrenih, tako da je u ostale dve grupe varijansa bila 0.

Od pojedinačnih subtestova VITI-ja pokazalo se da je u razlikovanju kontrolne grupe i grupe "graničnih" pacijenata test shvatanja jedini značajan prediktor. Svako povećanje rezultata za jednu standardnu devijaciju smanjuje šansu da se neka osoba dijagnostikuje kao granični poremećaj ličnosti za oko 4 puta. Pored ovog testa za razlikovanje shizofrenih pacijenata i kontrolne grupe značajan prediktor je i subtest Strip. Za svako povećanje rezultata za jednu standardnu devijaciju na subtestu Shvatanja smanjuje se šansa da se radi o dijagnozi shizofrenije za oko 50 puta, a na subtestu Strip za oko 7 puta. Kada je reč o RKT Test nominalnog realizma dobro razlikuje kontrolnu grupu od grupe graničnih pri čemu povećanje za jednu standardnu devijaciju smanjuje šansu da se radi o graničnom poremećaju ličnosti za više od 5 puta. Za razlikovanje grupe sa dijagnozom shizofrenije od kontrolne grupe mogu dobro poslužiti oba testa. Ako osoba nema formirane pojmove, šansa da se radi o dijagnozi shizofrenije se povećava 100 puta, a povećanje od 1 standardne devijacije na testu Nominalnog realizma za oko 4 puta smanjuje šansu da se radi o dijagnozi shizofrenije.

Rezultati pokazuju da se kod osoba sa dijagnozom graničnog poremećaja ličnosti, i posebno shizofrenije, ne radi samo o kvantitativnom, već i kvalitativnom poremećaju kognitivnih funkcija. Pokazalo se da rezultati na RKT mogu biti najmanje jednako dobro dijagnostičko sredstvo kao i rezultati na klasičnim testovima inteligencije.

Ključne reči: shizofrenija, granični poremećaj ličnosti, WITI, Razvojno kognitivni testovi, diferencijalna dijagnostika

FONDACIJA KATARINA MARIĆ: PRIJAVLJENI DIPLOMSKI RADOVI

Fond **Katarina Marić** osnovali su, u znak sećanja, rodbina i prijatelji naše kolegice koja je tragično izgubila život 15. aprila 2003 godine.

Fond je i prošle godine raspisao konkurs za najbolji diplomski rad iz psihologije odbranjen u toj godini. Na skupu „Empirijska istraživanja u psihologiji“ biće prezentovani radovi koji su ušli u uži izbor za nagradu, a po završetku prezentacije predsednica Fondacije dr Ljiljana Marić dodeliće nagradu za rad koji je stručna komisija, sačinjena od nastavnika i saradnika Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, procenila kao najbolji. Ove godine nagrada se dodeljuje treći put.

Pozivamo učesnike skupa da svojim prisustvom uveličaju ovaj događaj.

UTICAJ KVALITETA ARGUMENATA NA PROMENU STAVA PREMA LUSTRACIJI U ZAVISNOSTI OD NIVOA I TIPA UKLJUČENOSTI

Vladimir Milojević

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
milojevic83@yahoo.com

Ovaj rad se teorijski i empirijski bavi promenom stavova. U njemu je ukratko prikazan razvoj pojma stava u socijalnoj psihologiji, kao i određene teorije promene stava čije su pretpostavke inicirale ovo istraživanje, konkretno, to su Šerifova teorija socijalnog sudjenja i Model verovatnoće obrade Petija i Kaciopa. Poseban naglasak je na načinu na koji ovi teorijski modeli „razmišljaju“ o involviranosti, tj. uključenosti u temu. Sledi prikaz relevantnih istraživanja uticaja kvaliteta argumenata i uključenosti na ubeđivanje. Izlaže se zatim tipologija uključenosti Džonsona i Igljeve kao i njihova kritika Modela verovatnoće obrade.

Cilj istraživanja je bio da ispita: a) da li veća uključenost zaista dovodi do veće osetljivosti na kvalitet argumenata

b) postoje li razlike u promeni stava i osetljivosti na argumente u zavisnosti od načina na koji operacionalizujemo uključenost.

Istraživanje je sprovedeno u dve faze: u prvoj fazi je procenjivan kvalitet argumenata u prilog temi, čime je utvrđeno šest najviše i šest najniže ocenjenih argumenata koji su ušli u persuazivne poruke. Pretestiranje kvaliteta argumenata je obavljeno na četrdeset studenata psihologije Univerziteta u Beogradu; druga faza, sam ogled, sastojala se iz pretestiranja (utvrđivanja početnih stavova), prezentovanja persuazivne poruke i retestiranja (ponovnog merenja stavova).

Dizajn eksperimenta bio je mešovito tipa 2 (jaki/slabi argumenti) x 2 (visoka/niska eksperimentalna involviranost) x 2 (visoka/niska prirodna

involviranost) sa ponovljenim merama na trećem faktoru. Veličina uzorka bila je 117 (početna veličina 320) ispitanika od 20 do 30 godina starosti. Učesnici su slučajnim izborom svrstavani u jednu od osam eksperimentalnih grupa.

Rezultati istraživanja ukazuju na: a) ne postoji efekat kvaliteta argumenata ni na celom uzorku ni na poduzorcima, kao i da se ne javlja interakcija kvaliteta argumenata i uključenosti, i b) razlika u promeni stava pri različitim nivoima uključenosti se javlja samo u slučaju prirodne uključenosti ne i u slučaju eksperimentalne uključenosti.

Na kraju se diskutuje o mogućnostima praktične primene, daju se pretpostavke o mogućim uzrocima netipičnih nalaza za ovaj tip ogleda (istraživanja koja slede tradiciju „dualnih teorija“) i daju se preporuke za buduća istraživanja u oblasti persuazije.

Ključne reči: Promena stava, model verovatnoće obrade, teorija socijalnog suđenja, uključenost (involviranost)

ISPITIVANJE POVEZANOSTI POJEDINIH FAKTORA AMORALNOSTI SA USPEŠNOŠĆU ODLUČIVANJA U SITUACIJI NEIZVESNOSTI

Slaven Bogdanović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Slaven.r.b@gmail.com

Cilj ovog istraživanja je bilo ispitivanje mogućnosti predviđanja načina donošenja odluka u situaciji neizvesnosti, na osnovu procenjene predispozicije za amoralno postupanje. Neizvesnost odlučivanja je simulirana Ajovinom zadatkom kockanja, koji u realnom vremenu, ispituje sposobnost ispitanika da donosi isplative odluke na osnovu nepotpuno definisanih premisa i sa nesigurnošću dobitka i gubitaka. Teorijsku osnovu na kojoj je Ajovin zadatak kockanja nastao čini hipoteza somatskih markera, koja postulira da su emocije sastavni deo procesa odlučivanja. Predispozicija za amoralno postupanje je merena testom AMRL-9, a ukazuje na postojanje tendencije ka zanemarivanju interesa drugih ljudi. Na uzorku od 85 đaka muškog pola, starih između 17 i 18 godina, pokazalo se da visina skora na skali amoralnosti značajno negativno korelira sa sposobnošću odlučivanja, na celom testu kockanja ($r = -0,363$), a još izrazitije na njegovo poslednjoj, najrelevantnijoj, etapi ($r = -0,439$). Koeficijent multiple korelacije, skupa prediktora uzetih zajedno, iznosi $R=0,536$, a korigovani koeficijent multiple determinacije nam govori da 20% varijanse postignuća na poslednjoj etapi Ajovinog zadatka kockanja, možemo objasniti rezultatom na testu AMRL-9, uz testiranu značajnost regresionog modela ($F=3,351$ $p<.001$). Analizom varijanse dobijene na rezultatima grupa ispitanika, čiji skorovi se nalaze iznad jedne standardne devijacije u plusu (+1 SD), i ispitanika sa rezultatima koji su ispod minus jedne standardne devijacije (-1 SD), zaključili smo da ispitanici iz grupe sa visokim skorovima, u proseku donose značajno veći broj nekorisnih odluka u situaciji neizvesnosti ($F=14,358$ $p=.001$). Subskale amoralnosti zasićene faktorima Frustriranosti i Grubosti, bolje predviđaju broj nekorisnih odluka na Ajovinom zadatku kockanja, nego što to čine subskale zasećene faktorom Impulsivnosti. Nalaz da faktori Frustriranosti i Grubosti generišu amoralnost višeg intenziteta, od amoralnosti određene faktorom Impulsivnosti, navodi na zaključak da bi naredna istraživanja uspešnosti odlučivanja u situaciji neizvesnosti, imalo smisla obaviti na uzorku ispitanika, iz populacije u kojoj možemo očekivati više skorove

amoralnosti. U prilog ovakvom zaključku idu i znatno više negativne korelacije rezultata grupe ispitanika sa visokim skorovima na testu AMRL-9 sa postignućem na Ajovinom zadatku kockanja. Rezultati ove grupe ispitanika pokazuju i znatno niži varijabilitet rezultata na Ajovinom zadatku kockanja, što upućuje na mogućnost uspostavljanja populacijskih normi koje bi Ajovin zadatak kockanja, učinile korisnim psihološkim mernim instrumentom.

Ključne reči: odlučivanje u situaciji neizvesnosti, amoralnost, Ajovin zadatak kockanja, AMRL-9, hipoteza somatskih markera

RELACIJE IZMEĐU OSOBINA LIČNOSTI, STAVOVA PREMA EKOLOGIJI I ZNANJA IZ OBLASTI EKOLOGIJE

Marina Krnjetin

Filozofski fakultet, Novi Sad
marina_krnjetin@yahoo.com

Osnovni problem ovog istraživanja bio je ispitivanje stavova prema ekologiji i ispitivanje postojanja razlika ili povezanosti pojedinih varijabli sa stavom prema ekologiji. Ispitano je da li postoji povezanost između određenih dimenzija ličnosti i stavova prema ekologiji, kao i postojanje povezanosti znanja iz oblasti ekologije, uzrasta, stručne spreme i stavova prema ekologiji sa druge strane. Takođe, ispitivano je i postojanje razlika u stavovima u zavisnosti od pola, zanimanja i oblasti obrazovanja. Uzorak je bio prigodan i obuhvatao je 207 ispitanika starosne dobi od 16 do 64 godine. U istraživanju su korišćeni instrumenti – Big Five Inventory (BFI; John, Donahue & Kentle, 1991), Upitnik za merenje stavova i Test znanja (Maloney, Ward i Braucht, 1975, prevedeni i prilagođeni za potrebe istraživanja). Obradom rezultata dobijeno je da postoji statistički značajna povezanost dimenzija ličnosti, znanja, uzrasta, stručne spreme i stavova prema ekologiji, kao i statistički značajna razlika u stavovima u zavisnosti od oblasti obrazovanja, kao i u zavisnosti od zanimanja. Regresiona analiza pokazala je da odabrane varijable objašnjavaju 32% ukupne varijanse.

Ključne reči: Stavovi prema ekologiji, Model Velikih pet, BFI, znanja iz oblasti ekologije, pol, uzrast, stručna sprema, oblast obrazovanja, zanimanje

POVEZANOST AKADEMSKOG POSTIGNUĆA I UVERENJA O PRIRODI INTELIGENCIJE

Ana Brajović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
bemoreweird@gmail.com

Glavni cilj ovog istraživanja bio je da se ispita povezanost akademskog postignuća i izvesnih uverenja o prirodi inteligencije, odnosno da se utvrde razlike u uverenjima i ponašanjima između uspešnih i neuspešnih studenata. Na osnovu mnogobrojnih istraživanja koja govore o povezanosti određenih aspekata implicitnih teorija inteligencije sa akademskim postignućem konstruisan je upitnik koji meri skup uverenja zasnovanih na stavu da je inteligencija nepromenljiva, a to su: (a) uverenje da je učenje rizična situacija otkrivanja neznanja koju treba izbegavati, (b) da trud nije potreban inteligentnim ljudima, (c) da bilo koji kognitivni zadatak meri opštu intelektualnu sposobnost, potencijal i vrednost

osobe, kao i (d) fiksiranost na inteligenciju a ne na trud. Upitnikom je takođe ispitana sklonost korišćenju samo-hendikepirajućih ponašanja (u toku pripreme i polaganja ispita), koja bi zajedno sa prethodno navedenim uverenjima trebalo da čini smislenu psihološku celinu u okviru šireg konstrukta sklonosti podbacivanju. Istraživanje je dodatno imalo za cilj da proveri da li se u poduzorku intelektualno nadarenih studenata koji akademski podbacuju registruje veće prisustvo pomenutih maladaptivnih uverenja i ponašanja nego u ostatku uzorka. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji značajna povezanost između akademskog postignuća i specifičnih uverenja o prirodi inteligencije, kao i da se uspešni i neuspešni studenti zaista značajno razlikuju po sklonosti podbacivanju, uverenjima o prirodi inteligencije i stepenu korišćenja samohendikepirajućih ponašanja. Neuspešni studenti su značajno više fokusirani na inteligenciju, a ne na trud, u većoj meri smatraju da je učenje rizična situacija otkrivanja neznanja koju treba izbegavati, te da je trud potreban samo neinteligentnim ljudima. Veliko selektivno osipanje uzorka je učinilo nemogućim pouzdano utvrđivanje razlika između intelektualno nadarenih studenata koji podbacuju i ostalih ispitanika.

Ključne reči: akademsko postignuće, implicitne teorije inteligencije, samohendikepirajuća ponašanja, podbacivanje, intelektualna darovitost

UTICAJ USKLAĐIVANJA PORUKE SA ISPITANIKOVOM SLIKOM O SEBI NA PROMENU STAVA

Marija Branković

Filozofski fakultet, Beograd
marijam.brankovic@gmail.com

Rad pokušava da odgovori na pitanje kakav efekat usklađivanje persuazivne poruke sa ispitaničkom slikom o sebi ima na promenu stava koju poruka zagovara. Preciznije, postavljeno je pitanje da li poruka koju ispitanici doživljavaju kao da se upravo njima obraća može podstaći ispitanike da pažljivije razmotre argumente koje iznosi. Istraživanje se oslanja na teorijske postavke i empirijski okvir modela verovatnoće obrade i funkcionalnog pristupa stavovima. Ispitanicima su prikazane poruke usklađene ili neusklađene sa prethodno utvrđenim nivoom potrebe za saznanjem - tendencije da se angažuje u kognitivno zahtevnim zadacima i da se u njima uživa. Ovakvom manipulacijom su zapravo suprotstavljena dva, prema modelu verovatnoće obrade osnovna izvora motivacije za pažljivu obradu poruke: dispozicioni (kognitivni stil) i situacioni (usklađenost poruke sa slikom o sebi). Ukoliko kognitivni stil predstavlja jači izvor motivacije, očekuje se da ispitanici ponašaju u skladu sa sopstvenim kognitivnim stilom: da oni koji su pažljivi procesori u svakoj situaciji pažljivije i obrade poruku, nasuprot onima koji to nisu. Ukoliko situaciona manipulacija (usklađivanje) nadvladava dispozicione razlike, očekuje se da će svi ispitanici pažljivije obraditi poruku usklađenu sa slikom o sebi, bez obzira na to da li su inače pažljivi procesori. To bi značilo da će osobe koje nisu sklone razmišljanju ipak pažljivo obraditi poruku, ako ih na to podstakne njena usklađenost sa slikom o sebi (tj. ako im se obrati kao osobama koje ne vole da razmišljaju). Odgovor na pitanja je potražen kroz eksperimentalno ispitivanje promene stavova prema pravima osoba sa psihijatrijskim dijagnozama, na uzorku beogradskih gimnazijalaca (N=172). Nacrt istraživanja je trofaktorski, tipa 2 (potreba za saznanjem: visoka/niska) x 2 (kvalitet argumenata: visok/nizak) x 2 (usklađenost poruke: usklađena/neusklađena), sa neponovljenim faktorima. Istraživanje je sprovedeno u

četiri faze: najpre su utvrđeni početni stavovi ispitanika i njihova potreba za saznanjem; empirijski je utvrđen kvalitet argumenata na uzorku studenata; ispitanici su podeljeni u grupu visoke i niske potrebe za saznanjem, pa slučajnim izborom dodeljeni eksperimentalnim situacijama i najzad, sprovedeno je glavno istraživanje koje se sastojalo iz eksperimentalne manipulacije i utvrđivanja finalnih stavova i ostalih zavisnih mera. Rezultati nisu potvrdili očekivanje da će usklađivanje poruke sa ispitanikovom slikom o sebi dovesti do pažljivije obrade ($F=0.692$, $df=1$, $p=.407$). Situacione manipulacije nisu imale značajnog efekta kod ispitanika sa visokom potrebom za saznanjem, dok je one sa niskom potrebom za saznanjem neusklađena poruka, to jest poruka koja im se obratila kao osobama koje vole dobro da razmisle kada treba da daju svoje mišljenje o nečemu, podstakla da pažljivije razmotre argumente ($F=6.367$, $df=1$, $p=.014$). Rezultati su u skladu sa postavkama teorije samoafirmacije, prema kojoj pružanje prilike ispitanicima da potvrde sopstveni osećaj vrednosti čini da oni postanu otvoreniji za ubeđivanje i objektivniji. Analize dodatnih zavisnih promenljivih ukazuju da u procesu promene stava posreduju procesi drugačiji od čisto kognitivnih, kakve predviđa model verovatnoće obrade.

Ključne reči: efekat usklađivanja, model verovatnoće obrade, potreba za saznanjem, kvalitet argumenata, promena stava

PRIMENA KRATKOG TESTA IMPLICITNIH ASOCIJACIJA U MERENJU POLITIČKIH STAVOVA

Maša Pavlović

Filozofski fakultet, Beograd
masha.pavlovic@gmail.com

Glavni cilj ovog istraživanja bio je da odgovori na pitanje da li je relativno nova implicitna tehnika – kratak test implicitnih asocijacija (BIAT) - primenljiva u oblasti ispitivanja političkih stavova. Ovo je obuhvatilo proveru njenih efekata, metrijskih karakteristika i povezanosti sa odgovarajućim eksplicitnim tehnikama. BIAT se sastoji iz dva glavna eksperimentalna zadatka. U prvom zadatku ispitanici pritiskaju jedan taster kada im se pojavi stimulus predstavnik jednog koncepta - u slučaju ovog istraživanja to su političke partije - ili stimulus jasno pozitivne valence (npr. SRS ili dobro), a drugi taster kada se pojavi stimulus predstavnik drugog koncepta ili stimulus jasno negativne valence (npr. LDP ili loše). U drugom zadatku koncepti međusobno zamenjuju tastere za odgovore (u navedenom primeru ispitanici sada pritiskaju jedan taster za stimulse iz kategorija LDP i dobro, a drugi za SRS i loše). Test implicitnih asocijacija polazi od pretpostavke da je stav asocijacija u memoriji između određenog objekta i evaluacije tog objekta (Fazio et al, 1982). U skladu sa tim, očekuje se da će vreme reakcije u kongruentnim zadacima BIAT (kada zadatak ispitanika odgovara njegovom stavu) biti kraće nego vreme reakcije u nekongruentnim zadacima (Sriram & Greenwald, 2009). Istraživanje je sprovedeno pred parlamentarne izbore u Srbiji 2008. godine i u okviru njega su mereni politički stavovi prema u to vreme četiri partije sa najvećom biračkom podrškom. Kao stimulusi u istraživanju korišćeni su nazivi političkih partija, njihovi akronimi, kao i imena i fotografije lidera. Uzorak je činilo 220 studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu. Svaki ispitanik je pored BIAT ocenjivao i političke partije i njihove lidere na sedmostepenim skalama sa polovima dobro i loše. Na osnovu ovih ocena računata su odgovarajuće eksplicitne mere političkih stavova. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju je da ispitanici odgovaraju brže kada je zadatak verifikacije u skladu sa

njihovim stavovima u poređenju sa situacijom kad to nije slučaj ($t(206) = -13.373$, $p = .000$, $r = .841$). Dalje, dvofaktoraska analiza varijanse pokazuje značajnu interakciju između eksperimentalnog zadatka BIAT i eksplicitne političke preferencija ispitanika ($F(2, 216) = 36.351$, $p = .000$). Naime, potvrđeno je da ispitanici koji se eksplicitno izjasne da preferiraju jednu političku stranku ili opciju (npr. LDP u odnosu na SRS), brže odgovaraju u zadatku kada je ta stranka uparena sa atributom dobro (isti taster za dobro i LDP) u odnosu na zadatak kada je druga stranka (u paru) uparena sa atributom dobro (isti taster za dobro i SRS). Pored toga, utvrđeno je da ispitanici neutralni po pitanju političkih preferencija odgovaraju podjednako brzo u oba zadatka. Dalje, dobijeni su koeficijenti interne pouzdanosti koji se kreću u rasponu od .528 do .762., sa medijanom .626. Visine koeficijenta korelacije za parove implicitnih i odgovarajućih eksplicitnih mera kreću se u rasponu od .158 do .513 i svi su značajni na nivou $p < .01$. Dobijeni rezultati ukazuju da kratak test implicitnih asocijacija ima prihvatljive metrijske karakteristike i da se ovako izmereni stavovi značajno, ali ne u potpunosti podudaraju sa eksplicitno iskazanim stavovima. Na kraju, diskutovane su situacije u kojima primena ovakve vrste tehnika u oblasti merenja političkih stavova ima primat nad klasičnim, eksplicitnim merama.

Ključne reči: Test implicitnih asocijacija (IAT), Kratki test implicitnih asocijacija (BIAT), implicitno merenje stavova, politički stavovi

UTICAJ INFORMACIJE O ETNICKOJ PRIPADNOSTI NA FORMIRANJE PRVE IMPRESIJE

Ana Aleksic

Drustvo psihologa Srbije

ana_bg@ptt.rs

Predmet ovog istraživanja je pitanje uloge informacije o etničkoj pripadnosti u formiranju prve impresije. Istraživanje treba da odgovori na sledeća pitanja. Da li i na koji način, prethodna informacija o etničkoj pripadnosti osobe, sa kojom smo u kratkoj neposrednoj interakciji utiče na formiranje prve impresije? Preciznije, da li poznavanje etničke pripadnosti osobe usmerava našu impresiju o njoj, približavajući je slici koju imamo o datoj etničkoj grupi, tj. etničkom stereotipu? Takođe, želeli smo da proverimo da li i u kojoj meri uslovi u kojima se javlja interakcija utiču na formiranje prve impresije. Da li postoji tendencija da se sadržaj impresije pri konfrontirajućoj komunikaciji menja u odnosu na neutralnu komunikaciju i da se približava stereotipu o datoj etničkoj grupi. Interesovale su nas i potencijalne razlike u formiranoj impresiji među ispitanicima različitog pola. Dosadašnja istraživanja ukazuju da informacija o grupnoj pripadnosti značajno utiče na sadržaj formirane impresije. Najveći broj istraživanja prve impresije inspirisan je Ašovim istraživanjima u kojima se eksperimentalna manipulacija postiže čitanjem liste osobina koje pripadaju zamišljenoj osobi stimulusu. Retka su istraživanja u kojima ispitanici stupaju u neposrednu interakciju sa osobom-stimulus. Kako tradicionalna paradigma ima svoja ograničenja i ne može da nam pruži uvid u tananosti svakodnevnih interakcija odlučili smo se za istraživanje u kome će ispitanici imati pred sobom konkretnu osobu. Ovo istraživanje treba da omogući drugačiji pristup izučavanju ovog problema i da otvori nova pitanja za buduća istraživanja. Istraživanja ovog tipa, u kojima bi se ispitivao uticaj stereotipa na formiranje impresije kroz neposrednu interakciju, uz istraživanja koja bi ovaj fenomen posmatrala u suprotnom smeru, odnosno kako formirane

impresije mogu uticati na već postojeće stereotipe, mogu imati i značajne praktične implikacije za suzbijanje stereotipa. Istraživanje je bilo eksperimentalnog tipa. Prva nezavisna varijabla bila je etnička pripadnost osobe-stimulusa koja je varirana putem instrukcije (osoba-stimulus je predstavljana tipično srpskim i tipično albanskim imenom i pnom). Variranje drugog faktora bilo je izvršeno izazivanjem neprijatne i napregnute atmosfere u toku predavanja. Osoba-stimulus bila je u petnestominutnoj neposrednoj interakciji sa ispitanicima, nakon koje se od ispitanika tražilo da popune 19 petostepenih skala procene, čije krajnje tačke definišu parovi opozitnih prideva koji opisuju ličnost. Cilj je bio da odgovore u kojoj meri osoba-stimulus poseduje određenu osobinu prema utisku koji su oni stekli. Uzorak je sačinjen od učenika treće godine beogradskih gimnazija. Ukupan broj ispitanika je 177 (87 mladića i 90 devojaka). Eksperimentalne grupe predstavljaju unapred formirana školska odeljenja koja smo zatekli u vreme ispitivanja. Prvi nalaz sugerise nam da informacija o etničkoj pripadnosti, iskazana kroz tipično ime i p, nije dovela do očekivane aktivacije stereotipa. Preciznije, postojao je veoma ograničen i umeren uticaj stereotipa na sadržaj impresije. Drugu grupu rezultata čine nalazi koji se tiču komunikacije u toku predavanja i pola. Kao što smo i očekivali, pojedinačne osobine, kao i impresija u celini, bili su pozitivnije ocenjivani pri neutralnoj u odnosu na konfrontirajuću komunikaciju, takođe, devojke su uvek ocenjivale pozitivnije pojedinačne osobine, ali su i njihove impresije u celini bile pozitivnije. Možemo konstatovati da rezultati ovog istraživanja ne daju puno argumenata

u prilog shvatanju uticaja informacije o etničkoj pripadnosti na formiranje impresije. Ispitanici su se u većoj meri oslanjali na individualne nego na kategorijalne informacije. S obzirom na kontekst u kome je istraživanje sprovedeno, ispitanicima je značajniji podatak bila komunikacija u toku predavanja.

Ključne reči: prva impresija, etnički stereotipi, etnička pripadnost

BAZIČNE CRTE LIČNOSTI I SAMOPOIMANJE MARATONACA

Hana Stamatović Tasić

Filozofski fakultet, Beograd

hanitaskarabej@yahoo.com

Rad pripada malo istraživanoj oblasti psihologije na našim prostorima: domenu psihologije sporta. Glavni cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje karakterističnog distinktivnog složaja dimenzija Samopojmanja i dimenzija ličnosti maratonaca. Maratonci su sportisti koji se bave atletskom disciplinom trčanja na 42km 195m. Istraživanje je sprovedeno na 97 ispitanika koji se aktivno bave dugoprugaškim trčanjem. Nije rađeno poređenje u odnosu na pol, s obzirom da uzorak nije ujednačen prema varijabli pol. Opšti metod organizacije ispitivanja bio je neeksperimentalni, istraživanje je eksplorativnog tipa, na prigodnom uzorku. Korišćene tehnike za prikupljanje podataka su Inventar ličnosti NEO FFI (bazičan test ličnosti), Self opis skala (test samopojmanja Gorana Opačića), DELTA-20 (test psihoticizma) i kratak upitnik sastavljen za potrebe istraživanja, uz pomoć kojeg su prikupljeni osnovni socio-demografski podaci o ispitanicima. Rezultati istraživanja potvrdili su postojanje karakterističnog samopojmanja i složaja ličnosti maratonaca. Maratonci su se, u odnosu na komparativnu grupu, izdvojili na šest dimenzija samopojmanja: fizička snaga, mizantropija, ekternalnost, rigidnost, globalno samopojmanje i moralni negativizam, kao i na dimenzijama ličnosti: Neuroticizam, Saradljivost, Otvorenost, Savesnost i Psihoticizam.

Rezultati su ukazali i da se sve razlike u samopoimanju i dimenzijama ličnosti mogu objasniti time da li osoba pripada grupi maratonaca ili komparativnoj grupi.
 Ključne reči: maratonci, bazične crte ličnosti, samopoimanje, psihoticizam

SKALA MILITANTNO-EKSTREMISTIČKOG MENTALNOG SETA I
 NJENA PRELIMINARNA KROS-KULTURNA VALIDACIJA NA
 SRPSKOJ I ANGLOSAKSONSKOJ POPULACIJI

Biljana Milovanovic
 Filozofski fakultet, Beograd
 biljanamilov@gmail.com

Cilj ovog istraživanja bio je konstrukcija skale za ispitivanje militantno-ekstremističkog mentalnog seta. Korišćeni su originalni tekstovi pisani od strane terorističkih grupa, kao i analize terorističkog ponašanja. Analizom datog materijala, ekstrahovano je 20 tema. Za svaku temu konstruisano je 5-7 stavki Likertovog tipa, ukupno 120 stavki. Upitnik je administriran na dva poduzorka - beogradskim srednjoškolicima završne godine (N=310) i studentima prve godine iz Australije i SAD (N=155). Skala pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Faktorska analiza ukazuje na postojanje tri faktora. Trofaktorska solucija pokazuje se stabilnom na poduzorcima dobijenim slučajnim odabirom, kao i podelom po polu, dok ne ispunjava postavljene uslove pri podeli uzorka po kulturi. Skala pokazuje umerene korelacije sa skorom na Rokičevoj skali dogmatizma, kao i Hoferovoj skali Istinski Vernik i skali sklonosti fanatizmu Stankova. Primenjena metodologija pokazuje se korisnom za konstrukciju instrumenata ovog tipa.

Ključne reči: militantni ekstremizam, konstrukcija skale, faktorska struktura, kros-kulturna validacija

POVEZANOST NAČINA PREDAVANJA I STEPENA
 INFORMISANOSTI O AIDS-U KOD SREDNJOŠKOLACA

Tijana Pribaković
 Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet Novi Sad
 tijana_pribakovic@yahoo.com

U istraživanju je ispitivano da li se stepen informisanosti o AIDS-u kod srednjoškolaca menja u zavisnosti od načina predavanja (radioničarski rad nasuprot klasičnom predavanju) pre i posle sprovođenja predavanja na istu temu, kao i da se utvrdi da li se stepen zainteresovanosti ispitanika (takođe pre i posle predavanja) za prezentovanu temu menja u zavisnosti od načina predavanja. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od ukupno 173 ispitanika prvog i drugog razreda gimnazije podeljenih u tri grupe (jedna kontrolna i dve eksperimentalne), za koje su bile predviđeni različiti tretmani. U prvoj grupi predavanje je obavljeno na klasičan način, receptivnom metodom, u drugoj grupi klasično predavanje je bilo kombinovano sa radioničarskom metodom, dok je treća grupa bila kontrolna grupa i ona je bila bez tretmana, odnosno predavanja. U cilju ispitivanja informisanosti o AIDS-u primenjen je upitnik sastavljen od trideset pitanja dihotomnog tipa o relevantnim aspektima ispitivane pojave, a koji je konstruisan

za potrebe ovog istraživanja. Upitnik je obuhvatao i pitanje koje meri zainteresovanost ispitanika za predavanu temu, tako da od ispitanika zahteva odabir jedne od ponuđenih alternativa na petostepenoj numeričkoj skali. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajno povećanje i stepena informisanosti ($t=0.000$, $df=2$, $p<0.05$) i zainteresovanosti ($t=0.001$, $df=2$, $p<0.05$) nakon izloženog predavanja obe eksperimentalne grupe u odnosu na kontrolnu grupu, ali da način predavanja nije ostvario bitnu ulogu u tom povećanju. Ispitivanja su pokazala da postoji razlika i u informisanosti ($t=0.004$, $df=2$, $p<0.05$) i u zainteresovanosti ($t=0.000$, $df=2$, $p<0.05$) u odnosu na pol, i u oba slučaja u korist devojčica. Razlika u odnosu na školski uspeh postoji samo za informisanost ($t=0.000$, $df=2$, $p<0.05$) koja raste proporcionalno sa uspehom, a ne i za zainteresovanost ($t=0.208$, $df=2$, $p<0.05$), dok razlike s obzirom na mesto prebivališta nisu pronađene ni za informisanost ($t=0.267$, $df=2$, $p<0.05$), ni za zainteresovanost ($t=0.415$, $df=2$, $p<0.05$). Možemo da zaključimo da u ovom istraživanju, suprotno pretpostavljenom nije pokazana prednost radioničarskog rada.

Ključne reči: HIV/AIDS, način predavanja, informisanost, zainteresovanost.

TEME I SADRŽAJI TV PROPAGANDNIH SPOTOVA 10 NAJJAČIH BRENDOVA U REPUBLICI SRBIJI

Ivica Milaric

Filozofski fakultet Novi Sad

ivicamilaric@gmail.com

U ovom radu pokušano je da se odgovori na pitanje da li postoje zajedničke teme i sadržaji unutar televizijskih reklamnih kampanja 10 najbolje rangiranih robnih marki u Srbiji tokom 2008, kao i da li te teme i sadržaji mogu da objasne raspored brendova na istoj listi. U cilju dolaženja do odgovora, istraživao je uzorak od 25 reklamnih spotova snimljenih na četiri TV programa sa nacionalnim frekvencijama u periodu od 40 dana. Instrument koji je pri tome korišćen pripada kvalitativnoj analizi podataka, a bazira se na podacima utemeljenoj teoriji. Kroz ovaj postupak, uzorak je kodiran na tri nivoa: otvoreno kodiranje, osovinsko kodiranje i generisanje jezgrenih kategorija. Kategorije koje su dobijene kroz osovinsko kodiranje, kao i jezgrene kategorije, predstavljaju zajedničke teme i sadržaje. U nastavku istraživanja, otkriveno je da heuristički raspored 3 dobijene jezgrene kategorije ("Ozbiljno", "Zbavno", "Kvadrat važnosti radnje") na originalnom uzorku ne pokazuje pravilnost koja bi mogla da objasni položaj kampanja na rang-listi. Međutim, raspored 7 kategorija dobijenim kroz osovinsko kodiranje uspešno je diferencirao reklamne kampanje. Naime, pokazalo se da kategorije označene kao "Tradicija" i "Savremeno" diferenciraju bolje rangirane kampanje od onih koje zauzimaju slabija mesta. Kategorija "Pozitivnost" takođe, ali u manjoj meri pripisuje se kampanjama koje zauzimaju bolje pozicije, dok kategorije "Pažnja" i "Ponavljanje" označavaju poseban tip reklamne poruke koji je češće zastupljen u lošije rangiranim kampanjama, kao i u slučaju proizvoda za brzu upotrebu.

Ključne reči: televizijska reklamna kampanja, kvalitativna analiza podataka, podacima utemeljena teorija

STAVOVI NASTAVNIKA RAZREDNE I PREDMETNE NASTAVE
PREMA INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU DJECE SA POSEBNIM
POTREBAMA

Olja Jovanovic

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
oljajovanovic.ps@gmail.com

Istraživanjem je obuhvaćen uzorak od 105 nastavnika iz pet redovnih osnovnih škola na teritoriji Beograda. Za ispitivanje je korišćen upitnik konstruisan za potrebe istraživanja. Osnovni cilj istraživanja je bio utvrditi stavove nastavnika razredne i predmetne nastave prema inkluzivnom obrazovanju djece sa posebnim potrebama. Kao dodatni ciljevi su postavljeni: utvrđivanje kako nastavnici opažaju mogućnost sprovođenja inkluzije u našim uslovima i kako opažaju mogućnost uključivanja djeteta sa smetnjama u razvoju u redovno odjeljenje u zavisnosti od vrste i stepena razvojne teškoće; koji faktori utiču na uspješno sprovođenje inkluzije i koje metode mogu najviše doprinjeti poboljšanju kvaliteta inkluzivnog obrazovanja, po mišljenju nastavnika. Osnovni rezultati dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da su stavovi nastavnika redovnih škola homogeni i blago pozitivni, pri čemu je najizraženija konativna komponenta koja ukazuje da postoji umjereno pozitivna motivisanost nastavnika da se prilagođavaju, angažuju i usavršavaju u skladu sa principima inkluzije. Takođe, pokazalo se da stavovi nastavnika redovnih škola prema inkluziji ne zavise od starosti, dužine radnog staža, vrste obrazovanja, tipa nastavnika, učešća u treninzima i edukacijama, procjene svog znanja i informisanosti o inkluzivnom obrazovanju i o djeci sa posebnim potrebama, i postojanja profesionalnog iskustva. S druge strane, pokazalo se da nastavnici koji imaju privatno iskustvo sa osobama sa smetnjama u razvoju pokazuju generalno pozitivniji stav prema inkluziji od onih koji to iskustvo nemaju (statistički značajno na nivou 0.01). Najveći broj nastavnika (66.7%), obuhvaćenih uzorkom, smatra da je nužan selektivan pristup inkluzivnom obrazovanju, prema vrsti i težini razvojne teškoće. Rezultati još pokazuju da najveći broj nastavnika smatra da je uključivanje djece sa lakšim razvojnim teškoćama u redovne škole moguće (77.0%), sa umjerenim razvojnim teškoćama djelimično moguće (74.7%) i za djecu sa težim razvojnim teškoćama nemoguće (72.4%). Takođe, najveći broj nastavnika smatra nemogućim uključivanje djece sa intelektualnim (64.4%), senzornim (42.8%) i kombinovanim smetnjama (19.5%), dok kao najostvarljivije percipiraju uključivanje djece sa hroničnim oboljenjima (52.9%) i djece sa emocionalnim problemima u redovno odjeljenje (49.4%). Faktori koji najviše utiču na uspješnost sprovođenja inkluzivne nastave, po procjeni nastavnika, su: nepostojanje fizičkih uslova za rad sa djecom sa posebnim potrebama u školi i osjećanje nekompetentnosti nastavnika da budu implementatori datog modela, uz naglašavanje značaja kontinuirane podrške od strane svih segmenata sistema. Nastavnici kao najznačajnije metode za poboljšanje sopstvenih kompetencija u cilju poboljšanja kvaliteta inkluzije opažaju one koje će im pomoći da steknu znanja i vještine potrebne za rad sa djecom sa posebnim potrebama, pri čemu je posebna prednost data učenju u formi nastave od strane stručnjaka, zatim učenju po modelu, dok je manje značaja pridavano metodama koje zahtjevaju lično angažovanje nastavnika u sticanju znanja, kakve su diskusija, angažovanje u vanškolskim aktivnostima, učešće u sprovođenju istraživanja i samostalno istraživanje. Skala kojom se ispituje stav nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju, a koja je konstruisana za potrebe ovog istraživanja, pokazala je vioku internu konzistentnost ($r = 0.89$). Takođe, zavisnost skora na

skali u cjelini, kao i na svakoj subskali ponaosob, od opažanja ostvarljivosti inkluzije u našim uslovima, možemo smatrati indirektnim dokazom valjanosti skale.

Ključne reči: Inkluzija; Djeca sa posebnim potrebama; Stavovi nastavnika; Inkluzivno obrazovanje

POVEZANOST PROCENE BOJA SA OSOBINAMA LIČNOSTI,
POLOM I SUGESTIJOM O ZNAČENJU PREFERENCIJE BOJA

Dunja Cigić

Filozofski fakultet Novi Sad
dunja.cigic@gmail.com

Cilj ovog istraživanja je utvrditi da li postoji povezanost procene stepena dopadanja boja sa osobinama ličnosti, polom i sugestijom o značenju preferencije boja. Ispitanici su bili učenici treće godine novosadskih gimnazija. Ukupno 104 ispitanika (od toga 53 muškog i 51 ženskog pola). Uzorak je podeljen na dva poduzorka (s obzirom na pol i s obzirom na eksperimentalnu manipulaciju). Od instrumenata korišćeni su skraćena verzija Zakermanovog upitnika- ZKPQ-50-CC i upitnik za procenu stepena dopadanja boja konstruisan na osnovu Lišerovog kolor testa. Da bi odgovorili na upitnik za procenu stepena dopadanja boja ispitanici su bili izloženi stimulusima - osam boja (zeleno, žuto, sivo, crveno, ljubičasto, crno, braon, plavo). Stimulusi su prikazivani ispitanicima samo za vreme odgovaranja na upitnik o proceni stepena dopadanja boja na ekranu veličine 15 inča. Ispitanici su s obzirom na to da li su bili izloženi eksperimentalnoj manipulaciji ili ne bili podeljeni u dve grupe: eksperimentalnu i kontrolnu. Nakon statističke obrade podataka dobijeni su sledeći rezultati: ljubičasta ($R^2 = 0,295$, $F=4,308$, $p<0,00$) plava ($R^2 = 0,105$, $F=1,932$, $p<0,03$) i crna ($R^2 = 0,097$, $F=1,849$, $p<0,04$) boja najbolje su objašnjene ovim modelom. Značajan multivarijantni efekat ostvaruje pol ($\lambda_w = 0,717$, $F_{(8, 83)} = 4,102$, $p<0,001$), dok je multivarijantni efekat interakcije pola i eksperimentalne manipulacije marginalno statistički značajan ($\lambda_w = 0,839$, $F_{(8, 83)} = 1,997$, $p<0,06$).

Takođe je utvrđeno da postoji međupolna razlika u stepenu preferencije različitih boja. Postoje značajne polne razlike u preferenciji crne boje ($\beta = 0,256$, $p<0,05$). Osobama muškog pola se crna boja više dopada nego osobama ženskog pola. Efekat pola na stepen dopadanja ljubičaste boje statistički je značajan ($\beta = -0,47$, $p<0,01$). Muškim ispitanicima se ljubičasta boja dopada manje nego ženskim ispitanicima.

Neke od boja mogu se objasniti univarijantnim efektom prediktora osobina ličnosti (crvena neuroticizmom, siva i braon agresivnošću). Efekti interakcije eksperimentalne manipulacije i drugih prediktora bili su statistički značajni za procenu plave, žute i crne boje. Sve osobine ličnosti pokazale su povezanost sa procenom boja, bilo da su u pitanju njihovi samostalni efekti, bilo da su imale neku vrstu moderatorske uloge kada je u pitanju efekat sugestije na procenu boja. Ženskim osobama, generalno, više se dopada ljubičasta boja, a muškim plava i crna. Istraživanja o preferenciji boja ne daju uvek iste rezultate. Cilj ovog rada bio je da ukaže na značaj istraživanja u ovoj oblasti. Ukazano je na različit metodološki pristup istraživanjima preferencije boja u dosadašnjim istraživanjima. Takođe, pomenuto je u diskusiji šta bi bilo interesantno ispitati u budućnosti, tako da je značaj ovog rada i u otvaranju novih pitanja za buduća istraživanja.

Što se tiče praktičnih implikacija izraživanja o preferenciji boja, ona mogu biti značajna u oblasti terapije, i proširena na oblasti kao što su advertajzing, web-dizajn, dizajn radnih prostora i enterijera.

Ključne reči: boja, procena boja, osobine ličnosti, pol, sugestija o značenju boja, Zakermanov model ličnosti

SPISAK UČESNIKA

Aleksic, A	147	Milojević, S	138
Andelković, D	26, 28	Milojević, V	142
Antić, S	54	Milosavljević, Z	9
Arsenijević Puhalo, A	76	Milošević, D	137
Arsenović Pavlović, M	33	Milovanovic, B	149
Arula, A	113	Milovanović, S	107
Avramović, Z	47	Minić, Z	46
Avramović-Ilić, I	20	Mirić, J	70
Babić, L	75	Mirkov, S	34
Batić, S	84	Mitić, A	80, 81
Baucal, A	36	Mitrović, D	129
Belić, J	93	Mladenovic, M	97
Berberović, Dž	79, 133	Mladenović, T	111
Bjekić, D	44	MoskovljevićPopović , J	38
Bjekić, J	59, 72, 105	Mrčarica, J	78
Blagdanić, S	66	Nenadić, F	23
Blaževska- Stoilkovska, B	108	Nešić, B	74
Bodroža, B	82	Nikić, S	46
Bogdanović, S	143	Nikolić, J	37, 38
Bogićević, M	115	Nikolić, M	88
Bosiok, D	80, 81	Obradović, V	85, 86
Brajović, A	144	Ognjenović, V	57
Branković, M	83, 145	Okovacki, S	102
Brojčin, B	132	Opačić, G	67, 140
Buđevac, N	73	Orlić, A	23

154 EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

Budiša, D	134	Pavlović, J	71
Bugarski, V	135	Pavlović, M	77, 146
Čabarkapa, M	88, 105	Pavlović, Z	41
Čičkarić, S	112	PavlovićBabić, D	31
Cigić, D	152	Pedović, I	103, 117
Čizmić, S	104, 110	Pejić, A	38
Čolović, P	129	Pejić, B	12, 16, 17
Crownover, J	91	Pešić, J	66, 95
Ćurić, M	115	Pešikan, A	54
Cvijan, N	64	Petrović, B	20, 124
Damnjanović, K	124	Petrović, D	44, 61, 63
Đapo, N	118, 125, 130	Petrović, I	110, 115, 116
Đerković, N	60	Petrović, M	35
Đigić, G	44	Petrović, N	90, 96
Dimitrijević Altaras, A	56, 60	Petrović, V	40
Dimitrijević, A	137, 138, 139	Pflug, A	16, 17
Dinić, B	129	Plut, D	38, 89, 95
Đokić, R	118	Popov, B	101, 102
Domijan, D	8	Popović, J	84
Đorđević, A	139	Popović, M	22
Đorđević, B	92	Popović, M	26, 28
Đorđević, G	31	Popović, V	52
Đorđević, M	132	Popović-Ćitić, B	49, 52, 53
Drašković, D	53	Pribaković, T	149
Đurić, B	106	Prijović, M	101
Đurić, S	52	Puhalo, P	76
Đurić, V	3, 80, 81	Puhalo, S	76
Đurić-Zdravković, A	55	Purić, D	30
Đurišić- Bojanović, M	99, 100	Radišić, J	36
Dušanić, S	91	Radivojević Der, A	99
Dutina, S	112	Radojičić, T	101
Erić, M	59, 72, 105	Randelovi, K	127, 128
Fako, I	126	Randelović, D	131
Filipović, S	50	Ranisavljev, S	102
FilipovićĐurđević , D	21, 22, 24	Ristić, I	13, 14

Gavrilov-Jerković, V	134	Rivera, J	90
Georgiev, D	92	Sajlović, B	114
Glumbić, N	132	Sardžoska, E	108
Grahek, I	23	Savanović, L	67
Gvozdrenović, V	7	Savić, M	26, 28
Hadžiahmetović, N	125, 130	Savković, M	100
Hanak, N	137, 138, 139	Šefer, J	71
Hasanbegović-Anić, E	130	Selimović, A	90
Hedrih, V	103	Semnić, M	135
Hollenbrandse, B	26	Shurbanovska, O	42
Hout, A	28	Šikanja, J	112
Ilić, L	102	Simić, I	117
Ivković, M	87	Simović, U	70
JanjevićPopović, V	50	Škorc, B	11, 12, 57
Janković, D	9, 72, 107	Smederevac, S	129
Japundža-Milisavljević, M	55	Solaković, Š	53, 90
Jokić, T	112	Spasić, S	131
Jolić, Z	33	Spasovski, O	58
Jošić, S	73	Srna, J	136
Jovanović, B	73	StamatovićTasić, H	148
Jovanovic, O	151	Stanimirović, V	94
Jovanović, O	62	Stanković, D	47, 71
Jovanović, T	24	Stanojević, M	101
Jovanović, V	35	Stanojević, T	101
Kartal, V	66	Stepanović, I	89, 98
Kolarević, D	120, 121, 122	Stevanović, N	70
Koledin, G	48	Stojiljković, S	44
Kolenović-Đapo, J	118, 125, 130	Stojimirović, E	59, 72, 105
Kordić, B	75	Stošić, M	117
Kosanović, M	102	Tenjović, L	136
Kostić, M	94	Teovanović, P	35
Kostić, P	131	Todorović, D	6
Kovačević, A	32	Tomić, M	92
Kovačević, P	108, 109, 110	Tomić, N	101

156 EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

Kovačević, S	32	Tošković, O	5
Krnjetin, M	144	Tuce, Đ	126
Krstić, K	68, 69	Tunik, E	50
Kuzmanović, B	96	Vejnović, D	25
Lalović, D	30	Veljković, L	87
Lazarević, L	124	Velov, B	80, 81
Lazović, V	46	Vera, R	62
Mačešić-Petrović, D	55	Verbić, S	43
Majstorović, N	102	Videnović, M	89, 95
Maksić, S	41	Vladislavljević, M	93
Mandić, M	29	Vranj, E	85
Marković, M	49	Vujačić, M	47
Marković, S	9, 18, 19	Vukadinović, M	10
Marušić, M	39, 45	Vukelić, M	104
Mededović, J	119	Vuksanović, J	20
Mentus, T	35	Vulević, G	140
Mijatović, L	56	Zdravkovic, S	6, 8, 25
Milarić, I	150	Žeželj, I	77, 83
Milin, P	24, 25	Živanović, J	21
Milin, V	45	Zlatko, B	98
Milinković, M	84	Zlatković, B	123
Milojević, M	123	Zlatković, Z	84
Milojević, M	127		

IMPRESUM

XVI naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji
Knjiga rezimea (prvo izdanje)

Izdavač:
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd

ISBN 978-86-86563-29-3
CIP 159.9.072(048.3)
COBISS. SR-ID 172795916

Štampanje:
Štamparija Gajić, Dobračina 73
250 primeraka
Beograd, 2010.